

Põhiõigused, vabadused ja kohustused

Kehtiv põhiseadus: Põhiõigused, vabadused ja kohustused (48 paragrahvi)

1938. a põhiseadus: Eesti kodanikkude õigused ja kohustused (27 paragrahvi)¹

I. Gräzini eelnõu kavand: Eesti kodanike põhiõigused ja -kohustused (29 paragrahvi)²

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: Kodanike põhiõigused ja -kohustused (25 paragrahvi)³

J. Raidla töögrupi eelnõu: Kodanike põhiõigused, vabadused ja kohustused (43 paragrahvi)⁴

J. Adamsi töögrupi eelnõu: Põhiõigused, vabadused ja kohustused⁵ (27 paragrahvi)⁶

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon: Põhiõigused, vabaduse ja kohustused (28 paragrahvi)⁷

I. Rebase II peatüki redaktsioon: Põhiõigused, -vabadused ja kohustused (67 paragrahvi)⁸

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon: Põhiõigused, vabadused ja kohustused (34 paragrahvi)⁹

PA 15.11.1991 eelnõu: Põhiõigused, vabadused ja kohustused (30 paragrahvi)^{10,11}

PA 22.11.1991 eelnõu: Põhiõigused, vabadused ja kohustused (35 paragrahvi)¹²

PA 29.11.1991 eelnõu: Põhiõigused, vabadused ja kohustused (39 paragrahvi)¹³

¹ RT, 03.09.1937, 71, 590.

² Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1118–1119.

³ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1133 – 1134.

⁴ I toimkonna 28.09.1991 koosoleku istungil leidis H. Runnel J. Raidla eelnõu II peatüki pealkirja osas, et „vabadus“ on ülearune, „õigused“ ja „kohustused“ ongi vabadus. Rahvusrhiiv. ERA.R-2324.1.13, l 9–10. – Siin ja edaspidi koostaja märkus.

⁵ II toimkonna 12.10.1991 koosoleku protokollist: L. Mäll: II peatüki pealkirjas peaks olema „Kodanike põhiõigused...“. Vt: Rahvusrhiiv. ERA.R-2324.1.14, l 17.

⁶ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1170–1173.

⁷ 19.10.1991 redaktsiooni tekstis on ära toodud 27 nummerdatud paragrahvi, millest ühel (§ 33) puudub sisuline tekst ning 1 nummerdamata paragrahv. Rahvusrhiiv. ERA.R-2324.1.16, l 54–57.

⁸ I. Rebase redaktsiooni valmimiskuupäev ei ole tuvastatav. Redaktsioon on lisatud II toimkonna 29.10.1991 koosoleku protokollil juurde. Rahvusrhiiv. ERA.R-2324.1.14, l 61–71.

⁹ 06.11.1991 redaktsiooni tekstis on ära toodud 27 nummerdatud paragrahvi, millest ühel (§ 33) puudub tekst; 2 nummerdamata paragrahvi ning 5 Ilmar Rebase täiendusetepanekuteks nimetatud nummerdamata paragrahvi. ERA.R-2324.1.16, l 128–131.

¹⁰ Rahvusrhiiv. ERA.R-2324.1.4, l 62–82.

¹¹ Käesolevas materjalis on vastavate paragrahvide juurde lisatud I. Rebase poolt 15.11.1991 eelnõule kirjutatud kommentaarid. Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1283–1284.

¹² Rahvusrhiiv. ERA.R-2324.1.4, l 108–112.

¹³ Rahvusrhiiv. ERA.R-2324.1.4, l 130–135.

PA 06.12.1991 eelnõu: Põhiõigused, vabadused ja kohustused (38 paragrahvi)¹⁴

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: Põhiõigused, vabadused ja kohustused (38 paragrahvi)¹⁵

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: Põhiõigused, vabadused ja kohustused^{16,17} (37 paragrahvi)¹⁸

PA 26.01.1992 eelnõu: Põhiõigused, vabadused ja kohustused (48 paragrahvi)¹⁹

PA 06.02.1992 eelnõu: Põhiõigused, vabadused ja kohustused²⁰ (47 paragrahvi)²¹

¹⁴ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 59–63.

¹⁵ Rahvusrhiivis on PA 13.12.1991 redaktsiooni kahes erinevas versioonis – I versioon: Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 104–114. PA 13.12.1991 redaktsiooni versioon, mis trükiti hiljemalt seisuga 12.12.1991. Antud redaktsiooni versiooni arutas Põhiseaduse Assamblee 13.12.1991 toimunud täiskogu istungil. II versioon: Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, l 152-172. See versioon on ära trükitud ka koguteoses „Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee“. Tegemist on redaktsiooniga, mis kajastab redaktsioonitoimkonna 13.12.1991 hommikul tehtud otsuseid, mis langetati vahetult enne PA 13.12.1991 istungit ja hääletati PA 13.12.1991 istungil redaktsiooni teksti sisse ning otsuseid, mis sündisid PA 13.12.1991 istungi käigus ja hääletati redaktsiooni teksti sisse.

¹⁶ Vastavate paragrahvide juurde on lisatud Ilmar Rebase poolt 13.12.1991 eelnõule kirjutatud kommentaarid. Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1289. Omapoolsed kommentaarid esitas I. Rebane 13.12.1991 II versiooni osas.

¹⁷ I. Rebase kommentaarid 13.12.1991 redaktsiooni kohta: II peatükk on pealkirjastatud „Põhiõigused, vabadused ja kohustused“. Eelkõige märgitagu, et teine peatükk kehtib kõigi suhtes, kes Eesti Vabariigi territooriumil viibivad, kuid seda üksnes niivõrd, kui võrd selle peatüki kehtivus ei ole piiratud Eesti Vabariigi kodanikega. Seepärast käsitatakse selles peatükis mõnes paragrahvis terminit „kodanik“ või sõnaühendit „iga kodanik“, teisel aga „kõik inimesed“ (§ 10) või „igal inimesel“. Kui jutt on igast inimesest, siis on tegemist inimõigustega, kui kodanikest, siis mõeldakse nende all „Eesti Vabariigi kodanikke“. Et seda vahetegu selgelt esile tõsta, ongi vaja peatüki pealkirjale anda proponentide formuleering. Võiks kaaluda ka uue paragrahvi võtmist sellesse peatükki, mille formuleeringu proponentide esitasin ma juba varem: „kui käesoleva peatüki paragrahvides ei ole sätestatud teisiti, laieneb nende kehtivus peale Eesti Vabariigi kodanike ka Eestis viibivatele välisriikide kodanikele ja kodakondsuseta isikutele“. Loobuda tuleks terminist „põhiõigused“ ja asendada terminiga „õigused“. Kui kasutada sõnaühendist „inimõigused“ ja „kodanikuõigused“, siis on „põhi-“, täiesti tarbetu, kuna ei ole esmajärgulisi ja teisejärgulisi inim- ja kodanikuõigusi. Vt I. Rebase koostatud kommentaarid. Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee, lk 1289–1294. I toimikond otsustas 22.11.1991 koosolekul toetada ekspert Rebase ettepanekut II peatüki pealkirja ümbernimetamise kohta. Vt Rahvusrhiiv. ERA.R-2324.1.13, l 86.

¹⁸ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.4, l 153-156.

¹⁹ Rahvusrhiiv (RA) ERA.R-2324.1.24, l 116–122.

²⁰ I toimikonna 06.02.1992 toimunud koosolekul otsustati esitada apellatsioon kodakondsuse paragrahvi asukoha osas, mille alternatiivina esitati ettepanek täiendada II peatüki pealkirja I ja II peatüki kodakondsusprobleemi paremaks sidestamiseks nii, et see oleks sõnastatud järgmiselt: „Inim- ja kodanikuõigused, vabadused ja kohustused“ (Vt ERA.R-2324.1.13, l 90). PA 07.02.1992 istungi stenogrammist nähtub Liia Hänni selgitus, et apellatsioon esitati kirjalikult ilma alternatiivita. Apellatsioon ise võeti I toimikonna esimehe V. Salumi poolt PA 07.02.1992 istungil tagasi. Arhiivmaterjalidest nähtub, et kirjalikus apellatsioonis, mis küll istungil tagasi võeti, oli siiski esitatud ka alternatiiv (Vt ERA.R-2324.1.13, l 91). PA 10.04.1992 istungi stenogrammist nähtub, et II peatüki pealkirja sõnastamise küsimus oli taas päevakorras. L. Hänni: Ettepanek nr. 1 seisneb pealkirja muutmises, kuid täna hommikul me kaalusime veel üsna põhjalikult, kas ikkagi on hädavajalik seda teha, ja leidsime, et võtame ettepaneku maha. Ütlen siiski mõne sõna nende asjaolude kohta, miks me selle ettepaneku juurde üldse jõudsim. Põhiseaduses pole sätestatud mitte kõik õigused. Seda tunnistab ka meie põhiseadus ise, mis ütleb, et neid õigusi on võimalik laiendada. Seetõttu oli termini "põhiõigused" kasutamine põhjendatud. Samal ajal kerkis üles küsimus, kas vabadused, mis on kirjas põhiseaduses, on kõik vabadused või on ka siin nimetatud põhivabadused. Vahepeal oligi ettepanek kirjutada siia "põhivabadused". Et see oleks teinud pealkirja

Teema ülevaatesse on 14.02.1992 redaktsiooni paragrahvid lisatud vaid juhul, kui esines erinevus 06.02.1992 redaktsioonist. Kronoloogiliselt on lisatud II peatüki paragrahvide osas PA 18.10.91, 15.11.91, 22.11.91, 29.11.91, 06.12.91, 13.12.91, 06.02.92, 14.02.1992, 03.04.92 ja 10.04.92 istungite stenogrammidest teemakohased väljavõtted (kohati on väljavõtteid ka teiste istungite stenogrammidest, kuid peamiselt arutati II peatükki just eelpool toodud kuupäevadel toimunud istungitel). Ära on toodud Jüri Raidla ja Jüri Adamsi ettekanded, milles tutvustati vastavate töögruppide poolt Põhiseaduse Assambleele esitatud eelnõude II peatükki. Lisatud on väljavõtteid I ja II toimkonna ning redaktsioonitoimkonna koosolekute protokollidest.²²

II ptk arutelud toimusid järgnevatel redaktsioonitoimkonna koosolekutel:

20.11.1991 koosolekud (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.25 l 34)

29.11.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.25 l 24; 28–29)

30.11.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.25 l 38)

04.12.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.25 l 41)

05.12.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.25 l 42)

30.12.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.25 l 51)

17.01.1992 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.25 l 110–113)

18.01.1992 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.25 l 119–122)

24.01.1992 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.25 l 154)

25.01.1992 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.25 l 155–158)

01.02.1992 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.25 l 178–179)

10.02.1992 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.25 l 190)

11.02.1992 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.25 l 191)

12.02.1992 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.25 l 192)

väga kohmakaks, siis oli ettepanek jätta ka õiguste eest see "põhi-" ära. Täna hommikul me leidsime aga, et siiski peaks olema mingisugune viide, mis näitaks, et tegemist on eelkõige põhiseaduslike õigustega. Sellel kaalutlusel võiks ka jääda esialgne redaktsioon. Nagu te sellest näitest võite aru saada, on praegu viimistlemine jõudnud juba sellise tasemeni, kus tõesti hakkavad mängima niisugused nüansid, mis põhiseaduse sisu ei puuduta.

²¹ Rahvusarhiiv. ERA.R-2324.1.24, l 143–149; Rahvusarhiiv. ERA.R-2324.1.14, l 216–219.

²² Arvukate II peatüki paragrahvide osas peetud koosolekute protokollide tekstid on tihti vaid märksõnalised. Seetõttu ei ole käesolevas materjalis ammendavalt protokollide sisu vastavate arutlusaluste paragrahvide juurde lisatud. Ära on toodud koosolekute toimumisasjad ning protokollide arhiiviviited, et oleks hõlbus leida redaktsiooni tekstile vastavat võimalikku toimkonnas aset leidnud arutelu.

14.02.1992 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 193)

II toimkonna koosolekute protokollid:

20.09.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 2–3)

21.09.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 4–6)

28.09.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 7–11) Jüri Põld vastas II toimkonna küsimustele Jüri Raidla eelnõu II peatüki osas.

05.10.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 12–15)

12.10.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 17–19)

18.10.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 20–21)

19.10.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 34–37)

28.10.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 56–59)

29.10.1991 koosolekud (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 60; 72–74)

30.10.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 75–79)

01.11.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 84–86)

04.11.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 87–89)

05.11.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 95–96)

09.11.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 120–126)

22.11.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 148–150)

29.11.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 185–186)

06.12.1991 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 201)

13.12.1991 koosolekud (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 203; 205)

10.01.1992 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 206–207)

06.02.1992 koosolek (Rahvusarhiiv ERA.R-2324.1.14 I 214–215) Jüri Põld iseloomustas II peatüki uut varianti, mis valmis redaktsioonitoimkonna koostöös ekspertidega.

PA 27.09.1991 istungi stenogrammist: J. Raidla tutvustus II peatükist.

II PEATÜKK. KODANIKE PÕHIÕIGUSED, VABADUSED JA KOHUSTUSED. Kodanike põhiõigused, vabadused ja kohustused määravad kindlaks kodaniku õigusliku seisundi ühiskonnas. Selle järgi, kuidas põhiõigused ja vabadused on põhiseaduses kajastamist leidnud, võib hinnata ühiskonda. Loomulikult tuleb ühiskonna hindamisel vaadelda ka seda, kas kodanikel tegelikult on võimalik kasutada põhiseadusega ettenähtud õigusi ja vabadusi. Spetsiaalselt on kodanike põhiõigustele ja vabadustele pühendatud projekti II peatükk "Kodanike põhiõigused, vabadused ja kohustused". Sellesisulise peatüki paigutamise järel pärast sissejuhatavaid üldsätteid teisele kohale rõhutatakse ühiskonna isikukesksust ja seda, et riik on inimese jaoks, mitte aga vastupidi. Demokraatlikes riikides ongi enamasti kodanike põhiõigusi ja vabadusi käsitlev peatükk põhiseaduse II peatükiks. Nii oli see ka Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseaduses ja Eesti Vabariigi 1937. aasta põhiseaduses. Põhiõigusi ja vabadusi ei käsitleta mitte ainult põhiõigustele ja vabadustele spetsiaalselt pühendatud peatükis. Põhiõigusi on puudutatud juba üldsätetes, mille § 3 näeb ette, et kodanikud on riigi kaitse all. Sama paragrahv näeb ette ka seda, et seadus kaitseb kodanikke riigi omavoli eest. Kodanike õigusi ja vabadusi on lülitatud ka projekti teistesse peatükkidesse. Projektis on püütud vältida deklaratiivsete õiguste loetlemist. Projektis on püütud lülitada õigusi ja vabadusi, mida me tegelikult suudame täita. Sel põhjusel puudub projektis näiteks õigus tööle, kuid on vabadus valida tegevusala, elukutset ja töökohta ning riigi kohustus osutada abi töö leidmisel (§ 41 lõige 3), samuti riigi kohustus abistada puudustkannatavaid kodanikke (§ 44 lõige 1). See on palju realistlikum kui deklareerida, et kõigil on õigus tööle. Teiste sõnadega, projekti koostajad on seisukohal, et põhiseaduses fikseeritud õigused peavad kattuma subjektiiivsete õigustega, mis on reaalselt tagatud. Nende õiguste üheks tähtsamaks tagamisviisiks peavad projekti koostajad iga kodaniku õigust vaidlustada kohtus konkreetset seadust või ametiisikute tegevust, tuginedes vahetult põhiseaduse kirjatähele. Põhiõiguste ja vabaduste projekti lülitamisel on püütud arvestada Eesti õiguslikke traditsioone ning kaasaja demokraatlike riikide ja autokraatlikest režiimidest vabanenud riikide kogemusi. Loomulikult on arvesse võetud ka inim- ja kodanikuõigusi käsitlevaid rahvusvahelisi õiguslikke dokumente. Ei ole mindud rahvusvahelise õiguse aktide sõnasõnalisele kopeerimisele. Tähtis pole mitte formuleeringu identsus, vaid põhimõtte fikseerimine. Eri riigid kasutavad põhiõiguste ja vabaduste põhiseaduses kajastamiseks erinevaid mooduseid. Osa riike tagavad põhiseadusega õigused vaid kodanikele. Välisriikide kodanike ja kodakondsuseta isikute õiguslik seisund fikseeritakse teistes seadustes. Meil kajastub sama põhimõtte § 50 lõikes 2. Teine osa riikidest lülitab põhiseadusesse nii inimõigused, mis kuuluvad igapähele, sõltumata kodakondsusest, kui ka õigused, mis kuuluvad vaid kodanikele. Teist teed kasutavad näiteks Saksamaa, Rootsi ja Itaalia. Sellist moodust kasutatakse ka projektis. Nii on põhiõigusi ja vabadusi fikseerivad sätted projektis kolmesugused. 1. Esimene osa sätteid laieneb ainult Eesti kodanikele. Näiteks on ainult Eesti kodanikele § 11, mis näeb ette, et Eesti kodanikud on välisriikides Eesti Vabariigi kaitse all. Ainult Eesti kodanikele laieneb ka § 25, mis näeb ette, et ühtki Eesti kodanikku ei või Eestist välja saata, et üheltki Eesti kodanikult ei või võtta õigust sõita Eestisse. 2. Teine osa sätetest fikseerib õigused ja vabadused, mis kuuluvad võrdselt nii Eesti kodanikele kui ka välisriikide kodanikele ja kodakondsuseta isikutele. Nii on Eesti kodanikud ning välisriikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud võrdsed seaduse ees, sõltumata rahvusest, rassist, keelest, usutunnistusest, poliitilistest või muudest veendumustest ja sotsiaalsest päritolust (§ 10). Kõigil on võrdne õigus isikupuutumatusse (§ 14), kõik peavad võrdselt austama teiste

inimeste õigusi ja vabadusi (§ 12), kõigil on võrdne õigus õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitamisele (§ 19), kõigil on võrdne mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus (§ 26), kõigi kirjavahetuse saladus on võrdselt kindlustatud (§ 31), kõigil on võrdne õigus pöörduda kohtusse. See ei ole sugugi ammendav kõigi jaoks võrdsete õiguste loetelu. Lähemalt on kõigi jaoks võrdsed õigused loetletud § 50 lõikes 2. 3. Kolmas osa õigustest ja vabadustest laieneb välismaalastele võrdselt Eesti kodanikega sel juhul, kui seadus ei tee välismaalaste jaoks erandit. Sellisteks õigusteks on näiteks õigus tegeleda ettevõtlusega (§ 34), omaniku õigused (§ 40), õigus saada vanaduse korral ja muudel juhtudel materiaalselt abi (§ 44). Lähemalt on sellised õigused loetletud projekti § 50 lõikes 2. Põhiseadused, nähes ette kodanike õigused ja vabadused, kehtestavad ka võimaluse seaduses ettenähtud juhtudel neid õigusi ja vabadusi piirata. Õiguste ja vabaduste piiramise võimaluse näevad ette ka demokraatlike maade põhiseadused, samuti inim- ja kodanikuõigusi käsitlevad rahvusvahelised õiguslikud aktid. Õiguste ja vabaduste piiramise näeb ette ka käesolev projekt. Põhiküsimuseks on, kuidas on piiramiste võimalus formuleeritud. Siin on kaks võimalust. Esiteks, formuleerida piirang väga avaralt, näiteks "õigusi ja vabadusi võib piirata seaduse alusel ja korras" või "õigusi ja vabadusi võib piirata riigi julgeoleku huvides". Avar formuleering ei pruugi inimest alati kaitsta seadusandja ja ametiisikute omavoli eest. Totalitarismist vabanenud ühiskonnas on avar formuleering isegi ohtlik. Teiseks võimaluseks on maksimaalselt loetleda juhtumeid, mille korral on võimalik piirata kodanike õigusi ja vabadusi. See võimalus on palju inimsõbralikum, sest paneb riigiorganitele ja ametiisikutele täpselt piirid. Projekt kasutabki teist moodust ja püüab, kui võimalik, täpsustada neid juhtumeid, mil võib piirata kodanike õigusi ja vabadusi. Näiteks luba liikumise ja elukoha valiku vabadust piirata on ainult loodusõnnetuse puhul, haiguste leviku tõkestamiseks, looduskeskkonna ja piirirežiimi kaitseks, alaealiste järelevalvetuse ärahoidmiseks ning kriminaalasja menetluse tagamiseks ja süüdimõistva kohtuotsuse täitmiseks (§ 23). Võrdluseks: 1937. aasta põhiseadus nägi ette, et liikumis- ja elukoha valiku vabadust võib piirata seaduses ettenähtud alustel ja korras. See tähendab, et 1937. aasta põhiseadus võimaldas piirata liikumis- ja elukoha valiku vabadust palju rohkematel juhtudel kui käesolev projekt. Teine näide: 1937. aasta põhiseadus lubas piirata kirjavahetuse saladust kuritegevuse vastu võitlemise huvides seadusega ettenähtud alustel ja korras. Täht-tähelt võttes on see juristi jaoks üpris lai formuleering. Projekti § 31 lubab kirjavahetuse saladust kitsendada kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides ja loomulikult seaduses ettenähtud alustel ja korras. See on oluliselt kitsam formuleering, sest ta eeldab konkreetse kriminaalasja algatamist.

S. Endre: Austatud härra juhataja! Austatud härra minister! Teie ettekandest ja ka küsimustele vastamisest ei ole ma saanud küllalt motiveeritud selgitust ja ma olen valmis esitama ka oma vabanduse, kui see on üksnes minu viga. Millistel kaalutlustel olete oma projekti II peatükist välja jätnud kodakondsuse seaduse põhialused, s. t. miks olete jätnud määratlemata Eesti Vabariigi kodanikuks saamise põhialused? Kas ei peaks uues põhiseaduses küllaltki täpselt piiritlema lisaks senisele kodanikkonnale ka pagulastele ja uusasukatele kodakondsuse andmise alused? Aitäh!

J. Raidla: Kodakondsuse kohta tõepoolest pikalt kirja pandud norme käesolevas tekstis ei ole, neid ei olnud ka 1937. aasta põhiseaduses. Seal on mõnevõrra pikemalt, seal näidati ära üks printsiip, nimelt põhiprintsiip – veresuguluse põhimõte kodakondsuse andmisel. Lähtutud on sellest, et antud küsimused on põhiliselt kodakondsuse seaduse reguleerimise objektiks. Ja

kui ka 1938. aasta kodakondsuse põhimõtte reguleerimist põhiseaduses käsitleda, siis seal on tegemist, tõsi, väikesemahulise, kvaliteedilt väikese apšuga, nimelt 1938. aasta kodakondsuse seadus ühel juhul rakendab ka ius soli põhimõtet, leidlaste puhul näiteks. Seaduse loogika järgi ei ole oluline see, kas üks või teine küsimustering on suur või väike, tähtis on tema kvalitatiivne olemasolu või puudumine. Seetõttu ei oma ka tähtsust, kas veresuguluse või territoriaalsuse põhimõtet rakendatakse sel juhul 1000 puhul, teisel juhul 100 000 puhul. Küsimus on põhimõttes ja seetõttu ka praegused projekti koostajad ei riskinud minna sellele, et anda omapoolsed seisukohad rakendatavate printsiipide või nende mahtude suhtes. Teine küsimus täiendab esimest küsimust ja ilmselt peab silmas seda, et fikseerida võimalus põhiseaduslikul meetodil, mille järgi kodanikeringi täienemine saab toimuda naturalisatsiooni korras. Ma juhin tähelepanu, et 1938. aasta kodakondsuse seadus, kui ma ei eksin, § 2 või § 3 punkt 2, nägi ette hoopis teistsuguseid võimalusi. Ja ärge mõistke mind valesti, kuid see punkt 2 ei ole mitte midagi muud kui optsioon, mis on kodanikeks võtmine riikidevahelise lepingu korras. Ma pean sellel võib-olla nüüd pikemalt peatuma, kuna optsiooni küsimus on olnud teravalt üleval ja reeglina tema mitteadekvaatse sisu tõttu. Ma kordan: ma olen seda siit kõnepuldist paar korda teinud – optsioon ei ole rahvusliku õiguse küsimus. Optsiooni korras kodakondsuse omandamine on riikidevaheliste lepingute küsimus. Seetõttu tekib meil väga raske probleem printsiipide kirjapanekul, kuivõrd me ei tea, milliseid täiendusi peetakse vajalikuks 1938. aasta kodakondsuse seaduse taasjõustumisel teha. Ja teiseks, 1938. aasta kodakondsuse seaduses sisalduvad väga mitmesugused printsiibid kodakondsuse andmisel. Ma mõistan väga hästi, et kodanikeringi laiendamise põhiprintsiip peab olema naturalisatsioon.

PA 11.10.1991 istungi stenogrammist: J. Adamsi tutvustus II peatükist.

Läheme nüüd II peatüki juurde, mis käsitleb põhiõigusi, vabadusi ja kohustusi. Alustame kõigepealt sellest, et see peatükk erineb sisuliselt väga tugevalt 1938. aasta põhiseaduse traditsioonist. Ta erineb ka kõikidest teistest esitatud projektidest. Siin ei ole aluseks võetud mitte kodanike õigused, vabadused ja kohustused, vaid laiemalt inimõigused, vabadused ja kohustused. Ehk konkreetsemalt, elanike õigused, vabadused ja kohustused ..., riigi kohustused elanikkonna vastu. Põhimõtteliselt on võimalikud ka mitmesugused teised ülesehitused. Näiteks on mul siin ees Rootsi põhiseadus, milles on seda küsimust käsitletud niimoodi, et on käsitletud kodanikke, nende õigusi ja vabadusi ning siis on eraldi väga pikas paragrahvis toodud välja loetelu, mis neist kehtivad Rootsis elavate välismaalaste kohta ja mis mitte. See on põhiseaduse mahukamaid paragrahve, umbes 1,5 lehekülge tihedat raamatukirja, aga see loetelu on ka ammendav. Ma arvan, et see on teine tee selle paragrahvi ülesehitamiseks. Kui lähtuda kodanikest, siis peab Rootsi põhiseaduse eeskujul viima sisse eraldi täpsustuse mittekodanike kohta. Paragrahvide järjestus antud peatükis ei ole minu arvates kõige õnnestunud. Ilmselt on põhjuseks see, et on tuntud suurt pieteeti 1938. aasta põhiseaduse vastava peatüki ülesehituse vastu, mis ei ole päris loogiline. Siin hüpatakse ühelt teemalt teisele ja sama jätkub ka projektis. Võimalik oleks ka teistsugune ülesehitus, näiteks koondada põhiõigused ühte paragrahvi alalõiku, nagu on ka mitme teise riigi põhiseaduses. Näiteks et inimestel on sellised, sellised ja sellised vabadused ja need on siis kas piiratud või vastavate seaduste ja riigiorganite kohustustega tagatud. Nii et juhul kui see projekt peaks saama aluseks põhiseaduse tegemisel, on seda peatükki võimalik üles ehitada hoopis teisiti, kui vaid säiliks sama mõte. Kaalutlusi võiks struktuuri muutmisel ja ülesehitusel olla kaks. Kõigepealt peaks vastava peatüki loetelu olema selge ja arusaadav. Teine kriteerium võiks

olla see, kas selle peatüki ülesehitus ja tekst on selline, et seda oleks võimalik kasutada kohtus õigusemõistmisel. Ma juba möödunud reedel rõhutasin, et selle projekti koostamisel on püütud saavutada ideaali, mille siin püstitas ka härra Raidla, nimelt teha selline tekst, mis oleks kohtus otseselt kasutatav. Eesti Vabariigi varasemate põhiseaduste kohta seda öelda ei saa. Minnes üksikute paragrahvide juurde, alustan võib-olla kaasaja kõige aktuaalsema teemaga – inimõigustega. See uuendus, võrreldes 1938. aasta põhiseadusega, peaks olema tingimata sisse viidud. Kohustuslik on ka § 10 ja põhimõte, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed. Paragrahv 15 – südametunnistuse vabadus. Selle paragrahvi puhul võiks kaaluda lisagarantiide sisseviimist. Rootsi põhiseaduses on näiteks üks paragrahv, kus on öeldud, et ühelgi riigiasutusel ei ole õigust kanda ühtegi inimest mingisse nimekirja, võttes aluseks selle inimese poliitilised veendumused või tegevuse. Näiteks selles suunas võiks põhiseadust meil laiendada, kui seda peetakse vajalikuks. Siis § 16, sõna- ja trükivabaduse temaatika. Rootsil ei ole ühtset põhiseadust, tal on neli peaaegu ühes mahus põhiseaduslikku akti ja üks neist neljast on trükivabaduse seadus. Nii et see riik on pidanud vajalikuks oma põhiseaduste mahust rohkem kui ühe neljandiku pühendada sellele, mis meil on antud ühe paragrahvina viiel või kuuel real. Ma arvan, et trükivabaduse paragrahvi peaks tunduvalt laiemalt lahti kirjutama. Edasi § 18, mis minu arvates on meile hädasti vajalik. Mitmesuguseid kommentaare on tekitanud selle viimane lõik, mis ütleb, et keelatud on ühingud ja liidud, mille sihiks on Eesti või mõne tema osa ühendamine Venemaaga. Sellist kriitikat veel ei ole, mis ütleks, et selline lõik tuleks välja jätta, aga selle eest on tehtud jälle väga palju ettepanekuid sõnastada see lõik ümber selliselt, et Venemaa ei oleks nimeliselt mainitud. Viimane sellistest ettepanekutest tuli Rein Taagepera telefaksiga, kus pakutakse välja järgmine sõnastus, et keelatud on ühingud või liidud, mille sihiks on Eesti või mõne tema osa ühendamine nõue mõne teise riigiga, kus domineerib üks rahvus, üksainus rahvus. Sellised asjad on ajalikud. Minu arvates need ja ka meie riigipiiride küsimused on niisugused, mis assambleel otsustatakse tulevikus ühekordse hääletusega, kas nii- või teistmoodi, sest variante on palju ja igaühe kasuks saab tuua piisavalt poolt- ja vastuargumente. Paragrahv 20 käsitleb möödaminnes ka koolide autonoomia probleemi. Praegu tundub mulle, et see autonoomia määratlus siin on natuke liialt üldine ja seda peaks pikendama ja konkretiseerima. Küsimus on Eesti lähiaastakümnete kujunemisel äärmiselt oluline. Autonoomia garanteerimine on ilmselt vajalik, sest meil ei ole juba üle 50 aasta tegelikult autonoomseid kõrgkooli olnud ja on kadunud ka autonoomiaharjumus nii riigiametnike kui ka kõrgkoolide juhtijate eneste poolt. Paragrahvis 24 on pakutud täiesti kindel poliitiline lahendus meil elavatele ja põhiliselt vene keelt rääkivatele mittekodanikele. See on üks õigustest, s. o. kasutada oma keelt kohalikus asjaajamises, kohalikus omavalitsuses. Analoogiline paragrahv on ka kohtusüsteemi juures. Siin on väga oluline lahknevus 1938. aasta põhiseadusest. Nimelt, tollaegses õiguskorras ei käsitletud mitte igasuguseid mitte-estlaste grupe vähemusrahvustena, vaid vähemusrahvustena käsitleti ainult neid, kes elavad oma n.-õ. ajaloolisel asustusosalal. Praegu on Eestis demograafiline situatsioon teine ja ma arvan, et vähemusrahvuste defineerimisel me peame minema hulga laiemat teed pidi, nimelt lahutama selle n.-õ. kompaktse ja ajaloolise asustusala mõistest. Siin on ka streigivabadus. Paragrahvi 25 viimane lõik on põhjustanud õiglast kriitikat, sest sõnastus on ebaõnnestunud. Mõeldud on siin seda, et sunnitöö või selline töölesundimine, kus töö kannab juba sunnitöö iseloomu, peaks olema keelatud. Ma usun, et pakutakse tunduvalt paremaid sõnastusvariante. II peatüki lõpus on kaks uudset momenti, võrreldes 1938. aasta põhiseadusega. Kõigepealt tuleb nüüd inimeste või elanike järel sisse mõiste "kodanikud". Paragrahvis 29 püütakse välja tuua,

milline on kodanike õiguste erinevus elanike õigustest. Tegelikult oleme seni välja selgitanud, et kõige olulisemad erinevused on kolmel alal. Kõigepealt valimisõigus (seda on nimetatud mujal antud projektis), siis diplomaatiline kaitse välismaal viibivale isikule (seda ei ole peetud vajalikuks põhiseaduses nimetada) ja liikumisvabaduse probleem. Siin kodanike õigused erinevad elanike omadest. Kodaniku põhiõigustesse kuulub see, et teda ei ole õigust maalt välja saata ja teda ei ole õigust takistada mitte mingil juhul oma kodumaale tagasi tulemast. Mittekodanike suhtes teeb maailma kõikide riikide praktika siin erandi ja võib-olla tuleb seda meil täpsustada. Nüüd, mis puutub siseriiklikku elukohavalikusse, siis siin on meil vaja sisuliselt siiski poliitilist otsust. Ma ei pea tõenäoliseks, et Eesti riigis võiks mittekodanikele hakata tegema elukoha valikul takistusi, võibolla ainult mingitel kaitseotstarbelistel põhjustel, mis on loomulik. Selles mõttes võiks antud paragrahvi natukene ümber sõnastada, et see mittekodanike õigus tuleks reljeefsemalt välja.

Kehtiv põhiseadus: § 8. Igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt.

Igäühel, kes on alaealisena kaotanud Eesti kodakondsuse, on õigus selle taastamisele.

Kellelki ei tohi võtta sünniga omandatud Eesti kodakondsust.

Kellelki ei tohi veendumuste pärast võtta Eesti kodakondsust.

Eesti kodakondsuse saamise, kaotamise ja taastamise tingimused ning korra sätestab kodakondsuse seadus.

1938. a põhiseadus: § 7. Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga. Kodakondsuse omandamise ja kaotamise lähemad tingimused määrab seadus.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 12. Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga. Kodakondsuse omandamise ja kaotamise tingimused määrab seadus.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 7. Eesti Vabariigi kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga. Kodakondsuse omandamise ja kaotamise tingimused määrab kodakondsusseadus.

J. Raidla eelnõu: § 8. Eesti kodanikuks saamise, samuti Eesti kodakondsuse kaotamise tingimused ja korra määrab Kodakondsuse seadus.

J. Adamsi eelnõu: (regulatsioon üldsätetes) § 4. Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga. Eestist Nõukogude Liidu okupatsiooni ja anneksiooni tõttu lahkunud Eesti kodanikud säilitavad Eesti kodakondsuse. Väljaspool Eestit elavatel eestlastel on õigus saada Eesti kodanikuks vastava soovi avaldamisel. Kodakondsuse omandamise ja kaotamise tingimused määrab kodakondsusseadus.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 6. Eesti Vabariigi kodakondsuse omandamise ja kaotamise korra sätestab kodakondsuse seadus.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 8. Välisriikide kodanike ja kodakondsuseta isikute õigusliku seisundi Eestis määrab sellekohane seadus.

I toimkonna 19.10.1991 formuleering:²³ § 4. Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga. Eestist Nõukogude Liidu okupatsiooni ja anneksiooni tõttu lahkunud Eesti kodanikud säilitavad Eesti kodakondsuse. Väljaspool Eestit elavatel eestlastel on õigus saada Eesti kodanikuks vastava soovi avaldamisel. Kodakondsuse omandamise ja kaotamise tingimused määrab kodakondsusseadus.

I toimkonna 04.11.1991 formuleering²⁴: § 5. Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga. Eestist Nõukogude Liidu okupatsiooni ja anneksiooni tõttu lahkunud Eesti kodanikud säilitavad Eesti kodakondsuse. Väljaspool Eestit elavatel eestlastel on õigus saada Eesti kodanikuks vastava soovi avaldamisel. Kodakondsuse omandamise ja kaotamise tingimused määrab kodakondsusseadus.

I alternatiiv: Paragrahv 5 teine lõik välja jätta.

II alternatiiv: Paragrahv 5 kolmas lõik välja jätta.

PA 15.11.1991 eelnõu: (regulatsioon üldsätetes) § 4 (§ 5). Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga. Vabariigi kodanikud ja nende järglased säilitavad Eesti Vabariigi kodakondsuse. Igal eesti rahvusest isikul on õigus asuda elama Eestisse ja omandada Eesti Vabariigi kodakondsus vastava soovi avaldamisel. Kodakondsuse omandamise ja kaotamise tingimused määrab seadus.

PA 22.11.1991 eelnõu: (regulatsioon üldsätetes) § 4. Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga. Võõrriigi okupatsiooni ja anneksiooni tõttu poliitiliste- ja sõjapõgenikena lahkunud Eesti Vabariigi kodanikud ja nende järglased säilitavad Eesti Vabariigi kodakondsuse. Igal eesti rahvusest isikul on õigus asuda elama Eestisse ja omandada Eesti kodakondsus vastava soovi avaldamisel. Kodakondsuse omandamise ja kaotamise tingimused määrab seadus.

PA 29.11.1991 eelnõu: (regulatsioon üldsätetes) § 4. Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga. Võõrriigi okupatsiooni ja anneksiooni tõttu Eestist lahkunud Eesti kodanikud ja nende järglased võivad säilitada Eesti kodakondsuse. Kodakondsuse omandamise ja kaotamise tingimused sätestab seadus.

PA 06.12.1991 eelnõu: (regulatsiooni üldsätetes) § 4. Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga. Eestist lahkunud Eesti kodanikel ja nende järglastel on õigus säilitada või taastada Eesti kodakondsus. Kodakondsuse omandamise ja kaotamise tingimused sätestab seadus.

PA 06.12.1991 eelnõu: (regulatsioon üldsätetes) § 5. Igal eesti rahvusest isikul on õigus asuda elama Eestisse.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: (regulatsioon üldsätetes) § 4. Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga. Eestist lahkunud Eesti kodanikel ja nende järglastel on õigus säilitada või taastada Eesti kodakondsus. Kodakondsuse omandamise ja kaotamise tingimused sätestab seadus.

²³ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 50; ERA.R-2324.1.13, l 64.

²⁴ Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.13, l 80.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: (regulatsioon üldsätetes) § 4. Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga. Eestist lahkunud Eesti kodanikel ja nende järglastel on õigus säilitada või taastada Eesti kodakondsus. Kodakondsuse omandamise ja kaotamise tingimused sätestab seadus.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 8. Igal lapsel, kelle üks vanematest kuulub Eesti Vabariigi kodakondsusesse, on õigus saada Eesti kodanikuks.

Igäühel, kes alaealisena kaotas Eesti kodakondsuse, on õigus taastada see kodakondsus.

Kellelki ei tohi võtta sünniga omandatud Eesti kodakondsust.

Kellelki ei tohi veendumuste eest võtta Eesti kodakondsust.

Eesti kodakondsuse saamise, kaotamise ja taastamise tingimused ja korra sätestab Kodakondsuse seadus.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 8. Igal lapsel, kelle vanemates üks on Eesti kodanik, on õigus Eesti kodakondsusele. Igäühel, kes alaealisena kaotas Eesti kodakondsuse, on õigus see kodakondsus taastada. Kellelki ei tohi võtta sünniga omandatud Eesti kodakondsust. Kellelki ei tohi veendumuste pärast võtta Eesti kodakondsust. Eesti kodakondsuse saamise, kaotamise ja taastamise tingimused ning korra sätestab kodakondsuse seadus.

PA 14.02.1992 eelnõu: § 8. Mõlema Eesti kodanikust vanema laps on sünnilt Eesti kodanik. Igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt. Igäühel, kes on alaealisena kaotanud Eesti kodakondsuse, on õigus selle kodakondsuse taastamisele. Kellelki ei tohi võtta sünniga omandatud Eesti kodakondsust. Kellelki ei tohi veendumuste pärast võtta Eesti kodakondsust. Eesti kodakondsuse saamise, kaotamise ja taastamise tingimused ning korra sätestab Kodakondsuse seadus.

/PA 04.10.1991 istungi stenogrammist: (J. Adams): Edasi, §-d 4 ja 5 käsitlevad Eesti piirkonda ja Eesti kodanikkonda. Aluseks on võetud siin, nagu ka antud projekti mitmetes muudes osades, tõsiasi, et praegu ja arvatavasti lähematel aastatel ja aastakümnetel saab Eestis olema nii Eesti Vabariigi kodanikke kui ka siin alaliselt elavaid välisriigi alamaid, kes siiski Eesti Vabariigi kodanikud ei ole. Minu arvates dikteerib reaalne elu sellise vajaduse ja me ei tohiks sellest mööda vaadata. Me peame vähemalt põhiseaduseski ära sätestama, et meil on ja ilmselt jääb ka kauaks püsima suur mittekodanikest elanike grupp. Siin on muidugi erinevus 1938. aasta põhiseaduse tekstist, aga selle on meile dikteerinud elu. Paragrahvis 4 on tekitanud kommentaare lõiked 2 ja 3. On tehtud täpsustusettepanekuid. Üks saabus mulle just faksi teel Ameerikast, professor Taageperalt, kes andis projektile põhimõtteliselt väga kiitva hinnangu. Ma olen väga meelitatud. Ta teeb ettepaneku sõnastada lõige 2 selliselt, et ei oleks nimetatud Nõukogude Liitu, vaid sõnastada see ümber selliselt, et sama mõte säiliks, kuid ilma väljendusega "Nõukogude Liit". Miks mitte, see on täiesti võimalik, aga see ajab sõnastuse keeruliseks. Teine probleem on, kuidas lõikes 3 esitatud ideed väljendada. Siin on autorid lähtunud tõsiasiast, et Eesti ühiskond on praktikas tõestanud seda, et pagulaseestlastel, kes omal vabal tahtel tulevad tagasi ja lülituvad ellu, on vaieldamatult õigus Eesti Vabariigi kodakondsusele. Selle hea näide on see, et ka meie assamblee koosseisu on valitud kolm sellist inimest: Rein Taagepera, Hain Rebas ja Juhan Kristjan Talve. Nii et sama tendentsi fikseerimine, kas samas sõnastuses või kuidagi teisiti, on vajalik ja, tahaks rõhutada, ka eluline. On küsitud, kas põhiseaduses üldse peab käsitlema kodakondsuse ja kodaniku mõistet. Ma arvan, et sellest ei saa loobuda, kodanik peab meil tekstis ka mitmel pool mujal korduma, me ei suuda kirjutada põhiseadust, kus seda ei oleks. Ma arvan, et nii Eesti

Vabariigi kodanikkond kui ka siin elavad mittekodanikud ootavad meilt uue põhiseaduse tekstis oma staatuse määramist ja sellepärast on vastava teema sissevõtmine poliitiliselt põhjendatud.

/PA 18.10.1991 istungi stenogrammist: (II toimkonna esimehe Rumesseni ettekanne): Läheme nüüd konkreetselt teisele toimkonnale laekunud parandusettepanekute juurde. [...] Teine parandusettepanek (see on Rein Taagepera ettepanek): jätta välja §-s 4 lõige 2. Selle vastu oli toimkonna enamus ja toimikond esitab siin eraldi härra Leissoni poolt formuleeritud ettepaneku kirjalikult.

P. Kask: Ma esindan siin oma toimkonna puuduvat liiget härra Rein Taagepera ja iseennast hetkel, sest meil on mõlemal ettepanekuid, mis on tagasi lükatud. Ja ma pean vajalikuks neid ettepanekuid vaidlustada ja põhjendada. Esimene on ettepanek nr. 2 § 4 kohta, kus härra Rein Taagepera on teinud ettepaneku välja jätta lõige 2, mis kõlab järgmiselt: Eestist Nõukogude võimu ja anneksiooni tõttu lahkunud Eesti kodanikud säilitavad Eesti kodakondsuse. See on üldine põhimõte, põhiseaduses ei peaks olema kajastatud üleminekuprotsessid. Põhiseaduse ülim mõte on kaitsta kvalifitseeritud häälteenamuse nõudega kergekäeliste muudatuste eest mõnda mängureeglit, et parasjagu parlamendis enamuses olev poliitiline erakond ei saaks neid mängureegleid lootusetult enda kasuks keerata. Ja ma antud juhul lisan Rein Taagepera originaalpõhjenduse, kui ta selle ettepaneku esitas. See on järgmine: Nõukogude Liidu okupatsioon ei ole seda au ära teeninud, et olla mainitud Eesti Vabariigi põhiseaduses ka veel, ütleme, 50 aasta pärast, kui Nõukogude Liit ise on ammu hingusele läinud ja unustatud. Kirjutagem tuleviku jaoks. Sisuliselt käsitleb see lause ainult ajutist üleminekuaega ja kuulub sellega eriseadusesse, mitte aga püsivasse põhiseadusesse. Ja kahtluse puhul teeb tolle lause töö ära ka järgmine lause: väljaspool Eestit elavatel eestlastel on õigus saada Eesti kodanikeks vastava soovi avaldamisel.

J. Adams: Nüüd järgmine punkt, millel ma tahaksin peatuda, on härra Taagepera ja härra Kase ettepanekud § 4 osas. Paragrahv 4 sisuliselt määratleb kodakondsuse seaduse alused. Siin me peaksime suutma ette näha seda uut olukorda, milles Eesti rahvas ja kodanikkond saab olema lähiaastakümnetel, ja teisest küljest tunnistama seda, mida me tegelikult juba tunnistame. Ma olen siit puldist juba ka öelnud, et me käsitame Juhan Kristjan Talvet siin saalis Eesti kodanikuna võrdselt meiega ja me ei nõua, et tema loobuks Soome kodakondsusest. Täpselt samamoodi me käitume Rein Taagepera, Hain Rebase ja paljude teiste suhtes. Tähendab, me peaksime endale teadvustama, peaksime võtma vastu vastava otsuse, et Eesti Vabariigi kodanikke saab olema vähemalt lähimatel aastakümnetel kahte eri liiki. Nimelt, inimesed, kes on ainult Eesti Vabariigi kodanikud, ja teisest küljest hulk kodanikke, kellel peaks olema õigus säilitada oma kuni praeguse ajani tekkinud kodakondsus. See läheb praegu natukene ka ülemnõukogu kodakondsuskomisjonis toimuvate kodakondsusvaidluste kapsaaeda. Ma ei tahaks neid siin üle korrata. Ma ainult kutsun üles selles küsimuses vaatama tõele silma ja tunnistama, et 1938. aasta põhiseaduse suhtes, mis keelustas topeltkodakondsuse, on situatsioon kardinaalselt muutunud. Ja teiseks kutsun üles andma oma toetuse kardinaalsele ideele. Meie iseseisev Eesti riik ilmselt vajab neid topeltkodanikke, kes on läänes. Võib-olla on nende olemasolu meile isegi hädavajalikuks tingimuseks, et me üldse suudaksime välja rabelda tekkinud olukorrast. Nii et sellised oleksid minu märkused nende teemade kohta, kordan veel kord. Minule jättis väga sügava mulje Ilmar Rebase kui eksperdi ettekanne. Ta ütles, et võrreldes moodsa põhiseadusega on see peatükk projektis liialt vähemahukas, kui ma õigesti mäletan. Tema arvates peaks see peatükk

sisaldama kuni 55 paragrahvi. Võib-olla on see nüüd natukene liiga palju, aga ma arvan, et teisel lugemisel me peaksime oluliselt keskenduma täitmisele selles peatükis. Tänan!

Juhataja: Ja neljas, viimane küsimus, mida küll juhatus ei jõudnud arutada, kuid mis tekkis vaheajal, on seotud sellega, et terve rida assamblee liikmeid on andnud oma allkirja Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee avaldusele, mille sisu on selles, et assamblee protesteerib ülemnõukogu tegevuse vastu võtta vastu kodakondsuse seadus naturalisatsiooni korra kindlaksmääramisega. Lugupeetud kolleegid! Esiteks, nimetatud küsimust ei ole võetud tänase istungi päevakorda ja seetõttu ei ole võimalik meil asuda arutama avaldust, millele te andsite allkirja. Teiseks, meie reglemendi § 4 lõige 3, mida on olnud põhjust juba mitmel korral tutvustada, näeb ette, et päevakorda võetakse ainult põhiseaduse väljatöötamise ja assamblee töökorralduse küsimusi. Ma palun kõigil kolleegidel juhendada reglemendist ja antud juhul § 4 lõikest 3. Sellise käsitluse korral jääb muidugi arusaamatuks, miks kolleegid andsid oma allkirja dokumendile, mille pealkiri on "Assamblee avaldus". Assamblee sellist avaldust päevakorda võtnud ei ole ja sellise avalduse päevakorda võtmine on vastuolus meie reglemendiga. Avalduse projekti teksti ma sain härra Korrovitsilt. Ma tagastan nimetatud projekti härra Korrovitsile. Palun!

/I toimkonna 01.11.1991 koosoleku protokoll:²⁵

R. Taagepera teeb ettepaneku § 5 (19.10.91 redaktsioonis siiski § 4²⁶) teine lõik välja jätta. Sama ettepanek varem Uluotsalt ja P. Kaselt. Teise ja kolmanda lõigu väljajätmist soovivad P. Kask, Ü. Uluots, L. Hänni. Ü. Aaskivi soovitab kodakondsuse temaatika anda üle II. Toimkonnale ja need paragrahvist 5 välja jätta. J. Adams soovitab kolmandasse lõiku lisada „...kui nad asuvad Eestisse tagasi“. Senise teksti jätmise poolt Salum, Kelam, Vooglaid, Hänni vastu. Otsustatakse: Jätta § 5 tekst, kuid lisada kaks alternatiivi: I alternatiiv: „Paragrahvi 5 teine lõik välja jätta“. II alternatiiv: „Paragrahv 5 kolmas kõik välja jätta“.

/PA 08.11.1991 istungi stenogrammist: (V. Salum): Kolmas küsimus, mida me tahaksime hääletusele panna, on § 5. Ja siin on kolm varianti: põhitekst, nii nagu ta momendil siin tervikuna ees on, teine variant on selle teksti teine lõik välja jätta ja muu jääb sisse, kolmas variant on selle teksti kolmas lõik välja jätta ja muu jääb sisse. Kas on vajalik, et ma loen selle sõnastuse ette või on kõigile arusaadav ilma ette lugemata? Paragrahvi 5 lõik 2 ja 3. Nii et ma loen need variandid ette: Eesti kodanikeks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga. Lõik 2: Eestist Nõukogude Liitu okupatsiooni, anneksiooni tõttu lahkunud Eesti kodanikud säilitavad Eesti kodakondsuse. Teises variandis jäi see välja. Väljaspool Eestit elavatel eestlastel on õigus saada Eesti kodakondsus vastavalt soovi avaldamisele. See on nüüd kolmas lõik. Kolmanda variandi puhul jääks see välja. Ja viimane lause: kodakondsuse omandamise ja omistamise tingimused määrab kodakondsuse seadus. See viimane lause oleks kõigis variantides sees.

I. Hallaste: Austatud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Mul on küsimus teise lõigu kohta. Kõigepealt, kas siin on mõeldud majanduspõgenikke, kes säilitavad Eesti kodakondsuse, või ainult neid, kes lahkusid Eestist poliitilistel kaalutlustel? Või on mõeldud ka neid inimesi, kes poliitilistel kaalutlustel läksid ära, näiteks Karl Vaino, kes lahkus Eestist Nõukogude Liitu okupatsiooni, anneksiooni ajal? See on üks küsimus. Mida see lause täpselt tähendab? Ja

²⁵ I toimkonna 01.11.1991 koosoleku protokoll. Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.13, 1 69.

²⁶ Koostaja märkus.

teine küsimus on sellesama lõigu kohta: millistest kaalutlustest lähtudes väärtustab esimene toimkond Nõukogude Liidu okupatsiooni niivõrd, et paneb selle sisse põhiseadusesse, Eesti Vabariigi põhiseaduse teksti? Aitäh!

V. Salum: Väike täpsustus. Esiteks Vaino ei ole siit okupatsiooni, anneksiooni ajal lahkunud. Ta lahkus sel ajal, aga mitte selle tõttu. Nii et see näide ei ole õnnestunud. Ja siit on ikkagi okupatsiooni, anneksiooni tõttu lahkunud nii poliitilistel kui ka muudel motiividel. Kõik need üksik- ja erijuhud tulevad ju kodakondsuse seaduses fikseerimisele. Lisaks veel: Karl Vaino ei olegi Eesti Vabariigi kodanik.

Juhataja: Aitäh! Härra Kois!

V. Kois: Härra ettekandja, mul on küsimus § 3 lõikude kohta. Mina tean palju eestlasi, kes ei ole olnud ja ei ole Eesti Vabariigi kodanikud, aga praegu elavad Eestis. Kui me jätame teie redaktsiooni, kas see tähendab seda, et mina pean Eestist lahkuma ja pärast seda saan kodakondsuse vastava sooviavalduse teel? Aga Karl Vaino, kes elab praegu Moskvast, saab selle lihtsamalt kui mina, kes ma praegu siin elan? Aitäh!

V. Salum: Ei usu, et ta lihtsamalt saab. Need küsimused on juba kodakondsuse seaduses lähemalt käsitletavad, me ei saa kõiki erijuhte põhiseadusesse sisse lugema hakata. Kahtlemata on Eesti rahvusriik ja eestlastel peaks olema võimalus seda lihtsamini saada kui teistel rahvustel, aga seda ikkagi inimõiguste üldprintsiipide alusel. Ma mõtlen, et siin ei peaks nii detailidesse minema.

Juhataja: Suur tänu! Kolleegid, kas meil on võimalik nii kokku leppida, et üle kümne küsimuse ei esitata? Kaks on esitatud, kaheksa on teie ees ekraanil. Kõigil on võimalik sõna võtta. Ma usun, et pärast kümnendat küsimust hakkavad probleemid korduma. Kui on võimalik, siis palun mitte rohkem küsimusteks registreeruda. Härra Käbin, palun!

T. Käbin: Tänan, härra juhataja! Lugupeetud härra Salum! Kui mõni aeg tagasi oli sama küsimus arutusel, siis ma esitasin teile küsimuse, miks see paragrahv peab olema üldosas ja mitte kodanike põhiõigusi käsitlevas osas. Te vastasite, et see on nii ka mitme teise riigi põhiseaduses ja me ei leiuta siin jalgratast. Ma palusin täpsustada, milliste riikide põhiseaduses on see põhimõte üldosas fikseeritud, aga te ütlesite, et ei tea, tähendab, esitasite valed argumendid ja lubasite mulle hiljem vastata. Ma paluksin seda vastust täna. Ja teiseks: eelöelduga on ju sõnaselgelt väljendatud ettepanek, et see säte ei peaks üldse olema arutusel praegu, vaid see paragrahv peaks olema fikseeritud hoopis järgnevas peatükis. Nii et kas ei saaks kõne alla tulla ka see alternatiiv, kas kodakondsuse aluseid üldse siin fikseerida või fikseerida need järgmises peatükis? Tänan!

V. Salum: Siin oli kaks küsimust. Ma tõesti ei ole seda vastust jõudnud anda, kuna meie, Eesti Kongressi poolt valitud saadikud, oleme vaimse töö turuvarblased, koduse töö eest me tasu ei saa ja selle tõttu me paratamatult töötame ka muul ajal. Ma loodan, et ma kunagi jõuan sellele vastust anda, aga praegu ei ole see eluküsimus. Härra Käbin, ma ei andnud tähtaega, aga ma püüan seda teha. Mis puudutab seda, kas kodakondsuse küsimus peaks olema üldsätetes, siis peaks olema küll, sest see on Eesti rahvusriigi konstitueeriv peatükk – üldsätted. Ja siin ei ole tegemist niivõrd inimõigustega, vaid on ikkagi tegemist riigi kodanike, riigi ülesandeid täitva ja õigusi omava isikute koguga. Nii et kodanikkond peaks käsitlust leidma üldsätetes.

Juhataja: Aitäh! Härra Lauri Vahtre, palun!

L. Vahtre: Austatud härra Salum! Ma juhiksin tähelepanu sellele, et näiteks "väljaspool Eestit elavad eestlased" asemel võiks öelda lihtsalt "eestlased": kõigil eestlastel on õigus. Umbes samalaadse täiendustepaneku on teile ka teinud meie teine toimkond. Seoses Nõukogude Liidu okupatsiooni ja anneksiooniga on küsimus, miks siis ainult Nõukogude Liidu okupatsioon ja anneksioon – meil oli siin ka Saksa oma. Kui juba selline rida sisse panna, siis minu meelest tulevad need mõlemad panna.

V. Salum: Selle mõtteviisi jätkamiseks peaksime siis sisse panema ka Poola okupatsiooni ja Rootsi okupatsiooni ning anneksiooni tõttu Eestist lahkunud kodanike õigused – kuskile me ikkagi peame piiri tõmbama. Pool sajandit Nõukogude Liidu okupatsiooni ja anneksiooni on küllalt pikk aeg.

Juhataja: Tänan! Härra Uluots, palun!

Ü. Uluots: Lugupeetud härra Salum! Kui me nõustuksime praegu teie teise löikega, siis see tähendab seda, et me viime Eestis sisse kahekordse kodakondsuse. Samal ajal te arvatavasti teate, et ülemnõukogu on asunud seisukohale, et Eestis ei saa olla kahekordset kodakondsust, sest enamikul eestlastest, kes elavad praegu välismaal, on juba teine kodakondsus. Nad peavad sellest loobuma. Ma küsin nüüd: kas te sellega taotlete Eestis kahekordset kodakondsust?

V. Salum: Ei, sellega me ei taotle siin kahekordset kodakondsust ja üks kodakondsus on meile peale surutud – Nõukogude Liidu kodakondsus. See on hoopis midagi muud nendel, kes pidid siit põgenema ja kes tahtsid jääda eestlasteks. Nende küsimus on lahendatav üleminekuperioodi jooksul, nii et Eestist poliitiliste pagulastena lahkunud inimeste kodakondsuse küsimus on eraldi küsimus. Ei saa ütelda, et kui me nüüd nende kodakondsust tahame säilitada, siis sellega me taotleme kahekordset kodakondsust kõigile. Nii et asja ei ole mõtet nii väga segi ajada.

Juhataja: Aitäh! Härra Rebas!

H. Rebas: Armas härra Salum! Mulle ei meeldi, et Eesti Vabariigi põhiseaduses näidataks näpuga hea naaberriigi peale, seda tehakse ka preambulas ikka veel. Ma olen katsunud selle kohta sõna võtta ja toetaksin nii jõuliselt, kui ma üldse saan, härra Lauri Vahtre seisukohta, et kui juba ühte okupanti nimetada, siis tuleks ikka surmkindlalt nimetada ka teist okupanti. Mu küsimus on: mis saab baltisakslastest, kes lahkusid tegelikult enne okupatsiooni, aga siiski nagu mingisuguse okupatsiooniohu tingimustes? See oli siis aastal 1939. Kas te olete nende peale ka mõelnud?

V. Salum: Näpuga näitamine ei ole jah viisakas, aga kogu aeg on kodueestlasi manitsetud, et ärge Vene karu ärritage, ärge iseseisvust taotlege, taotlege rahvademokraatliku maa staatust, katsuge liidulepingu raames midagi kätte saada. Neid õpetussõnu on meile jagatud küllaga ja paraku me näeme, et ajalugu läks hoopis teist teed. Mis puutub teise küsimusse, siis Vaterlandi läinud sakslased loobusid kõigist siinsetest omanditest ja õigustest. Nii et see probleem peaks minu teada juriidiliselt küllaltki selgelt lahendatud olema.

Juhataja: Aitäh! Härra Rumessen, palun!

V. Rumessen: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Sellessamas küsimuses ma tahaksin siiski kaitsta põhimõtteliselt seda, et need kodakondsuse põhialuseid puudutavad küsimused peaksid olema tingimata põhiseaduses fikseeritud. Minu meelest ei ole praegu põhjust eriliselt vaidlustada, kas need peavad olema sees üldsätetes või ka II peatükis. Need võivad väga hästi olla ka II peatükis – see ei ole võib-olla selle vaidlusaluse küsimuse puhul peamine. Mul on praegu teile, lugupeetud ettekandja, kolmanda löike kohta see küsimus, et kui me räägime väljaspool Eestit elavatest eestlastest ja õigustest saada kodanikuks, siis kas teie arvates ei peaks siiski siinjuures olema täpselt määratletud tingimus, et see kehtib ainult sel juhul, kui nad tulevad Eestisse, aga mitte üldjuhul.

V. Salum: See viimane täpsustus on vajalik.

Juhataja: Tänan! Härra Jürgenson – viimane küsija. Härra Jürgenson, palun!

K. Jürgenson: Aitäh! Lugupeetud ettekandja! Ma tahaksin jätkata sealt, kus härra Rumessen lõpetas. Mis te arvate, kas need printsiibid, mis puudutavad kodakondsuse säilitamist Eestist lahkumisel ja ka muudel võimalustel, niisamuti õigust kodakondsus omandada, eriti eesti rahvusest kodanikel täiesti üldisel juhul, kas siis need ei sisaldu kodakondsuse omandamisel ja kaotamisel ning kas need küsimused ei jää kodakondsuse seadusest kõrvale? Aitäh!

V. Salum: Kodakondsuse seadus tegeleb kõigi nende küsimustega detailsemalt ja ei saa ütelda, et nad jääksid siis kodakondsuse seadusest välja – sel juhul ei olekski kodakondsuse seadust nagu vaja.

Juhataja: Tänan, härra Salum! Küsimused on lõppenud. Algavad sõnavõttud. Aitäh! Esimesena on palunud sõna härra Taagepera. Sõnavõtt puldist kuni seitse minutit. Palun!

R. Taagepera: Lugupeetud Põhiseaduslik Assamblee! Kuna selles paragrahvis on ulatuslikult juttu väliseestlastest, siis võib-olla ma peaksin sõna võtma kui üks nendest, kes lahkus NSV Liidu okupatsiooni tõttu. Ma soovitan välja jätta nii teine kui ka kolmas lõik. Ma alustan kõigepealt sellest, et kas me kirjutame ajalugu, nagu lugupeetud toimkonna esimees rõhutas eelnevas sõnavõttus, või kirjutame lähiolevikku, s. t. asju, mis on praegu vaja tingimata lahendada, aga mis on lahendatud viie aasta pärast, või me kirjutame tulevikku, seda põhiseadust, mis kehtib siis, kui olukord on stabiliseerunud, s. o. 10, 20, 50, 100 aastat hiljem. Need kaks – § 2 ja § 3, eriti § 2 – kirjutavad osaliselt ajalugu ja ma ikkagi olen tugevasti selle vastu. Ja ärgu keegi sugereerigu, et see on minu poolt kummardus Nõukogude Liidule. Kordan: Nõukogude Liidu nimi tuleks siit välja jätta. See väljendab minu vastikust Nõukogude Liidu suhtes. Ma olen selle vastu, et selle riigi nime mainitakse Eesti Vabariigi põhiseaduses, mis, ma loodan, kestab 50 aasta pärast. Nõukogude Liit on kui mitte paha unenägu, siis paha mälestus möödunud põlvedele. See on meie eneseväärikuse küsimus, et me seda ei maini. Nüüd Eestist. Jättes välja selle sõna, Eestist okupatsiooni ja anneksiooni tõttu lahkunud Eesti kodanikud säilitavad Eesti kodakondsuse, kui see tähendab topeltkodakondsust, siis on see kohutav Trooja hobune, sest ta ütleb, et põhimõtteliselt on Eestis topeltkodakondsus võimalik. See ei tohi võimalik olla ja ma ei pea vist selgitama, miks see kodakondsus, see mõte üldse, ei tohi Eestis tulla arutamisele. Kui mõttes ei ole topeltkodakondsuse säilitamine minusuguste kahe pere koerte poolt, siis on teine lõige üleni üleaarne, sest seda katab juba kolmas lõige. Väljaspool Eestit elavatel eestlastel on õigus saada Eesti kodanikeks vastava soovi alusel. Sellele peaks tõesti lisama, et vastava soovi avaldamisel pärast Eestisse asumist. Tõesti, mispärast oleks minul õigus saada Eesti

kodakondsus, asudes väljaspool? Või kui seda teha ajutiselt, järgmise viie aasta jooksul, lähioleviku perspektiivis, siis see kuulub eriseadusesse, mis on täiesti mõeldav. Seda pole aga vaja märkida põhiseadusesse, mis kestab ka pärast järgmist viit aastat. Järele jääb soovitus, et teine lõige vaatab minevikku, sellepärast ei kuulu põhiseadusesse, kolmas lõige vaatab lähiolevikku ja sellepärast ei kuulu põhiseadusesse ning järele jääb "kodanikuks saamine sündimise või hilisema seadusliku toiminguga" ja neljas lõik – kodakondsuse omandamise või kaotamise tingimused määrab kodakondsuse seadus, kuhu siis kuuluvad ka ajutised seaded, mida teha praeguses väga erakordses olukorras. Tänan!

Juhataja: Suur tänu, härra Taagepera! Härra Saatpalu, teil on sõna.

V. Saatpalu: Lugupeetud kolleegid! Siin saalis töötav ülemnõukogu sai lõpuks ometi aru, et ta tegutseb siin Eesti riigis lihtsalt ajutise kõrgema haldusnõukoguna, kellel ei ole õigust muuta Eesti Vabariigi kodakondsuse seadust. Ja minu arust võeti lõpuks ometi vastu üks mõistlik otsus, mis oleks pidanud vastu võetama juba ammu. Nüüd tõstatab esimene toimkond küsimuse uuesti, kusjuures me võime ju täie veendumusega öelda, et sellele ei ole siin saalis mingisugust lahendust loota. Ja kui me kavatsame üldse siia seaduseelnõusse kirjutada mingisuguseid sätteid, mis muudavad Eesti Vabariigi põhiseadust, siis seesama siin saalis töötav kõrgem haldusnõukogu ei ole pädev, tal ei ole üldse õigust panna taolist eelnõu rahvahääletusele. Eesti Vabariigi järgmine parlament on see kogu, kes võib Eesti Vabariigi põhiseadust, Eesti Vabariigi kodakondsuse seadust muuta. Katsume sellest esindusdemokraatia kompetentsuse põhimõttest ikkagi lähtuda ja mitte anda Eesti rahvale taolist konti närida. Te kujutage ette, mis sellest võiks tulla, kui me hakkame nüüd assamblee kaudu Eesti Vabariigi kodakondsuse seadust muutma, kasutades poliitilisi jõude, et läbi suruda sellised kodakondsuse seaduse muudatused, mida siin on juba enne tehtud. Sellega seoses ma tahaks öelda, et esimesel toimkonnal on üldse tendents kirjutada sisse just lähioleviku, lähimineviku terminoloogiat, mida härra Taagepera siin ka nentis. Seda on preambulas näha, seda on selles §-s 5 näha. Ma teen siiski toimkonnale ettepaneku see veel kord üle vaadata, sest omalt poolt ma kahtlemata kirjutatan apellatsiooni. Võib-olla ma leian ka kaaslasid selle preambula teksti suhtes, kuhu on jälle ajalugu sisse kirjutatud ja mis jäi nüüd puhtjuhuslikult kuidagi kõikumata. See on täiesti kõlbmatu tekst põhiseaduse jaoks ja ma kutsun teid üles hääletama § 5 teise alternatiivi poolt või sellise alternatiivi poolt (ma ei tea, kuidas toimkond selle hääletusele paneb), kus teist ja kolmandat lõiku sees ei ole (et kodakondsuse küsimusi ei detailiseerita, lootuses panna selle kaudu Eesti Vabariigi kodanikke muutma Eesti Vabariigi kehtivat kodakondsuse seadust). Aitäh!

Juhataja: Suur tänu, härra Saatpalu! Veel saab sõna härra Rumessen. Pärast härra Rumesseni sõnavõttu on vaheaeg. Härra Rumessen, palun!

V. Rumessen: Ma pöördusin praegu siin saalis kolme väliseesti saadiku poole, kes on valitud Eesti Kongressi poolt, ja esitaksin teile küsimuse. Tänu millele teie täna üldse siin saalis viibite? Kas tänu sellele, et teil on lootust tulevikus hakata taotlema Eesti Vabariigi kodakondsust, või tänu sellele, et te jätkuvalt olete Eesti Vabariigi kodanikud ja sellisena on tunnustanud teid ka Eesti Kongress, sellisena on Eesti Kongress teid ka valinud siia, sellesse auväärseesse saali? Ma ei ole nõus selle seisukohaga, nagu kataksid need kaks lõiget praegu teineteist (nagu väitis härra Taagepera, et lõige 3 katab lõike 2) sel lihtsal põhjusel, et me ei käsitle mitte väliseestlastele kodakondsuse andmist, vaid me sellega lihtsalt tunnustame, et väliseestlased, kes põgenesid sellesama ülekohtu eest Eestimaalt, on jätkuvalt kodanikud ja

keegi nendelt seda kodakondsust ei ole praegu ära võtnud. Sellepärast ma pean äärmiselt oluliseks, et need põhimõtted oleksid siiski fikseeritud põhiseaduses, mitte sellepärast, et praegune ülemnõukogu ei hakkaks tegema mingisugust uut kodakondsuse seadust – selleks ei ole ülemnõukogul tõepoolest mitte mingisugust voli. Need on üldised põhimõtted, mis peaksid jääma aluseks ka tulevasele Riigikogule ja tulevastele elunormidele kõige laiemas plaanis. Kas see tähendab topeltkodakondsust või mitte, selle kohta ma esitan sellesama argumendi. Meie ei saa ei eetilistel ega moraalsetel kaalutlustel välistada kogu seda kodanikkonda, kes põgenes okupatsiooni ja anneksiooni eest sugugi mitte vabatahtlikult, ei jätnud vabatahtlikult siia ka oma vara, nagu väitsid mõningad ülemnõukogu saadikud mõni aeg tagasi, kui võeti vastu omandireformi seadus ja üle noatera läks siiski sisse see põhimõte, et ka välisriikides viibivatel Eesti Vabariigi kodanikel on õigus omandi taastamisele. Lisaks ma tahaksin teie tähelepanu, lugupeetud saadikud, juhtida väliseestlaste endi põhimõttelisele seisukohale, sest ma olen siiski veendunud selles, et praegu siin viibiv härra Taagepera ei esinda mitte kogu väliseestlaskonna seisukohta selles küsimuses. Minu ees on praegu Ülemaailmse Eesti Kesknõukogu pöördumine ülemnõukogu esimehe härra Rütli poole nendessamadest põhimõttelises küsimuses. Ma toaksin siit näiteks vaid mõningaid lauseid. Ülemaailmse Eesti Kesknõukogu juhatus võttis 27. oktoobril kodakondsuse seaduse küsimuse lahendamise aluseks järgmised seisukohad. Esiteks, Ülemaailmse Eesti Kesknõukogu leiab, et väliseestlased ja nende järeltulijad läänes või idas on Eesti Vabariigi kodanikud. Seda ei ole nendelt võetud ning asukohamaad praktiliselt ja teoreetiliselt aktsepteerivad topeltkodakondsust. Nõuded, et nad peaksid oma asukohamaa kodakondsusest loobuma, on ebarealistlikud ning eemaldavad väliseestlasi Eesti vabast tulevikust. Ma kutsun üles kõiki Põhiseadusliku Assamblee liikmeid praegu tõsiselt mõtlema selle põhimõttelise küsimuse üle. Sellest sõltub väga suures osas kogu Eesti tuleviku poliitilise skaala omavaheline tasakaalustatus: kas väliseestlased on üldse õigustatud osa võtma Eesti poliitilisest elust või mitte. Me näeme neid tendentse, mis praegu on, ja kui me põhiseaduses ei sea nendele vastavaid piire, siis me võime sattuda olukorda, kus väliseestlased tõepoolest lülitatakse välja Eesti poliitilisest elust. Veel kord rõhutan, et see ei tähenda, et kodakondsuse seaduses ei võiks need põhimõtted praegu olla rakendatud niimoodi, nagu nad praegu on. Küsimus ongi just selles, et kui ülemnõukogu otsus tunnistas jätkuvalt kehtivaks ka 1938. aasta kodakondsuse seaduse, siis sellega ta aktsepteeris põhimõtteliselt seda, mida Eesti Kongress on kogu aeg esile toonud, et olemasoleva Eesti Vabariigi kodanikud on poliitiliselt õigustatud võrdsel alustel osalema poliitilises elus. Väliseestlased lihtsalt on Eesti Vabariigi kodanikud. Aitäh!

J. Adams: Head kolleegid! Kogu see kriitika § 5 kohta loomulikult ei käi niivõrd esimese toimkonna kohta, kui minu ja minu töögrupi kohta, sest see on sõna-sõnalt sama tekst, mis teile esitati – seda kõigepealt. Teiseks, härra Käbin tõstis küsimuse, kas põhiseadustes on sees viiteid kodakondsustele. Ma püüdsin seda praegu meelde tuletada. Vähemalt praeguses Saksamaa omas on küll. Ei ole? Siis ma eksin. See ei peaks välistama küsimust sellest, kas ta peab olema tingimata üldsätete peatükis. Minu arvates ei ole oluline, et ta oleks, nii nagu on oluline, et ta oleks põhiseaduses sees. Mis puutub vaieldavatesse lõigetes 2 ja 3, siis ma tunnistan, et mõlemad on sõnastatud ebapiisavalt. Samal ajal tahan väita, et nad sisuliselt on hädavajalikud. Ja minu arvates meie lugupeetud kolleeg Hallaste oma hiilgava ironiaga näitas suurepäraselt ära, kuivõrd ebapiisavalt nad on sõnastatud alguses variandis. Samuti juhtis sellele tähelepanu kolleeg Vahtre. Kuid katsume vaadata asja sisuliselt. Kõigepealt lõige 2. Härra Uluots, kas on topeltkodakondsuse tunnistamine? Jah, see on selgelt

topeltkodakondsuse tunnistamine, aga ainult ühe kindla isikute grupi kohta. Härra Taagepera tõi siin välja väite, et see isikute grupp saab aastaga vähenema – see on absoluutselt õige ja kunagi kaob täiesti. Ja selge on see, et kodakondsuse seadus peab täpsustama selle teise lõigu mõtte. Kuid sellel ei ole midagi viga. Maailmas on ka teisi näiteid. Juhin tähelepanu, et 200 aastat kestnud ühendriikide põhiseaduses on praegugi veel paragrahv sees, mis käsitleb orjapidamist, asja, mis on ammu lõppenud. Neid paragrahve ei ole kellelegi vaja, kuid ometi nad seal säilivad. Minu arvates see ei ole veenev argument. Ükskõik kuidas me selle lõigu ka sõnastame, minu arvates on objektiivne vajadus tunnistada, et meil on olemas pagulaskond, kes on jätkuvalt Eesti Vabariigi kodanikud ja kellest on osa ka siin. Härra Uluots küsib, mis sellest edasi saab. Sellest saab väga konkreetne asi edasi. Kui selline lõik jääb sisse, siis järgmistel Riigikogu valimistel on riik kohustatud garanteerima neile kaasahääletamise võimaluse. See on üks praktiline järeldus. Härra Uluotsale vahest niipalju, et ma väga austan tema patriotismi ülemnõukogu suhtes, kuid paluks temalt ka mingit austust Eesti Kongressi saadikute vastu, kes ülemnõukogu kodakondsuse küsimustega tegelemisse suhtuvad natuke reserveeritult siin saalis, ja ma palun härra Uluotsal tunnistada meie olemasolu. Nüüd, mis puutub kolmandasse lõiku, siis see on sisuliselt deklaratsioon, et Eesti on rahvusriik. See tähendab, et igal eestlasel on õigus kodumaale, oma esivanemate kodumaale tagasi pöörduda ja saada siin lihtsustatud korras kodakondsus. Härra Saatpalu tõstis küsimuse, kuidas on selle suhted praegu olemasoleva kodakondsuse seadusega. See ei käi absoluutselt olemasoleva kodakondsuse seaduse vastu. Mis puutub naturalisatsiooni lihtsustatud korda eestlastele, kes pöörduvad tagasi kodumaale ja ei ole kodanikud, siis see on 1938. aasta kodakondsuse seaduse ees. Mis puutub teise lõigu mõttesse, siis see on Rei parandusena ka sees. Nii et siin ei ole mingisugust konflikti. Mida see § 5 endast üldse kujutab? Minu arvates on see kindlasti tulevase uue kodakondsuse seaduse tuumik või konspekt või kuidas me tahame öelda – tema kõige olulisemaid juhtmõtteid. Sellepärast ma kutsun teid üles ette võtma vajalikke parandusi teises ja kolmandas lõikes ning jätma ta tingimata sisse. Seda on vaja nii meie kodanikele kodumaal kui ka laias maailmas. Tänan teid!

I. Hallaste: Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Ma tahaksin rääkida § 5 lõike 2 vastu. Ühinen siin täiel määral härra Taagepera arvamusel, et Nõukogude Liidu okupatsiooni, anneksiooni sissekirjutamine meie põhiseadusesse, mida me ei tee mitte ainult selleks ega järgmiseks aastaks, vaid millest me tahaksime loota, et see jääb püsima sajandiks, veelgi pikemaks ajaks, ei ole vajalik. Ja teine asi, millele ma tahtsin tähelepanu juhtida, on üks siin saalis toimunud hääletamine. Põhiseaduslik Assamblee hääletas ja ühe hääle häälteenamusega jäeti see osa preambulasse sisse. Preambulas on räägitud riiklikest aktidest, mis võeti 1989.–1990. aastal vastu. Selle lausega (kui see niimoodi siia sisse jääb) tunnustab põhiseadus Eesti NSV Eesti Vabariigi õigusjärglaseks. Ma selgitan, miks see nii on, miks selline tunnustamine tekib. 1989. aastal ei olnud olemas teisi riiklike organeid peale ülemnõukogu. Eesti Kodanike Peakomitee ei olnud riiklik organ ja ka Eesti Kongress ei olnud riiklik organ ega võtnud vastu riiklike akte. Ainuke organ, kes pretendeeris riiklike aktide vastuvõtule, oli Eesti NSV Ülemnõukogu ning rääkides riiklikest aktidest, mis on vastu võetud aastatel 1989–1991, millele tugineb Eesti Vabariik, me tunnustame Eesti NSV Eesti Vabariigi õigusjärglaseks ja praeguse vabariigi nn. kolmandaks vabariigiks. Sellest lähtudes oleks esimene toimikond pidanud asja sisemise loogika säilitamise nimel tegema ettepaneku panna § 5 sisse lause, et kõik Eesti NSV kodanikud on Eesti Vabariigi kodanikud. Kui ta sellise asjaga nõus ei ole, siis tuleb preambula uuesti läbi hääletada. Kolmas toimikond sellega nõus ei ole, et Eesti NSV kodanikud on Eesti Vabariigi kodanikud. Me esitame

juhatusese ametliku apellatsiooni hääletada täna pärastlõunasel istungil uuesti preambula küsimust. Vastasel korral, kui seda lauset välja ei hääletata, tuleb esimesel toimkonnal sisse panna Eesti NSV kodanikke puudutav lause. Aitäh!

P. Kask: Ma räägin teisest ja kolmandast lõikest mitte sel alusel, et ma olen ühekordse kodakondsuse poolt (ehkki ma olen ja väga kõvasti), vaid hoopis sel alusel, et neis küsimustes, kus meil ei ole üksmeelt, ei maksaks põhiseadusesse lahendusi sisse kirjutada, kui selle järele ei ole tungivat vajadust. Ja minu arvates ei ole neis küsimustes tungivat vajadust kirjutada lahendusi põhiseadusesse. Siin ei ole küll erimeelsust konkreetselt selles küsimuses, kas eestlased, kes naasevad Eestisse, võivad saada Eesti kodakondsuse kergemini kui mitte-eestlased. Ma arvan, et selle võib rahumeeli jätta kodakondsuse seadusesse, niikuinii kirjutatakse see sätte sinna sisse. See lihtsalt ei ole põhiseaduse küsimus. Ja neil vähestel kaalutlustel ma veel kord juhin tähelepanu (ma ei nõua oma lahendi sissekirjutamist, et Eestis on ühekordne kodakondsus) ja palun, et me ei kirjutaks neid lahendusi sisse. Tänan!

Juhataja: Palun, proua Endre! Proua Endre on viimane sõnavõtja puldist.

S. Endre: Lugupeetud eesistuja! Austatud head kolleegid! Põhjus, miks ma tahan hakata kaitsma § 5 sätete 2 ja 3 sissejätmist, tuleneb järgnevast loogikast, mille ma katsun teile esitada. Minu arvates tuleb põhiseaduse projekti tegemisel, millega me siin jätkuvalt ametis oleme, silmas pidada lisaks seadusevaimule ja jurisprudentsist lähtuvale vaimule veel üht vaimu, kui ma ei eksi. Nimelt rääkis ta põhiseaduse vaimust. Seetõttu ma julgeksin oponeerida lugupeetud härra Taageperale, kes mõistab konstitutsiooni kui ajalooa mitteseotud dokumenti. Minu meelest põhiseadus ei sünni tühjalt kohalt, vaid ta on lisaks seaduste kogumile või õigemini seaduste kogumi tulevastele alustagedele ka ajaloo, eetika, moraali, meie poliitilise nägemuse – kõige selle kogumi süntees. Ja need väitlused, mida ma kuulsin siit kõnepuldist selle paragrahvi kohta, on täiesti loomulikud, kuuluvad meie poliitilisse situatsiooni ja selle algvaimu sisse, kus me praegu asume, ja õieti väljendavad nad mõtteviiside erinevust, mis on ka loomulik ja millesse tuleb rahulikult suhtuda. Aga õieti taanduvad need erinevused, mis esile tulid, ju sellele, kuidas me suhtume 120 000 või 130 000 poliitilisse pagulasse, väliseestlastesse, kes asuvad erinevates maailmamaades. See on rohkem eetika küsimus kui seaduse küsimus, aga ometi peaks ta olema seadusena või selle alustoena selles paragrahvis sõnastatud, sest kui ta ei ole põhiseaduses sõnastatud, siis tähendab see ka seda, et me ei pea seda küsimust tähtsaks. Ja nüüd vabandatagu väga seda väljendit, mida ma kasutan, sest see on natuke robustne, aga minu mõistes on see väliseestlastele lihtsalt märja kaltsuga vastu silmi löömine, kui me põhiseaduses ei pööra nendele aspektidele tähelepanu. Nüüd ma juhiksin austatud kolleegide tähelepanu sellele, et teises lõikes on "säilitavad Eesti kodakondsuse". Selles kogu see konks ongi. Ma arvan (olles rääkinud erinevate maade diplomaatidega, kaasa arvatud Ameerika saatkonna töötajatega, kes Tallinnas on), et see on täiesti aktsepteeritav Ameerika valitsuse poolt, kuna me räägime poliitilistest põgenikest. Ja põhjus, miks ma kaitsen nende kahe lõike sissejäämist, on täpselt sama, miks ma kaitsesin siin esimestel istungitel seda, et põhiseaduses peab olema sätestatud suhtumine surmanuhtlusesse. Ma ütlen veel kord, et need inimesed, kes seda tulevikus loevad, ja see riik, kes selle alusel hakkab elama, võtavad teatud punkte või teatud sätteid oma elamise ja mõtteviisi põhialustena. Suhtumine eestlastesse ja meie esivanematesse, kes olid sunnitud mitte oma vabal tahtel lahkuma – see on põhiseaduse küsimus. Ja võib-olla läheb seda tarvis ka ajaloo jaoks. Annaks jumal, et see kunagi ei korduks. Võib-olla on tulevikus võimalik mõni okupatsioon või anneksioon, aga me peame kõike ette nägema ja

kõigele mõtlema. Lõpuks lubatagu veel öelda, et Nõukogude Liidu okupatsioon Eestis ei ole ju lõppenud. Ja lubatagu nüüd veel toetada kolleeg Hallastet, kes õigesti juhtis tähelepanu vastuolule meie põhiseaduse projekti preambulas. Tänan!

S. Sovetnikov: Lugupeetud kolleegid! Avaldan väga lühidalt arvamust. Mina toetan küll seda, et need mõlemad alternatiivid võib jätta, aga kui me jätame kolmanda lõike, siis on minu kindel arvamus, et siia peab juurde kirjutama: kui tulevad tagasi Eestisse elama, siis nad säilitavad Eesti kodakondsuse. Mul on lühike märkus selle kohta, et esimeses lauses on kirjutatud omamisest ja saamisest ning viimases lauses kodakondsuse omandamisest ja kaotamisest, mis võib olla omandamisest ja selle äravõtmisest – jätta ainult, et kodakondsuse kaotamise tingimused määrab kodakondsuse seadus. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Asume hääletama. Selleks et formuleerida küsimused, millele tuleb vastata, ma palun kõigepealt, et härra Salum kohalt vastaks ettepanekule, et kolmele variandile, mida me konkureerivalt hääletame, lisada neljas, mille võimalikkusele ja vajalikkusele juhiti korduvalt tähelepanu, s. t. liita esimene ja teine alternatiiv variandiks – jätta §-st 5 välja nii teine kui ka kolmas lõik. Kas toimikond peab võimalikuks, et ka selline alternatiiv pannakse konkureerivalt hääletamisele? Härra Salum, palun!

V. Salum: Ma saan avaldada arvamust, et see neljas variant võib hääletusele tulla.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Kohaloleku kontroll ja pärast seda hääletamine konkureerivalt nelja variandi vahel. Kohaloleku kontroll. Kohal on 43 assamblee liiget. Algab hääletamine. Konkureerivad neli varianti. Esimene on põhivariant, millele järgneb esimene alternatiiv, siis teine alternatiiv ja palun sinna kirja panna veel kolmas alternatiiv, mille sisu on jätta §-st 5 välja nii teine kui ka kolmas lõik. Kõik neli varianti on niisiis kirja saanud ja me alustame. Esimene küsimus, palun tähelepanu! Kes on selle poolt, et § 5 jääb põhitekst? Hääletame. Üks hetk, palun peatame hääletamise! Härra Salum, kas on protest? Vabandan, siis palun vajutage veel kord klahvile "sõna"! Hääletame. Poolt 12. Teine küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 lõik 2 välja jätta? See on esimene alternatiiv. Hääletame. Poolt 24. Kolmas ja eelviimane küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 lõik 3 välja jätta? See on teine alternatiiv. Hääletame. Poolt 21. Neljas ja viimane küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 nii teine kui ka kolmas lõik välja jätta? See on kolmas alternatiiv. Hääletame. Poolt 28. Kuivõrd tegemist on konkureeriva hääletamisega, siis vähim hääli saanud variant langeb välja, ülejäänud variandid konkureerivad edasi pingejärjekorras. Teine voor ja esimene küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 jäävad välja nii teine kui ka kolmas lõik? See on kolmas alternatiiv. Hääletame. Poolt 27. Teine küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 jääb välja teine lõik? Hääletame. Poolt 12 häält. Selle vooru viimane, kolmas küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 jääb välja kolmas lõik? Hääletame. 5 häält. Kolmas ja viimane voor, kaks küsimust. Esimene küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 jäävad välja nii teine kui ka kolmas lõik? Hääletame. Kolmanda vooru viimane, teine küsimus: kes on selle poolt, et §-st 5 jääb välja teine lõik? Hääletame. Tänan! 3 häält. Kolmandas voorus langetas assamblee oma otsuse, eelistades nn. kolmandat alternatiivi, mis tähendab seda, et §-st 5 peaks välja jääma nii teine lõik kui ka kolmas lõik. Salum, palun teid kõnetooli! Jätkame.

/I toimkonna 09.11.1991 koosoleku protokoll:²⁷ Arutatakse, kas lisada § 5 välja hääletatud teksti asemele mingi uus säte.

Runnel: EV kodanikud ja nende järglased, kes on poliitilistel põhjustel Eestist lahkunud ajavahemikul 1940-1991, on Eesti kodakondsed jne.

Hääni soovitab: „Eestlastel on võrdsed õigused kodakondsuse saamisel“.

Rüütel: Probleeme on erinevaid. Vanurid, kes sooviksid tagasi pöörduda. Kuid kahekordset kodakondsust konstitutsioonisse küll ei saa panna. Kui teha eestlaste grupile erand, tuleb teha seda ka venelastele. Rüütel soovib neis küsimustes jääda erapooletuks.

§ 5 jääb kahe lõigulisena.

/II toimkonna 09.11.1991 koosoleku protokoll:²⁹

Arutati Adamsi ettepanekut: lisada II ptk. 2 lõiget. Igal eestlasel on õigus elama asuda Eestisse ja omandada Eesti kodakondsus vastava soovi avaldamisel. Okupatsiooni ja anneksiooni tõttu Eestist lahkunud Eesti Vabariigi kodanikel säilib Eesti kodakondsus.

J.-K. Talve: Kõik eestlased on Eesti Vabariigi kodanikud niikaua, kui nad pole Eesti Vabariigi kodakondsusest välja heidetud, olgu nad vahepeal teise riigi kodakondsuses.

L. Vahtre: Peame lähtuma kahest vajadusest: 1. Kui meid näiteks uuesti okupeeritakse ja osa meis on jälle sunnitud lahkuma. 2. Kui meie „tore“ valitsus hakkab seaduse järgi näiteks väliseestlasi välja viskama.

V. Rumesse: Kodakondsuse alused peavad olema põhiseaduses kajastatud. J. Adamsil on ükskõik kas I või II ptk.-s. Arvan, et II sobib paremini.

J.-K. Talve: Minu arvates kuuluvad paremini I ptk., kus on riik, rahvas, üldsätted.

A. Kaalep: Soome põhiseaduses on üldsätetes.

V. Rumesse: Tuleb teha apellatsioon. § 5 lg 2 asendada J. Adami paranduse 2. lõiguga.

J.-K. Talve: Hääletasin 2. lõigu väljajätmise poolt, sest see oli ebamäärane.

L. Vahtre: Väike rahvas loob endale avatud ukse, kust iga eestlane võib sisse astuda.

V. Rumessen: Kõik Eesti Vabariigi kodanikud, ka need, kes praegu ära lähevad, säilitavad kodakondsuse, kui nad pole ise vastavat avaldust kirjutanud.

E. Leisson: Pakun varianti: võtan enda peale, et suruda need mõtted kodakondsuseaduse rakendusotsusesse. Kui ei lähe läbi, siis arutame edasi.

Hääletati: 1. Kes on selle poolt, et J. Adamsi ettepanek „Igal eestlasel on...“ panna a) II ptk.? Poolt ei olnud kedagi. b) I ptk üldsätetesse. Poolt 6, vastu 0, erapooletuid 3. 2. Kes on selle poolt, et lisada üldsätetesse: Võõrriigi okupatsiooni ja anneksiooni ning poliitiliste põhjuste

²⁷ I toimkonna 09.11.1991 koosoleku protokoll. ERA.R-2324.1.13, l 76.

²⁹ II toimkonna 09.11.1991 koosoleku protokoll. ERA.R-2324.1.14, l 120–121.

tõttu või sõjapõgenikena Eestis lahkunud Eesti Vabariigi kodanikel ja nendel järglastel säilib Eesti kodakondsus. Poolt 4, vastu 4, erapooletuid 1.

/PA 15.11.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni I toimkonna esindajana): Põhiseaduse eelnõu I peatüki suhtes toimkonnal alternatiive rohkem ei ole, küll aga on meile laekunud apellatsioon, mida oleks mõistlik praegu läbi vaadata. Paragrahv 5 puudutab Eesti Vabariigi kodakondsust. Mäletatavasti oli see paragrahv algselt pikem, sisaldas neli lõiku. Eelmise täiskogu istungil hääletati kaks lõiku välja. Nüüd on saanud apellatsioon härra Rumessenilt ja teistelt lisada sellesse paragrahvi uuesti kaks lõiku. Ta pakub veidi teistsugust redaktsiooni, kui oli nendes tekstides, mille me välja hääletasime. Ettepanek on siis järgmine. Tuua § 5 lõige: "Võõrriigi okupatsiooni ja anneksiooni tõttu poliitiliste ja sõjapõgenikena lahkunud Eesti Vabariigi kodanikud ja nende järglased säilitavad Eesti Vabariigi kodakondsuse." Võrreldes esialgse tekstiga on Nõukogude Liit asendunud sõnaga "võõrriik". Ma kannan kohe ette ka teise ettepaneku, mis on selle paragrahvi suhtes laekunud, s. o. lisada § 5 lõige 3: "Igal eesti rahvusest isikul on õigus asuda elama Eestisse ja omandada Eesti Vabariigi kodakondsus vastava tahte avaldamisel." Nii et selline on apellatsiooni sisu.

V. Rumessen: Lugupeetud Põhiseaduslik Assamblee! Teine toimikond arutas neidsamu küsimusi, mis on seotud kõnesoleva paragrahviga. Ja ma pean ütleva, et arvamused ei olnud mitte päris ühesed, aga suurem osa toimkonna liikmeid pooldas siiski selle lõigu sissejätmist. Esimese lõigu osas läksid arvamused lahku, aga ma võtaksin praegu kokku, milles on probleem. Probleem on selles, et praegusel kujul me võime tõepoolest öelda, et kõik eestlased on niikaua Eesti Vabariigi kodanikud, kuni neid kodakondsuse seaduse § 23 alusel ei ole Vabariigi Valitsuse poolt kodakondsusest välja heidetud (peaks ikka olema "ilma jäetud"). Hetkel on ka kõik väljaspool Eesti Vabariigi piire elavad Eesti Vabariigi kodanikud jätkuvalt Eesti Vabariigi kodanikud, niikaua kui vastavat otsust ei ole tehtud. Probleem on nüüd selles, et esiteks, nii nagu härra Kama on öelnud, valitsus võib näiteks sellesama § 23 alusel kuulutada ühe suletõmbega, et need välismaal elavad Eesti Vabariigi kodanikud ei ole enam Eesti Vabariigi kodanikud, ja veel enne seda, kui okupatsioon on lõppenud. Kogu probleem on ikkagi selles, ma olen nõus, et me peame olemasolevast olukorrast lähtuvalt määrama selle päeva, millest alates väliseestlased peavad valima, kas nad tunnistavad ennast jätkuvalt Eesti Vabariigi kodanikeks või siis loobuvad kodakondsusest. Kuid see hetk veel käes ei ole: okupatsioon ja anneksioon jätkub ja sellest tingituna me praegu peame siiski kaitsma väliseestlaste poliitilisi ja majanduslikke huve olemasolevas ajalises ruumis. Siis oleksid kõige lähemas tulevikus, kui rahvahääletusel põhiseadus jõustub, väliseestlaste huvid garanteeritud. Sel põhjusel oleks minu isiklik ettepanek kaaluda, kas lisada sellesse esimesse punkti täiendus, et "kuni okupatsiooni ja anneksiooni lõpetamiseni". Kui see piir on tarvis määrata. See on üks probleem. Teine probleem on selles, et meil siin Läänemere tuulisel maa-alal ei ole garantiid, et meid ei võidaks ükskord uuesti okupeerida. Ja kõik meie, kes me siin saalis istume, võime võib-olla kunagi tulevikus (kas kahe-kolme aasta pärast või ka 30 aasta pärast) osutada samasuguses situatsioonis olevaiks kui kõik need väliseestlased, kes praegu elavad välismaal. Sellepärast meie, kes me esitasime apellatsiooni, peame vajalikuks, et niisugune kodakondsuse põhimõtteline üldalus oleks põhiseaduses fikseeritud. Komisjonis oli arutusel, kus kohas need mõlemad sätted kodakondsuse aluste kohta võiksid olla. Kuna Soome põhiseaduses on nad üldsätetes, siis ilmselt see mõjutab ka meie komisjoni hääletamist ja komisjoni liikmete enamus pooldas, et neid ei toodaks üle II peatükki, s. t. meie komisjoni valdustesse, vaid et nad jääks just nimelt üldsätetesse. Nii et need on

põhjused, miks me siiski vajalikuks peame, et need kodakondsuse küsimuste üldpõhimõtted oleksid §-s 5 sätestatud. Nagu te mäletate, eelmine kord oli siin juttu ka praeguste väliseestlaste eksiilorganisatsioonide ametlikust seisukohast, milles nad kaitsevad oma õigusi olla jätkuvalt Eesti Vabariigi kodanikud, niikaua kui poliitiline okupatsioon ja anneksioon ei ole lõpetatud. Kuid ma ütlen veel kord, et see on siiski ka tulevikku ulatuv küsimus ja meie ei ole tulevikus ise kaitstud selle olukorra eest, mis praegu on tabanud väliseestlasi. Need oleksid põhjendused, miks me peaksime vajalikuks § 5 need kaks sätet lisada. Aitäh!

Juhataja: Tänan! Vahepeal on küsitud selgitust, et kas on võimalik, et assamblee tuleb juba tehtud otsuste juurde tagasi. Kindlasti on see võimalik, kuid antud juhul on härra Rumessen, härra Kelam ja proua Endre esitanud § 5 pisut teise teksti, kui me arutasime mõned nädalad tagasi. Ja sellepärast on kolmel kolleegil õigus vormistada see apellatsioonina ja me arutame seda apellatsioonina. Vahepeal tegi juhatus otsuse, et viimane, kes saab kõneks sõna, on härra Adams, ja viimane, kes saab sõna kohalt, on härra Lebedev. Ma tuletan meelde arutelu objekti, et me ei valguks liialt laiali. Jutt käib §-st 5 ja apellatsiooni sisu on selles, et lisada § 5 kaks lõiget. Ma loen veel kord teksti ette. Palun tähelepanu! Lõige 2: võõrriigi okupatsiooni ja anneksiooni tõttu poliitiliste ja sõjapõgenikena lahkunud Eesti Vabariigi kodanikud ja nende järglased säilitavad Eesti Vabariigi kodakondsuse. Lõige 3: igal eesti rahvusest isikul on õigus asuda elama Eestisse ja omandada Eesti Vabariigi kodakondsus vastava soovi avaldamisel. Järgmisena saab kõneks sõna härra Saatpalu. Palun!

V. Saatpalu: Lugupeetud kolleegid, ma juhtisin juba hommikul tähelepanu, et me oleme jõudnud 130 paragrahvilt 155-le. See kahtlemata iseloomustab meie mõningast lobisemishimu. Me ei ole osanud jääda Jüri Adamsi asjaliku teksti pakutud raamidesse, me oleme tahtnud midagi omalt poolt lisada ja selle tulemusena me oleme osanud 25 paragrahvi juurde teha. Ka nende kahe lõike sisseviimine on minu arust täiesti ülearune, sest kodakondsuse määramiseks see põhiseadus niikuinii ei jõua toimima hakata. Praegu tuleb rakenduseseadus ja me peame poliitiliselt mõjutama praegust valitsust, kes koostab seda rakenduseseaduse eelnõu, et taolised sätted oleks rakenduseseaduses ette nähtud. Kuid see valitsus peab teadma, et siin saalis vastuvõetavad seadused tulevad niikuinii ülevaatamisele Eesti Riigikogu poolt, mis valitakse põhiseaduse alusel. See on ikkagi ajutine haldusnõukogu, kel on õigus võtta vastu seadusi, kuid need kuuluvad kahtlemata Eesti Vabariigi parlamendi poolt ülevaatamisele. Me peame püüdma valitsust poliitiliselt mõjutada, et need sätted võetaks sellesse rakenduseseaduse eelnõusse, kuid neid ei ole vaja kirjutada põhiseadusesse, mis niikuinii ei jõua rahvahääletusele ega hakka toimima. Meil on seda tegelikult juba praegu vaja. Mõnes mõttes on taoliste lõikude sissekirjutamine ka teatud pessimismi sissekirjutamine põhiseadusesse. Me peame nagu loomulikuks, et jälle tuleb okupatsioon. See on seesama, millele ma ühes artiklis juba vihjasin, kui meil oli juttu parlamendi volituste kestusest. Osa inimesi siin saalis tahtis, et parlament valitakse kolmeks aastaks, sest Eesti on praegu niisuguses kriisisituatsioonis. Siis oleks see tekst tulnud ka kirjutada nii, et iga okupatsioonile järgnev parlament valitakse kolmeks aastaks ja järgmised juba neljaks aastaks. See praegune täiendus tekitab samasuguse mulje ja sellepärast ma teen ettepaneku neid lõike siia sisse mitte panna. Seda viiendat paragrahvi annaks lühendada, sest Eesti kodanikuks saadakse tingimusega või hilisema seadusliku toiminguga. Järgmine lõik räägib jälle sedasama, et kodakondsuse omandamise määrab kodakondsuse seadus. Nii et ka siin annaks juba lühendada. Ma teen ettepaneku tänapäeva poliitilistest tingimustest lähtuvaid lõike sinna sisse mitte panna. Ma pean sügavalt lugu teie ettevõtmistest Eesti kodanikkonna õiguste kaitsmisel

ja ärge kuidagi võtke seda mingi solvanguna. Ma lihtsalt väljendan oma seisukohta, kuna ma järjekindlalt võitlen Eesti põhiseaduse lühiduse eest. Need on Eesti kodakondsuse seaduse, mitte põhiseaduse sätted. Täna tähelepanu eest!

J. Adams: Head kolleegid! Ma vaidleks vastu just härra Saatpalule. Minu arust me peame tegema põhiseadust aastakümneteks, mitte lähtuma sellest, mis Eestis hetkel toimub, kas Savisaare valitsus teeb mingit rakenduseseadust või ei tee. Ja ma argumenteerin just nimelt sellepärast, et on vaja need sätted sisse võtta. Mida kujutab endast § 5? See kujutab endast kodakondsuse seaduse tuuma. Kõikide tulevaste kodakondsuse seaduste tuuma, ükskõik kui palju neid tulevikus peab vahetuma. Ja selleks me peame vaatama tõele näkku ja kõigepealt tunnistama seda, kas me pooldame, et Eesti on eestlaste rahvusriik. See oleks nüüd täiesti uus samm võrreldes varasemate põhiseadustega, mis ei lähtunud sellest põhimõttest. Kui me võtaksime praegu härra Rumesseni poolt pakutava teise (siin oleks kolmanda) lõigu sisse, et Eesti on iga eestlase kodumaa, nii et sisuliselt iga eestlane võib maailmast tagasi pöörduda ilma kitsendusteta, siis me minu arvates teeksime meie rahva tuleviku suhtes väga olulise žesti ja kujundaksime sellega oma rahvuspoliitikat. Mis puutub põgenike kodakondsuse säilitamise küsimusse, siis see on samuti tõele näkku vaatamise küsimus. Ja minu arvates on Eestis praegu midagi väga ebanormaalselt lahti. Kümned poliitikud räägivad meil pidevalt venekeelse elanikkonna õiguste kaitsest, aga samal ajal, kui on tegemist eestlaste õiguste kaitsega, siis häbenetakse, lüüakse silmad maha ja ei taheta tõele näkku vaadata. Ma ütlen vähemalt viiendat korda: me oleme aktsepteerinud siin saalis vähemalt kolme inimest meiega võrdsena töötama, me aktsepteerime neid iga päev Eestis. Praegu on tagasi pöördunud juba sadu väliseestlasi, kes ei kavatse oma topeltkodakondsusest loobuda. Vaadake tõele näkku ja andkem nendele inimestele aastakümneteks garantiid. Vaatame, kuidas maailma teised riigid on seda küsimust lahendanud. Euroopa väikeriigid üldjuhul säilitavad oma kodanikele kodakondsuse, ükskõik kus nad ka asuksid. Mida väiksem riik, seda üldisem on see reegel. Riigid, mille põhirahvusel on suur diasporaa, on tingimata säilitanud neile kodakondsuse. Üks tüüpilisem näide on siin Kreeka, kes ei tunnusta mingit võimalust, et Kreeka kodanik võiks üldse kunagi Kreeka kodakondsuse kaotada. Või siis teised suurema hajuvusega riigid, näiteks Iisrael, näiteks Iirimaa. Eesti rahvas ei ole enam see rahvas, mis ta oli 1940. aastal, kui ta oli rahvakild, kes elas siin väiksel maalapil Läänemere kaldal. Meist on saanud rahvas, kes on suurelt osalt üle maailma hajunud, aga ometigi tal on üks kodumaa ja teda ühendavad mitmesugused kultuurid. Ma kutsun veel kord üles, vaadake tõele näkku, et meie rahvas on astunud kvalitatiivselt teise faasi, ja garanteerigem kõikidele meie rahva liikmeile, kes on mitmetel põhjustel üle maailma laiali, nende kodumaa või pigem nende osalus kodumaa elus. Täna teid!

R. Taagepera: Lugupeetud assamblee! Väliseestlasena ma olen muidugi väga liigutatud, et mõned kodueestlased nii siiralt ja visalt võitlevad minu õiguste eest, aga mina oma liiga optimistliku iseloomuga usun, et okupatsioone enam ei tule. Ma ei tunne, et ma vajan seda kaitset. Ja see paragrahv põhiseaduses aeguks mõne aasta pärast, kui see probleem on lahendatud. Mis puutub muresse, et praegune valitsus ei pane paigale väliseestlastele küllalt soodsat kodakondsuse seadust – kui ei tee see valitsus, siis tuleb teine valitsus, kes teeb teise seaduse, ja küll see asi korda saab. On muidugi mõeldav sõnastuse variant, et igal eesti rahvusest isikul on õigus asuda Eestisse ja saada Eesti kodakondsus. See meenutab Iisraeli vastavat sõnastust jne. Küsimus on, kas öelda, et igal eesti keelt oskaval isikul. Aga siis tekivad muidugi raskused. Kui öelda, et igal eesti rahvusest isikul, siis tahaks küll teada,

kuidas seda rahvust tõlgendatakse. Kui ma vaatan Eesti päritoluga inimest USA-s, kus vanavanemad räägivad lapselapsega inglise keelt, sest vanemad räägivad kodus inglise keeles ja lapselaps pole kunagi eesti keelt kuulnud, kas ta siis on eesti rahvusest? Või me tahame mingisugustel materiaalsetel põhjustel anda talle õiguse järsku avastada: ma olen eesti rahvusest, kuigi ma sõnagi eesti keelt ei oska. Täna!

Juhataja: Aitäh, härra Taagepera! Järgmisena saab sõna härra Uluots. Palun!

Ü. Uluots: Lugupeetud kolleegid! Kui ma registreerisin ennast sõnavõtuks, siis ma tahtsin just meenutada härra Taagepera eelmist sõnavõttu, mida ta praegu kordas. Ja ma leian, et tema kui väliseestlaskonna esindaja ütles välja väga targad sõnad. Teiseks, me oleme vist teiega juba kokku leppinud selles, et me ei kehtesta kahekordset kodakondsust. Nii et mina igatahes hääletan põhiteksti poolt.

Juhataja: Härra Salum, palun!

V. Salum: Austatud kolleegid! Me oleme täna tõhusa töö ära teinud. Oleme kõik rahvusliku välja rookinud – rahvuslik enesemääramine, taastatud rahvuslikkus õigusliku järjepidevuse alusel, et Eesti Vabariik on rahumeelne riik. Kõik selle oleme välja rookinud ja rõõmustuseks naabrile ja nimekaimule ka kolmas paragrahv on väljas, paragrahvide üldarv on jõudsalt vähenenud. Kui me nüüd siit roogime välja ka need kaks sisemist lõiku, siis me teeme nii, et eestlastel kui Euroopa indiaanlastel ei olegi õigust rahvusriigile ja seda meie armsate eestlaste kaasabil. Me häbeneme rahvusriiki, häbeneme, et oleme eestlased ja siis on internatsionaalne, kakskeelne Eestimaa rahvariik loodud. Nii et kas me selle hooguminemisega natuke liiga kaugele ei ole läinud? Minu arvates need mõlemad lõigud tuleks sisse hääletada, kui me tahame säilitada eestlastele kodu ja eesti rahvale tuleviku.

Juhataja: Härra Talve, teil on sõna.

J. K. Talve: Lugupeetud kolleegid! Kõigepealt ma tahaksin puudutada seda, mida ütles härra Rumessen, et Vabariigi Valitsus võib 1938. aasta kodakondsuse seaduse alusel ühe suletõmbega võtta ära Eesti kodakondsuse väliseestlastelt. Nii see asi minu meelest ei ole. On tõsi, et kodakondsuse seaduse § 23 ütleb, et isikud, kes on astunud välisriigi kodakondsusesse, ilma et nad jne., võidakse Eesti kodakondsusest välja heita, aga minu arust võib see toimuda siiski ainult individuaalselt ja mitte massiviisiliselt. Teiseks tahaksin ma juhtida tähelepanu sellele, et see valitsus, millest räägib kodakondsuse seadus, on Eesti kodanike poolt valitud Eesti Vabariigi valitsus. Ja niisugune valitsus (nimetagu ta siis ennast Eesti Vabariigi valitsuseks, kui ta tahab), mis ei ole valitud Eesti kodanike poolt, vaid ka kellegi muu poolt, ei või niisugust otsust teha sellepärast, et tal on volitused kelleltki muult kui Eesti Vabariigi kodanikelt. Mis puutub nende kahe lõike sissevõtmisse, siis punkt 1 (igal eestlasel on õigus asuda elama Eestisse ja omandada Eesti kodakondsus vastava soovi avaldamisel) tuleks minu meelest tingimata sisse võtta ja seda põhimõtet toetab ka 1938. aasta kodakondsuse seadus. Mis puutub punktis 2 esitatud mõttesse (okupatsiooni ja anneksiooni tõttu jne.), siis ma olen selle põhimõtte põhiseadusesse sissevõtmise poolt, ainult et seda sõnastust tuleb natuke täpsustada. Sellepärast, et kui me kirjutame põhiseadusesse sisse Eestist lahkumise põhjuse, siis tekib olukord, kus inimene, kes tahab sellele paragrahvile viidates oma õigusi nõuda, peab põhimõtteliselt tõestama oma Eestist lahkumise põhjuse ja see on üks vaevarikas teema. Aga ma olen selle poolt, et see põhimõte põhiseadusesse sisse võetakse. Ja nagu härra Adams ütles, me peaksime jõudma arusaamisele

sellest, et eesti rahvast on saanud üks globaalne rahvas ja see, et meid elab mitmel maal ja mandril, on fakt. Me ei tohi seda tähele panemata ja seadusesse võtmata jätta. Aitäh!

Juhataja: Tänan! Enne kui saab sõna härra Lebedev, ma tuletan teile meelde, et viimane sõnavõtja pidigi olema härra Lebedev. Pärast teda ma pakun võimalust lõppsõnaks proua Hännile esimese toimkonna nimel ja härra Rumessenile, keda loomulikult võib asendada ka apellatsiooni teine esitaja proua Endre. Nüüd aga härra Lebedev. Palun, koos tõlgiga!

V. Lebedev: Austatud spiiker! Austatud kolleegid! Kui ma kuulasin härra Rumesseni, siis mulle näis, et me pöördusime tagasi 1988. aastasse, laulva revolutsiooni algpäevadesse. Ja mulle näib, et ka vähem jäigad inimesed on loobumas okupatsiooni mõiste kasutamisest. See ei ole minu arvates päris korrektne, sest me kõik kuulume Põhiseadusliku Assamblee liikmete hulka. Me ei ela isoleeritult XXI sajandi künnisel, elame ühinevas Euroopas. Ja ma tahaksin teile meenutada ühte rahvusvahelist konventsiooni, kus on kirjutatud kodakondsusetuse vähendamisest. See on vastu võetud 1961. aastal ja selle konventsiooni § 10 ütleb, et riik, kellele antakse üle territoorium või kes omandab territooriumi muul viisil, annetab oma kodakondsuse niisugustele isikutele, kes vastasel juhul muutuksid apatriidideks, tähendab, kodumaatuteks isikuteks sellise üleandmise või omandamise tulemusel. Ja samuti tahaks meelde tuletada, et äsja Moskvast toimunud inimdimensiooni konverentsil rõhutati vajadust olla valmis võtma resolutsioone meetmeid inimõiguste jämeda rikkumise ilmsetel juhtudel. Nende meetmete hulka kuuluksid sihikindlad majandussanktsioonid ja vastava maa kõrvaldamine rahvusvaheliste soodustuste saamisest. Ja tahame või ei, aga me peame seda arvestama. Ma ühinen härra Taagepera arvamusega, et võib-olla konstitutsiooni ei pea sisse kandma selliseid sätteid, mis võiks meid muuta apartheidi riigiks. Tänan tähelepanu eest!

Juhataja: Suur tänu! Lõppsõnaga esineb proua Hänni. Palun!

L. Hänni: Austatud kolleegid! Ma ei tahaks oma lõppsõnas hakata kokku võtma seda tulist arutelu, mis siin saalis on juba mitmel korral kodakondsuse küsimuses olnud. Ainult et ma tahaksin teieni veel kord tuua esimese toimkonna arvamuse, sest me oleme ilmselt olnud liiga passiivsed oma seisukohtade selgitamisel. Meie toimkonna üks eesmärke on olnud luua põhiseadusega garantiid eesti rahva ja eesti kultuuri tõstmisele Eestimaa pinnal. Üks säte, mis otseselt puudutab eestlaste ja Eesti suhteid, on kodakondsus. Ja põhiseaduslikud garantiid, mis võimaldaksid eestlastel igal ajal tulla tagasi Eestisse ja saada Eesti kodakondsus, on seetõttu vajalikud. Seetõttu julgen ma ka toimkonna nimel toetada härra Rumesseni ettepanekut eriti lõike 3 osas, kus on mitte ainult määratud kodakondsuslik suhe riigiga, vaid kindlalt sätestatud riigi kohustus võimaldada Eestisse elama tulla eesti rahvusest isikutel. Ma ühinen siin härra Adamsi poolt välja öeldud mõtetega, et Eesti on eestlaste kodumaa ja selle garantiid peavad olema põhiseaduslikult kindlustatud.

Juhataja: Suur tänu! Proua Endrel on võimalik esineda lõppsõnaga, tehes seda kui apellatsiooni esitanud assamblee liige. Proua Endre, teil on sõna.

S. Endre: Austatud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Me oleme siin praegu keerulises seisus, aga keerulises seisus on terve meie riik ja rahvas. Ja ei ole üldsegi üllatav, et me vaidleme sätete üle, mis käsitlevad kodakondsust, selle andmist või selle säilitamist. Vaidlused ei ole tulised ainult siin saalis, vaid ka ajalehtedes, seal veelgi tulisemad. Minu arvates ja meie arvates, kes me oleme esitanud apellatsiooni, on praegu õieti peamine, et meil oleks vaja teada, mida arvab rahvas. Ma mõtlen siin kodakondsust, kodakondsusega isikuid. Ja mida

võiksid arvata sellest punktist need inimesed, kes ei saa enda eest praegu kosta. Ma mõtlen neid väliseestlasi, kes poliitilistel põhjustel olid sunnitud välja rändama, pagema. Sellele küsimusele me vastust ei saa, ei ole mõtet analüüsida, miks me vastust ei saa. Kui Põhiseaduslikul Assambleel puudub side rahvaga, siis paljus on see põhjustatud ka Eesti ajakirjandusest. Ma ise olen ajakirjanik ja pean kahjuks ütleva, et ajakirjandus ei peegelda seda, mis tegelikult toimub esinduskogudes, mis toimub Põhiseaduslikus Assamblees ja mis on antud hetke päevaprobleemid. Tullis nüüd nende kahe lõigu juurde, juhiksin ma veel kord lugupeetavate kolleegide tähelepanu sellele, mida ma juba nädal tagasi siit puldist ütlesin. Põhiseadus on siiski poliitilise kogemuse ja rahva saatuse ja rahva ajaloo kogum. Nii et kodakondsuse kõnealused punktid (eriti mis puudutab teist lõiku, kus, ma rõhutan, jutt on kodakondsuse säilitamisest, mitte andmisest) kuuluvad Eesti ajaloo sisse. Ja minu meelest – ütlen jälle sedasama, mida möödunud korral – on tegu ühe olulisema eetilise ja poliitilise punktiga Eesti Vabariigi põhiseaduses. Jätkem seekord isegi kõrvale neis kahes lõigus sisalduvad juriidilised aspektid. Ma olen täiesti nõus sellega, mida ütles kolleeg Talve, et kodakondsuse seadus ise juba garanteerib väliseestlastele nende kodakondsuse, kuid räägime asjast poliitiliselt. Juhul kui me oleme selle ühel korral juba välja hääletanud ja täna teeme seda teistkordselt, siis ei ole vaja võtta seisukohta, mida sellest kõigest arvatakse. Keda ja mida esindab praegu siin saalis asuv esinduskogu? See on teine põhiküsimus. Ja lubatagu ka siin kasutada jällegi suuri sõnu. Meie viimase aja märksõna on Euroopasse minek ja tagasipöördumine, aga Euroopasse tagasi astunud rahvas ja taastekkiv riik (julgen väita, et seda veel ei ole de facto, aga de iure küll, kusjuures rahvast on saanud globaalne mõiste, nagu märkis õigesti härra Adams) ei saa tähelepanu alt välja jätta 70 000 – 80 000 väliseestlast, kellel vaieldamatult säilib kodakondsus ka kodakondsuse seaduse järgi. Kui te lubate, ma avaldan lugupeetud härra Lebedevi etteaste ühe momendi suhtes ülisuurt hämmastust. Kui tema arvab, et Eesti Vabariik ei olegi okupeeritud, siis mina julgen vastu arvata, et härra Lebedev elab nähtavasti teises Eesti Vabariigis, kui elan näiteks mina. Mina paraku elan ikka veel okupeeritud Eesti Vabariigis ja julgen väita, et 1940. aastal see riik okupeeriti. Sellise juriidilise mõistena on see ka rahvusvaheliselt kasutusel. Lõpetuseks ma kutsun kõiki siin saalis olijaid selle küsimuse juurde tagasi, mille ma esitasin meie kolme nimel, kes me teile apellatsiooni esitasime. Kui meil on praegu tarvis teada, mida selle kõige ja selle vaidluse tulemuste kohta arvab rahvas ja arvavad Eesti Vabariigi kodanikud nii siin kui ka üle kogu maailma, siis palun leidke igaüks sellele küsimusele niisugune vastus, et südametunnistus ei peaks hiljem kannatama. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Me asume kohe hääletama, kuid kõigepealt kohaloleku kontroll. Kohal on 42. Probleem, mida me püüame lahendada, on §-s 5. Kolm meie kolleegi – Rumessen, Kelam ja Endre – on esitanud apellatsiooni, mille sisuks on lisada §-le 5 kaks lõiget, lõiked 2 ja 3. Arvan, et meil on võimalik läbi viia kaks hääletust, s. t. lõike 2 kohta ja lõike 3 kohta. Härra Rumessen, kas me tohime nii teha? Tänan! Loen veel kord lõike 2 teksti ette: "Võõrriigi okupatsiooni ja anneksiooni tõttu poliitiliste ja sõjapõgenikena lahkunud Eesti Vabariigi kodanikud ja nende järglased säilitavad Eesti Vabariigi kodakondsuse." Kes on selle poolt, et § 5 täiendada lõikega 2, mille teksti ma teile ette lugesin? Hääletame. Poolt 21, vastu 13. Assamblee on avaldanud oma poolehoidu lõike 2 lisamisele § 5 sellise tekstina, nagu ma teile ette lugesin. Teine küsimus. Kes on selle poolt, et § 5 lisada lõige 3 järgmise tekstiga: "Igal Eesti rahvusest isikul on õigus asuda elama Eestisse ja omandada Eesti Vabariigi kodakondsus vastava soovi avaldamisel"? Hääletame. Poolt 28, vastu 9. Assamblee

on avaldanud oma arvamust, et põhiseaduse §-s 5 peaks olema ka lõige 3, mille teksti ma teile ette lugesin. Proua Hänni, palun veel kord kõnepulti!

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahvi 4 pealkirjaks võiks olla "Eesti Vabariigi kodakondsuse alused". Selle paragrahvi sätete õiguslik analüüs näitas, et siin on veel ikkagi mitmeid probleeme. Üks probleem seisnes selles, et eelmises formuleeringus, kui me ütlesime, et Eesti Vabariigi kodanikud, kes on lahkunud võõrriigi anneksiooni ja okupatsiooni tõttu, säilitavad kodakondsuse, siis oli see tõlgendatav kui Eesti Vabariigi kodakondsuse säilitamine tingimusteta, isiku enda soovi arvestamata. Me jõudsime järeldusele, et selline määratlus võib põhjustada raskusi väliseestlastele, kes on juba mõne teise riigi kodanikud, ja juhul, kui nende asukohamaa ei võimalda kahekordset kodakondsust, siis võiks nendel tulla näiteks raskusi riigiametis töötamisega. Me pehendasime seda sätet, formuleerides selle järgmiselt: "... need Eesti Vabariigi kodanikud ja nende järglased võivad säilitada Eesti kodakondsuse." See annab inimesele endale otsustusõiguse. Eelmises tekstis oli säte selle kohta, et igal eestlasel on õigus asuda elama Eestisse ja omandada Eesti kodakondsus. Lähem analüüs näitas, et siin on tegelikult kirjas kaks erinevat põhimõtet. Nimelt see, et igal eesti rahvusest isikul on õigus asuda elama Eestisse, mis otseselt ei ole seotud kodakondsusega. Teine mõte: igal eesti rahvusest isikul on õigus omandada Eesti kodakondsus. Me arvasime, et esimene mõte, õigus elama asuda Eestisse, on seda väärt, et formuleerida see eraldi paragrahvina. Praeguses eelnõus see nii ongi. Teine mõte oli, et igal eesti rahvusest inimesel on õigus omandada Eesti Vabariigi kodakondsus. Siin tekkis meil küsimus, et sel kujul formuleerituna laieneb veelgi võimalik kahekordse kodakondsusega isikute ring, kuna sellisest formuleeringust ei tulene nõue elama asuda Eestisse. Iga eestlane, ükskõik kus ta on, võib omandada Eesti Vabariigi kodakondsuse. Üldjuhul, kui ei ole tegemist sünnijärgse kodanikuga, peaks olema põhimõtteks, et kodanikuks saamine toimub naturalisatsiooni kaudu. Naturalisatsiooni tingimusi võib loomulikult leevendada eesti rahvusest isikute jaoks, nagu seda tegi 1938. aasta kodakondsuse seadus, aga neid päriselt ära jätta ja võtta isikuid, kes nimetavad end eestlasteks, tingimusteta kodanikeks, ei pidanud redaktsioonitoimikond piisavalt argumenteerituks.

S. Sovetnikov: Lugupeetud proua Hänni! Mul on niisugune märkus § 4 kohta. Seal on kirjutatud, et võõrriigi okupatsiooni ja anneksiooni tõttu Eestist lahkunud jne. Minu arvates ei ole nii õige. Me arutasime seda teises toimkonnas kaua ja minu arvates peaks siin olema kirjutatud, et okupatsiooni, anneksiooni ja teiste põhjuste tõttu. Asi on selles, et selle poolaasta jooksul tuli näiteks Nõukogude Liidust Eestisse tagasi 170 ja välismaalt 20 eestlast, Eestist sõitsid aga Nõukogude Liitu 108 ja välismaale 180. Kui nad tahavad pöörduda tagasi, siis ega meil praegu ju okupatsiooni tegelikult ei ole, meil on vabariik. Kas nii on õige? Tänan!

L. Hänni: Kui te mäletate, siis § 4 kohta on olnud assamblees mitmeid hääletusi ja sõnastus "võõrriigi okupatsiooni ja anneksiooni tõttu" on sisse hääletatud. Redaktsioonitoimikond näeb siin samuti mõningaid probleeme, aga ei ole suutnud välja pakkuda ka omapoolset lahendust. Nii et see on sellisel kujul, nagu see praegu meie töö tulemusena on jäänud.

/PA 06.12.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): I peatükis on muudatus §-s 4, mis on klassifitseeritav kui redaktsiooniline, aga mõnes mõttes laiendab ta ka selle paragrahvi sätete tähendust. Arvestades nimelt härra Vahtre ja härra Sovetnikovi ettepanekuid, me leidsime, et paragrahv tuleb sõnastada üldisemalt, mitte nimetada siin põhjusi, miks inimene

lahkus, sest see muudaks kodakondsuse säilitamise tingimuslikuks, ja sõnastasime ta üldnormina: "Eestist lahkunud Eesti kodanikel ja nende järglastel on õigus säilitada või taastada Eesti kodakondsus.

Juhataja: Paragrahvi 4 osas on läbi vaadatud härra Lauri Vahtre apellatsioon, mida on osaliselt arvestatud. Tulemus on tehtud teile kirjalikult teatavaks, küsimus on ilmselt selles, kas osaline arvestamine rahuldab apellatsiooni esitajat. Palun, härra Vahtre! Lauri Vahtre teeb teatavaks, et teda esitatud redaktsioon rahuldab. See apellatsioon on rahuldatud.

/PA 06.02.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Väga oluliselt on täpsustunud paljude paragrahvide sisu. Kõigepealt tahan juhtida tähelepanu kodakondsust sätestavale paragrahvile, §-le 8. Meie eelmises eelnõus sisaldunud teksti kohta oli väga palju kriitilisi märkusi just selles osas, et see ei võimaldanud täpselt aru saada, kes ikkagi saavad kodakondsuse Eesti Vabariigis sünninuna. Praegu on § 8 lõikes 1 täpselt lahti kirjutatud sünnijärgsuse põhimõtted. Teine lõige täpsustab seda ja annab inimesele õiguse taastada sünnijärgne kodakondsus. Paragrahvi 8 lõige 3 kaitseb samuti sünnijärgse kodaniku õigusi, öeldes, et sünnijärgselt kodanikult ei saa tema kodakondsust ära võtta. Paragrahvi 8 lõike 4 mõte on selles, et välistada kodakondsuse poliitiline sisu. Lõige ütleb, et veendumused ei saa olla kodakondsuse äravõtmise põhjuseks./

/PA 07.02.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni) Lugupeetud kolleegid! Järgmine apellatsioon on samuti laekunud esimeselt toimkonnalt ja selle sisu on viia kodanike määratlemise põhimõtteid tagav § 8 I peatüki kui riiklikkust konstitueeriva üldpeatüki pädevusse. Selgituseks võib öelda, et meie eelnõu 13. detsembri redaktsioonis käsitles kodakondsust §-s 4. Selle paragrahvi kohta tuli väga palju märkusi rahvaarutelul ja samuti ka ekspertide poolt. Põhiline etteheide selle paragrahvi kohta seisnes selles, et ta ei reguleeri piisava täpsusega Eesti kodakondsuse saamist, mistõttu oli vaja paragrahv väga põhjalikult ümber töötada. Praegu on § 8 tekst tunduvalt täpsem, määrab selle, et igal lapsel, kes sünnib Eesti Vabariigi kodanikust, on õigus Eesti kodakondsusele, millega on üheselt sätestatud vereõiguse põhimõte. Ja kuna õigus kodakondsusele on kirja pandud kui inimese subjektiivne õigus, leidsid redaktsioonitoimkond ja eksperdid, et selle sätte kõige sobivam koht on II peatükis, kus loetletud õigused ja vabadused saavad olla kaitstud ka kohtute poolt. Nii et redaktsioonitoimkond toetas selle esialgselt I peatükis oleva sätte üleviimist II peatükki, põhiõiguste, vabaduste ja kohustuste hulka.

V. Rumessen: Antud momendil on mul lugupeetud ettekandjale küsimus. Mis põhjusel redaktsioonitoimkond jättis siiski fikseerimata üldise põhimõtte, kes on Eesti Vabariigi kodanik? Me rääkisime meie eksperdi Jüri Põlluga, et selline põhimõte oleks võimalik siin siiski sätestada. Praegu on juttu ainult lastest, kellel on õigus saada kodakondsus, aga midagi ei ole öeldud nende inimeste või laste kohta, kes juba on sünnijärgsed kodanikud. Aitäh!

L. Hänni: Lugupeetud härra Rumessen! Praegune formuleering lähtub tööpoolest eeldusest, et Eesti Vabariigi kodanikud on olemas, neid ei ole vaja enam defineerida. Seetõttu ei saa ma ka õieti aru sellest etteheitest. Arvestades meie viidet 1938. aasta põhiseaduse §-le 1, me lihtsalt eeldame kodakondsuse järjepidevust. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu! Kas selle apellatsiooni esitaja oli esimene toimkond?

V. Salum: See ei ole elu ja surma küsimus, et siin nii tormitsema hakata. Kuid see apellatsioon lähtus sellest, et me ei pea üldsätteid nii üldiseks tegema, et seal ei ole

fikseeritud ei rahva mõiste, ei kodaniku mõiste, ei piiri mõiste. Sellepärast me tegime ettepaneku viia Eesti Vabariigi kodanike mingil määral fikseerimine üldsätetesse. Kui seda ei peeta sobivaks, oli meie ettepanek alternatiivina muuta II peatüki pealkirja "Inim- ja kodanikuõigused, vabadused ja kohustused". Ka mitmed välisekspertid ning professor Schneider on viidanud, et need põhiõigused ja vähem tähtsad õigused ei ole just väga selge sõnastus. Rohkem ma ei pea vajalikuks põhjendada.

Juhataja: Suur tänu! Härra Runnel, palun!

H. Runnel: (?) [...] Sellepärast oleks meil mõistlik see põhimõte siia tuua, sest praegune II peatükk on tõesti ainult subjektiivse õiguse dominandina. Kui kodanike kui riigi elemendi mõistet ei tooda tagasi I peatükki, siis vähemalt II peatükis peaks pealkirjas sisalduma mõiste "kodanike õigused ja inimõigused". Sest see on tagasivaade riigi ajaloolisse algusesse, kus olid määratletud piir, maakonnad ja kodanikkond, tema moodustumine riiklikust aspektist. See ei ole vastuolu, kui me I peatükki paneme sisse kodanikkonna mõiste riiklikust aspektist. See on vajalik. Täna tähelepanu eest!

Juhataja: Suur tänu! Niisiis on meil kaks apellatsiooni, mida tuleks hääletada. Ühe sisu on selles, et viia § 8 tagasi "Üldsätete" koosseisu. Teise ettepaneku sisu on, juhul kui esimest ei rahuldata, muuta II peatüki pealkirja. Sõna soovib härra Hallaste.

I. Hallaste: Ma tahaksin juhtida tähelepanu, milles on erinevus, kas see kodanikke puudutav paragrahv on § 7 või § 8. Tähendab, kus kohas on see pealkiri – õigused, vabadused ja kohustused, kas enne seda paragrahvi või pärast seda paragrahvi. Seda tähendab viimine üldsätete alla. Kui viia ta üldsätete alla, siis on seda paragrahvi võimalik muuta ainult rahvahääletuse teel. Kui ta on II peatükis, siis on tal olemas kohtulik kaitse ja sellisena sobib ta kindlasti II peatükki paremini, kuna tegemist on väga konkreetsete õigustega, mille alusel saab iga isik, kellel on õigus kodakondsusele või kelle õigust kodakondsuse suhtes tahetakse mingil moel piirata, kaevata kohtusse. Ma kutsun üles toetama seda, et ta jääb edasi II peatüki algusse.

Juhataja: Täna! Härra Rumessen!

V. Rumessen: Lugupeetud kolleegid! Ma juhin siiski meie kõigi tähelepanu sellele, et minu meelest see üldine kodakondsuse omandamise printsiip ei ole siin piisavalt fikseeritud. See argument, mis lugupeetud Liia Hänni esitas, mind isiklikult küll ei veennud. Kas me ei peaks siiski kaaluma – härra Jüri Põld sugugi ei välistanud seda vajadust –, et lisada § 8 ette veel üks lõige umbes sellises sõnastuses, et iga inimene, kelle mõlemad vanemad on sünnijärgsed Eesti Vabariigi kodanikud, on Eesti Vabariigi kodanik? Vastasel korral on see põhimõte meil põhiseaduses fikseerimata. Aitäh!

Juhataja: Kas härra Rumessen soovib midagi öelda ka selle kohta, kas viia § 8 I peatüki koosseisu või mitte?

V. Rumessen: Jah, ma olen praegu kahevahel. Põhimõtteliselt ma saan aru nendest argumentidest, mis sunniksid seda viima I peatükki, et ta on riikluse konstitueerimise üks oluline element. Samal ajal teeb mind praegu veidi valvsaks see, et sellisel juhul ei ole tal kohtuliku kaitset, mis kehtib ainult II peatüki paragrahvide kohta. Aitäh!

A. Erm: Lugupeetud assamblee liikmed! See § 8 II peatükis on üldiselt väga hästi lahti kirjutatud ja tagab tõesti nende õiguste kohtuliku kaitse. Kuid põhimõte peaks olema minu

meelest sätestatud ka I peatükis. Ma näen ühe niisuguse kompromissina sellist võimalust, et I peatükis oleks see asi ühelauselisel (nt. eelmine variant § 4) määratletud kas või näiteks sellise sõnastusega, et Eesti kodanikuks saadakse sündimisega Eesti kodanikuks või hilisema seadusliku toiminguga. Ja kõik. Kõik ülejäänud võiks olla II peatükis edasi. Täna!

H. Runnel: Ma palun mõelda selle võimaluse peale, et küsimuse lahendamiseks võiks võtta natuke ajapikendust ja lahendada see asi nii: mitte tõsta § 8 II peatükist üleni tagasi I peatükki, vaid dubleerida I peatüki stiilis umbes nii, nagu see viimane ettepanek oli.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Ma arvan, et meie hulgas kas pole üldse neid või on mõni üksik, kes poleks nõus põhiseaduse eelnõu paremaks tegema. Põhiseaduse eelnõu paremaks tegemiseks on üks võimalus: selleks tuleb teha konkreetne tekstiline ettepanek. Proua Liia Hänni, palun ette lugeda, milline on esimese toimkonna apellatsioonis esitatud ettepanek.

L. Hänni: Apellatsioon on kirjas järgmine tekst: "Viia § 8 kui kodanike määratlemise põhimõtteid tagasi I peatükki kui riiklust konstitueeriva üldpeatüki pädevusse." Selline on kirjalikult laekunud ettepanek, kuid ma sain aru, et härra Runnel otsib siin veel mingit teist lahendust.

Juhataja Suur tänu! Kas meil on võimalik lahendada olukorda selliselt, et kõigepealt me hääletame seda apellatsiooni, mis on olemas? Kui me aga peame vajalikuks tulla selle küsimuse juurde tagasi näiteks sellel alusel, nagu pani ette härra Runnel (ma loodan, et ta esitab oma ettepaneku ka kirjalikult), siis me tuleme assamblee otsusel selle küsimuse juurde tagasi. Me oleme ka kokku leppinud, et apellatsioonid arutatakse läbi ja hääletatakse, ning sellel põhjusel on vaja hääletada apellatsiooni, mille on esitanud esimene toimkond ja mille proua Liia Hänni ette luges. Lugupeetud kolleegid, kas on võimalik piirduda samas küsimuses veel kahe sõnavõtuga? Härra Talve, palun!

J. K. Talve Lugupeetud kolleegid! Ma arvan, et härra Ermi pakutud lahendus oleks võib-olla optimaalne, aga mulle torkas silma üks küsimus seoses 1938. aasta kodakondsuse seadusega. Mul ei ole selle teksti kaasas. Selle järgi laps, kelle isa on Eesti Vabariigi kodanik, saab minu arust automaatselt Eesti Vabariigi kodakondsuse, mitte nii nagu § 8 lõige 1 ütleb, et tal on ainult õigus sellele. Ma ei tea, kas siin on mõeldud kitsendada 1938. aasta põhiseaduse kodanikeringi.

Juhataja: Suur tänu! Ma olen siiski sunnitud paluma kõiki kolleege jääda alati arutatava objekti käsitlemise juurde. Antud juhul me asusime arutama uut teemat, mis ei ole vahetus seoses esimese toimkonna esitatud apellatsiooniga

V. Rumessen: Lugupeetud juhataja! Mul on teile küsimus. Juhul kui assamblee praegu hääletab maha esimese toimkonna apellatsiooni, kas meil on siis seejärel võimalus panna kohe hääletamisele, et härra Ermi sõnastuses I peatükis sätestada kodakondsuse üldpõhimõte? Kas see on reglemendi järgi kohe võimalik?

Juhataja: Härra Rumessen! Kui vähegi võimalik, siis peaksime hoiduma ühe või teise äsja väljaöeldud mõtte hääletamisest põhiseaduse eelnõusse, mille kallal me oleme tööd teinud vist juba viis kuud. Küll on aga võimalik see, et antud ettepaneku arutavad läbi esimene toimkond ja redaktsioonitoimkond, ja seejärel me veel kord kaalume, kuidas talitada. Reglemendis on fikseeritud põhimõte, mille järgi me praeguses tööetapis peaksime toetuma ainult tematoimkondades läbiarutatud ettepanekutele. Seega teeb juhatus ettepaneku

hääletada kõigepealt apellatsiooni, mille on esitanud esimene toimkond, kui toimkond seda tagasi ei võta. Ja kui meil on vaja tulla sama temaatika juurde tagasi, siis teha seda korras, milles me oleme kokku leppinud, s. o. teematoimkondade kaudu.

V. Rumessen: Las nad võtavad selle ise maha.

V. Salum: Me võtame oma apellatsiooni tagasi ja töötleme seda esimest paragrahvi, nii nagu siin ettepanekud olid. Redaktsioonitoimkond ja esimene toimkond annavad uue sõnastuse.

Juhataja: Härra Salum, palun, kas praegusest avaldusest on võimalik aru saada nii, et paragrahv selles mahus, nagu ta on esitatud II peatükis, jääb II peatükki, või see vaidlustatakse?

V. Salum: Ei vaidlustata.

/PA 14.02.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni) Nüüd §-st 8, kus on väga oluline säte, mis räägib Eesti Vabariigi kodakondsusest. Teatavasti eelmisel istungil just esimene toimkond tõstas küsimuse, et kodakondsuse sätestamine peaks olema I peatükis. Me siiski leidsime, et seda on väga raske jagada kahe peatüki vahel. Küll aga ei olnud eelmises redaktsioonis täpselt lahti kirjutatud, mida tähendab sünnijärgne Eesti kodakondsus. See mõiste oli sisse toodud § 8 praeguses neljandas lõikes juba omaette mõistena, aga oli eespool lahti mõtestamata. Nüüd tuli meile õigel ajal appi härra Henn Saari, kes omalt poolt tegi terminoloogilise ettepaneku mitte kasutada mõistet "sünnijärgne kodanik", vaid võtta kasutusele mõiste "Eesti Vabariigi kodanik sünnilt". Samuti tegi ta ettepaneku määratleda, kes on Eesti Vabariigi kodanik sünnilt ja selle määratluse te leiame praegu § 8 lõikes 1. Nii et Eesti Vabariigi kodanik sünnilt on isik, kelle mõlemad vanemad on Eesti Vabariigi kodanikud. Samuti on teises lõikes täpsustatud seda, et igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt. Nii et eraldi institutsioonina on sätestatud institutsioon, mis määrab Eesti Vabariigi kodaniku sünnilt. See on väga oluline, kuna meil on ka näiteks Vabariigi Presidendi kandidaatide juures tingimus, et ta võib olla Eesti Vabariigi kodanik sünnilt./

PA 14.02.1992 istungi stenogrammist: (Adams) [...] Tegelikult tahtsin ma tulla hoopis § 8 juurde, mis käsitleb kodakondsuse seaduse põhialuseid. Mul on tunne, et eriti viimases redaktsioonis on tulnud sisse üks äärmiselt põhimõtteline muudatus. Seda võib seletada ainult kahe asjaga: kas inimesed, kes seda tegid, ei tunne 1938. aasta kodakondsuse seadust või on nad otsustanud seda kardinaalselt muuta. Teiseks on mul tunne, et siin on lähtutud heast poliitilisest tahtest, aga minu arvates on sõnastus juriidiliselt saanud praegu täiesti abitu. Viimased kaks lõiku on §-s 8 korras, kuid esimese nelja lõigu puhul tekivad nii terminoloogilised kui ka juriidilised probleemid. Siin on võetud praegu aluseks mingi kõnekeele tasand, kus räägitakse kodakondsuse saamisest, andmisest ja võtmisest. Ma juhin tähelepanu, et Eesti juriidilises terminoloogias on kodakondsuse omandamine või kodakondsuse kaotamine. See on esimene probleem. Teine probleem on see, et redigeerijad ei ole vist aru saanud, et kodakondsus ei ole mingisugune vahetuse, mida antakse, vahetatakse või võetakse ära, vaid juriidiline suhe üksikisiku ja riigi vahel. Sellel suhtel on mõlemapoolsed õigused ja kohustused ning need on väga erinevad olenevalt sellest, millises vanuses on kodanik. Antud juhul on teine lõik, mille järgi igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt, minu arvates juriidiliselt absurdne. See ei ütle ära, millised on Eesti riigi kohustused selle lapse vastu. Ja see, et lapsel omakorda ei

ole kuni 18-aastaseks saamiseni riigi vastu kohustusi, on minu arvates iseenesestmõistetav. Kolmandasse lõiku on tekkinud äärmiselt kahtlane sõna "alaealine", mille puhul ma ei oska tõesti mingit seisukohta võtta. 1938. aasta paiku loodud seadused kasutasid sõna "lapsealine", mis tähendas siis sellist iga, kui inimene ei ole veel ise otsustusvõimeline. Tema eest otsustavad vanemad või eestkostjad. Need kaks ei lange kokku. Samamoodi ei ole arvatavasti õige sõna "laps" kasutamine antud kontekstis, see ei ole põhiseadusekohane. Siin mõeldakse ikkagi järeltulijaid, ükskõik kas nad on lihased või lapsendatud või pärast seadustatud. Põhiline ja oluline on aga ideoloogiline muudatus, mis on siin tehtud ja millele ma Eesti Kongressi aseesimehena pean juhtima tähelepanu. Eesti Kongressi otsused kodakondsuse küsimustes on viimase kahe aasta jooksul lähtunud kindlasti ainult sellest põhimõttest, et kui vähemalt üks vanematest oli Eesti kodanik, siis see inimene on Eesti kodanik. Ma kordan, juriidiliselt tähendab see seda, et Eesti riik vaatab selle inimese peale nagu oma kodaniku peale: kaitseb teda, kui ta kuskil hätta satub, ja nõuab temalt vastavalt kohustuste täitmist. Viimasel nädalal on siin tehtud redaktsiooniline muudatus ja see asi on muutunud. Ma arvan, et see on küsimus, mida ei saa jätta ainult redaktsioonitoimkonna kompetentsi. Tänan!

/Redaktsioonitoimkonna 12.02.1992 koosoleku protokoll: Henn Saari teeb ettepaneku, et § 8 lg 1 peaks olema sõnastatud järgnevalt: „Mõlema Eesti kodanikust vanema laps on sünnilt Eesti kodanik“.³⁰

/PA 14.02.1992 istungi stenogrammist (L. Hänni): Lugupeetud kolleegid! Sellel lühikesel vaheajal jõudis redaktsioonitoimkond koos asjast huvitatud assamblee liikmetega arutada neid paragrahve, mille suhtes oli tõstatatud küsimusi erinevates sõnavõttudes. Paragrahvi 8, mis käsitles kodakondsust, oli võrreldes eelmise redaktsiooniga lisandunud esimene lõik, mis tekitas hulgaliselt probleeme. Arutelu viis meid tulemuseni, et kõige õigem on see lõik praegu välja jätta. Sätestada põhiseaduslikult ainult õigus kodakondsusele, tuues küll samal ajal sisse sellise institutsiooni nagu Eesti Vabariigi kodakondsus sünnilt. Sel juhul jääb juba kodakondsuse seaduse reguleerida, kuidas see põhiseaduslik õigus tegelikult realiseerub. Me ei jõua hakata põhiseaduses üles lugema täpselt neid juhtumeid, kui laps on sünnilt Eesti Vabariigi kodanik. See on juba sisulisem küsimus ja seetõttu on vaja, et kodakondsuse seadus seda probleemi eraldi käsitleks. Nii et ettepanek on praegu teile väljajagatud eelnõu redaktsioonis lõige 1 maha kriipsutada.

/PA istungile järgnenud redaktsioonitoimkonna 14.02.1992 koosoleku protokoll: § 8 lg 1 välja.³¹

Kehtiv põhiseadus: § 9. Põhiseaduses loetletud kõigi ja igaühe õigused, vabadused ja kohustused on võrdselt nii Eesti kodanikel kui ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel.

Põhiseaduses loetletud õigused, vabadused ja kohustused laienevad juriidilistele isikutele niivõrd, kui see on kooskõlas juriidiliste isikute üldiste eesmärkide ja selliste õiguste, vabaduste ja kohustuste olemusega.

³⁰ Redaktsioonitoimkonna 12.02.1992 koosoleku protokoll. ERA.R-2324.1.25, l 192.

³¹ Redaktsioonitoimkonna 14.02.1992 koosoleku protokoll. ERA.R-2324.1.25, l 193.

J. Raidla eelnõu: § 50. Eestis viibivad välisriigi kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud austama Eesti Vabariigi põhiseaduslikku korda ja täitma Eesti seadusi.

Põhiseaduse §-d 10, 12-22, 26, 27, 31, 35, 36, 39, 41 lg 2, 43 ja 45-48 laienevad võrdselt nii Eesti kodanikele kui välisriigi kodanikele ja kodakondsuseta isikutele. Kui seadus ei näe ette teisiti, siis laienevad välisriigi kodanikele ja kodakondsuseta isikutele võrdselt Eestj kodanikega ka Põhiseaduse §-d 23, 24, 28-30, 32-34, 37, 38, 40, 41 lg 1,3,4, ja 5, 44 ja 47. Lähemalt määrab välisriigi kodanike ja kodakondsuseta isikute õigusliku seisundi seadus.

J. Adamsi eelnõu: (regulatsioon üldsätetes) § 5. Eestis alaliselt elavatel teiste riikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel on kõik samad inimõigused ja tsiviilõigused mis Eesti kodanikel.

J. Adamsi eelnõu: § 33. Käesolevas peatükis loetletud õigused ja kohustused kehtivad ka Eesti seaduse alusel loodud juriidilistele isikutele sel määral, kui nad korraldavad nende tegevust.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 33. (Sellest paragrahvist ei saanud toimkond hästi aru).

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 3. Igal inimesel on Eestis võõrandamatud õigused ja vabadused, mis kooskõlas inimõiguste ülddeklaratsiooniga, rahvusvahelise paktiga kodaniku- ja poliitiliste õiguste kohta, rahvusvahelise paktiga majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste kohta ning muude rahvusvahelise õiguse normide ja üldtunnustatud põhimõtetega kinnistatakse ka käesolevas peatükis, Eesti Vabariigi muudes seadustes ja rahvusvahelistes kohustustes.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 5. Kui käesoleva peatüki paragrahvides ei ole sätestatud teisiti, laienevad nende kehtivus peale Eesti Vabariigi kodanike ka Eestis viibivatele välisriikide kodanikele ja kodakondsuseta isikutele.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 36 (§ 36). Põhiõigused laienevad ka juriidilistele isikutele, mis on moodustatud Eesti seaduste alusel, selles ulatuses, mida nende õiguste iseloom võimaldab.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 40. Põhiõigused laienevad ka juriidilistele isikutele, mis on moodustatud Eesti seaduste alusel, selles ulatuses, mida nende õiguste iseloom võimaldab.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 44. Põhiõigused laienevad ka juriidilistele isikutele, mis on moodustatud Eesti seaduste alusel, selles ulatuses, mida nende õiguste iseloom võimaldab.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 44. Põhiõigused laienevad ka Eesti seaduste alusel moodustatud juriidilistele isikutele, kuivõrd põhiõiguste olemus seda võimaldab.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 44. Põhiõigused laienevad ka Eesti seaduste alusel moodustatud juriidilistele isikutele, kuivõrd põhiõiguste olemus seda võimaldab.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 43. Põhiõigused laienevad ka Eesti seaduste alusel moodustatud juriidilistele isikutele, kuivõrd põhiõiguste olemus seda võimaldab.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 9. Eesti kodanikul on kõik põhiseaduses sätestatud õigused, vabadused ja kohustused. Õigusi, vabadusi ja kohustusi, mis põhiseaduse kohaselt on ainult Eesti kodanikel, ei saa olla välisriigi kodanikel ja kodakondsuseta isikutel.

Eestis viibivatel välisriigi kodanikel ja kodakondsuseta isikutel on võrdselt Eesti kodanikega põhiseaduses sätestatud õigused, vabadused ja kohustused, väljaarvatud need õigused, vabadused ja kohustused, mis põhiseaduse kohaselt on ainult Eesti kodanikel. Seadus võib kitsendada välisriigi kodanike ja kodakondsuseta isikute poliitilise tegevuse vabadust ja õigust kuuluda mõnda liiki ühendustesse (§-d.....), õigust valida tegevusala, töökohta ja elukutset (§ lg), õigust tegeleda ettevõtlusega (§), õigust riiklikule abile (§-d) ning õigust saada informatsiooni (§ lg 2,3).

PA 06.02.1992 eelnõu: § 9. Eesti kodanikul on kõik Põhiseaduses sätestatud õigused, vabadused ja kohustused. Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul on võrdselt Eesti kodanikuga Põhiseaduses sätestatud õigused, vabadused ja kohustused, välja arvatud need, mis Põhiseaduse kohasel on ainult Eesti kodanikul. Seadus võib kitsendada välisriikide kodanike ja kodakondsuseta isikute poliitilise tegevuse vabadust ja õigust kuuluda mõnda liiki ühendustesse (§-d 31, 45, 47, 48), õigust valida tegevusala, töökohta ja elukutset (§ 29 lg 1), õigust tegeleda ettevõtlusega (§ 31), õigust omandada teatud liiki vara (§ 31 lg 4), õigust riiklikule abile (§ 28 lg 1, § 29 lg 3) ning õigust saada informatsiooni (§ 44 lg 2 ja 3).

PA 14.02.1992 eelnõu: § 9. Eesti kodanikul on kõik Põhiseaduses sätestatud õigused, vabadused ja kohustused.

PA 14.02.1992 eelnõu: § 55 A. Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul on võrdselt Eesti kodanikuga Põhiseaduses sätestatud õigused, vabadused ja kohustused, välja arvatud need, mis Põhiseaduse kohaselt on ainult Eesti kodanikul. Seadus võib kitsendada välisriikide kodanike ja kodakondsuseta isikute poliitilise tegevuse vabadust ja õigust kuuluda mõnda liiki ühendustesse (§-d 45, 47 ja 48), õigust valida tegevusala, töökohta ja elukutset (§ 29 lg 1), õigust tegeleda ettevõtlusega ja koonduda tulunduslikesse ühendustesse (§ 31), õigust omandada teatud liiki vara (§ 32 lg 4), õigust riiklikule abile (§-d 28 lg 1 ja 29 lg 3) ning õigust saada informatsiooni (§ 44 lg 2 ja 3).

/I toimkonna teemadel laekunud ettepanekud seisuga 30.10.1991 lähtudes J. Adamsi põhiseaduse projekti tekstist:³²

P. Kask: § 5 välja jätta või sõnastada korrektselt.

/I toimkonna teemadel laekunud ettepanekud seisuga 04.11.1991 lähtudes I toimkonna poolt 19. oktoobril I. lugemisele esitatud tekstist:^{33,34}

J. Adams: Võtta Adamsi eelnõu § 5 sisse tagasi umbes nii: „Kõigil Eestis elavatel inimestel on võrdsed inimõigused ja sotsiaalsed õigused sõltumata nende kodakondsusest. Eesti elavate teiste riikide kodanike ja kodakondsuseta isikute tsiviil- ja poliitilised õigused määrab seadus.

³² Rahvusarhiiv. ERA.R-2324.1.13, l 55.

³³ I toimkonna teemadel laekunud ettepanekud seisuga 04.11.1991 lähtudes I toimkonna poolt 19. oktoobril I. lugemisele esitatud tekstist. Rahvusarhiiv. ERA.R-2324.1.13, l 78.

³⁴ I toimkonna poolt 19. oktoobril I lugemisele esitatud tekstist puudus J. Adamsi eelnõus esitatud § 5. Rahvusarhiiv (RA) ERA.R-2324.1.16, l 50.

Eestis elavatel teiste riikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel on õigus taotleda Eesti kodakondsust. Eesti kodakondsuse vastuvõtmise nõuded ja tingimused määrab seadus. Eesti tunnistab poliitilise varjupaiga õigust. Selle täpsema korra määrab seadus.“ I toimkond otsustas ettepaneku esitada II toimkonnale. I toimkond toetas kahte esimest lõiku.

/I toimkonna poolt II toimkonnale 04.11.1991 esitatud ettepanekud:³⁵

J. Adamsi projekti arutamisel 28. oktoobril I toimkond otsustas sellest välja jätta 5. paragrahvi. Oma 31. oktoobri muudatusettepanekute 4. punktis teeb J. Adams ettepaneku kaaluda 5. paragrahvi taastamist umbes järgmises sõnastuses: „Kõigil Eestis elavatel inimestel on võrdsed inimõigused ja sotsiaalsed õigused sõltumata nende kodakondsusest. Eesti elavate teiste riikide kodanike ja kodakondsuseta isikute tsiviil- ja poliitilised õigused määrab seadus“. I toimkond arutas veel kord seda ettepanekut ning toetab nende mõtete kajastamist põhiseaduses, kuid mitte üldsätete peatükis. Teeme ettepaneku kaaluda J. Adamsi poolt pakutavate põhimõtete paigutamist 2. peatüki „Põhiõigused, vabadused ja kohustused“ algussättesse.

/II toimkonnale 06.11.1991 seisuga laekunud ettepanekud:³⁶

I toimkond: taastada § 5 II peatükis. II toimkond ei arvesta. II toimkonna ettepanek I toimkonnale lisada § 4 lisada vastav lõik: „Välisriikide kodanike ja kodakondsuseta isikute õigusliku seisundi Eesti määrab sellekohane seadus“^{37,38}

/PA 08.11.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Üks väga raske küsimus on ilmselt § 33. Toimkonna ettepanekul on läbi hääletatud, et see paragrahv välja jätta. Praegu seda selles uues variandis trükitud ei ole, sellepärast ma loen siiski oma kohuseks täiskogu veel kord sellest paragrahvist informeerida. Ma loen ta teile ette, nagu see oli algtekstis härra Adamsi poolt sõnastatud kujul. Paragrahv 33 kõlas nii: "Käesolevas peatükis loetletud õigused ja kohustused kehtivad ka Eesti seaduse aluste alusel loodud juriidilistele isikutele sel määral, kui nad korraldavad neile võimalikke suhteid." Esiteks on see sõnastus natuke viltu ja raskesti arusaadav. Teine probleem on see, et siin on juttu juriidilistest isikutest ja sellega seoses toimkond üldiselt leiab, et see ei ole enam isikute põhiõiguste ja vabaduste teema, vaid käib juba juriidiliste isikute kohta (mingisugused ettevõtted, organisatsioonid jne.), kes tegelikult võib-olla ei peaks üldse siia peatükki kuuluma. Kuid nad peaks kuuluma kuskile mujale. Ma loodan, et sel teemal võtab kindlasti sõna eelnõu koostaja härra Adams ja kaitseb seda paragrahvi. Aga praegusel kujul on see toimkonna poolt juba välja jäetud.

/I toimkonna 09.11.1991 koosoleku protokoll:³⁹

Arutatakse J. Adamsi ettepanekut taastada tema endine § 5 kuid tema poolt pakutavas uues redaktsioonis. Runnel teatab, et tema on mitmeti proovinud seda probleemi sõnastada, kuid see on väga raske. Võib-olla peaks proovima sõnastama nii, et hõlmaks neid, kes 1940-1991 poliitilistel põhjustel lahkusid Eestist. Hääletatakse 4 vastu, et taastada Adamsi esialgne § 5. Arutatakse II toimkonna ettepanekut. Otsustatakse mitte arvestada: §-i 4 mitte lisada.

³⁵ I toimkonna 28.10.1991 koosoleku protokoll: Rahvusrhiiv. ERA.R-2324.1.13, l 52.

³⁶ II toimkonnale 06.11.1991 seisuga laekunud ettepanekud. Rahvusrhiiv. ERA.R-2324.1.16, l 127.

³⁷ II toimkonna ettepanek I toimkonnale. Rahvusrhiiv. ERA.R-2324.1.14, l 147.

³⁸ II toimkonna 04.11.1991 koosoleku protokoll. Rahvusrhiiv. ERA.R-2324.1.14, l 88.

³⁹ I toimkonna 09.11.1991 koosoleku protokoll: Rahvusrhiiv. ERA.R-2324.1.13, l 76.

/I toimkonnale teemadele 11.11.1991 seisuga laekunud ettepanekud:⁴⁰

II toimkonna ettepanek lisada § 4 „Eesti kodanikud on välisriikides Eesti Vabariigi kaitse all. Välisriikide kodanike ja kodakondsuseta isikute õiguslikku seisundit Eestis määrab sellekohane seadus.“ I toimkond ettepanekut ei arvestanud.

/I. Rebase kommentaarid 13.12.1991 redaktsiooni kohta: Tundub, et § 43 on liigne ja eksitav. Inimõigused on lahutamatud inimestes ja seepärast juriidilistele isikutele laieneda ei saa. Kodanikuõigused ja -vabadused on lahutamatult seotud kodakondsusega, mida juriidilistel isikutel teatavasti ei ole.

/II toimkonna 06.02.1992 koosoleku protokoll:⁴¹

L. Vahtre: § 9 tuleks tõsta tahapoole. II ptk. lõppu. „Kitsendada“ pole hea sõna.

Otsustati: § 9 2. lause viia ptk. lõppu. Viimane lause ümber sõnastada. Paluda seda öelda redaktsioonitoimkonnale ekspordil Jüri Põllul. Jätta nii: § 8, § 9 1. lause, § 10.

/PA 14.02.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekandest): Kõigepealt on siin tehtud üks struktuurimuudatus, nimelt on §-s 9 endine teine lõik, mis rääkis välisriikide kodanike ja kodakondsuseta isikute õiguslikust seisundist, praegu viidud eraldi paragrahviks. Ta kannab praeguses eelnõus veel numbrit 55a. Me leidsime, et õigem on, kui see välisriikide kodanike õigusliku staatuse piiritlemine oleks antud selle peatüki lõpus./

/PA 27.03.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Mitmed ülemnõukogu saadikud osutasid sellele, et meie põhiseaduse eelnõu sellisel kujul teeb vahet kodanike ja mittekodanike vahel, piirates mittekodanike õigusi. Ka siin tuleb selgitada, et see on täiesti tavaline, et riigid eristavad õiguslikult kodanikke ja mittekodanikke. Võib-olla meie põhiseaduse iseärasus on see, et võrreldes paljude põhiseadustega on ta täpsem ja ka ausam, öeldes välja, millised konkreetset piirangud on võimalikud mittekodanikele. Tuleks tähelepanu juhtida ka veel sellele, et põhiseadus ise ei sea piiranguid mittekodanikele, ta annab selle võimaluse seadusandjale. On seadusandja otsustada, kas ta neid võimalusi kasutab või ei./

/10.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Eelmisest assamblee istungist jäi meil menetlusse § 56, kus olid loetletud need õigused ja vabadused, mis kodanikel ja mittekodanikel on erinevad. Selle paragrahvi stiilile oli väga palju etteheiteid, sellepärast et me põhiseaduse II peatüki eelnenud tekstis lubame neid õigusi ja vabadusi igapähele, aga pärast ütleme, et tegelikult need ei olegi igapähe õigused ja vabadused. Sellest tulenevalt otsisime stiili, mis ei oleks alguses kõikelubav ja hiljem piirav, vaid vastupidi. Need õigused ja vabadused, mille ulatus on kodanikel ja mittekodanikel erinev, on otstarbekas põhiseaduses sätestada kui kodanikuõigused ja öelda, et seadus võib nende osas välisriikide kodanike õiguslikku seisundit reguleerida. Koos sellise täpsustusega saaks ka selgeks, et põhiseaduses sätestatud igapäheõigusi ei ole hiljem enam võimalik kodanike ja mittekodanike puhul seaduse alusel eristada. Seda on võimalik teha ainult nende õiguste osas, kus põhiseaduses on antud vastavad viited. Need võimalikud õigused ja vabadused, mille suhtes seadusandja võib hiljem sätestada erinevusi, ongi loetletud §-s 9. Võrreldes §-s 56 esitatud loeteluga, on §-s 9 esitatud loetelu mõnevõrra lühem. Välja on jäetud viide §-le 45 – õigus levitada ideid, arvamusi ja

⁴⁰ I toimkonnale teemadele 11.11.1991 seisuga laekunud ettepanekud. Rahvusrhiiv. ERA.R-2324.1.13, l 82–83.

⁴¹ II toimkonna 06.02.1992 koosoleku protokoll. Rahvusrhiiv. ERA.R-2324.1.14, l 215.

veendumusi – ning §-le 47 – õigus rahumeelselt koguneda. Välja on need jäetud eelkõige sellepärast, et praegu üldtunnustatud rahvusvaheliste normide alusel on need õigused garanteeritud igapäevale. See on ka tagasipöördumine härra Adamsi ja tema grupi esitatud eelnõu põhikontseptsiooni juurde, kus need õigused ja vabadused olid igapäevõigused. Endiselt on piiratult võimalik eristada kodanike ja mittekodanike õigust koonduda mittetulundusühingutesse, sealhulgas erakondadesse. Mittekodanike õigusliku režiimi nende õiguste osas peaks täpsemalt märkima seadus. Põhjendatud tundub kodanike ja mittekodanike õiguste eristamine tegevusala, elukutse ja töökoha valiku vabaduses, sest ilmselt hakkab ka meil Eestis tulevikus kehtima töölubade süsteem. See tähendab, et lepingu alusel lubatakse isikul asuda Eestisse kindlale töö- või ametikohale. Õigust tegelda ettevõtlusega on samuti võimalik diferentseerida hilisema seaduse alusel, sest ka siin on põhjendatud, et oma kodanikele annab riik soodsama õigusliku seisundi kui teiste riikide kodanikele. Vara omandamise piirangutele oli meil varem viide, s. o. § 32 lõik 4, aga see viide oli üleliigne, sest juba § 32 lõik 4 ise ütleb, et seadus võib vara omandamisel sätestada teatud kitsendusi. Õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral – ka siin on ilmselt vahe kodanike ja nende isikute seisundi vahel, kes on Eestisse asunud hiljem ja kellel ei ole riigiga sellist õiguslikku suhet nagu kodanikel. Paragrahvi 44 lõigud 2 ja 3: õigus saada informatsiooni riigiasutuste ja omavalitsuste tegevuse kohta ja isiku enda kohta. Kas selle õiguse puhul peaks olema võimalik eristada kodanikke ja mittekodanikke? Nendel põhjustel, mida ma teile praegu lühidalt püüdsin ette kanda, ongi § 56 asemele pakutud § 9 täpsustatud teksti. See ei muuda sisuliselt meie põhiseaduse §-s 56 väljendatud kontseptsiooni, et kodanike ja mittekodanike õigusi saab eristada, aga nii on see stiililiselt vahest natuke vastuvõetavam. Paragrahvi 9 on lisandunud ka lõik 2, mis määrab juriidiliste isikute õigusliku olukorra. Me oleme seda küsimust varemgi käsitlenud. Juriidiliste isikute õigused leidsid kajastamist meie esialgses eelnõus. Seda, et need vahepeal välja jäid, ei saa lugeda õigeks, sest ka juriidiliste isikute kui inimeste kollektiivide õigused vajavad põhiseaduslikku kaitset, näiteks kas või õigus pöörduda oma õiguste kaitseks kohtu poole. Seetõttu ongi ettepanek lisada § 9 lõik 2 juriidiliste isikute õiguste ja vabaduste kohta. Ma palun teha ka väike redaktsiooniline parandus, asendades sõnad "põhiseaduses sätestatud" formuleeringuga "põhiseaduses loetletud kõigi ja igapäevõigused". See kõlab ehk natuke paremini. Sama parandus on ka teises lõigus: põhiseaduses loetletud õigused, vabadused ja kohustused. Need on minu märkused § 9 kohta.

Juhataja: Palun, millised on teie küsimused? Kas keegi soovib sõna võtta? Sõnasoovijaid ei ole. Me saame hakata hääletama. Viime läbi kohaloleku kontrolli. Kohal on 38 assamblee liiget. Kes on selle poolt, et asendada põhiseaduse eelnõu § 9 redaktsioonitoimkonna ettepanekul uue, kahelõigulise tekstiga, mis on teile välja jagatud? Palun hääletame! Poolt on 25, vastu 3. Assamblee on teinud otsuse asendada eelnõu § 9 uue, kahelõigulise tekstiga, mille esitas redaktsioonitoimkond.

[...]

L. Hänni: Arvestades muudatusi mitmes paragrahvis ja lisandusi §-s 9, ei ole §-l 56 enam mõtet ja see tuleb põhiseaduse eelnõu tekstist välja jätta, sest kõik siin sätestatu on juba teistes paragrahvides teises kontekstis lahendatud.

Juhataja: Palun, kas selle ettepaneku sisu on arusaadav ja meil on võimalik hääletada? Härra Salum, palun!

V. Salum: Proua Lauristin kutsus üles neid paragrahve, mis me nüüd muutsime, uuesti läbi vaatama. Tuleks tõsiselt kaaluda, kas on õigem jääda § 56 juurde ja lühendada § 9, nagu algselt oli. Sel juhul § 56 selgitaks asja mõtet paremini kui praegune pikk § 9. Tänan!

L. Hänni: Kindlasti ei ole mõtet põhiseaduse eelnõus kahes kohas ühte ja sama teksti korrata. Kui me ka teeme mõningad muudatused ja kirjutame iga paragrahvi juures eraldi lahti selle mõtte, mis on väljendatud §-s 9, siis § 9 vastavalt sellele lüheneb, aga mingil juhul ei ole vaja jätta põhiseadusesse § 56, kus ju korratakse sama mõtet. Nii et redaktsioonitoimkonna ettepanek on see paragrahv põhiseadusest välja jätta, kuna kogu selle paragrahvi mõte on juba edasi antud §-s 9 ja nendes muudatustes, mis me tegime mitmes teises paragrahvis.

Juhataja: Küsimusi rohkem ei ole, sõnasoovijaid ka mitte. Panen küsimuse hääletamisele. Kes on selle poolt, et vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule jätta eelnõust välja § 56? Hääletame, palun! Poolt on 28, vastu 2. Assamblee otsustas jätta põhiseaduse eelnõust välja § 56. Õnneks on edasi väga kerged küsimused ja meil läheb ilmselt kiiremini. Nimelt on vaja nüüd lõplikult kokku leppida, milline on Vabariigi Valitsuse moodustamise kord.

[....]

L. Hänni: Kahjuks veel mitte, sest enne lõunavaheaega tõstatati küsimus, kas selline stiil, nagu me nüüd hääletasime § 9 ja mitmesse teise paragrahvi, kus me loetlesime kodanike õigusi, võimaldab aru saada sellest, mida meie põhiseadus taotleb ning milline on kodanike ja mittekodanike õiguslik olukord. Proua Marju Lauristin esitas redaktsioonitoimkonnale ettepaneku kaaluda, kas mitte §-s 9 väljendatud mõtet, et kodanike ja mittekodanike õiguslikku seisundit on võimalik seaduse alusel eristada ja see on võrdne, kui seadus ei näe ette teisiti, korrata kõigis nendes paragrahvides, millele on antud viide §-s 9. Põhjenduseks on asjaolu, et sellises kataloogis võib iga õigust ja vabadust käsitleda eraldi ning sel juhul läheb kaduma informatsioon selle õiguse olemusest või rakendatavusest kodanikele ja mittekodanikele. Juhul kui me sellise stiilimuudatuse omaks võtame, lüheneb § 9 lõik 1 ja kõigis nendes paragrahvides, kus me räägime kodanike õigustest, tuleb täpsustus, et kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikega ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel. Võimalik on, et nendes loetletud paragrahvides võib tekkida veel mingeid stiililisi muutusi, aga me võiksime praegu lahendada sellise põhimõttelise küsimuse, kas on otstarbekas paigutada selline täpsustav viide, mis praegu on §-s 9, kõigisse paragrahvidesse, kus räägitakse kodanike õigustest.

Juhataja: Kas neid paragrahve on vaid neli (§ 28, § 29, § 31 ja § 44) või rohkem?

L. Hänni: Jah, sest § 48 läks siit välja.

Juhataja: Nii et neli paragrahvi, mida tuleks siis täiendada.

L. Hänni: Jah.

Juhataja: Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Armsad kolleegid! Sel nädalal, mil assamblee täiskogu ei olnud koos, vaatasin ma kõiki neid materjale, mis on selle aja jooksul assamblees kuhjunud. Mul on meeles, kui pedantselt, täpselt tegime esimeses faasis täpsustusi, apellatsioone, ettepanekuid. See oli kõik kella pealt reglementeeritud. Mind hämmastab see praegune suur vabadus tulla nii tohutute, ulatuslike muudatusettepanekutega siinsamas välja ja hakata neid tõsimeelselt arutama. Need

argumendid, mis on öeldud § 9 ja sellega seoses olevate paragrahvide kohta, need kartused mittekodanike võimaliku solvumise või tõlgendamiskeskuste pärast langevad ära, kui meenutada, et ükski suur seadus ei ole mõeldud, ma ütlen nüüd väga inetult, analfabeetidele. Teatud mõttes on iga kodanik suure seaduse ees analfabeet ja vajab alati juriidilist abi ning selleks on olemas juristid. Kui meie Põhiseaduse Assambleeski kasutasime juristide abi, siis on väga loomulik, et seadusloomest veelgi kaugem kodanik peab ka juristide abi kasutama, kui tal tekib põhiseaduse tõlgendamisel raskusi, aga mitte me ei pea minema selles suunas, et kindlustame end üle iga võimaliku rumala või isegi provokatiivse küsimuse vastu, et seda ennetada. Sellepärast teen küll ettepaneku sellest suurest ümbertegemisest loobuda.

Juhataja: Härra Tarto, palun!

E. Tarto: Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Mina olen küll seda meelt, et kui me juba hääletasime § 9 teksti, siis tõepoolest oleks mõistlik see § 9 siia ülejäänud nelja paragrahvi vahele lahti kirjutada. Mina arvan, et see oleks mõistlik. Aitäh!

Juhataja: Proua Lauristin, palun!

M. Lauristin: Kahjuks lahkus härra Runnel saalist, aga jätkuks tema mõtteavaldusele tulen siiski tagasi selle juurde, mida ka proua Hänni ütles. Tänapäeval toimub infotöötlus kataloogiprintsiibil ja märksõnade printsiibil. Meie seadusi, kui me neid vastu võtame, ja seda põhiseadust hakkavad endas kandma paljud-paljud infopangad, kust neid otsitakse märksõnade kaupa. See täielik tekst, mis on raamatukogus või meie käes, ei ole sellisena üldse nähtav. Me peame hoolt kandma mitte selle eest, et lollid aru saaksid, vaid selle eest, et tarkadel ei tekiks väärarusaamu meie riigist. Aitäh!

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Ma tahan uskuda, et probleem on selge ja et me saame otsuse langetada hääletamise teel. Kas olete sellega päri? Kes on selle poolt, et vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule täiendada § 28, § 29, § 31 ja § 44 § 9 mõttega, lühendades vastavalt § 9? Hääletame, palun! Poolt on 20, vastu 4. Assamblee otsustas täiendada § 28, § 29, § 31 ja § 44 § 9 mõttega, lühendades vastavalt § 9.

L. Hänni: Rohkem ettepanekuid praegu põhiseaduse eelnõu teksti kohta ei ole, aga kuna viimane muudatus tuli küll üsna kiirustades, tuleks nende konkreetsete paragrahvide teksti veel vaadata, kas see kõlab stiililiselt hästi või tuleb mõned sõnad ümber tõsta. Ma ei tea, kas redaktsioonitoimkonnale antakse need volitused või peame leidma mingi viisi seda teksti veel teie ette tuua.

Juhataja: Palun, kas keegi protestib, kui me kanname protokollis mõtte, et meie kõigi nõusolekul viib redaktsioonitoimkond loodetavasti täna selle meie otsuse ellu, redigeerides vastavalt nelja paragrahvi (§ 28, § 29, § 31 ja § 44) ja lühendades vastavalt § 9? Palun, kas keegi protestib? Proteste ei ole. Redaktsioonitoimkonnale on need volitused antud. Proua Hänni, ma palun veel siiski mitte kohale minna! Ma arvan, et mitte üksnes juhatus, vaid kogu assamblee on tänulik redaktsioonitoimkonnale ja eriliselt tänulik selle toimkonna esimehele proua Liia Hännile. Ma arvan, et keegi meist ei kahtle, et viimased kuud olid kõige raskemad just talle. (Aplaus.)

Kehtiv põhiseadus: § 10. Käesolevas peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ega kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas ja vastavad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtetele.

1938. a põhiseadus: § 33. Kodanikkude õiguste ja kohuste loetelu käesolevas peatükis ei kõrvalda muid õigusi ega kohuseid, mis järelduvad Põhiseaduse mõttest või on kokkukõlas Põhiseadusega.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 40. Kodanike õiguste ja kohustuste loetelu käesolevas peatükis ei kõrvalda muid kodanikuõigusi, mis järelduvad põhiseaduse mõttest või on kooskõlas Põhiseadusega või mis tulenevad Eesti poolt tunnustatud rahvusvahelistest inimõigusi fikseerivatest dokumentidest.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 31. Kodanike õiguste ja kohustuste loetelu käesolevas peatükis ei välista teisi kodanikuõigusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on kooskõlas põhiseadusega ning tulenevad Eesti Vabariigi poolt tunnustatud inimõigusi käsitlevatest rahvusvahelistest lepetest.

J. Raidla eelnõu: § 49. Käesolevas peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ja kohustusi, mis tulenevad Põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 4. Käesolev peatükk ei välista muid õigusi, vabadusi ja kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest, rahvusvahelistest paktidest, rahvusvahelise õiguse muudest normidest või üldtunnustatud põhimõtetest või on nendega kooskõlas.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 39. Käesolevas peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ja kohustusi, mis tulenevad Põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 43. Käesolevas peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ja kohustusi, mis tulenevad Põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 43. Käesolevas peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ja kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 43. Käesolevas peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ja kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 42. Käesolevas peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ja kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 10. Käesolevas peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ja kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest

või on sellega kooskõlas ning vastavad inimväärikuse, sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtetele.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 10. Käesolevas peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ja kohustusi, mis tulenevad Põhiseaduse mõttes või on sellega kooskõlas ja vastavad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtetele.

/I. Rebase kommentaarid 15.11.1991 redaktsiooni kohta: Eelnõusse tuleks võtta minu projekti § 4 analoogiline säte. See leidis juba Eesti 1920. a. põhiseaduse § 26 lg-s 1 ning inimõiguste taandarengut tuleb vältida.

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Võrreldes eelmise eelnõu variandiga on lisandunud § 39. See on siia sisse toodud, arvestades härra Raidla ja teiste juristide pakutud teksti. Selle paragrahvi kohaselt ei ammenda käesoleva peatüki inimõiguste ja vabaduste loetelu muid õigusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest ja on sellega kooskõlas. Me leidsime, et selline parandus võimaldab inimõiguste ja vabaduste kaitset suuremas ulatuses.

Kehtiv põhiseadus: § 11. Õigusi ja vabadusi tohib piirata ainult kooskõlas põhiseadusega. Need piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratatavate õiguste ja vabaduste olemust.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 9. Käesolevas peatükis kinnistatud põhiõigused ja -vabadused alluvad ainult nendele piiramistele mis kooskõlas rahvusvahelise õiguse normide ja üldtunnustatud põhimõtetega on sätestatud seaduses ning on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud riikliku või ühiskondliku julgeoleku, avaliku korra, elanikkonna tervise, moraali ja teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks ning üldise heaolu tagamiseks.

Kui riigis valitseb erakorraline seisukord, mis ähvardab rahva elukäiku ja millest on avalikult teatatud, siis on lubatud käesolevas peatükis kinnistatud põhiõiguste ja -vabaduste muudki piiramised, kuid ainult niivõrd, kuivõrd seda nõuab olukorra teravus ja need piiramised ei too endaga kaasa diskrimineerimist §-s 13 tähendatud tunnuste alusel. Kummatigi ei saa selle sättega põhjendada §-des 24, 25, 31, 33, 38 ja 40 kinnistatud õiguste ja vabaduste piiramist. Põhiõiguste ja -vabaduste piiramisest käesoleva paragrahvi alusel informeeritakse Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni peasekretäri.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 41. Kodanike õigusi, mis on määratud põhiseaduse käesolevas peatükis, võib seadusega kitsendada ainult erakorralise ja sõjaolukorra ajaks.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 45. Kodanike õigusi, mis on sätestatud põhiseaduse käesolevas peatükis, võib kitsendada ainult seadusega erakorraliseseisukorra ja sõjaseisukorra ajaks.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 45. Kodanike õigusi, mis on sätestatud põhiseaduse käesolevas peatükis, võib kitsendada ainult seadusega erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajaks.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 45. Kodanike põhiõigusi ja vabadusi, mis on sätestatud põhiseaduse käesoleva peatüki §-des 18, 20, 21, 24, 32, 33, 34, ja 40, võib kitsendada seaduse alusel ja piires erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajaks.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 44. Kodanike põhiõigusi ja vabadusi, mis on sätestatud põhiseaduse käeoleva peatüki §-des 17, 19, 20, 23, 31, 32, 33, ja 39, võib kitsendada seaduse alusel ja piires erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajaks.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 11. Õigusi ja vabadusi tohib piirata ainult kooskõlas põhiseadusega. Rakendatavad piirangud peavad olema vajalikud demokraatlikus ühiskonnas ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 11. Õigusi ja vabadusi tohib piirata ainult kooskõlas Põhiseadusega. Rakendatavad piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust.

/PA 25.10.1991 istungi stenogrammist:

Ü. Aaskivi: Lugupeetud härra Vahtre! Minu küsimus pole võib-olla korrektne, sest ma ei puuduta selle küsimusega neid alternatiive, mis hääletamisele tulevad. Küll aga on see küsimus, et ma ei ole veel aru saanud selle peatüki puhul, millal räägitakse inimestest, millal kodanikest. Mulle tundub, et siin ei ole täielikult põhjendatud süsteem. Kas teie toimikond on seda arutanud sellest aspektist või võiksin ma nüüd teha teile sellise ettepaneku? Aitäh!

L. Vahtre: On arutatud küll. Adamsi eelnõus oli see vahe väga selgelt näha. Kõneldi üldistest õigustest, s. o. kõikide inimeste õigustest siin Eestis, ja seejärel, alates §-st 28, kodanikest eraldi. Just sellises järjekorras. Toimikond arutas ka ettepanekut tõsta kitsamalt kodanikke puudutavad paragrahvid ettepoole, aga hääletati läbi ja leiti, et las jääb nii nagu Adamsi projektis. Aga nüüd sellest seoses parandustega, mis on tehtud üksikutesse paragrahvidesse. Näiteks §-s 23, kus on juttu vähemusrahvaste õigustest, on vaja teataval määral ühtlustada. Ka §-s 18 on juttu kodanike õigustest. Aga ma ei pea seda väga traagiliseks. Neid kahte lehte suruda ei ole ka tingimata vajalik. Meil on pool peatükki üldistest ja pool peatükki ainult kodanike õigustest. Neil on üks teine sisemine loogika ka.

/I. Rebase kommentaarid 15.11.1991 redaktsiooni kohta: Siiski on vajalik üldsäte, mis kõneleb õiguste ja vabaduste piiramise kriteeriumidest ja sätestab juhud, mil piiramine ei ole lubatud (nn. absoluutsed inimõigused – õigus elule, aule ja väärikusele, õigussubjektsusele, mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus, õigus isiklikule vabadusele ka lepingulistele kohustuste täitmata jätmise korral (vt. minu projekt § 9).

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Me lisasime veel II peatükki § 41, mis eelmise eelnõu tekstis oli riigikaitse peatükis. See käsitleb kodanike õiguste kitsendusi, mis tulenevad erakorralisest seisukorrast. Ma palun siin ära parandada ja "erakorralise ja sõjaolukorra" asemel kirjutada "sõjaseisukorra ajal".

/PA 06.02.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Kõigepealt on täpsustatud õiguste gradatsiooni. Meie eelmises eelnõus oli tehtud vahet ainult kodaniku- ja igapäheõiguste vahel. Praeguses versioonis on antud seadusandjale võimalus sätestada täpsemalt igapäheõigusi ja teha siin mõningaid erinevusi kodanike ja mittekodanike õiguste vahel. Sellised võimalused on jäetud näiteks õiguse suhtes kuuluda ühendustesse, valida tegevusala ja töökohta (siin on mõeldud töölubade sisseseadmist) ja veel mõnes muus sättes. Paragrahvis 11 meie praeguses eelnõus on sätestatud üldprintsip, millele piirangud peavad vastama. See on kooskõlas põhiseadusega ja demokraatlikus ühiskonnas vajalik. Piirangud ei tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. See on samuti üldnorm ja suunav

printsiipt kõigi teiste sätete jaoks. Praeguses eelnõus on püütud tagada seda eesmärki, mis oli meil juba eelmise eelnõu tegemisel: piirangud peavad olema põhiseaduslikult sätestatud. Just see tagab inimese kaitse ja on praegu eriti tähtis, sest meie ühiskond ei ole veel harjunud inimese vajadustega arvestama. Õiguste ning vabaduste väga täpne piiritlemine põhiseadusega on vajalik. Õiguste kataloogi, mis oli eelmises eelnõus, on täiendatud rea õigustega: §-s 13 on toodud õigus riigi ja seaduse kaitsele, §-s 16 õigus elule, §-s 17 au ja hea nime kaitse, mis on ju sisuliselt inimväärikuse kaitse, §-s 25 õigus moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele, §-s 39 autoriõiguste kaitse, seda terviklikumalt kui oli meie eelmises eelnõus, ja §-s 42 keelatakse riigiasutustel ja kohalikel omavalitsustel koguda ja talletada andmeid inimeste arvamuste ja veendumuste kohta.

/PA 06.02.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Muudatusi on tehtud selle peatüki struktuuris. Meie esialgne ülesehitus põhines teatavasti sellel, et olid eristatud igapäevase kodanikuõigused. Praegune süsteem tugineb õiguste iseloomule

/PA 03.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Esimene ettepanek § 11 kohta on redaktsiooniline parandus. Lihtsalt tundus, et "rakendatavat piirangut" mõjub kroonulikumalt kui öelda lihtsalt "need piirangud". See ei ole sisuline parandusettepanek, vaid ainult kosmeetika.

Juhataja: Kas keegi soovib sõna või me saame asuda hääletama? Sõnavõttusoove ei ole. Palun veel kord läbi viia kohaloleku kontroll ja me asume hääletama! Saalis on 21 assamblee liiget. Esimesena tuleb meil otsustada § 11 küsimus. Kes on selle poolt, et viia § 11 redaktsiooniline parandus vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Hääletame, palun! 19 poolt, vastuhääli ei ole,

Kehtiv põhiseadus: § 12. Kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu. Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamine on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.

1938. a põhiseadus: § 9. Kõik kodanikud on seaduse ees võrdsed. Ei või olla sündimisest, usust, soost ega rahvusest sõltuvaid avalikõiguslikke eesõigusi ega õiguste kitsendusi. Seisusi ja seisuslikke tiitleid ei ole. Seaduses ettenähtud aluseil ja korras võidakse määrata tiitleid ainult ameti, kutse ja teadusliku astme tähistamiseks.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 13. Kõik kodanikud on seaduse ees võrdsed, sõltumata nende päritolust, soost, rahvusest ja usutunnistusest.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 8. Kõik kodanikud on seaduse ees võrdsed, sõltumata rahvusest, sotsiaalsest päritolust, soost, poliitilistest või muudest veendumustest ja usutunnistusest.

J. Raidla eelnõu: § 10. Kõik on seaduse ees võrdsed, sõltumata rahvusest, rassist, soost, keelest, usutunnistusest, poliitilistest või muudest veendumustest ja sotsiaalsest päritolust. Eesti on igapäevaelus õigus riigi ja seaduse kaitsele.

J. Adamsi eelnõu: § 10. Kõik inimesed on seaduse ees võrdsed, sõltumata rahvusest, rassist, soost, keelest, usutunnistusest, päritolust, ametikohast, poliitilistest või muudest veendumustest.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 10. Kõik inimesed on seaduse ees võrdsed, sõltumata rahvusest, rassist, soost, keelest, usutunnistusest, päritolust, ametikohast, poliitilistest ja muudest veendumustest.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 13. Seaduse ees on kõik võrdsed, sõltumata rassist, nahavärvusest, soost, usust, poliitilistest ja muudest veendumustest, rahvuslikust või sotsiaalsest päritolust, varalisest või muust seisundist või tingituna mingitest teistest asjaoludest.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 14. Käesolevas peatükis kinnistatud õiguste ja vabaduste otsene või kaudne piiramine või eeliste kehtestamine, sõltuvalt §-s 13 tähendatud asjaoludest on õigustühine.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 15. Ühelgi isikul, sotsiaalsel kihil või elanikkonna rühmal ei ole Eestis eeliseid ja privileege, mis on seadusega vastuolus.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 16. Igasuguse rahvusliku, rassilise või usulise vaenu või lahkhelide või vaenu õhutamine või nendest asjaoludest sõltuvalt üleoleku või erandlikkuse propageerimine või vägivalle või terrorismile kihutamine on Eestis seaduse järgi keelatud ja karistatav.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 17. Naise takistamine kasutamast mehega võrdseid poliitilisi ja muid käesolevas peatükis kinnistatud õigusi ja vabadusi on seadusega keelatud ja karistatav.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 10. Kõik inimesed on seaduse ees võrdsed, olenemata east ja tervislikust seisundist, sõltumata rahvusest, rassist, soost, keelest, usutunnistusest, päritolust, ametikohast, poliitilistest ja muudest veendumustest.

I. Rebase täiendusettepanek II toimkonna 06.11.1991 redaktsioonile: § Igasuguse rahvusliku, rassilise või usulise vaenu või lahkhelide või vaenu õhutamine või nendest asjaoludest sõltuvalt üleoleku või erandlikkuse propageerimine või vägivalle ja terrorismile kihutamine on seaduse järgi keelatud ja karistatav

PA 15.11.1991 eelnõu: § 10 (§ 10). Kõik inimesed on seaduse ees võrdsed olenemata east ja tervislikust seisundist, sõltumata rahvusest, rassist, soost, keelest, usutunnistusest, päritolust, ametikohast, poliitilistest või muudest veendumustest. Rahvusliku, rassilise või usulise vaenu propageerimise teel terrorismile ja vägivalle kihutamine on seadusega keelatud ja karistatav.

PA 22.11.1991 eelnõu § 9. Kõik inimesed on seaduse ees võrdsed sõltumata rahvusest, rassist, soost, keelest, usutunnistusest, päritolust, ametikohast, tervislikust seisundist, poliitilistest ja muudest veendumustest. Rahvusliku, rassilise või usulise vaenu propageerimine on seadusega keelatud ja karistatav.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 9. Kõik inimesed on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi eelistada ega kellegi õigusi kitsendada sõltuvalt rassist, rahvusest, soost, keelest, usutunnistusest, päritolust, varalisest seisundist, ametikohast, poliitilistest või muudest veendumustest.

Rahvusliku, rassilise või usulise vaenu propageerimine on seadusega keelatud ja karistatav.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 9. Kõik inimesed on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi eelistada ega kellegi õigusi kitsendada sõltuvalt rassist, rahvusest, soost, keelest, usutunnistuses, päritolust, varalisest seisundist, ametikohast, poliitilistest või muudest veendumustest. Rahvusliku, rassilise või usulise vaenu propageerimine on seadusega keelatud ja karistatav.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 11. Kõik inimesed on seaduse ees võrdsed. Kellegi õigusi ei tohi kitsendada sõltuvalt rassist, rahvusest, soost, keelest, usutunnistusest, päritolust, varalisest seisundist, ametikohast, poliitilistest või muudest veendumustest. Rahvusliku, rassilise või usulise vaenu propageerimine on keelatud.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 10. Kõik inimesed on seaduse ees võrdsed. Kellegi õigusi ei tohi kitsendada sõltuvalt rassist, rahvusest, soost, keelest, usutunnistusest, päritolust, varalisest seisundist, ametikohast, poliitilistest või muudest veendumustest. Rahvusliku, rassilise või usulise vaenu propageerimine on keelatud.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 12. Kõik on seaduse ees võrdsed, sõltumata rahvusest, rassist, nahavärvist, soost, keelest, päritolust, usutunnistusest, poliitilistest või muudest veendumustest, varalisest ja sotsiaalsest seisundist. Rahvuslikule, rassilisele, usulisele või poliitilisele diskrimineerimisele, vihkamisele ja vägivaldale õhutamise on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav diskrimineerimisele, vihkamisele ja vägivaldale õhutamise ühiskonnakihtide vahel.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 12. Kõik on seaduse ees võrdsed, sõltumata rahvusest, rassist, nahavärvist, soost, keelest, päritolust, usutunnistustest, poliitilistest või muudest veendumustest, varalisest ja sotsiaalsest seisundist. Rahvuslikule, rassilisele, usulisele või poliitilisele vihkamisele, vägivaldale ja diskrimineerimisele õhutamise on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.

/PA 31.10.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Esimene märkus, mille olid teinud eksperdid, oli § 10 kohta. Paragrahvis 10 on nende ettepanekul komisjon otsustanud nõustuda väikese lisandusega. Paragrahvi 10 esimene lause kõlab selliselt, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed, olenemata east ja tervislikust seisundist. See väike täiendus tuleks sinna juurde.

/II toimkonnale 01.11.1991 H. Runneli poolt esitatud ettepanek lähtudes I. Rebase projekti numeratsioonist:

§ 16. Lisada mõte: Keelatud muude kõrval ka sotsiaalse vaenu õhutamise. /Vrds. Kulakluse kui klassi hävitamine, santide põlastamine jms ajaloost.

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Paragrahvis 9 on antud nende tunnuste loetelu, millest olenemata inimesed on seaduse ees võrdsed. Me leidsime, et see loetelu on praegu ebatäpne, sest kindlasti ei saa öelda, et sõltumata east on inimesed seaduse ees võrdsed, kuna teatavasti laste õigused ja täiskasvanute koht seaduse ees ei ole päris üks ja

seesama. Ka teine toimkond võiks veel analüüsida ja kaaluda, kas kõik siin loetelus nimetatud tunnused on hädavajalik tuua põhiseadusesse. Paragrahvi 9 teises lõikes on välja jäetud "propageerimise teel terrorismile ja vägivallale kihutamine" ja asendatud lühema tekstiga: "Rahvusliku, rassilise või usulise vaenu propageerimine on seadusega keelatud ja karistatav."

/PA 03.04.1992 stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Teine ettepanek puudutab § 12 lõiget 1. Siin on kaks täpsustust. Kõigepealt on sisse toodud diskrimineerimise mõiste ja teiseks loetelu, milliste asjaolude põhjal ei tohi isikut diskrimineerida. Need parandusettepanekud on sündinud kõigepealt selle mõjul, et viia selle sätte sisu paremini kooskõlla rahvusvaheliste konventsioonide tekstidega, kus räägitakse diskrimineerimise keelamisest. Meie senine formuleering "kõik on seaduse ees võrdsed, sõltumata tunnustest" jättis lahtiseks küsimuse, kas see säte on ettekirjutus ainult seadusandjale, kes seadusloomes peab lähtuma kõigi isikute võrdsusest, või peab siin olema ka laienev tõlgendus mitte ainult seadusandjale, vaid kõigile riigivõimuinstitsioonidele. Rahvusvahelised konventsioonid tõlgendavad diskrimineerimist laiemas mõttes kui üldist keeldu teha inimeste vahel vahet, sõltuvalt nendest tunnustest, mis on loetletud. Selle tõttu, et ka antud säte laieneks mitte ainult seadusandjale, vaid ühiskondlikele suhetele laiemalt, pidasime vajalikuks seda täpsustada, nii nagu see praegu väljajagatud redaktsioonis kirjas on. Peale selle ei anta rahvusvahelistes konventsioonides ammendavat loetelu nendest tunnustest, mille alusel ei tohi isikuid eristada, vaid alati on jäetud see lahtiseks, võimaldades sisse tuua täiendavaid tunnused. Meie eelnev loetelu oli ammendav ja see tõstatas mitmeid küsimusi. Näiteks, kas teiste tunnuste alusel, kas või vanuse põhjal, võiks lubada diskrimineerimist? Me leiame, et siin tuleks viia meie tekst kooskõlla inimõiguste konventsiooni stiiliga. Küll aga tuleb selgituseks öelda, et avatud loetelu ei tähenda, et me ei tohiks siiski isikuid eristada. Tuleb teha vahet diskrimineerimise ja diferentseerimise vahel. Diskrimineerimine on see, kui isikute vahel tehakse vahet põhjendamata. Näiteks kodanike ja kodakondsuseta isikute või teiste riikide kodanike vahel vahetegemine, mis on ka meie põhiseaduse mõnedes sätetes, ei ole diskrimineerimine, vaid põhjendatud vahetegemine, tulenevalt nende õiguslikust staatusest. Need on põhjendused, miks me muutsime § 12 lõiget 1.

Juhataja: Tänan! Palun, kas on küsimusi teise ettepaneku kohta? Kas on soovi sõna võtta? Küsimusi ei ole, sõnasoovijaid ka mitte. Asume hääletama. Kes on selle poolt, et viia § 12 lõikesse 1 sisse parandus vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Hääletame, palun! 24 poolthäält, vastuhääli ei ole.

Kehtiv põhiseadus: § 13. Igaühel on õigus riigi ja seaduse kaitsele. Eesti riik kaitseb oma kodanikku ka välisriikides.

Seadus kaitseb igaühte riigivõimu omavoli eest.

J. Raidla eelnõu: (regulatsioon üldsätetes) § 3. Kõik kodanikud on riigi kaitse all. Seadus kaitseb kodanikku riigi omavoli eest.

J. Raidla eelnõu: § 11. Eesti kodanikud on välisriikides Eesti Vabariigi kaitse all.

J. Adamsi eelnõu: (regulatsioon üldsätetes) § 3 lg 1. Eestis teostatakse riigivõimu vaid põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 7. Eesti kodanikud on välisriikides Eesti Vabariigi kaitse all.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 25. Eestis on igal inimesel õigus seaduse võrdsele kaitsele, põhiõiguse ja -vabaduste rikkumise korral aga nende kohtulikule ennistamisele. Kohtuotsuse aluseks neil juhtudel on käesoleva peatüki tekst.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 28. Igal inimesel on Eestis võõrandamatu õigus elule. Surmanuhtlust Eestis ei ole. Riik kaitseb ebaseaduslike rünnete eest elu, tervise, isikliku vabaduse ja julgeoleku vastu.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 13. Eestis on igal inimesel õigus riigi ja seaduse kaitsele. Eesti riik kaitseb oma kodanikke ka välisriikides. Seadus kaitseb igal inimesel riigi omavoli eest.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 13. Igal inimesel on õigus riigi ja seaduse kaitsele. Eesti riik kaitseb oma kodanikke ka välisriikides. Seadus kaitseb igal inimesel riigivõimu omavoli eest.

/PA 06.02.1992 istungi stenogrammist: Õiguste kataloogi, mis oli eelmises eelnõus, on täiendatud rea õigustega: §-s 13 on toodud õigus riigi ja seaduse kaitsele./

Kehtiv põhiseadus: § 14. Õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.

J. Adamsi eelnõu: § 8. Igal inimesel on võõrandamatud inimõigused. Nende inimõiguste austamine ja kaitse on Eesti riigiasutuste kohustus. Põhiseaduse käesolevas peatükis loetletud põhiõiguste teostamine on Eesti riigi seadusandlikule, täidesaatvale ja kohtuvõimule kohustuslik.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 10. Põhiseaduse käesolevas peatükis kinnistatud põhiõiguste ja -vabaduste tagamine ja kaitse on Eesti riigi seadusandlikule, täidesaatvale ja kohtuvõimule kohustuslik.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 8. Igal inimesel on võõrandamatud inimõigused. Nende inimõiguste austamine ja kaitse on Eesti riigiasutuste kohustus. Põhiseaduse käesolevas peatükis loetletud põhiõiguste teostamine on Eesti riigi seadusandlikule, täidesaatvale ja kohtuvõimule kohustuslik.

I. Rebase täiendustepanek II toimkonna 06.11.1991 redaktsiooni osas: § Põhiseaduse käesolevas peatükis kinnistatud põhiõiguste ja -vabaduste tagamine ning kaitse on riigi seadusandlikule, täidesaatvale ja kohtuvõimule kohustuslik.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 8 (§ 8) Igal inimesel on võõrandamatud inimõigused. Nende inimõiguste austamine ja kaitse on Eesti riigiasutuste kohustus. Põhiseaduse käesolevas peatükis loetletud põhiõiguste teostamine on Eesti riigi seadusandlikule, täidesaatvale ja kohtuvõimule kohustuslik.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 8. Igal inimesel on võõrandamatud inimõigused. Nende inimõiguste austamine ja kaitse on Eesti riigiasutuste kohustus. Põhiseaduse käesolevas

peatükis loetletud põhiõiguste tagamine on Eesti riigi seadusandlikule, täidesaatvale ja kohtuvõimule kohustuslik.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 8. Igal inimesel on võõrandamatud inimõigused. Inimõiguste austamine ja kaitse on Eesti riigiasutuste kohustus. Põhiseaduse käesolevas peatükis loetletud põhiõiguste tagamine on Eesti riigi seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu kohustus.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 8. Igal inimesel on võõrandamatud inimõigused. Inimõiguste austamine ja kaitse on Eesti riigiasutuste kohustus. Põhiseaduse käesolevas peatükis loetletud põhiõiguste tagamine on Eesti riigi seadusandliku, täidesaava ja kohtuvõimu kohustus.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 9. Inimõigused on võõrandamatud. Põhiseaduse käesolevas peatükis loetletud põhiõiguste tagamine on Eesti riigi seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu kohustus.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 9. Inimõigused on võõrandamatud. Põhiseaduse käesolevas peatükis loetletud põhiõiguste tagamine on Eesti riigi seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu kohustus.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 14. Õiguste ja vabaduste tagamine on Eesti riigi seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 14. Õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.

/ I. Rebase kommentaarid 13.12.1991 redaktsiooni kohta: Eelnõu § 9 võiks sõnastada nii: „Põhiseaduse käesolevas peatükis tähendatud õigused ja vabadused on võõrandamatud. Nende tagamine on Eesti riigi seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu kohustus“.

Kehtiv põhiseadus: § 15. Igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Igaüks võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toiminguga põhiseadusevastaseks tunnistamist.

Kohus järgib põhiseadust ja tunnistab põhiseadusevastaseks mis tahes seaduse, muu õigusakti või toiminguga, mis rikub põhiseaduses sätestatud õigusi ja vabadusi või on muul viisil põhiseadusega vastuolus.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 37. Kodanikel on õigus pöörduda märgukirjade ja avaldustega asjaomaste riigi- ja muude avalik-õiguslike asutiste poole. Kodanikele on tagatud kõigi nende põhiseaduslike õiguste ja vabaduste kohtulik kaitse.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 28. Kodanikele on tagatud nende põhiseaduslike õiguste ja vabaduste kohtulik kaitse ning õigus pöörduda riigiorganite poole avalduste ja taotlustega.

J. Raidla eelnõu: § 48. Õiguste ja vabaduste kohtulik kaitse on kindlustatud.

J. Adamsi eelnõu: § 34. Kui käesolevas peatükis loetletud õigusi või rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigusi on rikutud või kohustused jäetud täitmata, on õigus pöörduda õiguskantsleri või kohtu poole. Kohtu otsuse aluseks on põhiseaduse käesoleva peatüki tekst.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 34. Kui käesolevas peatükis loetletud õigusi või rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigusi on rikutud või kohustused jäetud täitmata, on õigus pöörduda õiguskantsleri või kohtu poole.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 22. Eestis on igal ajal õigus seaduse võrdsele kaitsele, põhiõiguse ja -vabaduste rikkumise korral aga nende kohtulikule ennistamisele. Kohtuotsuse aluseks neil juhtudel on käesoleva peatüki tekst.

Kohtusse võib kaevata iga ametiisiku ja riigi- või omavalitsusorgani ebaseadusliku tegevuse peale. Kohtud on sõltumatud ja alluvad ainult seadusele.

Kohtuistungid on avalikud. Seaduses sätestatud juhtudel võib kohu oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks. Pressi või publiku viimise kogu protsessil või osal sellest võib kohus keelata §-s 9 tähendatud juhtudel, samuti siis, kui seda nõuavad protsessiosaliste eraelu huvid või erilistel asjaoludel, mil kohtu arvates tuleb avalik asjaarutamine kahjuks õigustumõistmisele, ometi tuleb kohtuotsus kuulutada avalikult, kui seda ei takista alaealiste või inimeste eraelu huvid.

Erakorralisi kohtuid Eestis ei ole.

Riik tunnustab advokaadi sõltumatust kutsetööl ja kaitseb seda.

II toimkonna 08.11.1991 redaktsioon § 34. Kui käesolevas peatükis loetletud õigusi või rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigusi on rikutud või kohustused jäetud täitmata, on õigus pöörduda õiguskantsleri või kohtu poole. / / Sellistel juhtudel on kohtuotsuse aluseks põhiseaduse käesoleva peatüki tekst.

Lisaks: toimkond peab vajalikuks lisada selline §: Kedagi ei või tema vabatahtliku nõusolekuta allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele. Kedagi ei või sundida muutma oma arvamusi ja veendumusi. See täiskogul hääletamist ei vaja.

PA 15.11.1991 eelnõu I: § 38 (§ 37). Kui käesolevas peatükis loetletud õigusi või rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigusi on rikutud või kohustused jäetud täitmata, on õigus pöörduda õiguskantsleri või kohtu poole, mille vastamise korra sätestab seadus. / / Sellistel juhtudel on kohtuotsuse aluseks põhiseaduse käesoleva peatüki tekst.

PA 15.11.1991 eelnõu II: § 37 (§ 37). Kui käesolevas peatükis loetletud õigusi või rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigusi on rikutud või kohustused jäetud täitmata, on õigus pöörduda õiguskantsleri või kohtu poole, mille vastamise korra sätestab seadus. Sellistel juhtudel on kohtuotsuse aluseks põhiseaduse käesoleva peatüki tekst.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 46. Kui käesolevas peatükis loetletud õigusi või rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigusi on rikutud, võidakse pöörduda kohtu poole. Sellistel juhtudel on kohtuotsuse aluseks põhiseaduse käesoleva peatüki sätted.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 46. Igal ajal on õigus pöörduda kohtu poole põhiseaduse käesolevas peatükis loetletud põhiõiguste rikkumise või kohustuste täitmata jätmise korral. Põhiseaduse käesoleva peatüki sätted võivad olla kohtu otsuse aluseks.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 46. Igäühel on õigus pöörduda kohtu poole põhiseaduse käesolevas peatükis loetletud põhiõiguste rikkumise või kohustuste täitmata jätmise korral. Põhiseaduse käesoleva peatüki sätted võivad olla kohtu otsuse aluseks.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 45. Igäühel on õigus pöörduda kohtu poole põhiseaduse käesolevas peatükis loetletud põhiõiguste rikkumise või kohustuste täitmata jätmise korral. Põhiseaduse käesoleva peatüki sätted võivad olla kohtu otsuse aluseks.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 15. Igäühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumisel kohtusse. Igäüks võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mistahes asjasse puutuva toimingu, seaduse või muu õigusakti põhiseaduse vastaseks tunnistamist. Kohus järgib põhiseadust ja tunnistab põhiseaduse vastaseks mistahes toimingu, seaduse või muu õigusakti, mis rikub põhiseaduses sätestatud õigusi ja vabadusi või on muul viisil vastuolus põhiseadusega.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 15. Igäühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Igäüks võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mis tahes asjasse puutuva seaduse, muu õigusakti või toimingu Põhiseaduse vastaseks tunnistamist. Kohus järgib Põhiseadust ja tunnistab Põhiseaduse vastaseks mis tahes seaduse, muu õigusakti või toimingu, mis rikub Põhiseaduses sätestatud õigusi ja vabadusi või on muul viisil vastuolus Põhiseadusega.

/PA 08.11.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Probleemne on ka § 34. Siia on lisatud mõningad põhimõtted, mis võivad siiski tunduda küllalt vaidlustatavatena, näiteks kedagi ei või tema vabatahtliku nõusolekuta allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele. Kas see on põhiseaduslik küsimus või mitte? Kuna keegi pole praegu seda vaidlustanud, siis me oleme otsustanud selle sisse jätta. Nii et praegusel kujul toimikond ei pea vajalikuks seda läbi hääletada.

/I. Rebase kommentaarid 15.11.1991 redaktsiooni kohta: § 38 lg 1 (§ 37 lg 1) sõnad „...mille vastamise korra sätestab seadus“ tuleks välja jätta. Kohtu jaoks sellist korda ei ole sätestatud.

/PA 15.11.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Nüüd teine probleem, mis on seotud §-ga 38⁴². Selle paragrahvi osas tuleb ka ilmselt avada diskussioon, see puudutab õigust pöörduda õiguskantsleri poole. Meie toimikond arutas seda küsimust ja jõudis järeldusele, et selline õigus tuleks siiski kodanikele tagada, kuna meie peatükk peab eelkõige garanteerima need õigused. Teisest küljest oleme praegu vastuolus härra Rätsepa toimkonnaga, kuna nemad ei pea seda võimalikuks. Niisugust üliinimest lihtsalt ei ole, kes suudaks kõikidele nendele kaebustele vastata, ja nende toimikond teeb ettepaneku sõna "õiguskantsler" välja võtta. Siis jääks ainult, et igäühel on õigus pöörduda kohtu poole. Siin on praegu tegemist, võiks ütelda, kahe toimikonna vahelise ebakõlaga. Ilmselt peab täiskogu selle ülesande lahendama.

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Paragrahvi 46 eelmises redaktsioonis oli veel võimalus, et kui inimõigusi on rikutud, võib pöörduda õiguskantsleri ja kohtu poole. Arvestades seda, kuidas on õiguskantsleri institutsioon lahendatud meie põhiseaduse eelnõus, me leidsime, et õigem on antud punktist õiguskantsler siiski välja jätta.

⁴² PA 15.11.1991 istungi ajal tugineti 15.11.1991 I redaktsiooni tekstile. Koostaja märkus.

Õiguskantsler peaks tegelema nende juhtudega, kui on tegemist inimõiguste süstemaatilise rikkumisega, nagu see tuleb välja õiguskantslerit käsitlevast §-st 33, ja kodanike isiklikud pöördumised võiksid siiski käia kohtu kaudu. Vastasel korral me loome õiguskantslerile võimatult suure töökoormuse, millega ta ilmselt toime ei tule.

/II toimkonna 10.01.1992 koosoleku protokollist: § 45. telesaates hoiatati, et § 45 vallandab laviini. Ettepanek lisada...kui tema õigusi on rikutud.

J.-K. Talve: ...või kohustuste täitmata jätmise korral...ära jätta.

Otsustati: § 45 muuta Igaühel on õigus pöörduda kohtu poole, kui tema põhiõigusi, mis on loetletud käesolevas peatükis, on rikutud.

§ 45 Sõnastada ümber. Niivõrd, kui käesolevas peatükis loetletud põhiõiguste olemus seda võimaldab, laienevad need ka Eesti seaduste alusel moodustatud juriidilistele isikutele.⁴³

/PA 06.02.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne: Üks muudatus, mis veel läbib II peatükki, on see, et kõik õigused ja vabadused on sõnastatud inimese subjektiivse õigusena. Näiteks kas või paragrahv, mis räägib omandiõigusest. Eelmine versioon – omandiõigus on kindlustatud – on lahti kirjutatud kui igaüheõigus. See võimaldab inimesel pöörduda kohtu poole oma subjektiivsete õiguste rikkumise puhul, kusjuures § 15 kohaselt võib kohtuasja läbivaatamisel igaüks nõuda mis tahes asjasse puutuva õigusakti või toimingu põhiseadusvastaseks tunnistamist. See tähendab, et Eesti Vabariigis on kodanikupoolne initsiatiiv põhiseaduse järgimiseks ja samuti antakse kohtule võimalus mitte rakendada mis tahes õigusakti, kui see on põhiseadusvastane või vastuolus põhiseaduse üldise mõttega. Niisiis on antud inimesele hoovad oma õiguste ja vabaduste kaitseks. See tugevdab ühtlasi kohtuvõimu autoriteeti kolmanda, sõltumatu võimuna. Mõnes mõttes on praegu siin vähem üldfilosoofilisi sätteid, mida leidis 1938. aasta põhiseaduses ja millest mõningad olid ka meie eelmises eelnõu versioonis. Põhjuseks oli, et on väga ohtlik omavahel segi ajada sätteid, mis ei normeeru, mis on üldised, ja normeerivaid sätteid, mis võib anda kohtutele võimaluse hakata põhiseaduse II peatüki sätteid selektiivselt rakendama.

Kehtiv põhiseadus: § 16. Igaühel on õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus. Meelevaldselt ei tohi kelleltki elu võtta.

J. Raidla eelnõu: § 13. Igaühel on õigus elule. Eestis ei ole surmanuhtlust.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 13. Kedagi ei või tunnistada kuriteos süüdi enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Kedagi ei või piinata, julmalt või väärikut alandavalt kohelda või karistada. Igaühel on õigus elule. Eestis ei ole surmanuhtlust.

Alternatiiv: 2 viimast lauset välja jätta: vajab täiskogul hääletamist.

⁴³ II toimkonna 10.01.1992 koosoleku protokoll. Rahvusarhiiv. ERA.R-2324.1.14, l 207.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 25. Igal inimesel on Eestis võõrandamatu õigus elule. Surmanuhtlust Eestis ei ole. Riik kaitseb ebaseaduslike rünnete eest elu, tervise, isikliku vabaduse ja julgeoleku vastu.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 13. Kedagi ei või tunnistada kuriteos süüdi enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Kedagi ei või piinata, julmalt või väärikut alandavalt kohelda või karistada.

Alternatiiv: Kedagi ei tohi piinata ega kohelda või karistada ebainimlikult ega alandaval viisil (EN tekst).

Igäühel, kellel on võetud vabadus, on õigus humaansele kohtlemisele.

Igäühel on õigus elule.

PA 15.11.1991 eelnõu I: § 14 (§ 13). Kedagi ei või tunnistada kuriteos süüdi enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Kedagi ei või piinata, julmalt või väärikut alandavalt kohelda või karistada. Igäühel, kellelt on võetud vabadus, on õigus humaansele kohtlemisele. Igäühel on õigus elule.

PA 15.11.1991 eelnõu II: § 13 (§ 13). Kedagi ei või tunnistada kuriteos süüdi enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Kedagi ei või piinata, julmalt või väärikut alandavalt kohelda või karistada. Igäühel, kellelt on võetud vabadus, on õigus humaansele kohtlemisele.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 10.⁴⁴ Igal inimesel on võõrandamatu õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus. Meelevaldselt ei tohi kelleltki elu võtta.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 16. Igäühel on õigus elule. Inimelu tohib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras äärmise abinõuna mistahes isiku kaitsmisel ebaseadusliku vägivalla eest, kuriteos kahtlustatava kinnipidamisel, vahistatu või süüdimõistetud põgenemise takistamisel ning mässu või korratuse maha surumisel, samuti süüdimõistva kohtuotsuse täitmiseks.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 16. Igäühel on õigus elule. Inimelu tohib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras hädavajaliku jõu kasutamisel mis tahes isiku kaitsmiseks ebaseadusliku vägivalla eest, kuriteos kahtlustatava kinnipidamisel, vahistatu või süüdimõistetud põgenemise takistamisel ning nassu või massilise korratuse mahasurumiseks, samuti kohtu poolt mõistetud surmanuhtluse täideviimiseks.

PA 14.02.1992 eelnõu: § 16. Igäühel on õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus. Meelevaldselt ei tohi kelleltki elu võtta.

/PA 18.10.1991 istungi stenogrammist: (V. Rumesseni ettekandest): Nüüd § 13, neljas parandusettepanek. See on põhimõttelise tähtsusega küsimus ja see on ainuke ettepanek Põhiseadusliku Assamblee täiskogule, mida tuleb eraldi läbi hääletada. Selle sõnastuse ma formuleerin hiljem. Toimkond hääletas seda küsimust, kas põhiseaduses peaks olema

⁴⁴ PA 13.12.1991 eelnõu teises versioonis vastav säte puudub.

fikseeritud põhimõtte, mis räägib surmanuhtlusest. Selle poolt oli 4 liiget, vastu ka 4, nii et oli viik.

[...]

Ja nüüd on minu ettepanek (see puudutas § 13) assamblee juhatajale hääletada, kas Põhiseadusliku Assamblee arvates peab surmanuhtluse rakendatavus olema Eestis fikseeritud põhiseadusega või mitte. See on praegu minu poolt kõik. Tänan tähelepanu eest!

L. Vahtre: Austatud Põhiseaduslik Assamblee! Paar sõna surmanuhtluse küsimusest. Minu arvates on liialt tõsiselt võetud ühte kümnest käsust – ära tapa! Viimasel ajal on hakatud seda mõistma teistmoodi, kui kogu kristlik maailm on mõistnud seda aastatuhandete jooksul. Aastatuhandeid on tehtud vahet tapmise ehk mõrvamise ja hukkamise vahel. Ma väga palun neid asju mitte omavahel segi ajada. Arutelul Jüri Põllu juuresolekul jõudis meie toimikond paradoksini. Süütute inimeste hukkamist on võimatu vältida. Esimesel juhul me rakendame surmanuhtlust. On võimatu luua absoluutselt kindlat süsteemi, et eksituse tõttu ei hukataks süütut inimest. Kui me ei rakenda surmanuhtlust, siis on absoluutselt võimatu luua sellist vanglasüsteemi, kust mitte kunagi ei põgeneta ja et mõrtsukas uuesti ei tapaks. Mõlemal juhul on võimalik süütute inimeste hukkamine. Sellega tahan ma öelda mitte rohkem kui seda, et kui me lähtume humaansusest ja inimeste kaitses, siis ei ole see küsimus lahendatav niisama lihtsalt. Kui me seame ühiskonna eesmärgid inimesest kõrgemaks, mis on ka täiesti võimalik – mitte ainult kommunismiidee nimel, on ka muid ideid –, siis langeb see küsimus hoopiski ära. Siis ei ole hukkamine kahtlemata keelatud. Aga käesoleval juhul ma hoopis palun Põhiseaduslikku Assambleed mõista küsimust õigesti. Küsimus on selles, kas me kirjutame midagi surmanuhtluse kohta põhiseadusesse sisse või me ei kirjuta. Kui me ei kirjuta, siis ei tähenda see sugugi automaatselt, et Eestis on olemas surmanuhtlus, vaid see tähendab seda, et seda küsimust lahendatakse eraldi seadusega ja et seda seadust on võimalik kõikides olukordades muuta. Seadust muuta on palju lihtsam kui põhiseadust muuta. Nii, ja teine küsimus. Ma palun panna hääletusele peale selle surmanuhtluse küsimuse ka üks teine küsimus. Kas Põhiseadusliku Assamblee arvates peab usuõpetuse õpetamine või mitteõpetamine üldhariduskoolides olema reguleeritud põhiseadusega? See on umbes nagu surmanuhtluse asi. See on omaette suur vaidlus, mille jaoks Eestis 1925. aastal korraldati ka rahvahääletus. Ainult et kui me nüüd selle põhiseadusesse sisse kirjutame, siis me peame põhiseadust muutma, juhul kui rahvas teistmoodi arvama hakkab. See on asja tehniline külg. Asjal on ka sisuline külg. Mis usuõpetusest on juttu? Ja kuidas see tehniliselt korraldatav on? Palun väga, ma tahan sellega öelda, et äärmisel juhul peaks olema kirjas, et on olemas usundite õpetus koolis või midagi seesugust. Aga miks peab olema fikseeritud põhiseaduses, et igal lapsel on õigus saada õpetust näiteks matemaatikas? Niisiis, ma soovin jätta selle küsimuse omaette arutelu ja omaette seaduse temaks ning jätta sellisena põhiseadusesse kirjutamata. Tänan tähelepanu eest!

A. Kaalep: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Kuivõrd Lauri Vahtre siin juba sisuliselt rääkis mõnest väga olulisest probleemist, tahaksin ma väga lühidalt lisada ka oma seisukoha. Surmanuhtluse küsimus, mis tõenäoliselt tuleb otsustamisele assamblee hääletamise kaudu, on minu meelest üks põhilise tähtsusega küsimus. Ja oleks väga hea, kui see tõesti põhiseaduses oleks fikseeritud kujul, et Eestis ei ole surmanuhtlust. Enamikus Euroopa riikides teatavasti ei ole – see oleks üks kaalutlus. Aga eetilise kaalutlus, millele tavaliselt ei mõelda: kui riigis on olemas surmanuhtlus, siis peab olema ka surmanuhtluse

täideviija. Kui surmanuhtlus on seaduslikult kehtestatud, siis printsiipsaalselt võiks kohustada igat Eesti Vabariigi kodanikku ka surmanuhtlust täide viima ja see on minu meelest täiesti võimatu olukord. Timuka ameti sisseseadmine ei vasta tänapäeva humaanse riigi olemusele. Ja kõige lõpuks – surmanuhtlus kui hirmutusabinõu. Minu meelest on eluaegne vangis istumine veel raskem kui surmanuhtlus. Nii palju surmanuhtlusest.

J. Rätsep: Lugupeetud juhatus! Austatud kolleegid! Ma ütleksin ka mõne sõna surmanuhtluse kohta. Pean seda oma kohuseks seetõttu, et olen teie hulgas vist ainuke õnnetu, kellel on tulnud oma kutsetöö tõttu suhelda surmamõistetud isikutega ja seda rohkem kui korra. Ma tean, mida see tähendab inimesele, kes sellist suhetki peab pidama. Ma olen täielikult surmanuhtluse kui inimese kriminaalõigusliku suhtlemisvormi vastu. Kuid ma esitaksin oma seisukoha ka selle küsimuse käsitlemise suhtes põhiseaduses. Me peame põhiseaduses selle põhimõtte sätestamise puhul arvestama minu arvates meie praeguse riikluse väga habrast kandepinda. Meil ei ole korralikku kontrolli oma territooriumi üle, meil ei ole piiri, mis meid lahutaks sellest suurest kodumaast, kuhu me oma rahva õnnetuseks oleme mitmekümne aasta jooksul ka ise kuulunud. Kriminogeenne situatsioon Eesti Vabariigis on praegu katastroofiline ja seda surmanuhtluse kehtivuse tingimustes. Ma jagan täiesti kolleeg Ain Kaalepi kui tundliku inimese hinnanguid selles küsimuses, kuid kõigele sellele tuginedes, mida ma nüüd nimetasin, arvan ma, et surmanuhtluse probleemi käsitlemine meie põhiseaduses käesoleval hetkel ei ole põhimõtteliselt poliitiliselt õige. Ma arvan, et me ei tohiks nii kõlavalt rääkida sellest oma täiesti inimlikust kavatsusest, igal juhul ei tohiks me seda teha mitte praegu ja mitte praegu väljatöötatavas põhiseaduses. Selles mõttes ma ühinen Lauri Vahtrega. See põhimõte tuleb järgnevalt lahendada põhiseadusest madalamal olevates seadustes. See küsimus tuleb praktiliselt lahendada Eesti Vabariigi uue kriminaalseadustiku vastuvõtmisel. Iseasi on küsimus, kas seda ebainimlikku kohtlemismeetodit tõepoolest Eesti Vabariigis täide viia, niisuguse privileegi olemasolu meie pisikesel territooriumil võib kaasa tuua negatiivseid, preventiivseid tagajärgi, nagu juristid räägivad võõrapärases keeles. Täna!

J. Adams: Lugupeetud kolleegid, kõigepealt ma tahaks tänada teist toimkonda ja härra Rumesseni väga põhjaliku töö eest! Momendil on see töö alusena kahtlemata seni esitatud kõige arusaadavam. Peatüki puhul üldiselt ma tahaksin aga rääkida seda, et vähemalt minule on selge, ja ma arvan, et ka mitmele teie hulgas peaks olema selgunud, et antud peatükis esineb üks väga suur lünk. Nimelt, kuidas me suudame moodsas põhiseaduses saada läbi ilma selle paragrahvita, mis käsitleb elukeskkonda ja looduskaitset. Arvatavasti need sõnastused on praegu sündimas meie keskel, võib-olla ka veel mingid detailiseeringud muude traditsioonilisemate kodanikuõiguste ja vabaduste kohta. Nii et ma näen ette, et seda probleemi tuleb veel juurde. Konkreetsetest käsitlustest on surmanuhtluse probleem üks neid tüüpilisi probleeme, mis tuleb assambleel läbi hääletada. Siin on öeldud poolt- ja vastuargumente. Ma juhiks tähelepanu, see on suurel määral poliitilise deklaratsiooni küsimus. Kui see asi jääb põhiseadusest välja, siis ei tähenda see seda, et Eestis peaks tingimata surmanuhtlus olema, kuigi sellega muutub n.-õ. surmanuhtluse keelustaja üritus äärmiselt raskeks. Siit ma jõuaksin järgmise teema juurde – hääletamised. Ma mõtlen praegu kokkumisega sellele, kui me peaksime praegu hääletama ükskõik millist siin tehtud ettepanekut, sest ma kujutan ette, et igaüks meist suudab hääletada neid asju, mida tema toimkonnas arutati, kuid teistele, kes kuulavad praegu esitatut, peab jääma mõtlemisaega. Siin me seisame paratamatult dilemma ees, et meie oma vaimuprotsessi kiiruse ja küpsuse küsimus hakkab minema konflikti reglemendi ja töögraafikuga. Kui selline konflikt tekib, siis

mina pooldan tulemise huvides, et me võtaksime omale iga kord vajaliku mõtlemissaja. Ma kujutaksin seda ette selliselt, et kui näiteks ühel istungil formuleeritakse küsimused väga selgelt, siis peaks olema piisav järelemõtlemisaeg nii, et järgmisel korral saab hääletada. Tähendab, me peaksime tundma ennast küpsena.

S. Endre: Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Ma tahaksin ka öelda mõne sõna II peatüki vaidlusaluse § 13 kohta. Kas me peame vajalikuks, et põhiseaduses on see klausel – Eestis ei ole surmanuhtlust? Kas see peaks olema või ei peaks olema? Tundub nõnda, nii on vähemalt minu isiklik arvamine, et põhiseaduses selle määratluse või selle suhtumise sõnastamine on meie praegu koostatava põhiseaduse kaaluks. Eesti olukord on muidugi muutunud. Siin ma julgeksin vastu vaielda härra Rätsepale. Nimelt, mulle tundub, et nüüd, mil Eesti Vabariik on ÜRO liikmesriik, jälgitakse seda, kas põhiseaduses on sees määratlus surmanuhtluse kohta või ei ole, lausa tähelepanelike silmadega. Kui me vaatame teiste riikide põhiseadusi, siis me näeme, et enamikus Euroopa riikides on see ikkagi sätestatud. Muidugi ei tee ma mingit saladust sellest, et meil oli ka täna oma toimkonnas juttu Eesti Kristliku Ühenduse kirjast, mis on adresseeritud Eesti Vabariigi esinduskogudele, valitsusele kodumaal ja eksiilis ning Põhiseaduslikule Assambleele. Seal juhitakse tähelepanu või õieti palutakse kaaluda, et meie poolt koostatava põhiseaduse projektis oleks sätestatud järgnevalt: Eestis ei ole surmanuhtlust. Siin nende kirjas on viidatud inimõiguste ülddeklaratsioonile ja toodud seos, et nüüd on, nagu ma mainisin, Eesti Vabariik taas ÜRO liikmesriik. Kui te lubate, siis ma võib-olla tsiteeriks paar lauset inimõiguste ülddeklaratsiooni preambulast ja artiklist 6: "Igal inimesel on võõrandamatu õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus. Meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta. Igal surmamõistetul on õigus paluda armu või kohtuotsuse pehmendamist." Amnesteerida, armu anda või surmanuhtlust tühistada võib kõikidel juhtudel. Samas ma täielikult jagan kolleeg Rätsepa muret selle pärast, et Eesti on praegu sellisel teekäenakul, kus selle määratluse sätestamine võib olla meile kõigile ja meie olukorrale ohtlik, arvestades praegust kuritegevuse jätkuvat kasvu. Aga me teeme ju seda põhiseadust tulevikule ja me kõik loodame, et me ei pea hakkama tegema iga paari või iga kümne aasta järel uut põhiseadust, vaid et me teeme seda ikkagi kümneteks aastateks. Ja mõtleme nendele andmetele, mis kristliku ühenduse kirjas on: möödunud aastal hukati maailmas 2029 inimest, sealhulgas Hiina, Nigeeria, Nõukogude Liit on vastutavad 84% elude eest. Me peaksime tõsiselt kaaluma, kas me sätestame selle põhiseaduses või mitte. Ma rõhutan veel kord, et minu arvates on see kaaluks – pilkudele, mis meie peale vaatavad. Samas, lõpetades § 13 juurde kuuluvat juttu, tahaksin ma teha teile ettepaneku, et me ei hääletaks selle paragrahvi alust, vaidlusküsimust, vaid me peaksime seda põhjalikumalt kaaluma. Võib-olla tänane päev ja esimene süvenemine ei võimalda meil teha lõplikku otsust.

L. Vahtre: Austatud assamblee! Mul on neli täpsustust. Me kuulsime ÜRO-st ja inimõigustest. Ainukene, mis ma sellest aru sain, oli see, et ei ÜRO ega inimõigused ei keela ega välista mitte mingil moel surmanuhtlust. Seda esiteks. Teiseks: see ei ole üldse küsimus. Ma palun mitte inkrimineerida ettepanekule jätta välja surmanuhtlust keelav punkt. Palun mitte inkrimineerida sellele ettepanekule soovi seada sisse surmanuhtlus. Palun mitte agiteerida surmanuhtluse vastu. See ei ole kohane. Järgmiseks: on öeldud, et me teeme põhiseadust mitte hetkeolukorrast lähtudes, vaid me peame mõtlema tulevikule. Just sellepärast ei tohi me sisse kirjutada seda, kas surmanuhtlust on või teda ei ole. Sellepärast, et tulevikus võib olukord muutuda nii selles kui ka teises suunas. Ja lõpuks: ma paluksin väga selles osas siiski hääletada. Ma tunnen, et ka selles on vale arusaam. Täna hääletus on

toimkonnale ainult teadmiseks, aga mitte mingisuguseks siduvaks kohustuseks. Toimkond ise otsustab, kas ta arvestab tänast assamblee meeleolu või mitte. Kui ta ei arvesta, siis ta peab arvestama sellega, et lõpuks tuleb tal oma peatükki võib-olla kõvasti ümber teha. Kui ta arvestab, siis on tal lootust saada läbi kergema töövaevaga. See on lihtsalt informatsioon toimkondadele. Ma tänan!

V. Saatpalu: Ma pakun surmanuhtluse küsimuses kompromissina välja järgmist. Ma teeksin surmanuhtluse paragrahvi käsitlevale toimkonnale ettepaneku kaaluda võimalust sätestada põhiseaduses surmanuhtluse küsimust käsitlev paragrahv selliselt, et see kohustab iga uut Riigikogu selles küsimuses võtma vastu oma otsuse kriminaalkoodeksi vastava paragrahvi kohta ja ma olen valmis selle sõnastuse väljatöötamisel kaasa aitama. Aitäh!

Ü. Uluots: Täna esimesel lugemisel ei ole hääletused siduvad, ei toimkondadele, ei assambleele tervikuna ega juhatusel. Kui täna toimuvad hääletused, siis on need nõuandvad, atmosfääri peegeldavad hääletused toimkonnale tema edaspidiseks tööks. See ei tähenda seda, et kui me võtame täna vastu otsuse surmanuhtluse kohta, siis see on lõplik. Selle küsimuse otsustamine toimub teisel lugemisel. Ja kolmandal lugemisel läheb põhiseadus juba tervikuna peatükkide kaupa vastuvõtmisele ja hääletamisele. Selline on meie töö kord ja nii tuleb tõlgendada meie reglementi ja nii tuleb tõlgendada meie plaangraafikut. Kas mu jutt oli arusaadav?

Juhataja: Juhatus ja enamiku toimkondade arvates võimaldaks asja selline käsitlus meil rahulikult tutvuda kõigi nende parandusettepanekutega, mis esitati täna, oodata ära, mida näitab parandusettepanekute hääletamine nädala pärast, esitada oma lõplikud ettepanekud hiljemalt 30. oktoobril ja siis minna juba edasi tekstiga, kus me kolmanda lugemise käigus parandame ainult juba tehtud parandusi. Selline on juhatus ja enamiku toimkondade juhtide ettepanek, kuidas tööd jätkata.

/PA 25.10.1991 istungi stenogrammist (L. Vahtre ettekanne): Sõelale jäi kaks tähtsamat küsimust, mille hääletamist toimkond sooviks. Need küsimused on sõnastatud selliselt: § 13, kas Põhiseadusliku Assamblee arvates peaks surmanuhtluse rakendatavus Eestis olema fikseeritud põhiseaduses.

Juhataja: Täna, Lauri Vahtre! Aitäh teisele toimkonnale! Palun, kes soovib nendel teemadel sõna? Sõnasoovijaid ei ole. Teine toimkond teeb assambleele ettepaneku hääletada kahte küsimust. Esimene neist seondub §-ga 13. Küsimus on järgmine: kas assamblee arvates peaks surmanuhtluse rakendatavus Eestis olema fikseeritud põhiseaduses? Panen selle küsimuse hääletamisele. Härra Uluots palub, et ma selgitaksin, et need, kes vastavad jah, on surmanuhtluse rakendatavuse küsimuse lahendamise poolt põhiseaduses; need, kes vastavad ei, arvavad, et seda küsimust ei peaks lahendatama põhiseadusega, vaid teiste seadustega. Palun hääletame! Poolt 6, vastu 23. Assamblee on avaldanud arvamust, et põhiseaduses ei pea olema fikseeritud surmanuhtluse rakendatavus Eestis.

/PA 31.10.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Praegu on komisjonil endal veel seisukoht, et § 13 on meil vaja täiendada. Sellest me praegu ei räägiks.

/II toimkonnale esitatud 07.11.1991 ettepanek J. Adamsi eelnõu osas P. Kaselt: Lisada paragrahv õiguse kohta elule ning keelu kohta inimest piinata ning ebainimlikult kohelda.

/PA 08.11.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Ma juhin teie tähelepanu, et esimene suurem küsimus, mis tekib täienduste osas, on praegu §-s 13. Me ei pea praegu vajalikuks, et me hakkaksime seda siin täiskogus alternatiivina läbi hääletama. See on täiendus, mille kohta esitas praegu omapoolse ettepaneku ka härra Peet Kask, et need põhimõtted võiks sees olla. Nad on meil juba siin sees. Sõnastus on võetud härra Rebase projektist, §-st 33, tähendab, siin on see täiendus §-s 13: kedagi ei või piinata, julmalt või väärikut alandavalt karistada (see on härra Rebase eelnõust). Teine sõnastus on võetud Euroopa Nõukogu tekstist ja sisuliselt see peaaegu kattub eelmise sõnastusega: kedagi ei või piinata ega kohelda ega karistada ebainimlikult ega alandaval viisil. Meie ei pea vajalikuks seda praegu siin hääletada ega isegi arutama hakata. Kui kellelgi on mingisugused konkreetset ettepanekud, siis paluks seda silmas pidada.

/PA 15.11.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Lugupeetud assamblee liikmed! Pärast mõnusat lõunavaheaega, ma arvan, me oleme valmis keskenduma jälle oma põhitööle. II peatüki kohta oleks mul kõigepealt paar väikest märkust. Siin on üks tehniline eksitus. Palun võtke lahti § 14ja kriipsutage maha viimane lause §-st 14, endisest §-st 13⁴⁵. See kõlab: "Igaühel on õigus elule." See on tehniline viga, see on kogemata kuskilt siia sisse jäänud.

/PA 13.12.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): II peatükk. Selle peatüki üle on meil korduvalt peetud nõupidamisi ekspertidega. Peaaegu alati on meie tähelepanu juhitud sellele, et põhiseaduse eelnõus puudub kõige olulisem säte – säte, mis tunnistab iga inimese võõrandamatut õigust elule. Päril assamblee töö alguses me arutasime seda sätet seoses surmanuhtluse küsimusega. Assamblee arvamus oli, et me praegu ei saa käsitleda eelnõus õigust elule kui absoluutset sätet, s. t. oma põhiseadusega kaotada surmanuhtlust. Sellele vaatamata on õigus elule kõigi teiste inimõiguste aluseks ja sellest põhiseaduses päril mööda minna siiski ei võiks. Kas praegune sõnastus on optimaalne, ei tea, sellepärast ootab redaktsioonitoimkond ka teise toimkonna arvamust. Võib-olla võib ka siin leida sõnastuse, mis veelgi täpsemalt annab edasi seda soovi, mis meil kõigil on, et inimelu on püha ja meelevaldselt ei tohi kelleltki elu ära võtta. Selles paragrahvis on tehtud mitmeid väiksemaid redaktsioonilisi parandusi. Need ilmselt ei vääri seda, et me assamblee tööaega nende läbivaatamisele kulutaksime.

V. Rumessen: Lugupeetud kolleegid! Teine toimkond tutvus redaktsioonitoimkonna töö käigus II peatüki juurde lisatud §-ga 10 praeguses sõnastuses. Tegelikult me oleme sellesama probleemi ees, mida me oleme siin saalis väga põhjalikult arutanud: kas Eestis on surmanuhtlus või ei ole? Tol korral me võtsime ühiselt vastu otsuse, et me seda põhiseaduses ei sätestata. Me toonitasime sealjuures, et see ei tähenda, kas me oleme surmanuhtluse poolt või vastu, vaid et me väga paljudel põhjustel lihtsalt ei pea otstarbekaks ja vajalikuks seda põhiseaduses sätestada. Ma ei hakka neid asju siin enam üle kordama. Sellise sisuga paragrahvi algselt aluseks võetud härra Adamsi eelnõus ei olnud. Ma saan aru nendest motiividest, millest tulenevalt on esitatud see § 10. Kui me hääletasime, kui palju toimkonna liikmeid pooldab selle paragrahvi sissejätmist, siis kohal olnud 6 liikmest vaid 2 leidis, et see paragrahv võiks põhimõtteliselt sees olla, 4 olid selle poolt, et see välja jätta. Väljajätmise põhjus on seesama, millele ma eelnevalt siin juba viitasin, s. t. on küsitav, kas on vaja seda põhimõtet põhiseaduses kajastada. Teiseks tekitas meis küsimust eriti § 10 kolmas lause, et

⁴⁵ PA 15.11.1991 istungi ajal tugineti 15.11.1991 I eelnõu tekstile. Koostaja märkus.

meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta. Oleks võib-olla kuidagimoodi veel mõeldav see paragrahv võtta sisse kahe esimese lausega: "Igal inimesel on võõrandamatu õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus." Kuid ma juhin tähelepanu sellele, et ka see on üks pretsedendi loomise paragrahv. Kui me siin praegu pärast kõiki tähtaegu arutame seda lisatud paragrahvi, siis me sellega loome pretsedendi. Edaspidi me võiksime ka teisi läbihääletatud põhimõtteid eelnõusse sisse võtta. Nii et meie toimikond teeb ettepaneku seda paragrahvi ja eriti sellises sõnastuses praegu mitte sisse jätta.

Juhataja: Suur tänu! Härra Käbin! Me oleme seda küsimust kaks korda põhjalikult arutanud. Kas te kavatsete öelda midagi, mis eelmistel aruteludel ei ole kõlanud? See on küll häbematu küsimus minu poolt. Palun!

T. Käbin: Ma ei kuluta pikalt aega. See sõnastus pärineb sõna-sõnalt kodaniku- ja poliitiliste õiguste paktist, see on praegu sisse viidud minu initsiatiivil. Kui me tahame tõesti minna Euroopasse, siis me peame järgima ja arvestama Euroopa inimõiguste konventsiooni põhimõtteid, kus nii nagu mitmes muuski rahvusvahelises aktis inimõiguste kohta on see eraldi ja rõhutatult ära toodud. Tänan!

Juhataja: Tänan! Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep: Austatud kolleegid! Ma teeksin sel juhul redaktsioonitoimkonnale ettepaneku kaaluda niisugust võimalust. Kui formuleerida see säte "Iga inimese õigust elule kaitseb seadus. Meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta", siis oleks see mõte niimoodi sees, et me saaksime surmanuhtluse teemast mööda minna. See keelab elu võtmise meelevaldselt, mitte kohtuotsuse alusel.

Juhataja: Suur tänu! Surmanuhtlusest saab kõige paremini mööda siis, kui see paragrahv välja jätta. Ma arvan, et see ei tekita väga palju vastuväiteid, kui me selle kaks korda väga pikalt läbi arutatud küsimuse arutelul ei annaks rohkem sõna kui viimasena härra Ermile. Veel kord palun jääda vaidluses sellele pinnale, millelt on küsimus püstitatud – mitte kas surmanuhtluse poolt või vastu, vaid kas selle sätestamine põhiseaduses või mitte.

H. Runnel: Kallid kaasvõitlejad! Tihti me toome eeskujuks välismaalt pärit autoriteetse põhimõtte, aga häda on sageli selles, et see põhimõte on meil sõnastatud nii kohmakalt, et me ei saa seda väga hästi kasutusele võtta. Näiteks see lause, et igal inimesel on võõrandamatu õigus elule, on ju suhteliselt kohmakas. Seesama õilis mõte, nii nagu välismaal ka vahel on öeldud, et elu on püha, ütleb sellesama asja ära. Aga kui me hakkame täiesti juriidiliselt targutama, siis me langeme lõksu. Minu teada on aborti lubatud praegu teha ja kui me ütleme, et meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta, siis me ei määratle enam, kust algab see elu, mida me kaitseme ja mida me ei kaitse. See on täiesti lahendamata asi ja niimoodi ei saa seda sõnastada. Kui te sõnastate, siis valige sõnastus, et elu on püha. Siis see, muuseas, kaitseb ka loodust ja taimi.

P. Kask: Austatud härra spiiker ja teised kolleegid! Ma juhin tähelepanu, et ehkki siin saalis on mitu korda need kaks asja – õigus elule ja surmanuhtlus – kokku pandud, ei välista § 10 sissevõtmine surmanuhtluse kehtestamist ja kasutamist. Praegune § 10 langeb sõna-sõnalt kokku rahvusvaheline paktiga kodaniku- ja poliitiliste õiguste kohta. Selle pakti kolmanda osa artikli 6 punkt 1 ja sama artikli punkt 2 räägivad surmanuhtlusest.

Juhataja: Aitäh! Ainult siis tuleks võtta need mõlemad punktid. Sellele ma tahan teie tähelepanu juhtida. Minu meelest ei ole võimalik kahtepidi mõista: kui inimesel on võõrandamatu õigus elule, siis ei ole õigust seda võõrandada ka kohtu korras mitte. Palun siin mitte keerutada! Sõna on härra Ermil.

A. Erm: Mina ka ei toeta seda, et me juba otsustatud küsimusi hakkame ümber otsustama. Pealegi sisaldab praegune sõnastus minu meelest vastuolusid, mida on siin ka enne öeldud. Kas on valesti tõlgitud või on see vastuolu juba paktis sees, aga kui me viimase lause paneme eitavast vormist jaatavasse, siis mina ei saa siit teada miskit muud, kui et sihipäraselt võib igahelst elu võtta. See viimane lause muudab selle paragrahvi ülearuseks. Ma toetan seda, et seda mitte sisse võtta. Tänan!

Juhataja: Tänan! Kas härra Rätsep jääb oma soovi juurde? Kas soovite sõna? Palun!

J. Rätsep: Ma pöördun veel sama küsimusega teie poole, ikka redaktsiooni pärast. Kas ei ole Runneli mõttelaadiga kooskõlastatum ja kooskõlas ka rahvusvaheliste paktidega, kui märkida lihtsalt, et inimelu kaitseb seadus ja meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta?

Juhataja: Kordan veel: võib-olla see oleks väga hea sõnastus, aga me seda otsust siin saalis tegema ei hakka.

J. Rätsep: Teine asi on veel see, et inimõiguste ülddeklaratsiooni ühe sätte järgi on öeldud ka, et kellelki ei tohi vabadust võtta. Ometi kantakse vabaduskaotuslikku karistust. Nende paktide suund on ideaalilähedane. Ma kardan, et me oma põhiseadusesse ei saa kõikide paktide sätteid üle võtta. P. Kask Austatud härra spiiker! Ma protesteerin selle vastu, et te spiikrina astute dialoogi ja jooksvalt kommenteerite sõnavõtte. See ei käi kokku spiikri ülesannetega. Tänan!

Juhataja: Ma palun vabandust! Kui rohkem sõnasoovijaid ei ole, siis asume hääletamisele. Kes on teise toimkonna apellatsiooni arvestamise poolt, mille kohaselt jäetakse välja § 10? Kes on selle poolt, et § 10 välja jäetakse? Hääletame. Poolt on 22, vastu 11, erapooletuid 3. Otsustatud on § 10 välja jätta.

/PA 06.02.1992 istungi stenogrammist: Õiguste kataloogi, mis oli eelmises eelnõus, on täiendatud rea õigustega: §-s 16 õigus elule/.

/II toimkonna 06.02.1992 koosoleku protokollist:

L. Vahtre: See on lihtsalt ehmatav § ja surmanuhtlus on jälle sees. See on korduvalt läbi hääletatud, et surmanuhtlus jääb välja.

J. Põld: Sel juhul võib kõik välja jääda, aga väliseksperdid soovitasid sisse jätta.

L. Vahtre: Kas teeme toimkonna poolt ettepaneku § 16 välja jätta?

Otsustati pidada põhiliseks, et surmanuhtlust ei ole.⁴⁶

/PA 07.02.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne) Järg on jõudnud härra Jüri Adamsi, Rein Arjukese, Ants Ermi, Viktor Niitsoo ja Eve Pärnaste esitatud apellatsioonide kätte. Ma saan aru, et assamblee juhatus on otsustanud neid käsitleda. Kõigepealt § 16. See

⁴⁶ II toimkonna 06.02.1992 koosoleku protokoll. Rahvusarhiiv. ERA.R-2324.1.14, l 215.

puudutab õigust elule. Apellatsioon sisuks on see paragrahv välja jätta ja on esitatud ka põhjendus. Põhiseaduse Assamblee on korduvalt arutanud ja hääletanud, kas ja kuidas sätestada igäühe õigust elule, kuid kordagi pole arutatud selle sätestamist, millal võib tappa. Ma võin redaktsioonitoimkonna poolt esitada selgituseks niipalju, et mitme eksperdi, sealhulgas ka väliseksperide arvamustes on juhitud tähelepanu, et meil on see väga oluline säte põhiseaduses puudu. Koos härra Raidla töögrupi ekspertidega leidsime, et tuleb veel kord teha katse sõnastada õigus elule ka Eesti põhiseaduses, arvestades rahvusvahelise inimõiguste deklaratsiooni ja muude dokumentide formuleeringuid. Praegu olemasolev tekst järgib üsna täpselt Euroopa inimõiguste konventsioonis olevat teksti. Meile on esitanud oma arvamuse ka härra Rebane⁴⁷, kes kahtlemata on ekspert just selles valdkonnas. Ta on pakkunud välja alternatiivse sõnastuse, kuid kahjuks saime härra Rebase arvamuse liiga hilja, et seda oma uues redaktsioonis arvestada. Igal juhul, kui me praegu oma otsust langetame, peaks arvestama seda, et ka olemasolev redaktsioon, nii nagu ta praegu meile välja jagatud on, võiks tulla veel muutmisele. Kui täna langetatakse põhimõtteline otsus, et seda sätet siiski Eesti Vabariigi põhiseaduses vaja ei ole, siis muidugi jääb see järgnev töö lihtsalt ära. Aitäh!

V. Rumessen: Lugupeetud kolleegid! Teine toimikond arutas § 16. Hääletamistulemused: 3 olid vastu, 3 erapooletud ja ainult 1 oli selle paragrahviga nõus. Kuna praegu ei ole siin juriste ja me oleme omavahel selles küsimuses piisavalt diskuteerinud, siis ma palun tungivalt mõelda selle peale, kas meil on otstarbekas see hääletus tingimata täna läbi viia. Võib-olla teeme seda koos juristidega? Argumendid on meil üldiselt kõik teada, ma ei hakka neid praegu üle kordama. Siin oli arutelu, et võib-olla jätta sisse ainult esimene lause: igäühel on õigus elule. See argument, mille esitas proua Liia Hänni, on kahtlemata õige. Rahvusvahelised eksperdid on meile korduvalt ette heitnud, et see säte puudub. See on tõepoolest põhiseaduse säte, mis peaks põhimõtteliselt sees olema. Praegu on siin aga tegemist vastuoluga. On kaks aspekti, mida me sel juhul peame arvestama. Esiteks, selle järgi on igasugune surmanuhtlus keelatud. Teiseks on keelatud ka aborditegemine. Need on vastuolud, mis siin esile tulevad, vaatamata pikaajalistele diskussioonidele. Ma ei pea praegu vajalikuks avada selles küsimuses uuesti diskussiooni ja teen ettepaneku, et me võiksime siiski veel kord kaaluda seda küsimust koos ekspertidega. Aitäh!

L. Vahtre: Austatud kolleegid! Ma enda teada viibisin ka teise toimkonna koosolekul ja seal otsustati väga selgelt, et toimikond teeb ettepaneku panna küsimus hääletusele ilma aruteluta, sest see on põhjalikult läbi arutatud. Mitte mingisugust edasilükkamist ei ole siin tarvis. Me kas võtame selle paragrahvi saba ja sarvedega, nii nagu ta on, põhiseadusesse sisse või jätame ta täielikult välja. Selline oli toimkonna otsus.

II toimkonna ettepaneku poolt jätta § 16 välja - Poolt on 10, vastu 15. Assamblee on otsustanud, et apellatsioon jääb rahuldamata, § 16 jääb eelnõusse.

/PA 14.02.1992 istungi stenogrammist: Paragrahv 16 – õigus elule. Teatavasti me hääletasime seda sätet eelmisel istungil ja otsustasime, et see peab põhiseaduses olema. Samal ajal aga oli ilmne rahulolematuse konkreetsete formuleeringutega, mis olid antud eelmises redaktsioonis.

⁴⁷ Arhiivis I. Rebase arvamust sisaldav dokument puudub, kuid I. Rebase poolt §-i 16 sõnastus nähtub PA 14.02.1992 istungi stenogrammist. Koostaja märkus.

PA 14.02.1992 istungi stenogrammist: J. Rätsep: Austatud kolleegid! Ma tuln siia ette, et rääkida teemal, mis ei sobi päris täpselt praeguse arutelu kompositsiooni. Ma räägiksin nimelt sellest, mida oleksin soovinud rääkida § 16 kohta eelmisel korral. See on ikkagi see väga tähtis teema, mis käsitleb igäühe õigust elule. Olen seisukohal, et redaktsioonitoimkonnas küpsenud formuleering ei vasta kahjuks nendele tingimustele, millele ta vastama peaks. Selle selgitamiseks loeksin teksti ette: "Igäühel on õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus. Meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta." See viimane lause sätestab minu kui kuigivõrd kriminaalõigust tundva isiku arvates olukorra, kus meelevaldselt ei tohi kellegi elu võtta ka näiteks korda kaitsev politseinik, kes on kinni pidamas automaadiga rahva hulka tulistavat isikut. Selline eluvõtmine tema poolt on igal juhul meelevaldne, sest seda ei õigusta ükski õigusakt, igal juhul mitte kohtuotsus. Ma arvan, et sellise mitmeti tõlgendatavuse tõttu oleks minu kolleegidel advokaatidel ja loodetavasti ka mul enesel väga suured eeldused kaitsta selle sätte varjus väga paljusid niisuguseid ekstsesse, mida ühiskond tegelikult ei taluks. Ja konkreetselt sätte juurde tagasi pöördudes ma toetan siiski professor Ilmar Rebase redaktsiooni §-le 16. Siin on praktiliselt ammendav loetelu neist juhtumest, kus inimese elu võtmine on siiski õigustatav. See sätte kõlaks siis niimoodi: "Igäühel on õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus." Teine lõige: "Inimelu on lubatud võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras jõustunud kohtuotsuse täitmiseks, millega isik on mõistetud surma, samuti hädakaitse õiguse teostamisel ja kurjategija kinnipidamisel, kui seejuures ei ületata hädakaitse ja kinnipidamise õiguspärasuse piire." Mis on hädakaitse ja kinnipidamise õiguspärasuse piirid, see on kriminaalõiguse teoorias väga põhjalikult läbi töötatud teema. Lühidalt, kahe sõnaga öeldes võib rääkida vajalikkuse piiridest ja ajalistest piiridest. Nende lahtimõtestamine ei ole muidugi käesoleva esinemise raamides otstarbekas ega vajalik. Edasi soovib professor Ilmar Rebase lisada veel kolmandagi lõike: "Igal surmamõistetul on õigus paluda armu või kohtuotsuse pehmendamist. Amnesteerida, armu anda või surmanuhtlust tühistada võib kõikidel juhtudel." See tuleneb rahvusvahelisest paktist ja lõpetab selle teema. Sätte saaks sel juhul küll märgatavalt pikem, aga minu arvates reguleeriks seda probleemistikku vähemalt piisava põhjalikkusega ja selle arendamine oleks siis võimalik juba kriminaalseaduses, s. t. põhiseadusest alamal seisvas aktis.

Ü. Seppa: Austatud kolleegid! Kuna siin arutatakse väga mitmesuguseid paragrahve, siis lubatagu mul tagasi tulla hea kolleegi härra Jüri Rätsepa poolt esile tõstetud § 16 juurde. Ma tahaksin vaielda oma kolleegile vastu just selles mõttes, et põhiseaduses on praegu minu arvates väga hästi sõnastatud, et meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta. See ei ole meelevaldne eluvõtmine, kui politseinik avaldab bandiidile relvastatud vastupanu ja ta maha laseb. Ma tean väga paljusid põhiseadusi, kus on sätestatud, et surmanuhtlus on keelatud, aga ka seal on põhiseadusest allpool olevate seadustega sätestatud, et inimeste eluohtlikku tegevust saab takistada relvastatud rünnakuga kurjategijaile. Ja tegelikult saab politsei seal, kus surmanuhtlus on keelatud, väga hästi hakkama alamalolevate seadustega relvastatud bandiitide likvideerimiseks. Minu arvates ei ole hea praegu meie põhiseadusesse sisse võtta loetelu, kuidas inimest võib surmata. Praegu käib maailmas võitlus selle eest, et põhiseadustes sätestataks surmanuhtluse keeld, ja kui me nüüd loeme üles need viisid, kuidas me võiksimme inimest teise ilma saata, siis on see minu meelest natuke isegi võigas. Ma palun seda sõnastust mitte niimoodi muuta. Aitäh!

/PA 14.02.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni) Paragrahv 16 – õigus elule. Siin tõstis härra Rätsep üles küsimuse, kas selline sätte, kus on öeldud, et elu ei tohi meelevaldselt võtta,

võib teha võimatuks üldse mitte elu võtta (näiteks kui on tegemist hädakaitsega). Me leidsime arutelu käigus, et praegu on väga raske kirjutada põhiseadusesse täpselt neid juhtumeid, kus elu võtmine ei lähe vastuollu seadusega. Selline sõnastus, et meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta, jätab tee lahti seadusandjale, kes peab andma tõlgenduse sellele põhiseaduses sisse toodud mõistele "meelevaldselt". Igal juhul saab seadusega täpselt sätestada need juhtumid, kus elu võtmine ei ole meelevaldne, s. o. hädakaitse, kohtuotsusega mõistetud surmanuhtluse täideviimine ja küllap on neid juhtumeid veel teisigi.

Redaktsioonitoimkonna 14.02.1992 koosoleku protokoll: § 16 jääb samaks.⁴⁸

Kehtiv põhiseadus: § 17. Kellegi au ega head nime ei tohi teotada.

J. Raidla eelnõu: § 20. Seadus kaitseb igäühe au ja väarikust.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 32. Seadus kaitseb Eestis igäühe au ja väarikust ning head reputatsiooni.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 17. Kellegi au ega head nime ei tohi teotada.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 17. Kellegi au ega head nime ei tohi teotada.

/PA 06.02.1992 istungi stenogrammist: Õiguste kataloogi, mis oli eelmises eelnõus, on täiendatud rea õigustega: §-s 17 au ja hea nime kaitse, mis on ju sisuliselt inimväarikuse kaitse./

Kehtiv põhiseadus: § 18. Kedagi ei tohi piinata, julmalt või väarikust alandavalt kohelda ega karistada.

Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt allutada meditsiini- ega teaduskatsetele.

J. Raidla eelnõu: § 21. Kedagi ei või piinata, julmalt või väarikust alandavalt kohelda või karistada. Kedagi ei või tema vabatahtliku nõusolekuta allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele.

J. Adamsi eelnõu: § 13. Kedagi ei või tunnistada kuriteos süüdi enne, kui tema suhtes on jõustunud kohtuotsus. Karistus ei tohi olla julm ega inimväarikust alandav.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon: Toimkond peab vajalikuks lisada selline §: Kedagi ei või tema vabatahtliku nõusolekuta allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele. Kedagi ei või sundida muutma oma arvamusi ja veendumusi.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 30. Kedagi ei võida Eestis tema vabatahtliku nõusolekute allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele.

⁴⁸ Redaktsioonitoimkonna 14.02.1992 koosoleku protokoll. ERA.R-2324.1.25, l 193.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 33. Kedagi ei tohi Eestis piinata, julmalt või inimväärικust alandavalt kohelda või karistada. Igaühel, kellelt on võetud vabadus, on õigus humaansele kohtlemisele.

PA 06.11.1991 eelnõu: Toimkond peab vajalikuks lisada selline §: Kedagi ei või tema vabatahtliku nõusolekuta allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele. Kedagi ei või sundida muutma oma arvamusi ja veendumusi. See täiskogul hääletamist ei vaja.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 13 (§ 13). Kedagi ei või tunnistada kuriteos süüdi enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Kedagi ei või piinata, julmalt või väärικust alandavalt kohelda või karistada. Igaühel, kellelt on võetud vabadus, on õigus humaansele kohtlemisele.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 14 (§ 14). Kedagi ei tohi tema vabatahtliku nõusolekuta allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele. Kedagi ei tohi sundida muutma oma arvamust ja veendumusi.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 15. Kedagi ei või piinata, julmalt või väärικust alandavalt kohelda või karistada. Igaühel, kellelt on võetud vabadus, on õigus humaansele kohtlemisele.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 16. Kedagi ei tohi tema nõusolekuta allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 15. Kedagi ei tohi piinata ega julmalt või väärικust alandavalt kohelda või karistada. Kedagi ei tohi tema nõusolekuta allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 15. Kedagi ei tohi piinata ega julmalt või väärικust alandavalt kohelda või karistada. Kedagi ei tohi tema nõusolekuta allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 17. Kedagi ei tohi piinata ega julmalt või väärικust alandavalt kohelda või karistada. Kedagi ei tohi tema nõusolekuta allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 16. Kedagi ei tohi piinata ega julmalt või väärικust alandavalt kohelda või karistada. Kedagi ei tohi tema nõusolekuta allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 18. Kedagi ei tohi piinata, julmalt või väärικust alandavalt kohelda või karistada. Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 18. Kedagi ei tohi piinata, julmalt või väärικust alandavalt kohelda või karistada. Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele.

/II toimkonna 12.10.1991 koosoleku protokollist:

A. Kaalep: § 13 lõppu lisaksin: Eestis ei ole surmanuhtlust.

/PA 18.10.1991 istungi stenogrammist: (V. Rumesseni ettekanne): Nüüd § 13, neljas parandusettepanek. See on põhimõttelise tähtsusega küsimus ja see on ainuke ettepanek Põhiseadusliku Assamblee täiskogule, mida tuleb eraldi läbi hääletada. Selle sõnastuse ma formuleerin hiljem. Toimikond hääletas seda küsimust, kas põhiseaduses peaks olema fikseeritud põhimõtte, mis räägib surmanuhtlusest. Selle poolt oli 4 liiget, vastu ka 4, nii et oli viik.

/PA 23.11.1991 istungi stenogrammist: A. Sirendi: Austatud kolleegid! Mul on suurepärase võimalus hoida sedavõrd aega kokku, kui võrd härra Tarand seda üle kulutas. Mind huvitab ainult § 16, mis kõlab nii, et kedagi ei või tema nõusolekuta allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele. Kogu küsimus on sedavõrd keeruline ja jätab lahtiseks inimese allutamise ebaseaduslikele katsetele, mida meil kogu aeg on tehtud. Seda on nimetatud teaduslikuks kommunismiks ja on katsetatud inimesi selle süsteemi järgi elama panna, on katsetatud tervete rahvaste ümberpaigutamist ühte või teise keskkonda. See, kas neid katseid nimetati teaduslikeks või olid need ebaseaduslikud, ei tähenda kaugeltki seda, et konstitutsioonis võiks olla see küsimus nii kitsalt valgustatud. Mulle tundub üldse, et tuleb keelata inimkatsete korraldamine. See puudutab niihästi inimese väärikust, au, tema õigust esindada ennast ametiasutustes ja igal pool mujal, sest mulle tundub, et väga paljudes riikides on selle põhimõtte vastu suurelt eksitud. Sageli on katsetatud seda, kui palju on inimene võimeline taluma alandust, kui võrd on võimalik talle seaduslik pension maksta välja heategevas korras, vaeste supiköögi või kompensatsioonide kaudu. Need on kõik sotsiaalsed eksperimendid, mida korraldatakse meie inimese kallal, ja niisugused asjad peaksid olema tulevikuühiskonnas keelatud. Edasi. Mis puhtub tema nõusolekusse, siis see ei tähenda kaugeltki seda, et süüdimatu isiku kallal võib igasuguseid meditsiinilisi katsetusi korraldada. Ma saan aru, et nõusolek on vajalik, sest sisuliselt on igasugune ravi meditsiiniline katsetus. On olemas muidugi eeskirjad, mille järgi võib seda süsteemi kindlalt korraldada, kuid igal juhul on tegemist katsega, kas on võimalik selle kaudu terveks saada või mitte. Kokku võttes: mulle tundub, et lihtsam oleks see paragrahv välja jätta kui seda parandada, sest praegusel kujul jätab see liigselt palju aruteluvõimalusi nendele teravmeelsetele isikutele, kes püüaksid õigustada nende inimkatsete jätkumist meie ühiskonnas, mida juba aastakümneid on meie inimeste kallal toime pandud. Tänan!

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni). Kõigepealt, § 15 kohta oli laekunud härra Sirendi ettepanek täiendada loetelu järgmiselt: "Kedagi ei tohi tema nõusolekuta allutada meditsiinilistele või teaduslikele ega muudele katsetele." Me ei suutnud välja mõelda, millised need muud katsed võiksid olla ja kes neid võiks veel teostada. Selle tõttu me ei lisanud seda täiendust "ega muudele katsetele".

Kehtiv põhiseadus: § 19. Igaühel on õigus vabale eneseteostusele.

Igaüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust.

J. Raidla eelnõu: § 12. Igaüks peab õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama teiste inimeste õigusi ja vabadusi.

J. Adamsi eelnõu: § 9. Igal inimesel on õigus vabale eneseteostusele niivõrd, kui ta ei riku teiste õigusi, põhiseaduslikku korda ja üldtunnustatud kõlblusnorme. Igaüks peab õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama teiste inimeste õigusi ja vabadusi.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 9. Igal inimesel on õigus vabale eneseteostusele niivõrd, kui ta ei riku teiste õigusi, põhiseaduslikku korda ja üldtunnustatud kõlblusnorme.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 2 Igal inimesel on õigus vabale eneseteostamisele niivõrd, kui ta ei riku teiste inimeste õigusi ja vabadusi, põhiseaduslikku korda ja üldtunnustatud kõlbluse norme. Õiguste teostamisel ja vabaduste kasutamisel tuleb austada teiste inimeste õigusi ja vabadusi.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 9. Igal inimesel on õigus vabale eneseteostusele niivõrd, kui ta ei riku teiste õigusi, põhiseaduslikku korda ja üldtunnustatud kõlblusnorme.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 9 (§9). Igal inimesel on õigus vabale eneseteostusele niivõrd, kui ta ei riku teiste õigusi, põhiseaduslikku korda ja üldtunnustatud kõlblusnorme.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 10. Igal inimesel on õigus vabale eneseteostusele niivõrd, kui ta ei riku teiste õigusi, põhiseaduslikku korda ega üldtunnustatud kõlblusnorme.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 10. Igal inimesel on õigus vabale eneseteostusele niivõrd, kui ta ei riku teiste õigusi, põhiseaduslikku korda ega üldtunnustatud kõlblusnorme.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 10. Igal inimesel on õigus vabale eneseteostusele niivõrd, kui ta ei riku teiste õigusi, põhiseaduslikku korda ega üldtunnustatud kõlblusnorme.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 12. Igal inimesel on õigus vabale eneseteostusele niivõrd, kui ta ei riku teiste õigusi, põhiseaduslikku korda ja üldtunnustatud kõlblusnorme.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 11. Igal inimesel on õigus vabale eneseteostusele niivõrd, kui ta ei riku teiste õigusi, põhiseaduslikku korda ja üldtunnustatud kõlblusnorme.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 19. Igaühel on õigus vabale eneseteostusele. Igaüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning täitma seadust.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 19. Igaühel on õigus vabale eneseteostusele. Igaüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust.

Kehtiv põhiseadus: § 20. Igaühel on õigus vabadusele ja isikupuutumatussele.

Vabaduse võib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras:
1) süüdimõistva kohtuotsuse või kohtu poolt määratud aresti täitmiseks;
2) kohtu korralduse täitmata jätmise korral või seadusega sätestatud kohustuse täitmise tagamiseks;

3) kuriteo või haldusõiguserikkumise ärahoidmiseks, sellises õiguserikkumises põhjendatult kahtlustatava toimetamiseks pädeva riigivõime ette või tema pakkumise vältimiseks;
4) alaealise üle kasvatusliku järelevalve sisseseadmiseks või tema toimetamiseks pädeva

riigiorgani ette, et otsustada sellise järelevalve sisseseadmine;
5) nakkushaige, vaimuhaige, alkohooliku või narkomaani kinnipidamiseks, kui ta on endale või teistele ohtlik;
6) ebaseadusliku Eestisse asumise tõkestamiseks ning Eestist väljasaatmiseks või välisriigile väljaandmiseks.

Kellelki ei tohi võtta vabadust üksnes sel põhjusel, et ta ei ole suuteline täitma mingit lepingulist kohustust.

1938. a põhiseadus: § 10. Isikupuutumatus on kindlustatud.

Kedagi ei või jälitada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras.

Kedagi ei või vahistada ega isikulises vabaduses kitsendada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Vahi all ei või kedagi pidada üle seitsmekümne kahe tunni ilma kohtuvõimude sellekohase korralduseta. Vastav kohtuvõimude korraldus peab vahistatule avaldatama järgneva kahekümne nelja tunni jooksul.

Ühtki kodanikku ei või vastu tema tahtmist üle viia temale seaduse poolt määratud kohtu alt teise alla.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 14. Eestis on kodanikele tagatud isikupuutumatus. Kedagi ei või jälitada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Kedagi ei või vahistada ega isikulises vabaduses kitsendada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Vahi all ei või kedagi pidada üle seitsmekümne kahe tunni ilma kohtuvõimude sellekohase korralduseta. Vastav kohtuvõimude korraldus peab vahistatule avaldatama järgneva kahekümne nelja tunni jooksul. Ühtki kodanikku ei või vastu tema tahtmist üle viia temale seaduse poolt määratud kohtu alt teise alla.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 10. Isikupuutumatus on tagatud. Kedagi ei või vahistada, jälitada ega kitsendada tema isikuvabadusi muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel. Kahtlustatavana ei või kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb vahistatule avaldada järgneva kahekümne nelja tunni jooksul. Ühtki kodanikku ei või tema tahte vastaselt üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

J. Raidla eelnõu: § 14. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellelki ei või võtta vabadust ega piirata tema isikuvabadusi teisiti kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Igaühele, keda vahistatakse, teatatakse kohe talle arusaadavas keeles ja viisil vahistamise põhjus ja tema õigused. Kedagi ei või vahi all pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu otsuseta. Kohtu otsus teatatakse vahistatule kohe talle arusaadavas keeles ja viisil.

J. Adamsi eelnõu: § 11. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellelki ei või võtta vabadust, jälitada või piirata tema isikuvabadusi muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei või kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb kinnipeetule avaldada järgneva kahekümne nelja tunni jooksul. Kedagi ei või vastu tema tahtmist üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 11. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellelki ei või võtta vabadust, jälgida või piirata tema isikuvabadusi muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei või kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb kinnipeetule avaldada kahekümne nelja tunni jooksul. Kedagi ei või vastu tema tahtmist üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 31. Kellelki ei tohi Eestis võtta vabadust üksnes sel põhjusel, et ta ei ole suuteline mingit lepingulist kohustust täitma.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 11. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellelki ei või võtta vabadust, jälgida või piirata tema isikuvabadusi muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei või kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb kinnipeetule avaldada kahekümne nelja tunni jooksul. Kedagi ei või vastu tema tahtmist üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

Igäuhele, keda vahistatakse, teatatakse kohe talle arusaadavas keeles ja viisil vahistamise põhjus ja tema õigused, kaasa arvatud õigus nõuda toimetamist kohtusse vahistamise seaduslikkuse üle otsustamiseks.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 11 (§ 11). Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellelki ei või võtta vabadust, jälgida või piirata tema isikuvabadusi muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei või kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb kinnipeetule avaldada järgneva kahekümne nelja tunni jooksul. Kedagi ei vastu tema tahtmist üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse. Igäuhele, keda vahistatakse, teatatakse kohe talle arusaadavas keeles ja viisil vahistamise põhjus ja tema õigused, kaasa arvatud õigus nõuda toimetamist kohtusse vahistamise seaduslikkuse üle otsustamiseks. Võõrkeele kasutamise kohtus ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 11. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellelki ei tohi võtta vabadust, teda jälgida ega piirata tema isikuvabadusi muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei tohi kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb kinnipeetule teatavaks teha kahekümne nelja tunni jooksul arvates otsuse langetamisest. Igale vahistatavale teatatakse kohe talle arusaadavas keeles vahistamise põhjus ja tema õigused. Võõrkeele kasutamise kohtus ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 11. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kedagi ei tohi jälgida ega piirata kellegi isiklikku vabadust muidu kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei tohi kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb kinnipeetule teatavaks teha kahekümne nelja tunni jooksul arvates otsuse langetamisest. Igale vahistatavale teatatakse kohe talle arusaadavas keeles vahistamise põhjus ja tema õigused. Võõrkeele kasutamise kohtus ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 11. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellegi isiklikku vabadust ei tohi piirata muidu kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei tohi kedagi

kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Igale vahistatavale teatatakse kohe talle arusaadavas keeles vahistamise põhjus ja tema õigused. Võõrkeele kasutamise kohtus ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 13. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellegi isiklikku vabadust ei tohi piirata muidu kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei tohi kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Igale vahistatavale teatatakse kohe talle arusaadavas keeles vahistamise põhjus ja tema õigused. Võõrkeele kasutamise kohtus ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 12. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellegi isiklikku vabadust ei tohi piirata muidu kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei tohi kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Igale vahistatavale teatatakse kohe talle arusaadavas keeles vahistamise põhjus ja tema õigused. Võõrkeele kasutamise kohtus ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 20. Igaühel on õigus vabadusele. Vabaduse võib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras:

- 1) Süüdimõistva kohtuotsuse või kohtu poolt määratud aresti täitmiseks;
- 2) Kohtu otsuse täitmata jätmise eest või seaduses sätestatud muu kohustuse täitmise kindlustamiseks;
- 3) Kuriteos kahtlustatava kohtu ette toimetamiseks, õiguserikkumise ärahoidmiseks või, õigusrikkumises kahtlustatava pakkumineku vältimiseks;
- 4) Alaealise üle kasvatusliku järelevalve sisseseadmiseks või alaealise pädeva riigiorgani ette toimetamiseks, et otsustada sellise järelevalve sisseseadmine;
- 5) Nakkushaige, vaimuhaige, alkohooliku või narkomaani kinnipidamiseks, kui ta on endale või teistele ohtlik;
- 6) Eestisse ebaseadusliku asumise tõkestamiseks ning Eestist väljasaatmiseks või välisriigile väljaandmiseks.
Kellelki ei tohi võtta vabadust üksnes sel põhjusel, et ta ei ole suuteline täitma mingit lepingulist kohustust.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 20. Igaühel on õigus vabadusele. Vabaduse võib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras:

- 1) Süüdimõistva kohtuotsuse või kohtu poolt määratud aresti täitmiseks;
- 2) Kohtu otsuse täitamata jätmise eest või seaduses sätestatud muu kohustuse täimise tagamiseks;
- 3) Kuriteos kahtlustatava kohtu ette toimetamiseks, õiguserikkumise ärahoidmiseks või õigusrikkumises kahtlustatava pakkumineku vältimiseks;
- 4) Alaealise üle kasvatusliku järelevalve sisseseadmiseks või tema toimetamiseks pädeva riigiorgani ette, et otsustada sellise järelevalve sisseseadmine;
- 5) Nakkushaige, vaimuhaige, alkohooliku või narkomaani kinnipidamiseks, kui ta on endale või teistele ohtlik;
- 6) Eestisse ebaseadusliku asumise tõkestamiseks ning Eestist väljasaatmiseks või välisriigile väljaandmiseks.

Kelleltki ei tohi võtta vabadust üksnes sel põhjusel, et ta ei ole suuteline täitma mingit lepingulist kohustust.

/I. Rebase kommentaarid 15.11.1991 redaktsiooni kohta: § 12 lg 2 (§ 11 lg 2) on sõnastatud ebamääraselt. Nõuda, et kohus teeks 48 tunni jooksul otsuse, ei või. Kehtiva KrPK § 102 lg 5 kohaselt peab prokurör 48 tunni jooksul, arvates teate saamisest, andma kas sanktsiooni kinnipeetu vahi all pidamiseks või kinnipeetava vabastama. 1976. a. park kodaniku õiguste kohta art . 8. p. 4 toob Eestis kaasa olulise muudatuse selles, et kinnipeetul ehk vahistatul on nüüd õigus nõuda toimetamist kohtusse, kes peab otsustama, kas kinnipidamine või vahi alla võtmine on seaduslik. Siinjuures on tähtsusetu, kas isik on kinni peetud kahtlustatavana või mitte. Praegusel juhul § 12 lg 3 ja 5 (§ 11 lg 3 ja 5) ei haaku. Oleks soovitatav § 12 lg 3 jj (§ 11 lg 3 jj) sõnastada nii: „Igaühele, keda vahistatakse, teatatakse kohe talle arusaadavas keeles ja viisil vahistamise põhjus ja tema õigused, kaasa arvatud õigus nõuda toimetamist kohtusse vahistamise seaduslikkuse üle otsustamiseks. Ilma, et kohus otsustaks vahistamise seaduslikkuse üle, ei tohi kedagi üle 48 tunni vahi all pidada. Kui kohus ei ole selle aja kestel vahi all pidamist seaduslikuks tunnistanud, vabastatakse isik vahi alt, nagu ka siis, kui kohus tunnistab vahistamise ebaseaduslikuks. Kedagi ei või vastu tema tahtmist üle viia seadusega sätestatud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse. Võõrkeele kasutamise kohtus ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.“

/PA 06.12.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Siin on väikene täpsustus §-s 11, kus teises lõigus on välja jäetud "kedagi ei tohi jälitada", sest järgneb tekst "kellegi isiklikku vabadust ei tohi piirata" – see on üldisem ja võtab kokku ka selle mõtte. Me pidasime sellist täpsustust vajalikuks, et mitte koormata põhiseaduse sätteid ülearuse tekstiga. Samuti on sellest paragrahvist mitmete ekspertide soovitusel ära jäetud lõik, mis ütles, et vastav otsus tuleb kinnipeetavale teatavaks teha 24 tunni jooksul, arvates otsuse langetamisest, sest eelmine lõik juba ütleb, et üle 48 tunni inimest kinni pidada ei tohi ja selle aja sisse peab mahtuma ka otsuse teatavakstegemine kinnipeetule, mille korra peab sätestama madalamal seisev seadus, mitte põhiseadus.

/I. Rebase kommentaarid 13.12.1991 redaktsiooni kohta: Eelnõu § 12 tuleks sõnastada teisiti. Praeguses redaktsioonis on segi aetud mitmed mõisted ja terminid. Eelkõige: „kinni pidamine“ ja „vahi alla võtmine“ on erinevad mõisted. Mis puutub „kohtu otsusesse“ siis otsus tehakse üksnes süüküsimuse lahendamisel. Asja tuum seisneb selles, et vahi alla võtmise peab kohus sanktsioneerima 48 tunni jooksul, edaspidi teeb seda mõeldatavasti halduskohus. Ka ei saa kõnelda kahtlustatavast üldse, vaid tuleb öelda „kuriteos kahtlustatav“.

Eelnõu § 12 lg 2 tuleks sõnastada järgnevalt: „Kedagi ei tohi vahi all pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase loata. Igale vahistatule (vahi alla võetule) teatatakse kohe temale arusaadavas keeles vahi alla võtmise põhjus ja tema õigused“.

/PA 03.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Kolmas ettepanek puudutab § 20 lõike 2 punkti 3. Ettepanek on täpsustada, lisandub sõna "põhjendatult". Miks me pidasime sellist täpsustust vajalikuks? Juhul kui isik peetakse kinni ja temalt võetakse vabadus, peab see tegu igal juhul olema põhjendatud objektiivsete asjaoludega, välistamaks, et ametiisik võtab ainult oma subjektiivsete kahtlustuste alusel kelleltki vabaduse. See annab isikule, keda on põhjendamatult kinni peetud, õiguse nõuda hüvitist nende kahjude korvamiseks ja seega kaitseb isikut omavoli vastu.

R. Arjukese: Ma vaidlen vastu sellele sõnale "põhjendatult". Minu arvates annab see sellele paragrahvile liiga suure määramatuse. Seal on juba, et vabaduse võib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras. Sellest ilmselt piisab. Kelle ees ja millistel juhtudel peab põhjendama? Minu arust on see paragrahv kaunis ebamäärane.

L. Hänni: Ma püüan veel kord seletada. Selle ühe sõna lisamine tähendab seda, et peavad olema objektiivsed asjaolud, mis teevad vajalikuks isiku kinnipidamise. Ei piisa sellest, et subjektiivselt võib ametiisikule tunduda, et isik on korda saatnud süüteo, vaid peavad olema teatud objektiivsed kriteeriumid, mille alusel ta tegutseb. See on põhjendus, miks me pidasime vajalikuks selle sõna lisada.

Juhataja: Härra Seppa, palun!

Ü. Seppa: Mulle tundub, lugupeetud ettekandja, et sõna "põhjendamatu" ja sõna "põhjendatult" on piiritlematud mõisted ja nende maht ei ole siin määratud nii, et selliseid sõnu tarvitada. See ei anna mitte midagi. Tänan!

Juhataja: Tänan! Härra Järlik!

R. Järlik: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud proua Hänni! Inimest võidakse kahtlustada süüteo ja inimene võidakse süüteost osavõtu eest süüdi mõista. Ei põhjendatud kahtlustamine ega ka põhjendamatu kahtlustamine minu arvates siin mitte midagi ei anna. Juhataja Tänan! Küsimusi ja sõnavõtte rohkem ei ole. Vabandust! Härra Korrovits, palun!

V. Korrovits: Austatud proua Hänni! Ei ole selge, kuidas saab siin rääkida subjektiivsusest, kui kogu see loetelu algab lausekatkega "seaduses sätestatud juhtudel". See välistab igasuguse subjektiivsuse.

L. Hänni: Antud täiendus on pigem ettekirjutus seadusandjale, et ta vastavas seaduses annaks need objektiivsed kriteeriumid, mille puhul riigiametnik võib isikut kinni pidada selle alusel, et ta kahtlustab teda süüteo toimepanemises. Siin on tõepoolest varjundi vahe, aga see on siiski garantii kodanikule, et tema vabadusi ei hakata kergekäeliselt piirama.

Juhataja: Tänan! Kui te olete sellega nõus, siis juhatus talitaks edasi järgmiselt: küsimuse esitamiseks saab viimasena sõna Tiit Käbin, pärast seda saab lõppsõna proua Liia Hänni ja siis hääletame. Palun, kas on proteste asja sellise käsitlemise vastu? Ei ole. Tänan! Härra Käbin!

T. Käbin: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud proua Hänni! Lugupeetud kolleegid! Mulle tundub, et asi on piisavalt selge, sest proua Hänni minu arvates lühidalt ja täpselt põhjendas nende kahe mõiste vahe. Öelda siin, et "põhjendatult" ja "põhjendamata" on määratud mõisted, näitab minu arvates, et asjast ei saada aru. Sisu ongi ju selles, et kui keegi peetakse kinni kuriteos kahtlustatuna, lihtsalt kellegi suva järgi, kellegi tahtel ega ole põhjendatud kahtlustusi, siis sellel inimesel on sada protsenti garantiid saada seaduses ettenähtud korras hüvitist. Tähendab, see aitab vähendada ametivõimude kuritarvitusi ja omavoli ning on suunatud sellele, et kaitsta üksikisikut. Ma arvan, et me peaksime hääletama ja selle lihtsa küsimuse lahendama. Tänan!

Juhataja: Tänan! Pakun proua Hännile kolmanda ettepaneku osas lõppsõna. Üks hetk, palun! Härra Rätsepal on protest.

J. Rätsep: Austatud kolleegid! Ma juhin täpsustamise mõttes tähelepanu ühele vääratusele, mis minu arvates võib olla sisuliselt tähtis ja mis tuleks ära parandada. Minu arvates peaks "kahtlustatu" asemel olema "kahtlustatav", sest "kahtlustatu" on niisugune vorm, mida kasutatakse eesti keeles nende suhtes, keda kunagi kahtlustati teatavas tähenduses. Teiseks, kriminaalõiguse üldkeeles või senises praktikas on kahtlustatu mõiste täiesti ilma kahtluseta defineeritud. Isegi kriminaalseadustiku üldosas on see mõiste lahti mõtestatud. Meil ei ole hirmu, et siin midagi kahtlast või subjektiivset juhtub, aga minu arvates oleks see täpsustus võib-olla kaalumist väärt. Sellepärast ma protesti korras segasingi üldist korda. Vabandust!

Juhataja: Tänan! Lõppsõna on proua Liia Hännil. Palun!

L. Hänni: Sisulistele põhjendustele ei ole mul peale nende, mida ma juba ütlesin ja mida ka härra Tiit Käbin kokku võttis, enam palju lisada. Me oleme jõudnud aga põhiseaduse viimistlemises juba sellise detailsusastmeni, kus tõepoolest oleks väga-väga vaja, et saalis viibiksid oma ala kõige paremad spetsialistid. Teine moment, millele ma tahan tähelepanu juhtida, on ühe sõna kaal põhiseaduses. Sõna "põhjendamatu" vallandab seadusandja jaoks teatud protsessid, mis viivad selleni, et isikud saavad oma põhiseaduslikule õigusele parema seadusliku kaitse kui ilma selle sõnata. Nii et mõelgem põhiseaduse terminite kaalu üle.

Juhataja: Tänan! Me asume hääletama. Kes on selle poolt, et viia § 20 lõike 2 alapunkti 3 sisse parandus vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Palun hääletame! Poolt on 18, vastu 3. Assamblee võttis vastu otsuse viia § 20 lõike 2 alapunkti 3 parandus vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule. Härra Ermil oli käsi püsti, see on protesti märk. Palun!

A. Erm: Tänan, härra juhataja! Tegelikult ei ole tegemist protestiga, lihtsalt härra Rätsepa n.-ö. viitel tundub mulle ka, et õigem oleks mõiste "süüteo põhjendatult kahtlustatava". Võib-olla on siia viga sisse tulnud, äkki me peame selle ära parandama.

Juhataja: Tänan, härra Erm! Ma soovisingi teha redaktsioonitoimkonnale järgmise ettepaneku: mitte kiirkorras võtta täna vastu otsuseid ühe või teise redaktsioonilise muudatuse tegemiseks. Juhatusel on ettepanek, et me saaksime tõenäoliselt viimast korda kokku nädala pärast. Ma palun, et redaktsioonitoimkond täpsustaks, kas § 20 lõike 2 alapunktis 3 sõna "kahtlustatu" vastab kriminaalõiguses väljakujunenud terminoloogiale või tuleks sisse viia see parandus, mille kohta tegi ettepaneku härra Rätsep. Kuid juhatusel poolt teen veel kord ettepaneku, et mitte viia sisse redaktsioonilisi muudatusi kiirkorras, ilma et redaktsioonitoimkond oleks asja põhjalikult arutanud. Kas härra Rätsep on sellise lähenemisega päri? Tänan! Neljas ettepanek, palun!

/PA 10.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Kolmas ettepanek puudutab § 20. Kõik, kes lugesid eilset "Postimeest", leidsid selles professor Rebase kriitika § 20 kohta. See kriitika sundis meid veel kord analüüsima §-s 20 esitatut ja tegema ka mõningaid väikesi korrektiive. Tuleb siiski öelda, et oma põhikontseptsiooni, mis tugineb rahvusvahelistele inimõiguste normidele, ei pidanud me vajalikuks muuta. Küll aga tahame täpsustada termineid, et kirjapandu oleks üheselt mõistetav. Teile välja jagatud tekstis ei ole muudatust § 20 lõigu 2 punktis 2, kuid meil on siiski ettepanek muuta ka siin ühte sõna. Siin on kirjas "kohtu otsuse täitmata jätmise korral". "Kohtu otsus" on meil kirjutatud lahku, mis tähendab, et mitte kohtuotsust ei pea olema, et seda teha, vaid kohtu otsustus. Aga kuna see vahe on võib-olla raskesti tabatav, siis teeme ettepaneku asendada sõna "otsus" sõnaga "korraldus". Nii et selles tekstis oleks siis "kohtu korralduse täitmata jätmise korral", mis tähendab seda, et

igal juhul peab olema kohtu luba, et inimeselt vabadus võtta. Paragrahvi 20 lõigu 2 punktis 3 on ettepanek asendada termin "süütegu", mis praeguses õigusterminoloogias tundub ilmselt paljudele asjatundjatele väga võõras, kasutusel olevate terminitega "kuritegu" ja "haldusõiguserikkumine". Edasises tekstis, kus praegu on jäänud veel sisse sõna "süüteo", palun ka teha väike redaktsiooniline parandus, asendades selle sõnadega "sellises õigusrikkumises põhjendatult kahtlustatu". Nii et punkt 3 kõlaks järgmiselt: "... kuriteo või haldusõiguserikkumise ärahoidmiseks sellises õiguserikkumises põhjendatult kahtlustatu toimetamiseks pädeva riigiorgani ette või tema pakkumineku vältimiseks." Nagu näete, on § 20 redaktsioonilised ettepanekud terminoloogilise iseloomuga.

Juhataja: Proua Hänni! Kas on võimalik kommenteerida eelmisel istungil tõusetunud probleemi, mis puudutas mõistet "kahtlustatu" § 20 lõigu 2 punktis 3?

L. Hänni: Vabandust, siin me pidime tõesti asendama "kahtlustatu" "kahtlustatavaga"!

Juhataja: Niisiis tuleks teha üks parandus veel.

L. Hänni: See täpsustus sai tehtud juba eelmine kord ja me võtsime selle omaks, aga see ei ole lihtsalt siia sisse kantud. Kas on vaja veel kord ette lugeda?

Juhataja: Proua Hänni, palun tõesti veel kord ette lugeda! Siis tulevad küsimused.

L. Hänni: "... kuriteo või haldusõiguserikkumise ärahoidmiseks sellises õiguserikkumises põhjendatult kahtlustatava toimetamiseks pädeva riigiorgani ette või tema pakkumineku vältimiseks."

Juhataja: Suur tänu! Härra Tarto, kas on küsimus? Palun!

E. Tarto: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud proua Hänni! Kõigepealt palun selgitada mõistet "haldusõiguserikkumine" ja juhin tähelepanu sellele, et kedagi kurjategijaks tunnistada või kuritegu fikseerida saab ainult kohus. Kuidas siin siis osatakse öelda, kas tegemist on kuriteoga või mitte? Tavaliselt kasutatakse sellistes punktides "kuriteo" asemel niisuguseid mõisteid nagu "oht inimese elule, tervisele" vms. Nii et kaks küsimust: mida mõeldakse haldusõiguserikkumise all, kas sellepärast peab tõesti nii suuri volitusi andma, ja mida tähendab kuritegu?

L. Hänni: Kuritegu on kriminaalkorras karistatav tegu. Haldusõiguserikkumine on tegu, mida ei karistata kriminaalkorras, vaid kus kohaldatakse haldusvastutust. Näiteks alkoholijoobes roolis viibimine ei ole kuritegu, küll on see aga haldusõiguserikkumine. Me arvasime, et need kaks valdkonda võiks kokku võtta terminiga "süütegu". Aga ma juba põhjendasin, et praeguses juriidilises keelepruugis tekitab sõna "süütegu" väga palju küsitavusi ja seetõttu pidasime paremaks kirjutada need kaks valdkonda siia täpselt sisse. Kas on põhjendatud selline formuleering, et nendes kahtlustamise korral saab inimeselt vabaduse võtta? Ilmselt siiski on, sest see ei tähenda veel, et inimene tunnistatakse nendes tegudes süüdi. Lihtsalt vabaduse võtmiseks, nagu sellest lõigust ka välja tuleb, peavad olema põhjendused ja objektiivsed asjaolud, mis lubavad isikut kahtlustada selles, et ta võib toime panna kuriteo või haldusõiguserikkumise. Punkti 3 selline formuleering tugineb otseselt ka rahvusvahelistele konventsioonidele, eriti Euroopa inimõiguste konventsioonile, mille järgi sellistel juhtudel on võimalik vabadust võtta. Aga ma juhin tähelepanu, et § 20 lõik 2 algab väitega, mille järgi vabaduse võib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel. Seadus peab lahti kirjutama need asjaolud, mille puhul selline isiku kinnipidamine on põhjendatud.

Juhataja: Tänan! Härra Velliste!

T. Velliste: Mul on küsimus mõiste "õiguserikkumine" sisu kohta. Kas on võimalik vastandada õiguserikkumist kuriteole? Ma saan niimoodi aru, et igasugune õiguserikkumine on automaatselt kuritegu. Missugusest keeleloogikast on siin lähtunud?

L. Hänni: Praeguse terminoloogia kohaselt ei ole kuritegu igasugune õiguserikkumine, vaid ainult need õiguserikkumised, mis on karistatavad kriminaalkorras. Aga siin ma tõesti palun abi mõnelt saalis viibivalt juristilt, näiteks härra Käbinilt, kes orienteerub praeguses õigusterminoloogias ehk paremini kui mina.

Juhataja: Härra Käbin, palun!

T. Käbin: Kui igasugune õiguserikkumine oleks kuritegu, siis oleks absoluutselt kogu inimkond kurjategijad. Valest kohast üle tänava minek on õiguserikkumine, see ei ole kuritegu, vaid halduskorras karistatav tegu. Ilmselt ei ole vaja hakata taolisi näiteid tooma. Kuritegu on tegu, mille eest kehtiva kriminaalseaduse järgi on ette nähtud karistus. Haldusõiguserikkumisi ehk administratiivõiguserikkumisi on kirjeldatud haldusõiguserikkumiste koodeksis. Need on liikluseeskirja rikkumised, heakorraeeskirja rikkumised, kaubanduseeskirja rikkumised jne. Tulevikus võib ilmselt ette näha, et haldusõiguserikkumised lülitatakse ka kriminaalkoodeksisse, niivõrd kuivõrd neid on vaja üldse pidada õiguserikkumisteks, mida karistatakse kriminaalkorras, ja meile jääb ühtne kriminaalkoodeks. Ka näiteks lepingulise kohustuse rikkumine tsiviilsuhetes on õiguserikkumine, kuid see inimene, kes ei ole võlga õigel ajal ära maksnud, ei ole õigel ajal tasunud üüri või elektriarvet või sõidab trammis ilma piletiga, ei ole veel kurjategija.

Juhataja: Suur tänu! Palun, kas keegi soovib sõna võtta? Sõnasoovijaid ei ole. Proua Hänni! Mul on palve veel kord täpselt öelda, millised on need redaktsioonitoimkonna ettepanekud § 20 kohta, mida me kohe hääletama hakkame. Palun tähelepanu!

L. Hänni: Redaktsioonitoimkonnal on ettepanek teha parandus § 20 lõigu 2 punktides 2 ja 3. Punktis 2 seisab parandus selles, et termin "kohtu otsus" asendatakse terminiga "kohtu korraldus". Nii et punkt 2 kõlaks: "... kohtu korralduse täitmata jätmise korral või seadusega sätestatud kohustuse täitmise tagamiseks." Kui nüüd on vaja neid kahte parandust eraldi hääletada, siis tuleks kõigepealt otsustada punkti 2 muudatus.

Juhataja: Kes on selle poolt, et muuta § 20 lõigu 2 punkti 2 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Palun hääletame! Poolt on 28, vastu on 2. Assamblee võttis vastu otsuse muuta § 20 lõigu 2 punkti 2 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule. Proua Hänni, milline on redaktsioonitoimkonna teine ettepanek sama paragrahvi kohta?

L. Hänni: Paragrahvi 20 lõigu 2 punktis 3 on ettepanek asendada termin "süütegu" terminiga "kuritegu või haldusõiguserikkumine". Sellise muudatuse korral on punkti 3 tekst järgmine: "... kuriteo või haldusõiguserikkumise ärahoidmiseks sellises õiguserikkumises põhjendatult kahtlustatava toimetamiseks pädeva riigiorgani ette või tema pakkuminekku vältimiseks."

Juhataja: Tänan! Kes on selle poolt, et muuta § 20 lõigu 2 punkti 3 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Palun hääletame! Poolt on 24, vastu 3. Assamblee võttis vastu otsuse muuta § 20 lõigu 2 punkti 3 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule. Tänan! Neljas ettepanek.

Kehtiv põhiseadus: § 21. Igaühele, kellelt on võetud vabadus, teatatakse viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil vabaduse võtmise põhjus ja tema õigused ning antakse võimalus teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele. Kuriteos kahtlustatavale antakse viivitamatult ka võimalus valida endale kaitsja ja kohtuda temaga. Kuriteos kahtlustatava õigust teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele võib piirata ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

Kedagi ei tohi vahi all pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase loata. Kohtu otsus teatatakse vahistatule viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil.

1938. a põhiseadus: § 10. Isikupuutumatus on kindlustatud.

Kedagi ei või jälitada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras.

Kedagi ei või vahistada ega isikulises vabaduses kitsendada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Vahi all ei või kedagi pidada üle seitsmekümne kahe tunni ilma kohtuvõimude sellekohase korralduseta. Vastav kohtuvõimude korraldus peab vahistatule avaldatama järgneva kahekümne nelja tunni jooksul.

Ühtki kodanikku ei või vastu tema tahtmist üle viia temale seaduse poolt määratud kohtu alt teise alla.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 14. Eestis on kodanikele tagatud isikupuutumatus. Kedagi ei või jälitada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Kedagi ei või vahistada ega isikulises vabaduses kitsendada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Vahi all ei või kedagi pidada üle seitsmekümne kahe tunni ilma kohtuvõimude sellekohase korralduseta. Vastav kohtuvõimude korraldus peab vahistatule avaldatama järgneva kahekümne nelja tunni jooksul. Ühtki kodanikku ei või vastu tema tahtmist üle viia temale seaduse poolt määratud kohtu alt teise alla.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 10. Isikupuutumatus on tagatud. Kedagi ei või vahistada, jälitada ega kitsendada tema isikuvabadusi muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel. Kahtlustatavana ei või kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb vahistatule avaldada järgneva kahekümne nelja tunni jooksul. Ühtki kodanikku ei või tema tahte vastaselt üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

J. Raidla eelnõu: § 14. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kelleltki ei või võtta vabadust ega piirata tema isikuvabadusi teisiti kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Igaühele, keda vahistatakse, teatatakse kohe talle arusaadavas keeles ja viisil vahistamise põhjus ja tema õigused. Kedagi ei või vahi all pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu otsuseta. Kohtu otsus teatatakse vahistatule kohe talle arusaadavas keeles ja viisil.

J. Adamsi eelnõu: § 11. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kelleltki ei või võtta vabadust, jälitada või piirata tema isikuvabadusi muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei või kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb kinnipeetule avaldada järgneva kahekümne nelja

tunni jooksul. Kedagi ei või vastu tema tahtmist üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 27. Igaühel on Eestis õigus isikupuutumatusle ja vabadusele. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kedagi ei tohi vahistada ega kellegi isiklikku vabadust piirata teisiti kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras. Igaühel, keda vahistatakse, teatatakse kohe talle arusaadavas keeles ja viisil vahistamise põhjus ja tema õigused, kaasa arvatud õigus nõuda toimetamist kohtusse vahistamise seaduslikkuse üle otsustamiseks. Ilma, et kohus otsustaks vahistamise seaduslikkuse üle ei tohi kedagi üle neljakümne kaheksa tunni vahi all pidada. Kohtu seisukoht selles küsimuses teatatakse vahistatule järgneva kahekümnenelja tunni jooksul. Kui seda ei ole tehtud, vabastatakse isik vahi alt nagu ka siis, kui kohus tunnistab vahistamise ebaseaduslikuks.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 28. Igaühel on Eestis temale esitatud kriminaalsüüdistuse põhjendatuse kindlakstegemisel täieliku võrdsuse alusel õigus sellele, et tema süüdistus vaadatakse tema enda juuresolekul avalikult ja kõiki õiguse nõudeid järgides põhjendamata viivitusega läbi sõltumata ja erapooletu kohtu poolt, kinni pidades kõigist protsessuaalsetest garantiidest.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 29. Kedagi ei tohi vastu tema tahtmist viia temale seadusega sätestatud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse. Igaühel on õigus temale esitatud kriminaalsüüdistuse laadist ja põhjendusest üksikasjalikult ja kiiresti informeeritud olla keeles, mis on talle arusaadav. Igaüks süüdistatavale antakse küllaldane aeg ja luuakse võimaluse kaitseks valmistumiseks ja kontaktiks enda valitud kaitsjaga. Süüdistatav võib end kaitsta ise või enda valitud kaitsja, kaitsja puudumisel aga määratud kaitsja läbi. Piisavate vahendite puudumisel kaitsjale tasumisel on kaitse tasuta. Süüdistataval on õigus tasuta kasutada tõlgi abi, kui kohtupidamine toimub keeles, millest ta ei saa aru või mida ta ei räägi. Süüdistataval on õigus üle kuulata tema vastu tunnistajaid, samuti välja kutsuda ja üle kuulata oma tunnistajaid samadel tingimustel mis on kehtestatud tema vastu tunnistajate ülekuulamisel. Kedagi ei tohi sundida tunnisama iseenda või oma lähedaste inimeste vastu. Need protsessuaalsed garantiid laienevad ka kriminaalasja kohtueelsele menetlusele. Alaealiste puhul peab kohtupidamisel arvestama nende iga ja nende ümberkasvatamisele kaasaaitamist. Igal mistahes kuriteos süüdimõistetul on õigus sellele, et tema süüdimõistmine ja kohutuotsus vaadatakse läbi kõrgemalseisvas kohtus vastavalt seadusele.

PA 15.11.1991 eelnõu § 11 (§ 11). Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellelki ei või võtta vabadust, jälitada või piirata tema isikuvabadusi muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei või kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb kinnipeetule avaldada järgneva kahekümne nelja tunni jooksul. Kedagi ei vastu tema tahtmist üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse. Igaühel, keda vahistatakse, teatatakse kohe talle arusaadavas keeles ja viisil vahistamise põhjus ja tema õigused, kaasa arvatud õigus nõuda toimetamist kohtusse vahistamise seaduslikkuse üle otsustamiseks. Võõrkeele kasutamise kohtus ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 11. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellelki ei tohi võtta vabadust, teda jälitada ega piirata tema isikuvabadusi muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei tohi kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb kinnipeetule teatavaks teha kahekümne nelja tunni jooksul arvates otsuse langetamisest. Igaüks vahistatavale teatatakse kohe talle

arusaadavas keeles vahistamise põhjus ja tema õigused. Võõrkeele kasutamise kohtus ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 11. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kedagi ei tohi jälitada ega piirata kellegi isiklikku vabadust muidu kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei tohi kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb kinnipeetule teatavaks teha kahekümne nelja tunni jooksul arvates otsuse langetamisest. Igale vahistatavale teatatakse kohe talle arusaadavas keeles vahistamise põhjus ja tema õigused. Võõrkeele kasutamise kohtus ja kohtueelses menetluses sätestab seadus

PA 06.12.1991 eelnõu: § 11. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellegi isiklikku vabadust ei tohi piirata muidu kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei tohi kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Igale vahistatavale teatatakse kohe talle arusaadavas keeles vahistamise põhjus ja tema õigused. Võõrkeele kasutamise kohtus ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 13. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellegi isiklikku vabadust ei tohi piirata muidu kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei tohi kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Igale vahistatavale teatatakse kohe talle arusaadavas keeles vahistamise põhjus ja tema õigused. Võõrkeele kasutamise kohtus ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 12. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellegi isiklikku vabadust ei tohi piirata muidu kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei tohi kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Igale vahistatavale teatatakse kohe talle arusaadavas keeles vahistamise põhjus ja tema õigused. Võõrkeele kasutamise kohtus ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 21. Igaühele, kellelt on võetud vabadus, teatatakse viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil vabaduse võtmise põhjus ja tema õigused ning antakse võimalus teatada vabaduse võtmisest talle lähedastele inimestele. Kuriteos kahtlustatavale antakse viivitamatult ka võimalus valida endale kaitsja ja kohtuda temaga. Kuriteos kahtlustatava õigust teatada vabaduse võtmisest talle lähedasele inimesele võib piirata ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides. Kedagi ei tohi vahi all pidada üle 48 tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Kohtu otsus teatatakse vahistatule viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 21. Igaühel, kellelt on võetud vabadus, teatatakse viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil vabaduse võtmise põhjus ja tema õigused ning antakse võimalus teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele. Kuriteos kahtlustatavale antakse viivitamatult ka võimalus valida endale kaitsja ja kohtuda temaga. Kuriteos kahtlustatava õigust teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele võib piirata ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

Kedagi ei tohi vahi all pidada üle 48 tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Kohtu otsus teatatakse vahistatule viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil.

/I. Rebase kommentaarid 15.11.1991 redaktsiooni kohta: § 12 lg 2 (§ 11 lg 2) on sõnastatud ebamääraselt. Nõuda, et kohus teeks 48 tunni jooksul otsuse, ei või. Kehtiva KrPK § 102 lg 5 kohaselt peab prokurör 48 tunni jooksul, arvates teate saamisest, andma kas sanktsiooni kinnipeetu vahi all pidamiseks või kinnipeetava vabastama. 1976. a. park kodaniku õiguste kohta art . 8. p. 4 toob Eestis kaasa olulise muudatuse selles, et kinnipeetul ehk vahistatul on nüüd õigus nõuda toimetamist kohtusse, kes peab otsustama, kas kinnipidamine või vahi alla võtmine on seaduslik. Siinjuures on tähtsusetu, kas isik on kinni peetud kahtlustatavana või mitte. Praegusel juhul § 12 lg 3 ja 5 (§ 11 lg 3 ja 5) ei haaku. Oleks soovitatav § 12 lg 3 jj (§ 11 lg 3 jj) sõnastada nii: „Igaühele, keda vahistatakse, teatatakse kohe talle arusaadavas keeles ja viisil vahistamise põhjus ja tema õigused, kaasa arvatud õigus nõuda toimetamist kohtusse vahistamise seaduslikkuse üle otsustamiseks. Ilma, et kohus otsustaks vahistamise seaduslikkuse üle, ei tohi kedagi üle 48 tunni vahi all pidada. Kui kohus ei ole selle aja kestel vahi all pidamist seaduslikuks tunnistanud, vabastatakse isik vahi alt, nagu ka siis, kui kohus tunnistab vahistamise ebaseaduslikuks. Kedagi ei või vastu tema tahtmist üle viia seadusega sätestatud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse. Võõrkeele kasutamise kohtus ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.“

Kodanikuõiguste kaitse seisukohalt on suur tähtsus protsessuaalsetel garantiidel, mis tagavad õigusmõistmise kooskõlas õigusriiklike põhimõtetega. Sellekohased rahvusvahelised õigussätted on projektis puudulikult kajastatud. Eelkõige peab olema tagatud kaitseõigus. Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või lähedaste inimeste vastu. Igaühel peab olema tagatud, et tema süüdimõistmine ja kohtuotsus tema suhtes vaadatakse läbi kõrgemalseisva kohtu poolt. Teatavad piiramised kehtivad vahialuse paigutamisel. Kõik need õigused on näidatud minu alternatiivprojekti paragrahvides 28, 29, 31 ja 34.

/PA 10.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Enne kui jõuda neljanda ettepanekuni, on veel üks ettepanek, mis tuleneb eelmisest parandusest, kus me kohtu otsuse asendasime kohtu korraldusega, kuna termin "kohtu otsus" ei olnud üheselt mõistetav. Paragrahvi 21 lõigus 2 on "kohtu otsus" samamoodi lahku kirjutatud ja kuna siingi võib tekkida väärnimõistmist, siis on ettepanek asendada termin "otsus" terminiga "luba". Paragrahvi 21 lõik 2 kõlaks sel juhul nii: "Kedagi ei tohi vahi all pidada üle 48 tunni ilma kohtu sellekohase loata." Mis kujul see luba antakse, kas see on otsus või määrus, seda põhiseadus ei pea sätestama. Tähtis on, et kohus annab seaduses sätestatud korras loa vahi all pidamiseks.

Juhataja: Kas on küsimusi? Ei ole. Kas me võime hakata hääletama? Kes on selle poolt, et § 21 lõigus 2 teha redaktsioonitoimkonna pakutud redaktsioonilised parandused? Palun hääletame! 31 assamblee liiget on poolt, vastuhääli ei ole. Paragrahvi 21 lõigus 2 on tehtud redaktsioonitoimkonna ettepanekule vastav parandus

Kehtiv põhiseadus: § 22. Kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.

Keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama.

Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 15. Kedagi ei või karistada tema teo pärast, kui see tegu ei ole karistatavaks tunnistanud seaduses, mis on jõustunud enne selle teo toimepanemist. Kuni

süüdimõistva kohtuotsuse jõustumiseni loetakse kodanik süütuks. Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda vastu. Kellelgi pole kohustust tõestada oma süütust.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 11. Kedagi ei või karistada teo eest, kui see tegu ei ole tunnistatud karistatavaks seadusega, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Kuni süüdimõistva kohtuotsuse jõustumiseni loetakse kodanik süütuks. Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedase vastu. Kellelgi ei lasu kohustust tõestada oma süütust.

J. Raidla eelnõu: § 15. Kedagi ei või kuriteos süüdi tunnistada enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Kellelgi ei lasu kohustust tõestada oma süütust. Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste inimeste vastu.

J. Adamsi eelnõu: § 12. Kedagi ei või võtta vastutusele, kui tema tegu ei ole tunnistatud õigusvastaseks seadusega, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Kellelgi ei lasu kohustus tõendada oma süütust. Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste inimeste vastu.

J. Adamsi eelnõu: § 13. Kedagi ei või tunnistada kuriteos süüdi enne, kui tema suhtes on jõustunud kohtuotsus. Karistus ei tohi olla julm ega inimväärikut alandav.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 12. Kedagi ei või võtta vastutusele, kui tema tegu ei ole tunnistatud õigusvastaseks seadusega, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Keegi pole kohustatud tõestama oma süütust. Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedase inimese vastu.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 13. Kedagi ei või tunnistada kuriteos süüdi enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Kedagi ei või piinata, julmalt või väärikut alandavalt kohelda või karistada. Igaühel on õigus elule. Eestis ei ole surmanuhtlust.

Alternatiiv: 2 viimast lauset välja jätta: vajab täiskogul hääletamist.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 29. Kedagi ei tohi vastu tema tahtmist viia temale seadusega sätestatud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse. Igaühel on õigus temale esitatud kriminaalsüüdistuse laadist ja põhjendusest üksikasjalikult ja kiiresti informeeritud olla keeles, mis on talle arusaadav. Igaüks süüdistatavale antakse küllaldane aeg ja luuakse võimaluse kaitseks valmistumiseks ja kontaktiks enda valitud kaitsjaga. Süüdistatav võib end kaitsta ise või enda valitud kaitsja, kaitsja puudumisel aga määratud kaitsja läbi. Piisavate vahendite puudumisel kaitsjale tasumisel on kaitse tasuta. Süüdistataval on õigus tasuta kasutada tõlgi abi, kui kohtupidamine toimub keeles, millest ta ei saa aru või mida ta ei räägi. Süüdistataval on õigus üle kuulata tema vastu tunnistajaid, samuti välja kutsuda ja üle kuulata oma tunnistajaid samadel tingimustel mis on kehtestatud tema vastu tunnistajate ülekuulamisel. Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste inimeste vastu. Need protsessuaalsed garantiid laienevad ka kriminaalasja kohtueelsele menetlusele. Alaealiste puhul peab kohtupidamisel arvestama nende iga ja nende ümberkasvatamisele kaasaaitamist. Igal mistahes kuriteos süüdimõistetul on õigus sellele, et tema süüdimõistmine ja kohutuotsus vaadatakse läbi kõrgemalises kohtus vastavalt seadusele.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 12. Kedagi ei või võtta vastutusele, kui tema tegu ei ole tunnistatud õigusvastaseks seadusega, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Keegi

pole kohustatud tõestama oma süütust. Kellelegi ei või mõista raskemat karistust kui see, mida oleks võinud kohaldada kuriteo toimepanemise ajal. Kui seaduse kehtestab pärast kuriteo toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust ka antud isiku suhtes. Õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatakse seaduses ettenähtud korras.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 13. Kedagi ei või tunnistada kuriteos süüdi enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Kedagi ei või piinata, julmalt või väärikut alandavalt kohelda või karistada.

Alternatiiv: Kedagi ei tohi piinata ega kohelda või karistada ebainimlikult ega alandaval viisil (EN tekst).

Igäühel, kellel on võetud vabadus, on õigus humaansele kohtlemisele.

Igäühel on õigus elule.

PA 15.11.1991 eelnõu I: § 13 (§ 12). Kedagi ei või võtta vastutustele, kui tema tegu ei ole tunnistatud õigusvastaseks seadusega, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Keegi pole kohustatud tõestama oma süütust. / / Kellegi ei või mõista raskemat karistust kui see, mida oleks võinud kohaldada kuriteo toimepanemise ajal. Kui seadus kehtestab pärast kuriteo toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust ka antud isiku suhtes. Õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatakse seaduses sätestatud korras.

PA 15.11.1991 eelnõu II: § 12 (§ 12). Kedagi ei või võtta vastutustele, kui tema tegu ei ole tunnistatud õigusvastaseks seadusega, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Keegi pole kohustatud tõestama oma süütust. Kellegi ei või mõista raskemat karistust kui see, mida oleks võinud kohaldada kuriteo toimepanemise ajal. Kui seadus kehtestab pärast kuriteo toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust ka antud isiku suhtes. Õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatakse seaduses sätestatud korras. Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedase vastu.

PA 15.11.1991 eelnõu I: § 14 (§ 13). Kedagi ei või tunnistada kuriteos süüdi enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Kedagi ei või piinata, julmalt või väärikut alandavalt kohelda või karistada. Igäühel, kellelt on võetud vabadus, on õigus humaansele kohtlemisele. Igäühel on õigus elule.

PA 15.11.1991 eelnõu II: § 13 (§ 13). Kedagi ei või tunnistada kuriteos süüdi enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Kedagi ei või piinata, julmalt või väärikut alandavalt kohelda või karistada. Igäühel, kellelt on võetud vabadus, on õigus humaansele kohtlemisele.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 13. Kedagi ei tohi käsitleda kuriteos süüdiolavana enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Keegi pole kohustatud tõestama oma süütust.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 14. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui tema tegu ei ole tunnistatud õigusvastaseks seaduse järgi, mis on jõustunud enne teo sooritamist. Kellelegi ei või mõista raskemat karistust kui see, mida oleks võinud kohaldada kuriteo toimepanemise ajal. Kui seadus kehtestab pärast kuriteo toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust ka antud isiku suhtes. Õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatakse seaduses ettenähtud korras. Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 13. Kedagi ei tohi käsitleda kuriteos süüdi olevana enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Keegi pole kohustatud tõestama oma süütust. Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 13. Kedagi ei tohi käsitleda kuriteos süüdi olevana enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Keegi pole kohustatud teostama oma süütust. Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 15. Kedagi ei tohi käsitleda kuriteos süüdi olevana enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Keegi pole kohustatud tõestama oma süütust. Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

PA 13.12.1991 eelnõu: § 14. Kedagi ei tohi käsitleda kuriteos süüdi olevana enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Keegi pole kohustatud tõestama oma süütust. Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 22. Kedagi ei tohi käsitleda kuriteos süüdi olevana enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud tõestama oma süütust. Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või talle lähedase inimese vastu.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 22. Kedagi ei tohi käsitleda kuriteos süüdi olevana enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud tõestama oma süütust. Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

/PA 31.10.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Paragrahvi 12 kohta leidis komisjon, et see viimane lause, viimane lõik on kriminaalkoodeksi küsimus ja viimane lause, et kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedase inimese vastu, otsustati välja jätta.

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Paragrahvis 13 oli varem kirjas: "Kedagi ei tohi tunnistada kuriteos süüdi olevaks enne ..." Nüüd on pakutud sellist redaktsiooni: "Kedagi ei tohi käsitleda kuriteos süüdi olevana enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus." Sõna "tunnistama" viitaks nagu sellele, et kohus võiks enne otsuse langetamist tunnistada inimese süüdi. "Käsitlema" on üldisem mõiste, see ütleb, et keegi ei tohi inimest käsitleda kurjategijana, kui kuritegu ei ole tõestatud. Härra Kross tegi sellise märkuse, et "kellelegi ei või" asemel on eesti keeles täpsem öelda "kellelegi ei tohi".

/PA 15.11.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Lugupeetud assamblee liikmed! Pärast mõnusat lõunavaheaega, ma arvan, me oleme valmis keskenduma jälle oma põhitööle. II peatüki kohta oleks mul kõigepealt paar väikest märkust. Siin on üks tehniline eksitus. Palun võtke lahti § 14⁴⁹ ja kriipsutage maha viimane lause §-st 14, endisest §-st 13. See kõlab: "Igaühel on õigus elule." See on tehniline viga, see on kogemata kuskilt siia sisse jäänud.

⁴⁹ PA 15.11.1991 istungi ajal tugineti 15.11.1991 I redaktsiooni tekstile. Koostaja märkus.

PA 15.11.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Teine apellatsioon aga võiks praegu arutusele tulla ja see on härra Rein Taagepera esitatud apellatsioon §-le 15⁵⁰. Härra Taagepera teeb ettepaneku võtta § 15 tagasi sõnastus, mis oli meie esialgses variandis ja mis käsitles tunnistamist iseenda või oma perekonnaliikmete vastu. Pärast toimkonnas läbiarutamist läks see punkt välja ja apellatsiooni korras esitatud täiendusettepanek kõlab praegu nii: "Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste inimeste vastu." See oleks kõik minu poolt. Täna tähelepanu eest!

Juhataja: Härra Rumessen, palun üks hetk! Kas ma saan õigesti aru, et teise toimkonna põhiprobleeme, mida praegu hakata hääletama, ei ole?

V. Rumessen: Ei ole. Juhataja Täna! On üks apellatsioon, see on härra Taageperalt, mida meil on võimalik praegu arutada. Suur tänu! Ma palun kõnepulti härra Taagepera apellatsiooni ettekandmiseks ja siis me jätkame arutelu.

R. Taagepera: [...] "Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu." Ameerika poliitikas on see üks sagedasemaid väljendeid, ma toetun viiendale ... ja see on just see, et ei tohi sundida iseenda vastu tunnistust andma. Ma saan aru, et igasugustes olukordades on erandeid, kui tahaks perekonnaliikmeid panna tunnistama, aga poliitiliselt on see üpris kardetav. Kui vande all küsida inimeselt, kus sa olid sel ajal, siis sellele järgneb küsimus, mis võib suunata poliitilisele patti ajamisele. Inimese süü peavad kindlaks tegema teised, mitte tema enda pihtimine, mida, me ju teame, võib psühholoogiliselt või füüsiliselt välja pressida. Täna!

Juhataja: Suur tänu! Lugupeetud kolleegid! Kõne all on § 13 (§ 12), kuhu härra Taagepera apellatsiooni korras palub tagasi võtta teksti: "Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedase inimese vastu." Sõna soovib härra Sirendi. Palun!

A. Sirendi: Austatud kolleegid! Mulle tundub, et see järgmine paragrahv ei ole, aga ma tahtsin ainult selle § 15 (§ 14) kohta ütelda. See vist ei puutu praegu enam asjasse.

Juhataja: Praegu on arutelu objektiks Rein Taagepera apellatsioon. See on esitatud § 13 kohta, mille teksti ma lugesin ette.

A. Sirendi: Suur tänu! Ma vabandan.

Juhataja: Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep: Tahan mõne sõnaga toetada härra Taagepera apellatsiooni, tuginedes just Nõukogude kriminaalkohtu praktikale. Ma meenutan ainult ühe lausega, et meil on endiselt tunnustatud hoiak pidada süü üle tunnistamist tõendite kuningannaks. Samuti on sisendatud rahvasse nende okupatsiooniaegade jooksul tuntud Pavlik Morozovi sündroomi. Selliste nähtuste ohtlikkus on tõepoolest olemas, ka meie aladel kogetud kohtupraktikas. Ja ma leian, et härra Taagepera apellatsioon on vastavuses Eestis veel palju aastaid valitsevate tingimustega, ohtudega, mis nendes tingimustes esinevad.

Juhataja: Täna! Sõnavõtjaid rohkem ei ole. Enne kui hääletame, kohaloleku kontroll. Kohal on 33. Hääletamisele läheb härra Taagepera apellatsioon, mille sisu on selles, et lisada §-le 13

⁵⁰ Korrektnes § 13 (§ 12). PA 15.11.1991 istungi ajal tugineti 15.11.1991 I redaktsiooni tekstile. Koostaja märkus.

(§ 12) lõige, mille sisu on järgmine: "Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste inimeste vastu." Kes on selle poolt, et lisada § 13 lõige, mille teksti ma ette lugesin? Häälletame. Poolt 31, vastu ei olda. Assamblee on avaldanud arvamust, et § 13 tuleb lisada lõige: "Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste inimeste vastu."

/PA 03.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahvi 22 lõikes 3 asendada sõna "kohustada" sõnaga "sundida". Kui me mõtleme meie varasemate tekstide peale, siis oli seal "kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või lähedaste vastu", kuid redaktsiooni käigus tegid keelenõuandjad ettepaneku, et siin tuleks kaaluda termini "sundida" asendamist, kuna see võib viidata eelkõige füüsilisele sunnile ja vägivallale. Ent nüüd veel kord koos juristidega selle termini tähendust kaaludes süvenes siiski veendumus, et "sundida" võimaldab välistada nii füüsilise kui ka moraalse sunni isikule. Kui me ütleksime, et kedagi ei saa kohustada tunnistama, siis tähendab see ainult seda, et me ei saa teha talle mingeid ettekirjutusi, aga antud kujul ei tohi ka kohus oma menetluses avaldada sellist mõju, mida võiks käsitleda sunnina. Tänan!

Juhataja: Palun, kas teil on küsimusi? Kas on soovi sõna võtta? Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Lugupeetud ettekandja! Kumb sõna jääb nüüd lõplikult, kas "lähedase" või "lähedaste"? Ka see on aeg-ajalt liikunud, võib-olla kogemata.

L. Hänni: Selles redaktsioonis on "oma lähedaste vastu".

H. Runnel: Tänan!

L. Hänni: Selle mitmusliku vormi peaks lahti kirjutama ka seadus, täpsustades lähedaste ringi, kelle suhtes kõnealune lõik rakendub.

Juhataja: Härra Niitsoo, palun!

V. Niitsoo Austatud ettekandja! Seda lõiku lugedes tekkis mul selline mõte, et kui kedagi ei saa sundida tunnistama iseenda ja oma lähedaste vastu, siis on loetelu ammendav ja tähendab, et teiste vastu saab küll. Siin on ilmselt tahetud öelda, et keegi ei ole kohustatud siiski iseenda kohta tunnistusi andma, et hädaseisundis võib ta rikkuda seadust, tunnistusi mitte anda või anda valetunnistusi, kuid mitte seda, et tunnistusest saaks üldse keelduda. Kas seda lõiku ei peaks sellest vaatevinklist ikkagi natuke täpsustama? Muidu jääb kõlama mõte, et teiste vastu võib tunnistusi andma sundida. Aitäh!

L. Hänni: Siin on tõepoolest tähendusvarjundi vahe. Kindlasti ei peaks seda sätet tõlgendama niimoodi, et ülestunnistuste saamiseks võiks inimest füüsiliselt piinata. See on põhiseaduse teiste sätetega keelatud. Sõna "kohustada" võib võtta tõesti kui seadusega pealepandud õigust või kohustust teatud viisil toimida, aga "sundida" võib tähendada seda, et võetakse arvesse kõik need tegelikud asjaolud, mis kohtumenetluses ilmnevad, ja isik, kelle suhtes võimud rakendavad teatud surveabinõusid, võib sellele sättele toetudes oma õigusi kaitsta. Aga ma loodan, et siin võtavad sõna ka meie lugupeetud juristid, kriminaalõiguse asjatundjad, kes selle vahe ehk oskavad paremini lahti mõtestada. Praeguses õigusterminoloogias on see läinud käiku kujul "kedagi ei tohi sundida". Ilmselt on see ka üks põhjus, miks juristid leidsid, et tuleks traditsioonilise väljendi juurde tagasi pöörduda.

Juhataja: Härra Salum, palun!

V. Salum: Võib-olla väldiks probleemi see, kui sõnastada nii: kedagi ei tohi kohustada (või sundida) iseenda või teiste vastu, iseenda ja teiste vastu ... Võib-olla see lahendaks probleemi. Tänan!

Juhataja: Härra Kama, palun!

K. Kama: Lugupeetud assamblee! Kõigepealt vastuseks härra Salumile. Kahtlemata saab kohustada tunnistama ka kellegi vastu ja kuriteost mitteteatamine on samuti kuritegu jne. Aga ma katsun umbes seletada, millest lähtus redaktsioonitoimkond, kui ta uuesti pöördus tagasi selle sundimise sõna juurde. Me nimelt leidsime, et sõna "sundima" on laiem ja hõlmab nii moraalset kui ka füüsilist sundi, see hõlmab nii riigivõimu sundi kui ka ametiisiku konkreetset sundi. Kui me jääme kohustamise termini juurde, siis ei ole aga sugugi selge, et see hõlmaks ka näiteks konkreetset ametiisiku omavoli. See on kõik.

Juhataja: Suur tänu! Palun, kas meil on võimalik asuda hääletama? Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep: Ma lisan veel ühe täpsustava aspekti. Sõna "kohustada" ei ole selles tekstis päris õnnestunud, sellepärast et enne ülekuulamise algust, nii eeluurimisel kui ka kohtus, võetakse teatav kohustusallkiri selle kohta, et inimene räägiks tõtt ega keelduks ütluste andmisest. Sel ajal hoiataja, kas uurija või kohus, ei ole teinekord veel teadlikki, millised suhted võivad ülekuulataval olla teatava isikuga, ja niisugust kohustusallkirja võtmist võidakse juba tõlgendada selle põhiseaduse sätte rikkumisena. "Sundida" on selles mõttes eestikeelse sisu poolest tõepoolest õigem termin kui "kohustada". Tänan!

Juhataja: Tänan! Asume hääletama. Kes on selle poolt, et teha § 22 lõigus 3 parandus vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Hääletame, palun! Poolt on 19, vastu 2. Assamblee võttis vastu otsuse teha § 22 lõigus 3 parandus, mille esitas redaktsioonitoimkond.

Kehtiv põhiseadus: § 23. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis oli jõus teo toimepanemise ajal.

Kellelegi ei tohi mõista raskemat karistust kui see, mida võinuks talle mõista õiguserikkumise toimepanemise ajal. Kui seadus sätestab pärast õiguserikkumise toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust.

Kedagi ei tohi teist korda kohtu alla anda ega karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on mõistetud lõplikult süüdi või õigeks.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 15. Kedagi ei või karistada tema teo pärast, kui see tegu ei ole karistatavaks tunnistatud seaduses, mis on jõustunud enne selle teo toimepanemist. Kuni süüdimõistva kohtuotsuse jõustumiseni loetakse kodanik süütuks. Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda vastu. Kellelgi pole kohustust tõestada oma süütust.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 11. Kedagi ei või karistada teo eest, kui see tegu ei ole tunnistatud karistatavaks seadusega, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Kuni süüdimõistva kohtuotsuse jõustumiseni loetakse kodanik süütuks. Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedase vastu. Kellelgi ei lasu kohustust tõestada oma süütust.

1938. a põhiseadus: § 11. Kedagi ei või karistada tema teo pärast, kui see tegu ei ole karistatavaks tunnistatud seaduses, mis jõustunud enne selle teo toimepanemist.

J. Raidla eelnõu: § 16. Kedagi ei saa võtta õiguslikule vastutusele, kui tema tegu ei ole tunnustatud õigusvastaseks seadusega, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Kellelegi ei või mõista raskemat karistust kui see, mida oleks võinud kohaldada teo toimepanemise ajal. Kui seadus kehtestab pärast teo toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust ka antud isiku suhtes. Kedagi ei või teist korda kohtu alla anda ega karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on lõplikult õigeks või süüdi mõistetud.

J. Adamsi eelnõu: § 12. Kedagi ei või võtta vastutusele, kui tema tegu ei ole tunnustatud õigusvastaseks seadusega, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Kellelegi ei lasu kohustus tõendada oma süütust. Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste inimete vastu

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 26. Kedagi ei tohi võtta õiguslikule vastutusele, kui tema tegu ei ole tunnustatud õigusrikkumiseks seadusega, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Kellelegi ei või mõista raskemat karistust kui see, mida oleks võidud mõista teo toimepanemise ajal. Kui seadus kehtestab pärast teo toimepanemist karistuse, mis on kergem või teisel viisil kergendab süüdlase olukorda, kohaldatakse antud isiku suhtes kergemat seadust. Kedagi ei tohi teist korda kohtu alla anda ja karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on lõplikult süüdi või õigeks mõistetud. Igaühel, kellelt on ebaseaduslikult võetud vabadus, on õigus kompensatsioonile.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 12 (§ 12). Kedagi ei või võtta vastutustele, kui tema tegu ei ole tunnustatud õigusvastaseks seadusega, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Keegi pole kohustatud tõestama oma süütust. Kellegi ei või mõista raskemat karistust kui see, mida oleks võinud kohaldada kuriteo toimepanemise ajal. Kui seadus kehtestab pärast kuriteo toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust ka antud isiku suhtes. Õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatakse seaduses sätestatud korras. Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedase vastu.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 14. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui tema tegu ei ole tunnustatud õigusvastaseks seaduse järgi, mis on jõustunud enne teo sooritamist. Kellelegi ei või mõista raskemat karistust kui see, mida oleks võinud kohaldada kuriteo toimepanemise ajal. Kui seadus kehtestab pärast kuriteo toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust ka antud isiku suhtes. Õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatakse seaduses ettenähtud korras. Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 14. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui tegu ei ole õigusvastane seaduse järgi, mis on jõustunud enne teo sooritamist. Kellelegi ei tohi mõista raskemat karistust kui see, mida võis kohaldada kuriteo sooritamise ajal. Kui seadus sätestab pärast kuriteo sooritamist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust ka antud isiku suhtes. Õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatakse seaduses sätestatud korras.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 14. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui see tegu ei ole õigusvastane seaduse järgi, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Kellelegi ei tohi mõista raskemat karistust kui see, mida võis kohaldada kuriteo sooritamise ajal. Kui seadus sätestab pärast kuriteo sooritamist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 16. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui see tegu ei ole õigusvastane seaduse järgi, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Kellelegi ei tohi mõista raskemat karistust kui see, mida võis kohaldada kuriteo toimepanemise ajal. Kui

seadus sätestab pärast kuriteo toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 15. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui see tegu ei ole õigusvastane seaduse järgi, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Kellelegi ei tohi mõista raskemat karistust kui see, mida võis kohaldada kuriteo toimepanemise ajal. Kui seadus sätestab pärast kuriteo toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 23. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Kellelegi ei tohi mõista raskemat karistust kui see, mida võinuks talle mõista kuriteo toimepanemise ajal. Kui seadus sätestab pärast kuriteo toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 23. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Kellelegi ei tohi mõista raskemat karistust kui see, mida võinuks talle mõista kuriteo toimepanemise ajal. Kui seadus sätestab pärast kuriteo toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust.

/PA 06.12.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Paragrahvis 14 on samuti teksti lühendatud. Nimelt on välja jäetud seal varem olnud viimane lõik "Õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatakse seaduses sätestatud korras", sest selle lõigu mõte ei haakunud päriselt eelneva tekstiga. Samuti peab see üldine põhimõte välja tulema teistest seadustest, mis määravad täpsemalt ühe või teise õiguserikkumise puhul kahju hüvitamise korra.

/II toimkonna 06.02.1992 koosoleku protokollist:

L. Sööt: § 23 lisada 3. lõik. Kedagi ei tohi teist korda kohtu alla anda ja karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on lõplikult süüdi või õigeks mõistetud. (prof. Rebasel § 26)

Otsustati: Sellega apelleerida.

/PA 06.02.1992 istungi stenogrammist: L. Hänni: Teiselt toimkonnalt laekus apellatsioon § 23 suhtes. Õieti ei olegi see apellatsioon, vaid täiendustepanek, mis seisneb selles, et paragrahvi tuleks täiendada kolmanda lõikega, mis kõlaks järgmiselt: "Kedagi ei tohi teist korda kohtu alla anda ja karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on lõplikult süüdi või õigeks mõistetud." See ettepanek, niipalju kui ma jõudsin rääkida härra Jüri Põlluga, kes oli põhiliselt II peatüki ekspert, on vastuvõetav. Seetõttu ma arvan ka, et redaktsioonitoimkonna poolt ei tule takistusi, kui see lõige otsustatakse § 23 lisada. Aga kui on otstarbekas see küsimus läbi hääletada, siis võib seda muidugi ka teha.

Juhataja: Kuna tegemist on lisandusega, mida me ei ole arutanud ega otsustanud, kuid milles on ühel meelel nii redaktsioonitoimkond kui ka eksperdid, kas meil on siis vaja pidada läbirääkimisi või piisab hääletamisest? Palun, kes soovib sõna? Sõnavõtusoove ei ole. Panen hääletamisele ettepaneku, mille teile kandis ette proua Liia Hänni. Kes on selle ettepaneku poolt, et täiendada § 23 lõikega 3, mille teksti luges teile ette proua Liia Hänni? Hääletame. Poolt 24, vastu ei ole keegi ja erapooletuid ka ei ole. Assamblee on otsustanud täiendada § 23 lõikega 3, mis algab sõnadega "kedagi ei tohi teist korda".

/PA 07.02.1992 istungi stenogrammist:

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Teiselt toimkonnalt laekus apellatsioon § 23 suhtes. Õieti ei olegi see apellatsioon, vaid täienduseettepanek, mis seisneb selles, et paragrahvi tuleks täiendada kolmanda lõikega, mis kõlaks järgmiselt: "Kedagi ei tohi teist korda kohtu alla anda ja karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on lõplikult süüdi või õigeks mõistetud." See ettepanek, niipalju kui ma jõudsin rääkida härra Jüri Põlluga, kes oli põhiliselt II peatüki ekspert, on vastuvõetav. Seetõttu ma arvan ka, et redaktsioonitoimkonna poolt ei tule takistusi, kui see lõige otsustatakse § 23 lisada. Aga kui on otstarbekas see küsimus läbi hääletada, siis võib seda muidugi ka teha.

Juhataja: Kuna tegemist on lisandusega, mida me ei ole arutanud ega otsustanud, kuid milles on ühel meel nii redaktsioonitoimkond kui ka eksperdid, kas meil on siis vaja pidada läbirääkimisi või piisab hääletamisest? Palun, kes soovib sõna? Sõnavõtusoove ei ole. Panen hääletamisele ettepaneku, mille teile kandis ette proua Liia Hänni. Kes on selle ettepaneku poolt, et täiendada § 23 lõikega 3, mille teksti luges teile ette proua Liia Hänni? Hääletame. Poolt 24, vastu ei ole keegi ja erapooletuid ka ei ole. Assamblee on otsustanud täiendada § 23 lõikega 3, mis algab sõnadega "kedagi ei tohi teist korda".

/PA 03.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahvi 23 lõik 1. Siin on sisuline täpsustus, millise seaduse alusel võib inimest süüdi mõista ja millise alusel mitte. Meie eelmises redaktsioonis oli: "Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis on jõustunud enne teo toimepanemist." Tähtis ei ole mitte aeg, millal seadus on jõustunud, vaid asjaolu, et ta on jõus teo toimepanemise ajal. Sellepärast on meil ettepanek sõnastada esimese lõigu lõpp järgmiselt: "... mis oli jõus teo toimepanemise ajal."

Juhataja; Tänan! Küsimusi ega sõnasoove ei ole. Me asume hääletama. Kes on selle poolt, et teha § 23 lõigus 1 parandus vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Hääletame, palun! Poolt on 21, vastuhääli ei ole. Assamblee võttis vastu otsuse parandada § 23 lõiku 1 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule.

/PA 10.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahvi 23 lõigus 2 oli väljendatud põhimõtte, et karistus peab olema määratud seaduse alusel, mis kehtib teo toimepanemise ajal. Meil oli see põhimõtte kirja pandud ainult kuriteo jaoks, kuid on ilmselt õige, et see põhimõtte kehtiks igasuguse õiguserikkumise korral. Sellepärast ongi ettepanek asendada siin termin "kuritegu" terminiga "õiguserikkumine", mis võimaldab seda printsiipi rakendada laiemalt kui ainult kuritegude puhul.

Juhataja: Palun, kas keegi soovib esitada küsimust või sõna võtta? Härra Tarto, palun!

E. Tarto: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud proua Hänni! Kas redaktsioonitoimkonnas arutati ka niisugust võimalust, et õiguserikkumised on toime pandud okupatsiooni ajal ja need tookord ei olnud okupatsioonivõimu seaduste järgi õiguserikkumised? Mis te oskate siin kommentaariks öelda?

L. Hänni: Ei, neid erinevusi, mis tulenevad Eesti ajaloost ja sellest, et meil on olnud mitmeid erinevaid õigusrežiime, me siin silmas ei pidanud. Lähtusime ikkagi eelkõige normaalsest ühiskonnast ja sellest, millised õigusnormid peaksid hakkama Eestis kehtima pärast põhiseaduse jõustumist.

Juhataja: Rohkem küsimusi ega sõnasoovijaid ei ole. Me asume hääletama. Kes on selle poolt, et muuta § 23 lõiku 2 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Palun hääletame!

31 on poolt, vastuhääli ei ole. Assamblee võttis vastu otsuse muuta § 23 lõiku 2 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule.

Kehtiv põhiseadus: § 24. Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt üle viia seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

Igäühel on õigus olla oma kohtuasja arutamise juures.

Kohtuistungid on avalikud. Kohus võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks riigi- või ärisaladuse, kõlbluse või inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks või kui seda nõuavad alaealise, kannatanu või õigusemõistmise huvid.

Kohtuotsus kuulutatakse avalikult, välja arvatud juhud, kui alaealise, abielupoole või kannatanu huvid nõuavad teisiti.

Igäühel on õigus tema kohta tehtud kohtu otsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule.

1938. a põhiseadus: § 10. Isikupuutumatus on kindlustatud.

Kedagi ei või jälitada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras.

Kedagi ei või vahistada ega isikulises vabaduses kitsendada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Vahi all ei või kedagi pidada üle seitsmekümne kahe tunni ilma kohtuvõimude sellekohase korralduseta. Vastav kohtuvõimude korraldus peab vahistatule avaldatama järgneva kahekümne nelja tunni jooksul.

Ühtki kodanikku ei või vastu tema tahtmist üle viia temale seaduse poolt määratud kohtu alt teise alla.

J. Raidla eelnõu: § 17. Kedagi ei või tema tahte vastaselt viia seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

J. Raidla eelnõu: § 18. Kohtuistungid on avalikud. Kohus võib seadusega ettenähtud korras oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks riikliku või ärisaladuse, kõlbluse ja inimeste eraelu kaitseks. Kohtuotsus kuulutatakse välja avalikult.

J. Adamsi eelnõu: § 11. Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellelki ei või võtta vabadust, jälitada või piirata tema isikuvabadusi muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei või kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb kinnipeetule avaldada järgneva kahekümne nelja tunni jooksul. Kedagi ei vastu tema tahtmist üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 22. Eestis on igäühel õigus seaduse võrdsele kaitsele, põhiõiguse ja -vabaduste rikkumise korral aga nende kohtulikule ennistamisele. Kohtuotsuse aluseks neil juhtudel on käesoleva peatüki tekst.

Kohtusse võib kaevata iga ametiisiku ja riigi- või omavalitsusorgani ebaseadusliku tegevuse peale. Kohtud on sõltumatud ja alluvad ainult seadusele.

Kohtuistungid on avalikud. Seaduses sätestatud juhtudel võib kohu oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks. Pressi või publiku viimise kogu protsessil või osal sellest võib kohus keelata §-s 9 tähendatud juhtudel, samuti siis, kui seda nõuavad protsessiosaliste eraelu

huvid või erilistel asjaoludel, mil kohtu arvates tuleb avalik asjaarutamine kahjuks õigusmõistmisele, ometi tuleb kohtuotsus kuulutada avalikult, kui seda ei takista alaealiste või inimeste eraelu huvid.

Erakorralisi kohtuid Eestis ei ole.

Riik tunnistab advokaadi sõltumatust kutsetööl ja kaitseb seda.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 29. Kedagi ei tohi vastu tema tahtmist viia temale seadusega sätestatud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse. Igaühel on õigus temale esitatud kriminaalsüüdistuse laadist ja põhjendusest üksikasjalikult ja kiiresti informeeritud olla keeles, mis on talle arusaadav. Igale süüdistatavale antakse küllaldane aeg ja luuakse võimaluse kaitseks valmistumiseks ja kontaktiks enda valitud kaitsjaga. Süüdistatav võib end kaitsta ise või enda valitud kaitsja, kaitsja puudumisel aga määratud kaitsja läbi. Piisavate vahendite puudumisel kaitsjale tasumisel on kaitse tasuta. Süüdistataval on õigus tasuta kasutada tõlgi abi, kui kohtupidamine toimub keeles, millest ta ei saa aru või mida ta ei räägi. Süüdistataval on õigus üle kuulata tema vastu tunnistajaid, samuti välja kutsuda ja üle kuulata oma tunnistajaid samadel tingimustel mis on kehtestatud tema vastu tunnistajate ülekuulamisel. Kedagi ei tohi sundida tunnisama iseenda või oma lähedaste inimeste vastu. Need protsessuaalsed garantiid laienevad ka kriminaalasja kohtueelsele menetlusele. Alaealiste puhul peab kohtupidamisel arvestama nende iga ja nende ümberkasvatamisele kaasaaitamist. Igal mistahes kuriteos süüdimõistetul on õigus sellele, et tema süüdimõistmine ja kohutuotsus vaadatakse läbi kõrgemalseisvas kohtus vastavalt seadusele.

PA 15.11.1991 eelnõu § 11 (§ 11). Isikupuutumatus on kindlustatud. Kellelki ei või võtta vabadust, jälitada või piirata tema isikuvabadusi muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Kahtlustatavana ei või kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb kinnipeetule avaldada järgneva kahekümne nelja tunni jooksul. Kedagi ei vastu tema tahtmist üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse. Igaühel, keda vahistatakse, teatatakse kohe talle arusaadavas keeles ja viisil vahistamise põhjus ja tema õigused, kaasa arvatud õigus nõuda toimetamist kohtusse vahistamise seaduslikkuse üle otsustamiseks. Võõrkeele kasutamise kohtus ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 12. Kedagi ei tohi vastu tema tahtmist üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 12. Kedagi ei tohi vastu tema tahtmist üle viia temale seadusega sätestatud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 12. Kedagi ei tohi vastu tema tahtmist üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 14. Kedagi ei tohi vastu tema tahtmist üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 13. Kedagi ei tohi vastu tema tahtmist üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 24. Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse. Igaühel on õigus oma kohtuasja arutamisele tema enda juuresolekul. Kohtuistungid on avalikud. Kohus võib seaduses

sätetatud juhtudel ja korras oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks riikliku või ärisaladuse, kõlbluse või inimeste eraelu kaitseks või kui seda nõuavad alaealiste või õigusemõistmise huvid. Kohtuotsus kuulutatakse avalikult, välja arvatud juhul, kui alaealiste, abielupoole või kannatanu huvid nõuavad teisiti.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 24. Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt üle viia seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse. Igaühel on õigus olla oma kohtuasja arutamise juures. Kohtuistungid on avalikud. Kohus võib seadusega sätestatud juhtudel ja korras oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks riikliku või ärisaladuse, kõlbluse või inimeste eraelu kaitseks või kui seda nõuavad alaealise või õigusemõistmise huvid. Kohtuotsus kuulutatakse avalikult, välja arvatud juhul, kui alaealise, abielupoole või kannatanu huvid nõuavad teisiti. Igaühel on õigus tema suhtes tehtud kohtu otsuse peale seaduses sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule.

/I. Rebase kommentaarid 15.11.1991 redaktsiooni kohta: Ei saa nõustuda sellega, et isiklikku ja perekonnaellu sekkumine on jäetud tunnistamata inimõiguse rikkumiseks kooskõlas inimõiguste ülddeklaratsiooni artikliga 12 (vt. ka minu alternatiivprojekti § 37). Tegemist on siiski väga olulise inimõigusega.

/I. Rebase kommentaarid 13.12.1991 redaktsiooni kohta: §-is 13 tuleks sõna „määratud“ asendada sõnaga „sätestatud“. Määrab määrus, mitte seadus. Seadus sätestab.

/PA 03.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahvi 24 lõigus 3 on ettepanek lisada sõnad "perekonna- ja". Nii et need piirangud, millal kohus võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras oma istungi või osa sellest kinniseks kuulutada, oleksid ka inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks. Siin on lihtsalt täpsustus. Perekonna- ja eraelu kui mõistepaar käib tavaliselt koos, sest koos nad väljendavad inimese privaatsuse kaitset.

Juhataja: Tänan! Kas on küsimusi? On sõnavõtusoove? Ei ole. Asume hääletama. Kes on selle poolt, et teha § 24 lõigus 3 parandus vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Hääletame, palun! Poolt on 23, vastuhääli ei ole. Assamblee võttis vastu otsuse parandada § 24 lõiku 3 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule.

L. Hänni: Härra juhataja! Kui tohib, siis toon selle paragrahvi juures esile veel ühe probleemi, mis ehk vääriks assamblees arutamist, kuid mis kahjuks ei sisaldu meie ettepanekute tabelis, kuna redaktsioonitoimkonnas oli nii poolt- kui ka vastuargumente. Vist on õigem see asi siiski kollektiivselt läbi arutada. Küsimus puudutab § 24 viimast lõiku, kus on sätestatud õigus kohtuotsuse peale kõrgemalseisvale kohtule edasi kaevata. Praeguses formuleeringus on see õigus garanteeritud igaühel. See on väga laialdast tõlgendamist võimaldav õigus, mis seni on olnud – ka rahvusvahelistes konventsioonides – seotud ainult nende juhtudega, kui kohus mõistab inimese süüdi, mitte aga kohtuotsusega, mis tehakse tsiviilasjades. Sellepärast oli ka härra Kirikalil ettepanek lisada täpsustav viide, et antud õigus laieneb nendele isikutele, kes on süüdi mõistetud, mitte aga isikutele, kelle suhtes on kohtuotsus langetatud näiteks tsiviilasjades. Tehtud ettepaneku järgi peaks lõik 5 kõlama niimoodi: "Igal süüdimõistetul on õigus tema kohta tehtud kohtuotsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule." Nii et õigus on igal süüdimõistetul. Assamblee peaks siin vahest oma kaaluka sõna ütleva, kas lubada seda õigust väga laialt kasutada ka tsiviilasjades, mis üldjuhul ei ole praegune praktika, või tuleks piirduda süüdimõistvate kohtuotsuste peale edasikaebamise võimalusega.

Juhataja: Tänan! Härra Rätsep!

J. Rätsep: Ma lisan mõne sõna selgituseks. Selle probleemi olemasolu märkas eile redaktsioonitoimkonnas härra Kirikal, õieti oli ta märganud seda varem, aga nüüd tegi ta ettepaneku redaktsioonitoimkonnale. Mina toetan härra Kirikali oponentide seisukohta selles küsimuses ja arvan, et kõnealune lõik peaks algama sõnadega "igal süüdimõistetul". Asi ei ole mitte selles, et tsiviilasjades edasi kaevata ei saa, vaid asi on diferentseeritum. Teatavates administratiiv- ja väikese tähtsusega tsiviilasjades sätestatakse vastavates protsessinormistikes eeldatavasti kohtu hoiak lõplikuna. Seal peab see paratamatult nii olema, sest see väldib meie kujuneva kohtusüsteemi teatavate lülide ilmset ülekoormamist, mis tekiks väga tühiste asjade vaidlustamise tõttu. Sellepärast on niisugune absoluutne säte põhiseaduses tõepoolest väga tõsiselt vaidlustatav. Minu arvates tuleks konstitutsioonilise põhimõttena tagada iga süüdimõistetule, ükskõik kui väikeses kuriteos süüdimõistetule õigus edasikaebamisele, et tekiks kaheastmeline kohtusüsteem, ja tingimata tuleks see tagada kriminaalkorras süüdimõistetute suhtes. Kodanikuõiguste seisukohalt on niisugune asjale lähenemine õige ja see ei tekita asjatut konflikti tulevases normiloomingus, protsessinormide kujunemisel, mis on juba alanud. Tänan teid!

Juhataja: Suur tänu! Härra Runnel!

H. Runnel: Austatud ettekandja ja lugupeetud kolleeg Rätsep saalist! Ma kuulasin neid põhjendusi ja jäin ikka nõutuks, sest praegusel ajal on suured protsessid seotud varanduste ümberjagamisega. Me ütleme, et võtame ära selle absoluutse piirangu, ja samal ajal, nagu härra Rätsep ütleb, on ka teistes asjades võimalik edasi kaevata. Millises põhiseaduse paragrahvis on siis nende teiste juhtude edasikaebamise võimalus fikseeritud? Või jäetakse see ainult hilisema seaduse hooleks? Mingi ebakõla on siin olemas, mõeldes just sellele praegusele varanduste jagamisele, kus mõni kohutav asi võidakse lõplikult ära teha ja ei saagi enam midagi uuesti ette võtta. See hirm vaevab mind küll.

Juhataja: Härra Rätsep, pakun teistkordselt sõna. Palun!

J. Rätsep: Vastan nüüd ebaviisakalt, daami seistes, härra Runneli küsimustele. Asi ei ole kaugelki selles, et tsiviilasjades edasikaebamist ei toimu. See on täiesti tüüpiline nähtus ja selle reguleerib tsiviilprotsessi normistik. Kindlasti on kaheastmeline ka tsiviilprotsess, aga küsimus on siis täiesti tühistes, vähese tähtsusega asjades, milles administratiivkohtul või ka maakonna- ja linnakohtul võib teatavatel juhtudel olla lõpliku otsustamise õigus. Need on tingimata vähema tähtsusega asjad kui need, mille pärast lugupeetud Runnel mureseb. See probleem ongi niisuguse tähendusega, mis ei vaja põhiseaduses lõpuni lahendamist.

Juhataja: Tänan! Härra Runnel saab samuti teist korda sõna. Palun!

H. Runnel: Ma siiski julgen küsida, sest samas lauses on ju ikkagi fraas "seaduses sätestatud korras". Jättes sisse sõna "igapähele", ei ole me ju seda õigust kuidagi taskuvaraste arvel üle paisutanud. Ma ikkagi tunnen, et me peaksime jätma sisse sõna "igapähele", sest seda piirab juba sama lause tagumine pool. Tänan!

Juhataja: Härra Kama, palun!

K. Kama: Ma teen protseduurilise ettepaneku jätta see küsimus menetlusse, kuni redaktsioonitoimkond on ühtse seisukoha välja kujundanud, ja siis asja edasi käsitleda.

Juhataja: Tänan! Proua Hänni, palun!

L. Hänni: Ilmselt on see ettepanek, mille härra Kaido Kama tegi, mõistlik, kuigi nii poolt- kui vastuargumendid toodi ka praegu siin saalis välja. Küsimus on, kuidas tõlgendada põhiseaduse seda sätet. Kui me ütleme, et igäihel on õigus kohtuotsuse peale edasi kaevata, ja paneme rõhuasetuse just sellele lausepoolele, siis võib seadusandja, kes hiljem hakkab seadusega reguleerima väiksemaid ja suuremaid kohtuasju, sattuda raskustesse, sest võidakse viidata põhiseaduse normile, mis selle õiguse peab tagama kõigi kohtuotsuste korral. Nii et selline absolutiseerimise võimalus selles sättes ikkagi peitub. Teiselt poolt võib tunnistada neidki kaalutusi, mida härra Runnel tõi, et inimesel peaks see õigus olema ka teatud tsiviilasjade korral. See oli ühtlasi põhjus, miks näiteks härra Jüri Pöld ei olnud nõus muudatust sisse viima. Kuna ka teise poole argumendid on üsna kaalukad, siis me peame kõigepealt ilmselt tegema valiku, millised argumendid võtta aluseks oma otsuse langetamisel.

Juhataja: Proua Hänni! Kas meil on võimalik kokku leppida nii, et toimunud arutelu alusel redaktsioonitoimkond koos spetsialistidega veel kord arutab § 24 lõiku 5 ja nädala pärast me püüame vastu võtta otsuse? Härra Runnelil on käsi püsti. Palun!

H. Runnel: Ma palun väga vabandust lugupeetud ettekandja käest, aga ma avaldan protesti puhtmetoodilise asjaolu pärast. Viimase põhjendusena võttis ettekandja jällegi lause esimese poole ja ütles, et sellest tulenevalt võivad seadusetegijad asju nii käsitleda. Ei saa lahutada terviklauset kaheks ja jätta tagumist poolt arvestamata. Minu meelest on see väär. Käsitledes lauset tervikuna, on see tasakaalus ja mingit parandust ei ole vaja. Ma teen ettepaneku asi siinsamas täna ära hääletada ja edasi minna, mitte lükata nädala võrra edasi.

Juhataja: Proua Hänni! Palun, kas on võimalik kokku leppida nii, et redaktsioonitoimkond koos spetsialistidega jõuab seisukohale, millise ettepaneku ta assambleele esitab, ja kui on vaja, siis me tuleme nädala pärast selle küsimuse juurde tagasi?

L. Hänni: Ilmselt on vaja tõepoolest konsulteerida veel eelkõige juristidega, kuidas ikkagi seda sätet tõlgendada hakatakse. Siin on küll öeldud, et seadusega sätestatud korras, aga sõna "korras" võib tähendada seda, et menetlusprotseduur sätestatakse seadusega, aga mitte seda, et ühe või teise kohtuasja peale tohib või ei tohi edasi kaevata. Ma arvan, et võtame vastu ettepaneku asja veel arutada.

Juhataja: Tänan! Kas härra Jürgenson soovib veel sõna? Ei. Härra Erm soovib veel sõna. Palun!

A. Erm: Ma tahan tegelikult toetada ikkagi härra Runneli ettepanekut otsustada see küsimus ära. Siin on olnud poolt- ja vastuargumente. Kuigi ma ei oska agiteerida kummagi poole kasuks, tahaksin siiski näha, et järgmiseks korraks jääksid tõesti ainult viimased redaktsioonilised parandused. Muidu me ei jõuagi oma tööga valmis. Tänan!

[...]

Juhataja: Teine probleem tekkis meil § 24 lõiguga 5. Kaks assamblee liiget, härra Runnel ja härra Salum, tegid ettepaneku see küsimus täna siiski lõplikult otsustada. Palun, kas on proteste, kui juhatus talitaks nii, nagu me leppisime kokku eelmisel korral, et me otsustame need küsimused, mille esitab meile redaktsioonitoimkond? Ma mõistan proua Liia Hännit selliselt, et selles küsimuses redaktsioonitoimkonnal selget ettepanekut meile ei ole ja redaktsioonitoimkond soovib vaid teada assamblee seisukohti. Palun, kas on proteste, kui

juhatus käsitleb asja nii, et § 24 lõiku 5 me täna siiski ei hääleta, põhjusel, et redaktsioonitoimkond seda meile hääletamiseks ei esitanud, ja kui redaktsioonitoimkond seda soovib teha, siis ta peaks seda tegema nädala pärast? Palun, kas on proteste? Proteste ei ole.

/PA 10.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): On ettepanek viia § 24 lõikudes 3 ja 4 sisse väikesed muudatused, millele juhtis tähelepanu härra Jüri Põld. Nimelt, põhimõte, et kohtuistungid on avalikud, võib teatud juhtudel olla kitsendatud. Üks selliseid juhtusid on lisaks sellele, mis praegu on loetletud, ka kannatanu huvid. Nii et ettepanek on lisada lõiku 3 "kannatanu huvid". Kas on vaja kogu tekst ette lugeda? See on teile täpselt sel kujul välja jagatud.

Juhataja: Ei ole vaja, see on kõigile kirjalikult välja jagatud.

L. Hänni: Selle paragrahvi lõigus 4, mis käib kohtuotsuse väljakuulutamise avalikkuse kohta, on ettepanek võtta ära sõnad "kannatanu huvid". Ei ole väga sügavat põhjendust, et kohtuotsuse avalikkuse põhimõtet peaks kitsendama kannatanu huvidega.

Juhataja: Kolmandas ja neljandas lõigus käsitletakse väga lähedasi probleeme. Palun, kas keegi protestib, kui me arutame need koos läbi ning paneme kolmandas ja neljandas lõigus tehtavad parandused korruga hääletamisele? Proteste ei ole. Palun teie küsimused! Kas keegi soovib sõna võtta? Sõnasoovijaid ei ole. Kes on selle poolt, et muuta § 24 lõike 3 ja 4 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Palun hääletame! Poolt on 27, vastuhääli ei ole. Assamblee võttis vastu otsuse muuta § 24 lõike 3 ja 4.

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Eelmine kord tõi redaktsioonitoimkond teie ette küsimuse § 24 viimase lõigu kohta. Meie küsimus seisnes selles, kas õigus kohtuotsuse peale edasi kaevata peaks kuuluma igapähele või ainult neile, kes on süüdi mõistetud. Praegu me leidsime, et see õigus peaks siiski kuuluma igapähele. Seetõttu võtame eelmine kord lahendamata jäänud küsimuse lihtsalt päevakorrast maha.

(vaheaeg)

L. Hänni: Lugupeetud juhatus! Head kolleegid! Riskides saada teie pahameele osaliseks, teen ma ettepaneku pöörduda veel korra tagasi § 24 lõigu 4 juurde. Koostöös ekspertidega on selgunud, et tihtipeale on juristide erinev arusaamine tingitud sellest, kas konkreetne inimene tegeleb tsiviilkohtuasjadega või kriminaalkohtuasjadega. Me jätsime praegu loetelust välja põhimõtte, mille järgi on võimalik piirata kohtuotsuse avalikku väljakuulutamist kannatanu huvides. See on täiesti loogiline, kui me vaatame tsiviilprotsesse, sest seal peaks kohtuotsus olema igal juhul avalik. Aga kui me püüame enda silme ette manada kohtuprotsessi, kus arutatakse näiteks vägistamist või mõnda teist sellelaadist õiguserikkumist, siis võib leida ka, et kannatanu huvides on kohtuotsust avalikult mitte kuulutada. Eriti kui arvestada seda asjaolu, nagu seletas härra Rätsep, et tavaliselt kirjeldatakse koos kohtuotsuse väljakuulutamise üksikasjaliselt ka neid detaile, kuidas kuritegu toimus. Nendel põhjustel võiks uuesti kaaluda, kas mitte jätta sellesse loetellu siiski alles kannatanu huvid kui üks võimalik põhjus piirata kohtuotsuse avalikku väljakuulutamist.

Juhataja: Proua Hänni! Kas sellisel juhul jääks alles tekst, mis on meie eelnõu § 24 lõigus 4?

L. Hänni: Jaa.

Juhataja: Kui talitada redaktsioonitoimkonna ettepaneku kohaselt, siis tuleks meil tühistada enne vaheaega tehtud otsus § 24 lõigu 4 muutmise kohta. Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep: Austatud kolleegid! Ma lisan mõne sõna veel sellepärast, et ma tunnen ennast tekkinud olukorras süüdlasena. Ma ei mõtestanud küllalt kiirelt seda punktiiri, mis parandusettepanekute loetelus oli. Asi on tõesti selles, et vägistamise asjades kuulutatakse kuni 18-aastaste kannatanute puhul kohtuotsused salaja. Nendel on õigus taotleda, et see kuulutatakse salaja. Samuti on eelisolukorras naised, kes on abielus. Abielupoole huvidega põhjendatult saab abielus oleva naisterahva vägistamise või muu seksuaalkuriteo puhul taotleda, et kohtuotsust avalikult ei kuulutataks. Need neid, kes on 18-aastased ja ei ole veel abielus, on täiesti kaitsetud sellise uudishimu vastu, mis niisuguste pikantsete asjade puhul kohtumajade koridorides kuni kohtuotsuse väljakuulutamiseni püsib. Kohtuotsus on küllaltki ilmikas tekst, sest see sisaldab kirjeldavat osa, kus on kirjas olulised kuriteo üksikasjad, need, mis just uudishimulikke huvitavad ja mille kaudu saab teada ka muid üksikasju selle isiku kohta. Ma arvan, et me teeksime niisugustele noorikutele selle parandusega lihtsalt ülekohut. Teiseks, ka organiseeritud kuritegevuse avastamise veel prognoosimata huvides võib olla, et kannatanu küllalt lai teatavaks saamine, samuti teatava jätkuva kuriteo osalise kohtuasja lahendamisel kuriteo üksikasjade teadasaamine kohtuotsuse avaliku kuulutamise kaudu ei ole kuritegevusvastase võitluse seisukohalt soodne. Nii et me ei riski, kui jätame selle teksti endisel kujul ja tühistame ühe eelmistest hääletustest. Eelmise lõiguga on kõik korras. Tänan teid!

Juhataja: Suur tänu! Küsimusi ega sõnasoovijaid rohkem ei ole. Juhatus paneb vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule hääletusele järgmise küsimuse: kes on selle poolt, et tühistada enne vaheaega assamblee otsus § 24 lõigu 4 muutmise kohta? Palun hääletame! Poolt on 22, vastu 1. Assamblee tühistas enne vaheaega tehtud otsuse § 24 lõigu 4 parandamise kohta. Jätkame, palun!

Kehtiv põhiseadus: § 25. Igaühel on õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 35. Õigusvastaselt tekitatud materiaalne ja moraalne kahju hüvitatakse seaduses sätestatud korras ja suuruses.

J. Raidla eelnõu: § 19. Õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatakse seaduses ettenähtud korras.

PA 15.11.1991 eelnõu § 12 (§ 12). Kedagi ei või võtta vastutustele, kui tema tegu ei ole tunnistatud õigusvastaseks seadusega, mis on jõustunud enne teo toimepanemist. Keegi pole kohustatud tõestama oma süütust. Kellegi ei või mõista raskemat karistust kui see, mida oleks võinud kohaldada kuriteo toimepanemise ajal. Kui seadus kehtestab pärast kuriteo toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust ka antud isiku suhtes. Õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatakse seaduses sätestatud korras. Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedase vastu.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 14. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui tema tegu ei ole tunnistatud õigusvastaseks seaduse järgi, mis on jõustunud enne teo sooritamist. Kellelegi ei

või mõista raskemat karistust kui see, mida oleks võinud kohaldada kuriteo toimepanemise ajal. Kui seadus kehtestab pärast kuriteo toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust ka antud isiku suhtes. Õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatakse seaduses ettenähtud korras. Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 14. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui tegu ei ole õigusvastane seaduse järgi, mis on jõustunud enne teo sooritamist. Kellelegi ei tohi mõista raskemat karistust kui see, mida võis kohaldada kuriteo sooritamise ajal, Kui seadus sätestab pärast kuriteo sooritamist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust ka antud isiku suhtes. Õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatakse seaduses sätestatud korras.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 25. Igaühel on õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele. Hüvitamise viisi ja korra sätestab seadus. Riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poolt tekitatud materiaalne kahju hüvitatakse täies ulatuses.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 25. Igaühel on õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele. Hüvitamise viisi ja korra sätestab seadus.

PA 14.02.1992 eelnõu: § 25. Igaühel on õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja ainelise kahju hüvitamisele. Hüvitamise viisi ja korra sätestab seadus.

/PA 06.02.1992 istungi stenogrammist: Õiguste kataloogi, mis oli eelmises eelnõus, on täiendatud rea õigustega: §-s 25 õigus moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele./

/PA 03.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Seitsmes ettepanek käib § 25 kohta, kus on kaks muudatust. Kõigepealt asendada sõna "ainelise" sõnaga "materiaalse", et oleks sõnapaar "moraalse ja materiaalse". See haakub omavahel paremini, sest muidu on üks võõrsõna ja teine omamaine, ning ka juriidilises praktikas on niisugune sõnapaar käibel. Teine parandusettepanek on jätta ära selle lõigu viimane lause: "Hüvitamise viisi ja korra sätestab seadus." Nagu selgitas härra Kirikal, on kohus võimeline kahju hüvitamist otsustama juhul, kui seda seadust ei ole. Juhul kui põhiseadusesse sisse kirjutada, et selle korra sätestab seadus, siis järelikult seni, kuni seda seadust vastu võetud ei ole, ei saa kohus ka otsustada ja määrata hüviti kahju eest. Nii et selleks, et kohus saaks kõnealust põhiseaduse sätet hakata rakendama kohe pärast põhiseaduse jõustumist, on ettepanek viimane lause ära jätta. Selle lause väljajätmine ei tähenda, et seadusandjal puuduks õigus antud valdkonda seadusega reguleerida, aga see ei nõua seda ilmtingimata.

Juhataja: Tänan! Härra Salum!

V. Salum: Mul on ainult sõnavõtt Runneli ettepaneku toetuseks, et me need asjad täna läbi hääletaksime. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Kas seitsmenda ettepaneku kohta on küsimusi või sõnasoove? Ei ole. Asume hääletama. Kes on selle poolt, et teha §-s 25 parandus vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Hääletame, palun! Poolt on 18, vastu 2. Assamblee otsustas, et §-s 25 tehakse parandus, mille esitas redaktsioonitoimkond.

Kehtiv põhiseadus: § 26. Igäihel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 37. Kellegi isiklikku või perekonnaellu ei tohi Eestis meelevaldselt sekkuda. Niisuguse sekkumise vastu on õigus seaduse kaitsele.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 25. Kellegi isiklikku või perekonnaellu ei tohi meelevaldselt sekkuda. Niisuguse sekkumise vastu on õigus seaduse kaitsele.

I. Rebase täiendusettepanek II toimkonna 06.11.1991 redaktsiooni osas: § Kellegi isiklikku või perekonnaellu ei tohi meelevaldselt sekkuda. Niisuguse sekkumise vastu on õigus seaduse kaitsele.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 23A. Kõigil on õigus seaduse kaitsele isiklikku või perekonnaellu meelevaldse sekkumise eest.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 25. Kõigil on õigus seaduse kaitsele isiklikku või perekonnaellu meelevaldse sekkumise eest.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 24. Kõigil on õigus seaduse kaitsele isiklikku või perekonnaellu meelevaldse sekkumise eest.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 26. Igäihel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ja eraellu sekkuda teisiti, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse ning teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 26. Igäihel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ja eraellu sekkuda muidu, kui seadusega sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse ning teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

/II toimkonna 29.11.1991 koosoleku protokollist:

§ 25 uus.

V. Rumessen: Mida tähendab sekkuda eraellu? See on tõlgendamise küsimus. Kas teeb ettekirjutusi või annab informatsiooni? Vahe on suur.

L. Sööt: See on toodud Rebaselt, § 37.

J. – K. Talve: Võiks ära jätta.

Otsustati: Toimkonna ettepanek sellises sõnastuses välja jätta § 25. Poolt 8.

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Lisandunud on ka § 25. Siin me arvestasime assamblee eksperdi professor Rebase tungivaid ettepanekuid, et põhiseadus peaks tagama privaatsuse kaitse, kellegi isiklikku või perekonnaellu ei tohi meelevaldselt sekkuda. Niisuguse sekkumise vastu on õigus seaduse kaitsele.

L. Hänni: Järgmine teise toimkonna apellatsioon puudutab § 25. Ettepanek oli see sellises sõnastuses välja jätta. Paragrahv 25 käsitleb eraelu privaatsuse kaitset. Redaktsioonitoimkond jäi ikkagi arvamusele, et selline säte põhiseaduses oleks vajalik, nii et ka siin tuleb hääletada.

L. Hänni: Teise toimkonna ettepanek on § 25 sellises sõnastuses välja jätta. Redaktsioonitoimkond arutas seda veel kord ja jäi endiselt arvamusele, et inimese isikliku ja perekonnaelu privaatsuse kaitse on põhiseaduse küsimus. Ka rahvusvahelise õiguse aktid toetavad lähenemisviisi, et inimese eraelul oleks seaduse kaitse, ja me jääme oma arvamuse juurde, et antud säte põhiseaduse teksti sisse jääks.

Juhataja: Tänan! Apellatsiooni esitaja on teine toimkond ja teise toimkonna esimees härra Rumessen esitab põhjendused. Palun, härra Rumessen!

V. Rumessen: Lugupeetud kolleegid! Teine toimkond arutas seda paragrahvi ja leidis tõepoolest ühehäälselt, et sellises sõnastuses selline paragrahv praegu siia ei sobi. Meid oli kohal kaheksa liiget. Probleem on selles, kuidas tõlgendada seda meelevaldset sekkumist ja mida see tegelikult tähendab. Mida tähendab sekkumine ja mida tähendab siinjuures meelevaldsus? Probleem on selles, et kui me käsitleme sekkumisena informatsiooni andmist isikliku elu kohta, siis sellega me piirame tegelikult ajakirjandusvabadust, sõnaõigust, sõnavabadust. Me mõtleme sekkumise all näiteks mingisuguseid normatiive, mis tuleb ette kirjutada, mida üks perekond ei tohi teha või mida üks perekonnaliige ei tohi teha. Ta ei tohi näiteks liiga rangelt oma lapsi karistada või mõnitada, psühholoogiliselt neid terroriseerida. Lastekaitse on meil praegu väga nõrgalt esindatud. Teine probleem on sõnaga "meelevaldselt". Kas see tähendab lihtsalt seda, et võiks sekkuda mingisugusel seaduslikul alusel, või võib seda tõlgendada, et oma suva järgi ei tohi sekkuda? Järelikult võib tõlgendada niimoodi, et mingisugusel seaduslikul alusel võiks sekkuda. Praeguses sõnastuses on suured vastuolud sees. Võib-olla tõepoolest oleks iseenesest päris kena, kui põhiseaduses oleks sees see põhimõte, mis kaitseks inimese eraelu, aga sellises sõnastuses see praegu ei leidnud toimkonna poolt aktsepteerimist. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu! Kõik, mis puudutab isiklikku või perekonnaelu, on väga aktuaalne ja võib-olla seepärast nii kergesti sellest paragrahvist ei tasu ka loobuda. Igal juhul soovib kolleeg härra Lauri Vahtre pakkuda veel üht võimalust. Palun, härra Vahtre!

L. Vahtre: Austatud kolleegid! Minu arvates jäi nüüd lugupeetud proua Hänni kommentaarist natuke vale mulje, justkui teine toimkond oleks selle vastu, et seadus kaitseb inimest ja tema eraelu. See pole kaugeltki nii. Me lihtsalt nägime antud sõnastuses ohtu, et seda hakatakse kuritarvitama ajakirjaniku suhtes, kes avaldab tõesti täiesti tõest informatsiooni mõne inimese eraelu kohta ja teda hakatakse selle eest represseerima. Mina sain tegelikult asjast nii aru, et meie ettepanek on see paragrahv ümber sõnastada, et mõte säiliks selgemal kujul – umbes nii, et kellelgi pole õigust asuda meelevaldselt korraldama inimese isiklikku ja perekonnaelu. Siis kaoks see oht ära. Kuna nüüd selline redaktsioonivariant on olemas, siis ma teen ettepaneku jätta see küsimus menetlusse ja jätta seekord arutlemata, kui teise toimkonna esimees on sellega nõus. Härra Rumessen ei pannud tähele, järelikult on ta nõus.

Juhataja: Proua Hänni! Kas me võiksime talitada nii, nagu kolleeg Lauri Vahtre ette pani?

L. Hänni: Me võime jätta tõepoolest selle sätte veel menetlusse. Ma lihtsalt lugesin teile ettepaneku ette, nii nagu see oli formuleeritud. See oli sätte väljajätmise kohta.

Juhataja: Kena. Otsustagem nii, et § 25 kohta praegu otsust ei tee. Võimalik on koostada veel parem tekst, mis oleks ka soovitatav. Kas härra Runnel soovib tingimata midagi lisada?

H. Runnel: Austatud kolleegid! Mulle tundub, et neid üldinimõigusi tahetakse võib-olla liiga palju sisse panna. Paragrahv 11 ütleb, et isikupuutumatus on kindlustatud, § 24 ütleb, et perekond ja abielu on riigi kaitse all. Lauri Vahtre mõte, et kaitsta perekonda ajakirjanike rünnakute eest, tuleb tõsta lihtsalt ettepoole, kus räägitakse postist ja informatsioonist. See oli tõsiselt mõeldud, kuigi mõni selle peale naerab. Tänan!

/PA 13.12.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Problemaatiline on veel § 25, mille kohta oli teise toimkonna esimehe härra Vahtre ettepanek, ütleme niimoodi, et esimehe asetäitja ettepanek. Meil oli võimalus temaga nõu pidada. Me leidsime, et härra Vahtre pakutud sõnastus – kellelgi pole õigust teise inimese tahte vastaselt korraldada tema isiklikku või perekonnaelu, v.a. seaduses ettenähtud juhtudel kohtuotsuse põhjal – võib tekitada kahtepidi mõistmist, sest me teame, et perekonnas sugulased ikkagi korraldavad mingil määral üksteise elu. Seda inimlikku suhet seadus ilmselt reguleerima ei hakka. Praegusel juhul tähendab § 25 seda, et põhiseadusega tehakse seadusandjale ülesandeks kaitsta seaduse jõuga isiklikku ja perekonnaelu.

/PA 03.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahvi 26 kohta on ettepanek täiendada loetelu, mis sisaldab piiranguid, millistel juhtudel riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud on õigustatud sekkuma inimeste perekonna- ja eraellu. Miks on vaja selle paragrahvi juurde tagasi pöörduda? See tuleneb asjaolust, et meie põhiseaduse tekstis on kolmes eri paragrahvis räägitud õigusest, mis rahvusvahelistes konventsioonides on kirjas tavaliselt õigusena privaatsusele. See sisaldab õigust perekonna- ja eraelu kaitsele, kodu puutumatusle ja kirjavahetuse ning muu kommunikatsiooni saladusele. Vastavalt sellele on meil kõigis nendes kolmes sättes võimalus loetleda piirangud võimalikult täpselt ja ammendavalt. Nagu selgus konsultatsioonidest härra Põlluga, ei olnud selle paragrahvi senine formuleering piirangute kohta täielikult kooskõlas kahe ülejäänud sätte formuleeringuga, mis käsitlevad privaatsust, ja samuti rahvusvaheliste konventsioonidega. Tema ettepanekul me lisamegi need võimalikud piirangud, et olla siin täiesti täpne ja ammendav.

Juhataja: Tänan! Härra Arjukese!

R. Arjukese: Lugupeetud ettekandja! Siin on nüüd küll vist trükiviga. Kas ei peaks olema, et seadusega sätestatud juhtudel ja korras? Muidu tuleb niiviisi välja, et on seadusega sätestatud juhud ja peale selle järgneb veel loetelu.

L. Hänni: Ma loen selle teksti ette, siia on tõepoolest trükiviga juhtunud. See lõik peab kõlama niimoodi: "... muidu, kui seadusega sätestatud juhtudel ja korras avaliku korra, tervise, kõlbluse või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo ärahoidmiseks või kurjategija tabamiseks."

Juhataja: Tänan! Proua Hänni! Ma palun veel kord ette lugeda, et me kõik saaksime omale vajalikud parandused teha, kui tegemist on trükiveaga.

L. Hänni: Jah, ma loen kogu lause ette: "Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seadusega sätestatud

juhtudel ja korras avaliku korra, tervise, kõlbluse või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo ärahoidmiseks või kurjategija tabamiseks."

Juhataja: Niisiis on puudu üks sõna – "korras". See tuleb kirjutada vahele, siis saab see trükiviga parandatud. Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Lugupeetud ettekandja! Mul on kahju, et Ain Kaalepit ei ole siin. Ta oskaks öelda ladina keeles selle poeetilise võtte nime, mis siin on nüüd tekkinud. Siin on väga ligistikku kahes tähenduses sõna "korras". Kas ei oleks mõeldav, et see fraas "avaliku korra" viia kuhugi tahapoole, et lauses tekiks teine rütm? Tänan!

L. Hänni: See on vahest võimalik stiili huvides. Ma arvan, et kui me põhimõttelise küsimuse ära otsustame, siis sõnade järjestuse muutmist võiks lugeda selliseks pisiredaktsiooniliseks paranduseks, mis ehk uuesti hääletamist ei vaja.

Juhataja: Tänan! Kas meil on võimalik hakata hääletama? Kes on selle poolt, et viia § 26 sisse parandused, mille on esitanud redaktsioonitoimkond? Hääletame, palun! Poolt on 21, vastuhääli ei ole. Assamblee otsustas, et § 26 viiakse sisse muudatused vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule.

/PA 10.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Paragrahv 26. Siin on redaktsiooniline parandus: asendada sõnad "kuriteo ärahoidmiseks" sõnadega "kuriteo tõkestamiseks". See on teksti ühtlustamine, mingit sisulist muudatust sellega ei kaasne.

Juhataja: Härra Tarto, palun!

E. Tarto: Lugupeetud proua Hänni! Ma juhin tähelepanu selle paranduse keskel olevale sõnale "ja", seal, kus on sõnad "kui seadusega sätestatud juhtudel" jne. Kui seda sõna seal ei oleks, siis sätestataks seadusega, millal siin võib sekkuda. Juhul kui "ja" sinna sisse jääb, siis riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud otsustavad ise, millal on vaja sekkuda avaliku korra kaitseks ja millal mitte. Nii et ma sooviksin, et sõna "ja" sealt maha tõmmataks.

L. Hänni: Siin on jäänud üks sõna lihtsalt vahele, nagu ma praegu märkan. Siin oli ka väike stiililine ebakõla. Ilmselt vajaks see järjekord veel kord kaalumist, kuigi me kontrollisime üle, et kõigis sätetes, kus on piirang, oleks piirangute loetlemise järjekord ühesugune. Antud juhul kordub sõna "kord" küll kahel korral väga väikese vahega.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Ma palun teha redaktsioonitoimkonna ettepanekutes, konkreetselt kuuendas ettepanekus, mis puudutab § 26, järgmine parandus: neljandas reas tuleks pärast sõna "ja" kirjutada sõna "korras". Härra Arjukese, palun!

R. Arjukese: Lugupeetud ettekandja! Kas ei tuleks siis ka selles paragrahvis viia terminoloogia "õiguserikkumise" peale? Kas seda on üldse kaalutud? Ma küll nii kiiresti ei orienteeru, aga ...

L. Hänni: Ei, kindlasti mitte, sest siin ei tohiks ikkagi anda nii kergekäelist võimalust inimeste perekonnaellu sekkuda. Selleks peab olema väga tõsine põhjus. See põhjus võib olla kuriteo ärahoidmine, mitte õiguserikkumise ärahoidmine.

Juhataja: Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Lugupeetud redaktsioonitoimkonna juht! Kas tõesti ei olnud võimalik arvesse võtta minu eelmise korra märkust kahe kõrvutiseisva sõna "korra" ja "korra" lahutamiseks? Kas ei olnud võimalust neid lahutada?

L. Hänni: See võimalus on ilmselt veel olemas. Ma ütlesin, et me katsusime kõigis paragrahvides hoida piirangute loetelu samas järjekorras ja sellest tulenevalt jäi nii, nagu oli. Aga see kõlab tõesti natuke halvasti, mistõttu võiks selle viia loetelus kolmandaks. Siis oleks sõnastus selline: "... ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks ..." See kõlab tõesti natuke paremini.

H. Runnel: Tänan!

Juhataja: Küsimusi ega sõnasoovijaid rohkem ei ole. Ma palun proua Hännit veel kord ette lugeda § 26, sest me tegime mitmel korral siia täiendavaid parandusi. Proua Hänni! Palun tähelepanu!

L. Hänni: "Igaühel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seadusega sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks."

Juhataja: Asume hääletama. Kes on selle poolt, et parandada § 26 teksti vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Palun hääletame! Poolt on 31, vastuhääli ei ole. Assamblee tegi otsuse parandada § 26 sõnastust vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule.

Kehtiv põhiseadus: § 27. Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena on riigi kaitse all.

Abikaasad on võrdõiguslikud.

Vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest.

Seadus sätestab vanemate ja laste kaitse.

Perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest.

1938. a põhiseadus: § 21. Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning riigielu alusena on riigi kaitse all.

Abielu korraldavad seadused tuginevad abikaasade üheõigusluse põhimõttele, kuivõrd see on kokkukõlastatav perekonna ühise hüvega, järelkasvu huvidega ja vastastikuse toetamisega. Abikaasade varavahekorrad määratakse seadusega, kusjuures seadusjärgne varavahekord ei või kitsendada ühe abikaasa varaõiguslikku teovõimet.

Seadusega korraldatakse emade ja laste kaitse. Lasterikaste perekondade eest hoolitsetakse eriti.

1938. a põhiseadus: § 28. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonna liikmel.

Seaduse alusel korraldatakse kodanikele vanuse, töövõimetuse või puuduse puhul abi sotsiaalkindlustuse või hoolekande korras. Vabatahtlikku hoolekannet soodustatakse.

Tööpõlgajaid, perekonna liikmena hoolitsemiskohuse mittetäitjaid ja ühiskonnale kahjulikke abivajajaid võidakse seaduse alusel võtta sundhooldamisele.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 27. Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena on riigi kaitse all. Abielu korraldavad seadused tuginevad abikaasade üheõigluse põhimõttele. Abikaasade varavahekord määratakse seadusega, kusjuures seadusjärgne varavahekord ei või kitsendada ühe abikaasa varaõiguslikku teovõimet. Seadusega korraldatakse emade ja laste kaitse. Lasterikkad perekonnad on riigi erilise kaitse ja hoole all.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 21. Perekond on rahva püsimise ja arengu ning riigielu alusena riigi kaitse all. Abielu- ja perekonnaseadusandlus lähtub abikaasade võrdõiguslikkuse põhimõtetest. Seadusega on tagatud emade ja laste kaitse. Lasterikkad perekonnad ja puuetega inimesed on ühiskonna ja riigi erilise kaitse ja hoole all.

J. Raidla eelnõu: § 36. Perekond ja eraelu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadusega korraldatakse emade ja laste kaitse. Abivajaja eest hoolitsemise kohustus lasub eeskätt perekonnaliikmeil.

J. Adamsi eelnõu: § 21. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi. Vanematel on õigus otsustada, kas anda lapsele ilmalik või religioosne haridus, ja valida koole.

J. Adamsi eelnõu: § 27. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonnaliikmeil. Riigi kohustus on korraldada abi vanaduse, töövõimetuse, toitja kaotuse või puuduse korral. Riikliku toetuse ja abi liigid ning suuruse määrab seadus.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 21. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi. Vanematel on õigus otsustada anda lapsele ilmalik või religioosne haridus ja valida koole.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 27. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonnaliikmeil. Riigi kohustus on korraldada abi vanaduse, töövõimetuse, toitja kaotuse või puuduse korral. Riikliku toetuse ja abi liigid ning suuruse määrab seadus.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 39. Eestis on igaühel õigus mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadusele. See õigus kätkevat vabadust usku muuta, vabadust kuulutada oma usku nii üksikult kui ka koos teistega avalikult või eraviisiliselt õpetuse, jumalateenistuse ning religioossete ja rituaalsete kombetalituste kaudu. Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigi usku Eestis ei ole. Usutalituste täitmine on vaba. Riigikirikut Eestis ei ole.

Riik austab vanemate ja hooldajate tahet laste kõlbelisel ja usulisel kasvatamisel vastavalt oma veendumustele. Küsimuse otsustamisel, kas anda lapsele ilmalik või religioosne kasvatus on vanematel ja hooldajatel eelisõigus.

Usu kuulutamise ja usutalituste täitmise vabadus allub ainult seadusega sätestatud piiramistele.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 52. Riik ja ühiskond kaitsevad ja abistavad Eestis perekonda kui rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna loomulikkude ja põhilist rakukest,

eriti tehakse seda perekonna kujunemise ajal, samuti aga hiljem seni kuni perekond vastutab mitteiseseisvate laste kasvatamise eest.

Täisealistel meestel ja naistel on õigus ilma igasuguse piiramiseta rassi, rahvuse või muu §-s 13 tähendatud tunnuse põhjal abielluda ja perekonda asutada. Abielu võib sõlmida vaid mõlema poole vabatahtlikul ja täielikul nõusolekul. Abielu korraldavad seadused tuginevad abikaasade võrdõiguslikkuse põhimõttele niivõrd, kuivõrd see on kooskõlastatav perekonna ühise hüvega, järelkasvu huvidega ja vastastikuse toetamisega. Abikaasadel on võrdsed õigused abiellu astumise, abielus olemise ja abielu lahutamise ajal. Abikaasade varavahekorrad sätestab seadus. Abikaasade seadusjärgne varavahekord ei tohi kitsendada ühe abikaasa varaõiguslikku teovõimet.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 53. Eriline kaitse saab Eestis osaks emadele ja lastele. Enne ja pärast sünnitust saavad töötavad naised tasulist puhkust või puhkust piisava abirahaga sotsiaalkindlustuse poolt. Kõigil lastel, sõltumata sellest, kas nad on sündinud abielus või väljaspool abielu, on õigus võrdsele sotsiaalsele kaitsele. Igal lapsel on õigus kaitse sellisele määrale, mida tema kui alaealise seisund nõuab perekonnalt, ühiskonnalt ja riigilt. Iga laps tuleb registreerida pärast sündi seaduses sätestatud tähtaja jooksul. Lapsel peab olema nimi.

Lapsed ja alaealised on Eestis kaitstud majandusliku ja sotsiaalse ekspluateerimise eest. Nende töö kasutamine aladel, mis on eluohtlikud ja võivad kahjustada nende kõlblust, tervist või normaalset arengut, on keelatud ja seaduse järgi karistatav. Seadus kehtestab vanusepiiri, millest nooremate laste palgatöö on seaduse järgi keelatud ja karistatav. Laste kasvatamine ja neile hariduse andmine on vanemate kohustus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 54. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eelkõige perekonnal. Tööpõlgureid, perekonnaliikmena hoolitsemiskohustuse mittetäitjaid, samuti ühiskonnale kahjulikke abivajajaid võib seaduses sätestatud alustel ja korras võtta sundhooldamisele.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 21. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Lastel on võrdne õigus saada abi ja hooldust ning areneda sõltumata sellest, kas nad elavad täisperekonnas või üksikvanemaga, kas nad on lapsendatud või hooldatavad, kas nad on sündinud registreeritud või registreerimata abielust, kas nad on terved, puuetega või haiged. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi. Vanematel on õigus kuni lapse 12-da eluaastani otsustada kas anda lapsele ilmalik või religioosne haridus ja valida koole.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 27. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonnaliikmeil. Riigi kohustus on korraldada abi vanaduse, haiguse, toitja kaotuse, õnnetusjuhtumi, töövõimetuse või tööpuuduse korral. Riikliku toetuse ja abi liigid ning suuruse määrab seadus. Riik toetab vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 22 (§ 22). Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Lastel on võrdne õigus saada abi ja hooldust ning areneda sõltumata sellest, kas nad elavad täisperekonnas või üksikvanemaga, kas nad on lapsendatud või hooldatavad, kas nad on sündinud registreeritud või registreerimata abielust, kas nad on terved, puuetega või haiged. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi. Vanamatel on õigus kuni lapse 12-nda eluaastani otsustada, kas anda lapsele ilmalik või religioosne haridus ja valida koole.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 29 (§ 29). Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonnaliikmeil. Riigi kohustus on korraldada abi vanaduse, haiguse, toitja kaotuse, õnnetusjuhtumi, töövõimetuse või tööpuuduse korral. Riikliku toetuse ja abi liigid ning suuruse määrab seadus. Riik toetab vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 23. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 32. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonnaliikmeil. Riikliku toetuse ja abi liigid ning suuruse vanaduse, haiguse, toitja kaotuse, õnnetusjuhtumi, töövõimetuse või tööpuuduse korral määrab seadus. Riik toetab vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 24. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 36. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonnaliikmeil. Riikliku toetuse ja abi liigid ning nende määra vanaduse, haiguse, toitja kaotuse, õnnetusjuhtumi, töövõimetuse või tööpuuduse korral sätestab seadus.

Riik toetab vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 24. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 36. Abivajaja eest hoolitsemine on eeskätt perekonnaliikmete kohus. Riikliku toetuse ja abi liigid ning määra vanaduse, haiguse, toitja kaotuse, õnnetusjuhtumi, töövõimetuse või tööpuuduse korral sätestab seadus. Riik toetab vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 26. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 36. Abivajaja eest hoolitsemine on eeskätt perekonnaliikmete kohus. Riikliku toetuse ja abi liigid ning määra vanaduse, haiguse, toitja kaotuse, õnnetusjuhtumi, töövõimetuse või tööpuuduse korral sätestab seadus. Riik toetab vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 25. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 35. Abivajaja eest hoolitsemine on eeskätt perekonnaliikmete kohus. Riikliku toetuse ja abi liigid ning määra vanaduse, haiguse, toitja kaotuse, õnnetusjuhtumi, töövõimetuse või tööpuuduse korral sätestab seadus. Riik toetab vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 27. Perekonnal on õigus riigi kaitsele. Abikaasad on võrdõiguslikud. Laste kasvatamine ja nendele hariduse võimaldamine on vanemate kohustus. Seadus sätestab vanemate ja laste kaitse. Perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajajate liikmete eest.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 27. Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning riigielu alusena on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Laste kasvatamine ja nende eest hoolitsemine on vanemate kohustus. Seadus sätestab vanemate ja laste kaitse. Perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajajate liikmete eest.

PA 14.02.1992 eelnõu: § 27. Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Vanemad on kohustatud lapsi kasvatama ja nende eest hoolitsema. Seadus sätestab vanemate ja laste kaitse. Perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajajate liikmete eest.

/PA 31.10.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Nüüd veel üks küsimus, mida meie komisjon pidas vajalikuks hääletamisele panna. Sellele juhtisid tähelepanu ka eksperdid, et me peaksime § 21, kus on räägitud laste õigustest, edaspidi natuke täiendama ja võtma mõningaid üldpõhimõtteid lastekaitseseadusest ja sätestama need põhiseaduses. Probleem on siin selles, kas kõik lapsed on võrdsed, sõltumata sellest, kas nad on sündinud abielus või väljaspool abielu või kas nad elavad täisperekonnas või üksikvanemaga või kas nad on puuetega lapsed või terved lapsed jne. Meie komisjon on seisukohal, et siiski oleks vaja siin sätestada selline põhimõte. Praegu pakutud sõnastus lisas siia veel, et lastel on võrdne õigus saada abi ja hooldust ning arendada end, sõltumata sellest, kas nad elavad täisperekonnas või üksikvanemaga, kas nad on lapsendatud või hooldatavad, kas nad on sündinud registreeritud abielust või registreerimata abielust, kas nad on terved või puuetega või haiged. Kuid probleem, mida ma tahan panna komisjoni nimel hääletusele, seisneb § 21 viimases lõigus, mis näeb ette, et vanematel on õigus otsustada, kas anda lapsele ilmalik või religioosne haridus, ja valida koole. Siin on probleem praegu selles, et me peaksime sätestama ka selle piiri, kuhumaani on vanematel õigus otsustada ehk mis ajani ja mis ajast alates on garanteeritud laste või alaealiste kaitse oma vanemate eest. Ka sellele aspektile tuleks siin tähelepanu juhtida. Lähtudes üldiselt väljakujunenud piinormidest paljudes seadusandlikes aktides, pakume praegu välja, et see õigus oleks kuni lapse 12-aastaseks saamiseni. Võiks nüüd diskuteerida, kas seda suurendada või vähendada. Seega kõlaks lause praegu selliselt, et vanematel on õigus kuni lapse 12. eluaastani otsustada, kas anda lapsele ilmalik või religioosne haridus, ja valida koole.

/PA 08.11.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Paragrahvis 21 on oluline täiendus ja siin on kaks lõiget, mida me vajaksime. Ma teen praegu ettepaneku, et täiskogu täna hääletaks läbi esimese lõike, mis on küllaltki ulatuslik. Ja kuna see sõnastus on peaaegu sõna-sõnalt võetud lastekaitse seadusest (alates sõnadest "lastel on võrdne õigus" kuni lõpuni välja), siis see vajaks võib-olla täna põhimõttelist hääletamist. Teiseks, kolmas lõik: on täiendus, et vanematel on õigus kuni lapse 12. eluaastani otsustada. Esialgu meile tundus, et see on detailne küsimus ja me siiski ei pane seda täiskogul hääletamisele. Praegu on kuluaarivestlustes selgunud, et siiski oleks vaja siin seisukoht võtta, sellepärast et võivad tekkida alternatiivsed ettepanekud. Komisjonis jagunesid hääled täpselt pooleks. Kas seda piiri üldse sisse võtta või mitte võtta? Kas olla 12 eluaasta poolt või 14 või 16 või ükskõik

mille poolt? Nii et see on praegu problemaatiline küsimus. Ettepanek on kuulata ära arvamused ja see läbi hääletada.

/I. Rebase kommentaarid 15.11.1991 redaktsiooni kohta: Pakti majanduslike ja sotsiaalsete õiguste kaitse kohta art. 10 p. 3 (laste kaitse osas) peaks põhiseaduses kajastuma (vt. minu projekti § 53 lg 6).

/II toimkonna 22.11.1991 koosoleku protokollist: § 23. V. Rumessen: Tuleb uuesti tuua sisse lõige hariduse kohta. Vanematel on õigus kuni lapse 12-nda eluaastani otsustada, kas anda lapsele ilmalik või religioosne haridus ja valida koole.

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Nüüd §-st 23. Kui seda paragrahvi võrrelda eelmise tekstiga, siis on see paragrahv tunduvalt lühenenud. Me oleme võtnud välja selle osa, mis puudutas arusaama, et kõigil lastel, sõltumata sellest, kas nad on terved või haiged, kas nad elavad täis- või poolikus perekonnas, on võrdne õigus areneda ja saada abi. Mis puudutab abi, siis nendel lastel, kes elavad poolikutes perekondades, keda kasvatab ainult ema, on see vajadus kindlasti suurem või vähemalt on neil moraalne õigus abi saada. Me leidsime, et selline pikk tekst läheb põhiseaduse stiilist välja ja säte "seadus kaitseb emasid ja lapsi" võimaldab jätta seaduse ülesandeks täpselt kirjeldada, kuidas riik abistab lastega perekondi ja kuidas tagatakse lastele arenguvõimalused. Redaktsioonitoimkond teeb ettepaneku samuti välja jätta viimane lõik käsitletavast paragrahvist, mis puudutas vanemate õigust kuni lapse 12. eluaastani tema õpingute üle otsustada. Me leidsime, et siin on õigem jätta antud valdkondade reguleerimine tsiviilseadustiku ülesandeks.

/PA 23.11.1991 istungi stenogrammist:

H. Runnel: [...] Näiteks § 32 algab minu meelest natuke kummaliselt. Öeldakse, et abivajaja eest hoolitsemise kohustus lasub eeskätt perekonnaliikmel. Sellises dispositsioonis asja esitamine on minu meelest natuke paha. Me peaksime lülitama kuhugi paragrahvi, kas või sellesesamasse, suurema riigipoolse kohustuse. Ma soovitan mõelda, kas annaks kirjutada põhiseadusesse lause, et riigi kohus on võidelda vaesuse vastu ühiskonnas. Seda on peetud võib-olla natuke naljakaks lauseks, aga ma tsiteerin professor Rebast, kes ütleb ka, et riikliku sotsiaalkindlustuse aspekt on nõrgalt nimetatud.

[...]

Juhataja: [...] Teisel toimkonnal on apellatsioon ka §-le 23. Ka selle ma palun kolleeg Lauri Vahtrel ette kanda.

L. Vahtre: Toimkond soovitab § 23 tuua tagasi alljärgneva lause: „Vanematel on õigus kuni lapse 12. eluaastani otsustada, kas anda lapsele ilmalik või religioosne haridus, ja valida kool.“ Toimkonnal on ettepanek see lause taastada. See kunagi oli, nüüdses tekstis ei ole. Tänan!

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Asi on selge. Kui lubate, viime läbi hääletamise. Kes on selle poolt, et § 23 jääks eelnõusse tekstina, nagu see leheküljel 4 on teile esitatud? Hääletame. Hääletamine on konkureeriv. Poolt 18. Teine variant, mis on konkureerivalt hääletamisel, on järgmine – kes on selle poolt, et tuua § 23 tagasi järgmine lõik: „Vanematel on õigus kuni lapse 12-aastaseks saamiseni otsustada, kas anda talle ilmalik või religioosne haridus, ja valida kool.“? Hääletame. Poolt 9. Assamblee on väljendanud oma poolehoidu §-le 23 kujul, nagu see on teile esitatud leheküljel 4.

/II toimkonna 10.01.1992 koosoleku protokollist: § 35. V. Mihhailovi ettepanek: Perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajajate liikmete eest.

J. K. Talve: Pooldan eelmist sõnastust.

Otsustati: V: Mihhailovi ettepanekut mitte toetada.

/PA 10.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahvi 27 lõik 3. Siin oli meie taotlus parandada veidi kohmakat sõnastust, kuid uue sõnastuse otsimisel tuli ka väike sisuline täpsustus. Nimelt selline, et vanematel ei ole mitte ainult kohustus, vaid ka õigus oma lapsi kasvatada. Selline lisandus garanteeriks, et Eesti Vabariigi seadustega ei saa minna kergekäeliselt vanemlike õiguste äravõtmise teed. Paragrahvi 27 lõik 3 kõlaks siis nii: "Vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest."

Juhataja: Küsimusi ega sõnasoovijaid ei ole. Kas me võime hääletada? Kes on selle poolt, et muuta § 27 lõiku 3 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Palun hääletame! Poolt 31, vastuhääli ei ole. Assamblee on teinud otsuse muuta § 27 lõiku 3 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule.

Kehtiv põhiseadus: § 28. Igaühel on õigus tervise kaitsele.

Eesti kodanikul on õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral. Abi liigid, ulatuse ning saamise tingimused ja korra sätestab seadus. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

Riik soodustab vabatahtlikku ja omavalitsuse hoolekannet.

Lasterikkad pered ja puuetega inimesed on riigi ja kohalike omavalitsuste erilise hoole all.

1938. a põhiseadus: § 21. Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning riigielu alusena on riigi kaitse all.

Abielu korraldavad seadused tugenevad abikaasade üheõigusluse põhimõttele, kuivõrd see on kokkukõlastatav perekonna ühise hüvega, järelkasvu huvidega ja vastastikuse toetamisega. Abikaasade varavahekorrad määratakse seadusega, kusjuures seadusjärgne varavahekord ei või kitsendada ühe abikaasa varaõiguslikku teovõimet.

Seadusega korraldatakse emade ja laste kaitse. Lasterikaste perekondade eest hoolitsetakse eriti.

1938. a põhiseadus: § 24. Majandusliku elu korraldamine peab toimuma õigluse põhimõttel, mille sihiks on loovate jõudude elustamine, üldise jõukuse arendamine ja selle kaudu inimväärse ülalpidamise kindlustamine.

1938. a põhiseadus: § 28. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonna liikmeil.

Seaduse alusel korraldatakse kodanikele vanuse, töövõimetuse või puuduse puhul abi sotsiaalkindlustuse või hoolekande korras. Vabatahtlikku hoolekannet soodustatakse.

Tööpõlgajaid, perekonna liikmena hoolitsemiskohuse mittetäitjaid ja ühiskonnale kahjulikke abivajajaid võidakse seaduse alusel võtta sundhooldamisele.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 27. Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena on riigi kaitse all. Abielu korraldavad seadused tuginevad abikaasade üheõigluse põhimõttele. Abikaasade varavahekord määratakse seadusega, kusjuures seadusjärgne varavahekord ei või kitsendada ühe abikaasa varaõiguslikku teovõimet. Seadusega korraldatakse emade ja laste kaitse. Lasterikkad perekonnad on riigi erilise kaitse ja hoole all.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 30. Eesti tagab kõigile kodanikele õiguse tervele elukeskkonnale ning selle õiguse kohtuliku teostamisele.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 31. Majandusliku elu korraldamine peab toimuma õigluse põhimõttel, mille sihiks on loovate jõudude elustamine, üldise jõukuse arendamine ja inimväärse ülalpidamise kindlustamine kõigile kodanikele.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 35. Seaduse alusel korraldab ja tagab riik kodanikele vanuse, töövõimetuse või -puuduse puhul abi sotsiaalkindlustuse või hoolekande korras. Vabatahtlikku hoolekannet soodustatakse. Tööpõlgajad, perekonnaliikmena hoolitsemiskohuse mittetäitjaid ja ühiskonnale kahjulikke abivajajaid võidakse seaduse alusel võtta sundhooldamisele.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 21. Perekond on rahva püsimise ja arengu ning riigielu alusena riigi kaitse all. Abielu- ja perekonnaseadusandlus lähtub abikaasade võrdõiguslikkuse põhimõtetest. Seadusega on tagatud emade ja laste kaitse. Lasterikkad perekonnad ja puuetega inimesed on ühiskonna ja riigi erilise kaitse ja hoole all.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 24. Riik tagab kõigile kodanikele tervisliku elukeskkonna, viies majanduse ja tehnika arengu kooskõlla keskkonnakaitse ning ajaloo- ja kultuuriväärtuste säilitamisega

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 26. Riik tagab kodanikele vanaduse, töövõimetuse ja tööpuuduse korral abi sotsiaalkindlustuse või- hoolekandega. Riiklikud hüvitused ja pensionid kehtestatakse seadusega.

J. Raidla eelnõu: § 43. Kõigil on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale.

J. Raidla eelnõu: § 44. Riik kindlustab kodanikele abi vanaduse, töövõimetuse, toitja kaotuse ja puuduse korral. Abi liigid, ulatuse ning saamise tingimused ja korra määrab seadus. Vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet soodustatakse. Lasterikkad perekonnad ja puuetega inimesed on riigi erilise hoole all.

J. Adamsi eelnõu: § 21. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi. Vanematel on õigus otsustada, kas anda lapsele ilmalik või religioosne haridus, ja valida koole.

J. Adamsi eelnõu: § 27. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonnaliikmeil. Riigi kohustus on korraldada abi vanaduse, töövõimetuse, toitja kaotuse või puuduse korral. Riikliku toetuse ja abi liigid ning suuruse määrab seadus.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 21. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi. Vanematel on õigus otsustada anda lapsele ilmalik või religioosne haridus ja valida koole.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 27. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonnaliikmel. Riigi kohustus on korraldada abi vanaduse, töövõimetuse, toitja kaotuse või puuduse korral. Riikliku toetuse ja abi liigid ning suuruse määrab seadus.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 48. Majanduselu peab Eestis põhinema vabal ettevõtlusel ja turumajandusel ning seda tuleb korraldada õigluse põhimõttel eesmärgiga elustada loovaid jõude, arendada üldist jõukust ja kindlustada sel viisil inimväärset ülalpidamist

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 58. Tunnistades igäihe õigust maksimaalsele füüsilisele ja psüühilisele arengutasemele, võtab riik meetmeid, mis on vajalikud kindlustamiseks surnult sündimise ja laste suremise vähenemise, parandamiseks igakülgsest väliskeskkonna- ja tööhügieeni, ära hoidmaks ja ravimaks epideemilisi, endeemilisi, kutse- ja teisi haigusi ning võitlemaks nende vastu, samuti loomaks tingimusi, mis tagaksid arstiabi ja meditsiinilise hoolitsemise haiguse puhul.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 62. Eestis on igäihel õigus sellisele elatustasemele, sealhulgas piisavale toidule, riietusele, eluasemele, arstiabile ja sotsiaalsele teenindamisele ning elutingimuste parendamisele, mis on nõutav tema enda ja perekonna tervise ja heaolu hoidmiseks. Eluasemeõiguse, samuti elanikkonna sotsiaalse ja meditsiinilise teenindamise ulatuse ja korra sätestab seadus.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 65. Eestis on igäihel õigus tervise kaitsele, sealhulgas üldkättesaadavates riigi ja omavalitsuse ravi- ja tervishoiuasutustes. Tasuta meditsiinilise abi saamise õigus ja andmise kord sätestatakse seaduses.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 66. Riiklik sotsiaalkindlustus hõlmab abi vanaduse, töövõimetuse, toitja kaotuse, tööpuuduse, haiguse, invaliidisuse või mõnel muul elatusvahenditest ilmajäämise puhul inimesest endast sõltumata põhjusel. Abi liigid, ulatuse, samuti saamise tingimused ja kord sätestatakse seaduses. Riik soodustab vabariiklikku ja omavalitsuslikku ning seltskondlikku hoolekannet ja heategevust.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 21. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Lastel on võrdne õigus saada abi ja hooldust ning areneda sõltumata sellest, kas nad elavad täisperekonnas või üksikvanemaga, kas nad on lapsendatud või hooldatavad, kas nad on sündinud registreeritud või registreerimata abielust, kas nad on terved, puuetega või haiged. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi. Vanematel on õigus kuni lapse 12-da eluaastani otsustada kas anda lapsele ilmalik või religioosne haridus ja valida koole.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 27. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonnaliikmel. Riigi kohustus on korraldada abi vanaduse, haiguse, toitja kaotuse, õnnetusjuhtumi, töövõimetuse või tööpuuduse korral. Riikliku toetuse ja abi liigid ning suuruse määrab seadus. Riik toetab vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 22 (§ 22). Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Lastel on võrdne õigus saada abi ja hooldust ning areneda sõltumata sellest, kas nad elavad täisperekonnas või üksikvanemaga, kas nad on lapsendatud või hooldatavad, kas nad on sündinud registreeritud või registreerimata abielust, kas nad on terved, puuetega või haiged. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi. Vanamatel on õigus kuni lapse 12-nda eluaastani otsustada, kas anda lapsele ilmalik või religioosne haridus ja valida koole.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 29 (§ 29). Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonnaliikmel. Riigi kohustus on korraldada abi vanaduse, haiguse, toitja kaotuse, õnnetusjuhtumi, töövõimetuse või tööpuuduse korral. Riikliku toetuse ja abi liigid ning suuruse määrab seadus. Riik toetab vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 23. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 32. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonnaliikmel. Riikliku toetuse ja abi liigid ning suuruse vanaduse, haiguse, toitja kaotuse, õnnetusjuhtumi, töövõimetuse või tööpuuduse korral määrab seadus. Riik toetab vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 33. Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda. Igal üksikisikul ja organisatsioonil on kohustus hüvitada kahju, mida ta on põhjustanud keskkonnakaitse seaduse rikkumisega.

ALTERNATIIV: asendada § 33 järgmise tekstiga: Kõigil on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 37. Igaühel on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Igal isikul, asutusel, ettevõttel ja organisatsioonil on kohustus hüvitada elu- ja looduskeskkonnale tekitatud kahju.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 24. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 36. Abivajaja eest hoolitsemine on eeskätt perekonnaliikmete kohus. Riikliku toetuse ja abi liigid ning määra vanaduse, haiguse, toitja kaotuse, õnnetusjuhtumi, töövõimetuse või tööpuuduse korral sätestab seadus. Riik toetab vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 37. Igaühel on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Igal isikul, asutusel, ettevõttel ja organisatsioonil on kohustus hüvitada elu- ja looduskeskkonnale seadusvastase tegevusega tekitatud kahju.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 26. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lasi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 36. Abivajaja eest hoolitsemine on eeskätt perekonnaliikmete kohus. Riikliku toetuse ja abi liigid ning määra vanaduse, haiguse, toitja kaotuse, õnnetusjuhtumi, töövõimetuse või tööpuuduse korral sätestab seadus. Riik toetab vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 37. Igaühel on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Igal isikul, asutusel, ettevõttel ja organisatsioonil on kohustus hüvitada elu- ja looduskeskkonnale seadusvastase tegevusega tekitatud kahju.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 25. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lasi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 35. Abivajaja eest hoolitsemine on eeskätt perekonnaliikmete kohus. Riikliku toetuse ja abi liigid ning määra vanaduse, haiguse, toitja kaotuse, õnnetusjuhtumi, töövõimetuse või tööpuuduse korral sätestab seadus. Riik toetab vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 36. Igaühel on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Igal isikul, asutusel, ettevõttel ja organisatsioonil on kohustus hüvitada elu- ja looduskeskkonnale seadusvastase tegevusega tekitatud kahju.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 28. Igaühel on õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, puuduse ja toitja kaotuse korral. Abi liigid, ulatuse ning saamise tingimused ja korra sätestab seadus. Riik soodustab vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet. Lasterikkad pered ja puuetega inimesed on riigi ja kohalike omavalitsuste erilise hoole all.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 28. Igaühel on õigus tervise kaitsele ning riigi abile vanaduse, töövõimetuse, puuduse ja toitja kaotuse korral. Abi liigid, ulatuse ning saamise tingimused ja korra sätestab seadus. Riik soodustab vabatahtlikku ja omavalitsuslikku hoolekannet. Lasterikkad pered ja puuetega inimesed on riigi ja kohalike omavalitsuste erilise hoole all.

/II toimkonnale 01.11.1991 H. Runneli poolt esitatud ettepanek lähtudes I. Rebase projekti numeratsioonist:

§ 62. Õigus minimaalsele elatustasemele, mida riik tagab. Rikastada mõttega: Riigi kohus on võidelda vaesuse vastu (ühiskonnas, riigis). Põhjendus: Kui ei tunnistata otsesõnu riigi kohustuseks seda sotsiaalset ülesannet, mis on kõlbeline, võtan piinliku kõla „Riigikogu“ peatüki § 59 (toimkonna teksti järgi): Riigikogu liikmed saavad tasu, mis tagab nende majandusliku sõltumatus. See viimane ilma eelmiseta on ju sulaselge ebavõrdsuse põhimõtte kuulutamise ja klassivaenu (sotsiaalse vaenu) õhutamise põhiseaduse põhjal. Käsikirjaliselt lisatud juurde „tagasi!“, „ei arvesta“.

/PA 08.11.1991 istungi stenogrammist:

Juhataja: Suur tänu! Mul on siiski selline palve, et härra Rumessen loeks ette need põhiküsimused, mida me hakkame kohe arutama ja hääletama. Seejärel avaksime arutelu nende põhiküsimuste järjekorras. Palun!

V. Rumessen: Sel juhul ma põhimõtteliselt palun vaatluse alla võtta § 21 lõiked 1 ja 3. Nendes küsimustes paluks läbi viia hääletus. Järgmine on alternatiivne hääletus kahe

paragrahvi vahel, millel praegu puudub number ja mis puudutavad tervislikku elukeskkonda. Need erinevad sõnastused on antud viimasel leheküljel. Need oleksid kaks põhimõttelist küsimust. Rohkem me ei pea vajalikuks hakata täiskogu aega raiskama. Praegu on meie ettepanek, et see võiks olla pärast § 27 ja enne § 28 ja meiepoolses sõnastuses on ta praegu lühemal kujul. Ma loen ta veel ette, et kõigile oleks selge: kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda; igaühel on õigus saada hüvitust kahju eest, mis ökoloogiliste õigusrikkumistega on põhjustatud tema varale ja tervisele. Ja alternatiivne sõnastus on härra Rebase täiendusettepanekutes §-s 4.

Juhataja: Selge. Härra Rumessen tegi meile teatavaks kaks põhiprobleemi, mille suhtes palutakse assambleel võtta seisukoht. Esimene puudutab neist § 21. Palun küsimused selle paragrahvi sisu kohta!

V. Saatpalu: Härra Rumessen, kolmandas lauses öeldakse, et seadus kaitseb emasid ja lapsi. Kas mina isana olen mingi seadusväline nähtus? Ja küsin ka viimase lõigu kohta: kas teie toimkond kaalus, et mitte panna igasuguseid numbreid tsensustena põhiseadusesse? Selge see, et aastakümnete pärast need numbrid inimese bioloogilise ja intellektuaalse arengu tõttu lihtsalt ei kehti enam. Kaks küsimust oli. Hea küll, jäta esimene vastamata.

V. Rumessen: Viimane küsimus puudutas seda 12 aasta tsensust. Kuna komisjonis jagunesid hääled pooleks – ühed pidasid vajalikuks tsensuse sisseviimist ja teised ei pidanud vajalikuks tsensuse sisseviimist –, siis see ongi põhimõtteline küsimus, mis vajab praegu otsustamist. Just nimelt: kas me need aastad paneme sisse või ei pane neid sisse? Tähendab, kogu küsimus on ka selles, et vanematel on küll õigus otsustada, kas anda lapsele ilmalik või religioosne haridus, ja valida kool, kuid kas on vajalik sätestada, kas see õigus on 12., 14. eluaastani, või me jätame selle täielikult lahtiseks ja vanem võib öelda, et temal on õigus oma 30-aastasele lapsele anda ja nõuda ilmalikku või religioosset haridust või midagi sellist. Mis puudutab nüüd esimest küsimust, siis ma juhin teie tähelepanu, et eelmises lauses on just öeldud, et abikaasad on võrdõiguslikud. Nii et sellega, ma arvan, on ka isade staatus perekonnas tegelikult igati selgelt välja öeldud. Kuna siin puudutab asi siiski eelkõige lastekaitset ja laps veedab teatavasti esimese osa oma elust emaihus, siis on sellest tulenevalt siin ka arvestatud eelkõige emade erilist rolli.

Juhataja: Tänan! Küsimuse esitamiseks saab sõna härra Runnel. Palun!

H. Runnel: Lugupeetud ettekandja! Ma tahtsin esitada ka sama küsimuse, mille Saatpalu esitas. Lisaks sellele tahan aga küsida: kas teile ei tundu, et seda paragrahvi peaks veel mõtestama? Me tuleme ajas ju ühiskonnast, kus perekond on põhimõtteliselt olnud hoopis teises seisundis kui Euroopas. Härra Rebas (Rebane?) pakkus paragrahvi, kus on öeldud, et kellegi isiklikku või perekonnaellu ei tohi meelevaldselt sekkuda. Kui me selle mõtte tooksime § 21 juurde, siis tunduvad mõningad asjad siin natuke kohmakad. Võtkem seesama väide, et abikaasad on võrdõiguslikud, kuid samas tundub ju ka, et lapsed on perekonnas võrdõiguslikud. Ja kui me peame lapsi perekonnas võrdõiguslikeks, siis langeb ära vajadus 12 või ühiskõik mitme aasta tsensust üldse nimetada. Võib-olla peaks seda perekonnaküsimust täna või edaspidi natuke laiemalt arutama. Minu meelest tuleks see nii moraalsest kui ka juriidilisest aspektist veidi selgemaks rääkida.

Juhataja: Härra Runneli esinemine on käsitletav sõnavõtuna ja nii panemegi selle kirja. Nii et sellele ei ole vaja vastata, härra Rumessen. Viimasena saab sõna härra Talve.

J. K. Talve: Armsad kolleegid, ma ei saanudki aru, kas see käis ainult selle paragrahvi kohta või oli üldisem. Mis puudutab lauset, et igapähe on õigus saada hüvitust kahju eest, mis ökoloogilise õigusrikkumisega on tekitatud isikule, siis see paragrahv on küllaltki problemaatiline ja minu meelest sisaldub see § 12 lõikes 2, kus öeldakse, et õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatakse seaduses ettenähtud korras. Kas mitte?

V. Rumessen: Ma ei saa küsimusest aru. Juhataja Härra Rumessen, vabandan – ka härra Talve ei esitanud küsimust. Seega on meil kaks sõnavõttu ära kuulatud. Kas keegi soovib veel sõna võtta? Kaks sõnavõttu on olnud. Aitäh, härra Rumessen! Palun, kuidas on formuleeritud küsimus, mida toimikond soovib assambleele esitada seoses §-ga 21?

V. Rumessen: Teen ettepaneku teha § 21 puhul kaks erinevat hääletust: eraldi hääletada esimene lõik ja eraldi hääletada kolmas lõik. Esimene küsimus: kes on selle poolt, et esimene lõik jääks sisse praegu esitatud põhimõttelisel kujul? Ja kolmas lõik: kes on selle poolt, et põhiseaduses peaks olema fikseeritud tsensus, millise eluaastani on vanematel õigus otsustada?

Juhataja: Kas toimub konkureeriv hääletamine või vastamine mõlemale küsimusele, mis tehti teatavaks?

V. Rumessen: Ma ei pea siin konkureerivat hääletust praegu oluliseks.

Juhataja: Täna! Asi on selge ja juhatus püüab selle hääletamise korraldada. Teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on 35 inimest. Asume hääletama. Kuna tegemist ei ole konkureeriva hääletamisega, siis selgub hääletamistulemus sel teel, kas rohkem on poolthääli või vastuhääli. Küsimus on järgmine: kes on selle poolt, et põhiseaduses oleks fikseeritud mõte, mida kajastab § 21 lõige 1? Hääletame. Poolt 24, vastu 1. Assamblee on avaldanud arvamust, et põhiseaduses peaksid olema sätestatud need põhimõtted, mis praegu on kirjas § 21 lõikes 1. Teine küsimus § 21 kohta. Ma olen siiski sunnitud veel kord paluma, et härra Rumessen avaldaks arvamust, kas meil ei tuleks esitada konkureerivalt hääletamisele mitu ettepanekut. Või tuleks siis formuleerida küsimus selliselt, et me ei hääletaks mitte seda, kas 12. eluaastast on tegemist õigusliku režiimiga, vaid lihtsalt põhimõtet. Meil peab olema selge, millele tuleb vastata ja mida vastus tähendab. Härra Rumessen, palun!

V. Rumessen: Ma juhin tähelepanu, et mitte keegi assamblee liikmetest ei ole esitanud alternatiivset teksti ei 14 ega 24 aasta kohta. Järelikult, kui praegu viia läbi hääletus, siis ma käsitleksin seda assamblee nõusolekuna, et sisse jääks peale põhimõttelise tsensuse ka 12 aasta tsensus.

Juhataja: Palun, kas küsimus võiks olla selline, nagu selle loeb praegu ette härra Lauri Vahtre?

L. Vahtre: See on kõigepealt küsimus härra Rumessenile. Kas toimikonna esimees on nõus, et formuleerida küsimus niimoodi: kas § 21 lõikes 3 peab olema fikseeritud vanusepiir? Ma arvan, et kõik saavad aru. Kas peab või ei pea?

V. Rumessen: (Ei räägi midagi.) Juhataja Palun tähelepanu! Härra Vahtre esitab veel kord oma küsimuse.

L. Vahtre: Küsimus on järgmine: kas § 21 lõikes 3 peab olema asjakohane vanusepiir või ei?

Juhataja: Hääletame. Poolt 15, vastu 14. Reglemendi järgi on otsus langetatud, kuid ma juhin tähelepanu sellele, et täna on vahe juba teist korda ülinapp: küsimus on vaid ühes hääles. Meil on jäänud hääletada veel teine küsimus. Ma loodan, et me jõuame seda teha enne lõunavaheajale minekut. Palun tähelepanu! Sõna on härra Rumessenil.

/I. Rebase kommentaarid 15.11.1991 redaktsiooni kohta: Puudulikult on projektis kajastatud tööalased õigused (vt. minu projekti § 63, § 64 ja § 65). Projekti § 30 (§ 29) kõneldakse riikliku toetuse ja abi korraldamisest. See ei hõlma aga asja olemust. Tagatud peab olema riiklik sotsiaalkindlustus, mille liigid tuleb loetleda.

Mööda on mindud õigusest teatavale elatustasemele, millest on juttu inimõiguste ülddeklaratsiooni art 25.1 (minu projekti § 62). Seepärast oleks vaja minu projekti § 62 eelnõusse lülitada. Lisada võiks järgmise lause: „Eluasemeõiguse, samuti elanikkonna sotsiaalse ja meditsiinilise teenindamise ulatuse ja korra sätestab seadus.“ Niisuguse sätte võtmine eelnõusse oleks kooskõlas Eesti 1920. a. põhiseaduse § 25 ja 1938. a. PS § 24 mõttega. Mõeldav oleks ka minu projekti paragrahvide 48 ja 62 ühendamine üheks paragrahviks.

/I. Rebase kommentaarid 13.12.1991 redaktsiooni kohta: §-is 36 on sõna „seadusevastane“ ebatäpne, õige oleks „õigusvastane“.

/PA 10.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahv 28 lg 1. Siin on ettepanek asendada termin "igäühel" terminiga "Eesti kodanik". See tuleneb muudatusest, mille me praegu tegime §-s 9. Õigus abile vanaduse, tövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral on sotsiaalne õigus. See seondub ühiskonnaga, antud riigiga ja on päris loomulik, et riik võib siin teha teatud vahet kodanike ja mittekodanike vahel. Nii on see peaaegu kõigis maailma riikides. Ka Eesti Vabariigi põhiseaduses ei tohiks selline kodanike ja mittekodanike eristamine küsimust tekitada.

Juhataja: Kas assamblee liikmetel tekkis küsimusi? Härra Arjukese, palun!

R. Arjukese: Lugupeetud ettekandja! Mina tahan sellele vastu vaielda, sest kui inimene, olgu ta välismaalane või kohalik inimene, kodanik või mittekodanik, on töötanud ja maksnud oma maksud riigile, siis peavad tal olema ka vastavad õigused. Vastupidi võiks olla ainult sel juhul, kui kogu sotsiaalsüsteem käiks näiteks omavalitsuste või kindlustussüsteemi kaudu. Aga nii kaua, kui see käib riigimaksude kaudu, ei saa see paragrahv kehtida ainult kodanike kohta. Tänan!

L. Hänni: Ma selgitan veel: kusagil ei ole öeldud, et riik ei võiks anda seda abi mittekodanikele. Kui me loeme § 9, siis seal on öeldud, et Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel on Eesti kodanikega võrdsed õigused, kui seaduses ei nähta ette teist korda. Nii et selline sätte annab võimaluse mõningates aspektides seadusega eristada kodanike ja mittekodanike õiguslikku seisundit. Kui assamblee leiab, et Eesti riik suudab kanda kohustusi igäühe ees, tegemata mingit vahet Eesti kodanike ja mittekodanike vahel, siis on see assamblee poliitiline otsus, aga sellest tulenevad ka riigile teatud kohustused, mida me peame suutma täita.

Juhataja: Niisiis seletab proua Hänni, et § 28 lõik 1 annab võimaluse, mida parlament, meil siis Riigikogu, võib kasutada, tegemaks vahet kodanike ja mittekodanike vahel. Härra Sovetnikov, palun!

S. Sovetnikov: Lugupeetud proua Hänni! Mul on sama küsimus. Kuidas siis jääb nende 100 000 inimesega, kes on elanud ja töötanud 30–40 aastat Eestis ega saa nüüd kodakondsust? Ma kutsun teid, tulge homme Sillamäele Narva, Sillamäe ja Kohtla-Järve ametiühingute üldkonverentsile ja seletage seal seda asja. Mina küll kardan sinna minna, kui me selle artikli vastu võtame. Tänan!

L. Hänni: Püüame veel kord rahulikult analüüsida, kuidas mõjuvad koos § 28 ja § 9. Paragrahv 28 sätestab tõepoolest riigi kohustused Eesti kodanike ees ja § 9 ütleb, et need õigused laienevad ka välisriikide kodanikele ja kodakondsuseta isikutele, kui seadus ei sätesta teisiti. Seadust, mis praegu eristaks välisriikide kodanike ja kodakondsuseta isikute ning Eesti Vabariigi kodanike õiguslikku seisundit selle konkreetse õiguse puhul, ei ole. Järelikult on praegu lähtekohaks see, et nende inimeste õiguslik seisund on võrdne. Aga Eesti Vabariigil peab siiski olema võimalus tulevikus, kui seadused välja töötatakse, eristada antud kontekstis kodanikke ja mittekodanikke, juhul kui muidugi meie rahvusvahelised kohustused, ühinemine mitmete rahvusvaheliste lepingutega, mis garanteerivad sotsiaalsed õigused kõigile isikutele võrdselt, selliste seaduste väljatöötamist ei kitsenda.

Juhataja: Niisiis on arutelu objektiks § 28 lõik 1, mille mõistmisel redaktsioonitoimkond osutab täna formuleeritud § 9 tekstile. Härra Lebedev, palun!

V. Lebedev: Austatud spiiker! Lugupeetud ettekandja! Härra Sovetnikov ütles, et tema kardab homme Sillamäele sõita. Mina ei karda. Seal peab olema. Ma räägin seal kõigest, mis siin toimub. Mul on küsimus. Kuidas te arvate, võib-olla me paneme seekord normid pensioniseadusesse? Ma arvan, et siin ei ole vaja kirjutada, et Eesti kodanik. Tänan teid!

L. Hänni: Kui me kirjutame sellesse sättesse, et igaühel on õigus riigi abile, siis hiljem ei tohi riigi abi seadustes olla diferentseeritud kodanike ja mittekodanike vahel. Eesti riik peab siis igale isikule, kes tuleb tulevikus Eestisse, garanteerima täpselt samasugused õigused, nagu on Eesti kodanikel. Kui me seda suudame ja tahame, võime praegu meie parandusettepaneku maha hääletada. Sel juhul jääb teksti, et igaühel on õigus riigi abile, ja vastav muudatus tuleb teha ka §-s 9. Härra Lebedevile ütlen aga selgituseks niipalju, et 22. novembril võttis Venemaa ülemnõukogu vastu inim- ja kodanikuõiguste deklaratsiooni, kus väga selgelt tehakse vahet nende õiguste vahel, mida lubatakse ja rakendatakse kõigi isikute suhtes, ja nende õiguste vahel, mida garanteeritakse ainult Venemaa kodanikele.

Juhataja: Härra Laar, palun!

M. Laar: Austatud härra spiiker! Austatud ettekandja! Ausalt öeldes on ka mul selle punkti suhtes siiski teatavad kahtlused. Mitte sellepärast, et härra Lebedev ähvardab kõik ära rääkida, mis siin saalis täna räägitakse. Ma arvan, et me ei peaks siiski orienteeruma Venemaa kogemusele, sellele, mida Venemaa teeb või on teinud, vaid peame vaatama selles suunas, kuhu me tahame minna, s. o. Euroopa poole. Euroopas tundub selline piirang ausalt öeldes kohatuna ja vastuvõetmatuna. Inimestel, kes on maksnud makse, kes on töötanud ühel maal, peaks kõigil see õigus olema, sõltumata sellest, mis kodakondsuses nad on. Ma arvan, et just see on punkt, kus pensioniseaduses saab vahet teha nende vahel, kes on elanud ja töötanud ühel maal ja sellega oma pensioni seal ära teeninud, ning nende vahel, kes seda mitte teinud ei ole. Aitäh!

L. Hänni: Ma arvan, et siin tuleb siis lihtsalt teha alternatiivne hääletus, sest see on tõepoolest valiku küsimus. Kuigi ma kannan ette neid seisukohti, mis on kirjas, ei tähenda see seda, et

ma alati ise neid toetaksin. Ma tutvustan teile neid argumente, mis koorusid välja meie koostöös ekspertidega. Nemad tuginesid riikide senisele praktikale, et kõigi õiguste, eriti sotsiaalsete õiguste puhul riigid tavaliselt ei võta endale kohustusi tagada mittekodanikele ja kodanikele ühesugune õiguslik olukord. Kui meil see on otstarbekas, siis võime selle ümber teha ja teisiti otsustada.

Juhataja: Lugupeetud proua Hänni! Juhatus palub siiski veel kord seletada assambleele § 28 lõigu 1 seost täna formuleeritud §-ga 9. Võib-olla võimaldab see piirduda nelja sõnavõtjaga või küsimuse esitajaga, kelle nimed on tabloom, ja pärast seda hääletamise teel otsustada, millise teksti juurde me jääme. Ma palun kõigi tähelepanu, sest sõnavõttud näitasid, et proua Liia Hänni selgitus ei olnud kõigile mõistetav. Palun, proua Hänni!

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Paragrahvi 9 esimene lause ütleb, et meie põhiseaduse eelnõus loetletud kõigi ja igapähe õigused on võrdsed nii kodanikel kui ka mittekodanikel. Järelikult, seadused, mis hiljem võetakse vastu nende õiguste sisu täpsustamiseks, ei tohi enam diferentseerida kodanike ja mittekodanike õigusi. Samuti ütleb § 9, et ka ülejäänud õigused ja vabadused, mis küll põhiseaduses on sätestatud ainult Eesti kodanikele, kuuluvad ühtlasi kõigile teistele isikutele, juhul kui seadus ei näe ette eristamist. Niisuguse formuleeringuga me saavutame selle, et seadusandjal on tulevikus teatud võimalus diferentseerida kodanike ja mittekodanike õiguslikku seisundit kindlate õiguste ja vabaduste osas, mis on loetletud §-s 9. See loetelu on lõplik, selles loetelus on põhiliselt sotsiaalsed õigused. Põhiseaduse jõustumise hetkel on nendest õigustest minu analüüsi kohaselt kitsendatud ainult õigust osta maad, mis oli meil ka varasemas eelnõu redaktsioonis sees. Nii et lähtekohaks on ju see, et põhiseaduse jõustumisel on meil kodanike ja mittekodanike õiguslik olukord ka nende sätete järgi võrdne.

Juhataja: Suur tänu! Härra Salum, palun!

V. Salum: Sõna "igapähe" ei haara mitte ainult Eestis töötanud tööveterane, vaid ka Norilski surmalaagri ja Kolõma vangivalvureid, kellel oli õigus valida elamiskohta Eestisse. Nii et kui me jääme sõna "igapähe" juurde, siis peame ka neile vangivalvuritele ja laagriülematele maksma kõiki toetusi, mida Eesti kodanik saab. Selles suhtes sõna "igapähe" siia ei sobi. Väga hästi on olemas ka seos §-ga 9, mida proua Hänni põhjendas. Nii et redaktsioonitoimkonna parandus "Eesti kodanikul" on praegu sobiv. Me ei jõua kõigile surmalaagriülematele ja okupatsiooniar mee veteranidele samu õigusi tagada.

Juhataja: Härra Rumessen, palun!

V. Rumessen: Lugupeetud ettekandja! Ma olen täpselt samal arvamusel nagu redaktsioonitoimkond, et kodanike ja mittekodanike õiguslik olukord ei saa ühes demokraatlikus riigis olla võrdne. Niimoodi näiteks ei ole see ka Rootsis mitte, kus kodanikele ja mittekodanikele on kehtestatud täiesti erinevad maksusüsteemid ja sellest tulenevalt loomulikult erinev õiguslik abi. Kodaniku ja riigi seos on just väljendatud kodakondsuse alusel. See on täiesti normaalne ja Euroopa üldtavades kehtiv. Selles paragrahvis on juttu riiklikust abist. Mina ei saa aru, kas see on pension, ma ei ole selles mitte päris kindel. Kui kodanikel on kõrgemad maksud, siis on täiesti loomulik, et kodanik saab pärast riigilt ka teatud soodustusi pensioni maksmise korras. Teiseks, me ajame siin ilmselt praegu segamini kaks õiguslikku kategooriat. Me räägime võõrriigi kodanikest Euroopa mõiste järgi, s. t. kes on saanud riiki elama legaalselt, selle riigi loal. Ma tuletan meelde, et

Eestisse on saabunud praegu suur osa inimesi illegaalsete immigrantidena ebaseaduslikult, kolonisatsioonipoliitika tulemusena. Nende pensioni- ja kõik muud küsimused tuleb lahendada riikidevaheliste läbirääkimiste teel. Jutt on praegu Eesti Vabariigis elamise ajast. Meie tahame siin saalis hakata rääkima Eesti NSV-s tehtud tööst. See küsimus tuleb reguleerida riikidevaheliste läbirääkimiste teel. Ma pooldan selle paranduse sisseviimist. Aitäh!

Juhataja: Härra Järlik, palun!

R. Järlik: Lugupeetud proua Hänni! Mulle tundub, et praegu vaadatakse seda parandust ainult esimest lauset silmas pidades. Kui esimest ja teist lauset koos vaadata, siis on minu arvates kõik selge. Siis võib siin tõesti olla, et igapähe on õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral. Teine lause ütleb ju, et abi liigid, ulatuse ning saamise tingimused ja korra sätestab seadus. Need ei pruugi kodanikul ja mittekodanikul hoopiski ühed ja samad olla. Kui see on niimoodi sõnastatud, siis tähendab see ka seda, et kui juhtumisi ilmuvad Soome saatkonna ette jällegi põgenikud kas Rumeeniast või mõnest teisest riigist, annab Eesti riik neile ikkagi kõhutäie süüa, enne kui ta nende olukorra ja saatuse lahendab. Aitäh!

Juhataja: Härra Talve, palun!

J. K. Talve: Lugupeetud kolleegid! Ma juhiksin ka tähelepanu sellele, et need välismaalased, kes siia võivad tulevikus sattuda, ei pruugi sugugi olla just nimelt Venemaa kodanikud, neid võib siia ka Läänest tulla. Aga üldiselt on minu teada Euroopa riikides suhtumine diferentseeritud. Näiteks Soomes ei ole kõiki õigusi sugugi igapähe, kes Soome elama tuleb. Seevastu on aga olemas väga ulatuslik sotsiaalkindlustuslepingute võrk, mis vastastikku õigused tagab. Nagu härra Rumessen siin ütles, on see riikidevahelise kokkuleppe küsimus, kuidas vastastikku teatud sotsiaalkindlustussoodustused tagada. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu! Palun, proua Hänni!

L. Hänni: Ma tahan öelda veel paar sõna selgituseks. Härra Järlik väitis, et kui järgmises lauses on öeldud, et abi liigid, ulatuse ja saamise tingimused ning korra sätestab seadus, siis see võimaldab eristada kodanikke ja mittekodanikke. See siiski nii ei ole. Kui on öeldud, et igapähe õigus, siis see tähendabki, et hiljem kodakondsuse alusel eristada ei saa. See on selgelt välja öeldud ka §-s 9, kus on kirjas, et kõigi ja igapähe õigused kuuluvad võrdselt nii kodanikele kui ka Eestis viibivatele välisriikide kodanikele. Kui me interpreteerime nii, et jätame seaduse tõlgendada ja seaduse lahti kirjutada, siis ei ole mittekodanikel tegelikult mingit põhiseaduslikku kaitset, sest seadusandja võib iga õigust hakata hiljem piirama. Põhiseaduses kodanike ja mittekodanike õiguste eristamise mõte ongi see, et on teatud õigusi, mis on võrdsed kõigil, ja on õigusi, mille puhul seadused võivad eristada kodanikke ja mittekodanikke.

Juhataja: Proua Hänni! Enne kui me hääletama asume, kas meil on võimalik väita, et § 28 lõik 1 ei piira kellegi õigusi, kuid annab Riigikogule võimaluse vajaduse korral teha vahet kodanike ja mittekodanike vahel?

L. Hänni: See on nii. Ma juhin veel tähelepanu §-le 9, mis ütleb, et kui ei ole sellist seadust, mis eristab kodanike ja mittekodanike õiguslikku seisundit, siis on see seisund võrdne.

Juhataja: Mul on palve, et härra Lebedev, kes oli lahkelt nõus kõike täpselt ja õigesti edasi andma, mis siin saalis toimub, annaks edasi ka need sõnad ja mõtted, mida praegu ütlesime mina ja proua Hänni. Palun, härra Lebedev!

V. Lebedev: Ma tegin tõlke vene keelde ja ma loen selle Sillamäel ette täpselt nii, kuidas siin on kirjutatud. Aitäh!

Juhataja: Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Mina julgen üleminekuvormelina meenutada seda tõsiasja, et põhiseadus teeb vahet isegi meeste ja naiste vahel, kuigi nad on võrdsed.

Juhataja: Me asume hääletama. Kes on selle poolt, et parandada § 28 lõiku 1 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Palun hääletame! Poolt on 24, vastu 8. Assamblee on võtnud vastu otsuse muuta § 28 lõiku 1. Et selle paragrahvi ja selle lõigu tõlgendamisel ei tekiks mitmeti mõistmist, kordan veel kord. Redaktsioonitoimkond selgitas meile, et § 28 lõigu 1 rakendamisel iseenesest ei piirata kellegi õigusi, vaid antakse Riigikogule lihtsalt võimalus eristada kodanikke ja mittekodanikke, kui Riigikogu peab seda vajalikuks. Kas nii, proua Hänni?

L. Hänni: Jaa.

Juhataja: Me oleme kokku leppinud. Läheme edasi.

Kehtiv põhiseadus: § 29. Eesti kodanikul on õigus vabalt valida tegevusala, elukutset ja töökohta. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

Kedagi ei tohi sundida tema vaba tahte vastaselt tööle ega teenistusse, välja arvatud kaitseväeteenistus või selle asendusteenistus, tööd nakkushaiguse leviku tõkestamisel, loodusõnnetuse ja katastroofi korral ning töö, mida seaduse alusel ja korras peab tegema süüdimõistetu.

Riik korraldab kutseõpet ja abistab tööotsijaid töö leidmisel.

Töötingimused on riigi kontrolli all.

Töötajate ja tööandjate ühingutesse ja liitudesse kuulumine on vaba. Töötajate ja tööandjate ühingud ja liidud võivad oma õiguste ja seaduslike huvide eest seista vahenditega, mida seadus ei keela. Streigiõiguse kasutamise tingimused ja korra sätestab seadus.

Töövaidluste lahendamise korra sätestab seadus.

1938. a põhiseadus: § 25. Seaduses määratud alusel on kodanikul vabadus elukutset valida, ettevõtteid avada, tegutseda majandusaladel ja koonduda majanduslikesse ühinguisse ja liitudesse.

1938. a põhiseadus: § 27. Töö on iga töövõimelise kodaniku au ja kohus.

Iga kodaniku õigus ja kohus on ise soetada endale tööd. Riik aitab töö võimaldamiseks kaasa.

Töö on riigi kaitse all. Töötülide lahendamine, ka streigi teel, korraldatakse seadusega.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 32. Kodanikel on õigus elukutse valida, avada ettevõtteid, tegutseda majandusaladel ja koonduda majanduslikesse ühinguisse ja liitudesse. Töökaotuse korral tagab Eesti oma kodanikele kohase riikliku sotsiaalabi.

(I. Gräzini eelnõu kavand: § 31. Majandusliku elu korraldamine peab toimuma õigluse põhimõttel, mille sihiks on loovate jõudude elustamine, üldise jõukuse arendamine ja inimväärse ülalpidamise kindlustamine kõigile kodanikele.)

I. Gräzini eelnõu kavand: § 34. Töö on iga töövõimelise kodaniku au ja kohus. Töö on riigi kaitse all. Töötülide lahendamine, ka streigi teel, korraldatakse seadusega.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 25. Töö on iga töövõimelise kodaniku õigus ja kohustus. Riik loob selleks õiglased ja soodsad tingimused. Töö on riigi kaitse all. Streigid ja töötülide lahendamine reguleeritakse vastavate seadustega.

J. Raidla eelnõu: § 41. Igal kodanikul on vabadus valida tegevusala, töökohta ja elukutset seaduses määratud alustel. Kedagi ei või sundida tööle või teenistusse, millega ta ei ole vabatahtlikult nõustunud, välja arvatud kaitsejõudude teenistus ja seda asendav tööteenistus ning tööd loodusõnnetuste korral ja haiguste leviku tõkestamiseks, samuti tööd süüdimõistva kohtuotsuse alusel. Töö on riigi kaitse all ja töötingimused riigi kontrolli all. Riik korraldab kutseõpetuse ja abistab töö leidmisel. Töövaidluste lahendamise korra määrab seadus. Töötajate ja tööandjate kuulumine ühingutesse ja liitudesse on vaba. Töötajate ja tööandjate ühendused võivad seista oma seaduslike huvide ja õiguste eest vahenditega, mida seadus ei keela. Streigiõiguse kasutamise tingimused ja korra määrab seadus. Kollektiivlepingute vabadust kaitseb seadus.

J. Adamsi eelnõu: § 25. Igal inimesel on õigus vabalt valida elukutset, tegevusala ja töökohta, algselt ettevõtteid, tegutseda majandusaladel ja liituda sel eesmärgil teistega majanduslikesse ühingutesse ja liitudesse. Igal inimesel on õigus ja kohustus ise leida endale tööd. Riik abistab leidmisel. Streigivabadus ja Eestis kindlustatud. Streigid ja töötülide lahendamine reguleeritakse seadusega. Töökohustust ei ole.

(I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 48. Majanduselu peab Eestis põhinema vabal ettevõtlusel ja turumajandusel ning seda tuleb korraldada õigluse põhimõttel eesmärgiga elustada loovaid jõude, arendada üldist jõukust ja kindlustada sel viisil inimväärset ülalpidamist.)

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 49. Seadusega sätestatud alustel ja korras on Eestis igaühel õigus tegeleda oma äranägemisel valitud majandusvaldkonnas vaba ettevõtlusega, valida elukutset, tegevusala ja töökohta ning koonduda ainelist kasu taotlevatesse ühingutesse ja nende liitudesse.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 59. Riik tunnustab kõigi õigust tööle, milles sisaldub õigus teenida endale ja perekonnale elatist teenistusala või töökohal, mille igaüks endale ise vabalt valib või millega ta vabatahtlikult nõustub. Eestis on igaühel õigus ja kohustus leida endale ise töö. Riik abistab töö leidmisel. Kedagi ei tohi sundida tööle, millega ta ei ole vabatahtlikult nõustunud, välja arvatud vangis oleva või vangistatusest tingimisi vabastatud isiku töö kohtuotsuse alusel, teenistus kaitsejõududes või neid asendavas alternatiivteenistuses, samuti teenistus, mis on kohustuslik erakorralise seisukorra puhul või haiguste leviku tõkestamiseks.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 63. Töötingimused on Eestis riigi kontrolli all. Igal töötajal on õigus õiglastele ja soodsatele, ohutustehnika ja hügieeni nõuetele vastavatele töötingimustele ning kaitsele tööpuuduse eest. Igal töötajal on õigus õiglasele ja rahuldavale töötasule, mis tagab inimväärse elatise endale ja perekonnale ja mida vajaduse korral täiendatakse sotsiaalkindlustuse vahenditest. Võrdse töö eest on Eestis õigus võrdsele töötasule.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 64. Igal töötajal on õigus puhkeajale ja vaba aja veetmisele, kaasa arvatud tööaja mõistlik lühendamine, tasuta perioodiline puhkus ja tasu puhkepäevade eest.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 67. Oma huvide kaitseks tööandjate ühingutes ja nende liitude ning töötajate sotsiaalsete ja majanduslike huvide kaitseks ametiühingute ja nende liitude asutamine ja kuulumine neisse, samuti nende liitumine rahvusvaheliste ametiühinguorganisatsioonidega on Eestis vaba. See vabadus ei allu mingitele kitsendustele peale nende, mis on seaduses sätestatud kooskõlas rahvusvahelise õiguse normide ja üldtunnustatud põhimõtetega. Seadus võib piirata käesolevas paragrahvis ettenähtud õigusi isikute suhtes, kes kuuluvad kaitseväge või politsei koosseisu. Streigiõiguse kasutamise korra ja tingimused sätestab seadus. Kollektiivlepingute sõlmimise vabadust kaitseb seadus.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 25. Igal kodanikul on vabadus valida tegevusala, töökohta ja elukutset. Töölepingu sõlmimine on vaba. Riik aitab töö võimaldamiseks kaasa. Streigivabadus on Eestis kindlustatud. Töötülide lahendamine ja streigiõiguse kasutamine korraldatakse seadusega.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 25. Igal kodanikul on vabadus valida tegevusala, töökohta ja elukutset. Töölepingute sõlmimine on vaba. Riik aitab töö võimaldamisele kaasa. Streigivabadus on Eestis kindlustatud. Töötülide lahendamine ja streigiõiguse kasutamine korraldatakse seadusega. / / Sunniviisiline töö on keelatud. Sunniviisiliseks tööks ei loeta kohustuslikku ajateenistust, katastroofide tagajärgede likvideerimisele kaasaaitamist ja paranduslikke töid, mis on määratud vastavalt kohtuotsusele.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 26 (§ 26). Igal kodanikul on vabadus valida tegevusala, töökohta ja elukutset. Töölepingute sõlmimine on vaba. Riik aitab töö võimaldamisele kaasa. Streigivabadus on Eestis kindlustatud. Töötülide lahendamine ja streigiõiguse kasutamine korraldatakse seadusega. Sunniviisiline töö on keelatud. Sunniviisiliseks tööks ei loeta kohustuslikku ajateenistust, katastroofide tagajärgede likvideerimisele kaasaaitamist ja paranduslikke töid, mis on määratud vastavalt kohtuotsusele.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 29. Igal kodanikul on vabadus valida tegevusala, töökohta ja elukutset seadusega määratud alustel. Töölepingute sõlmimine on vaba. Riik aitab töö võimaldamiseks kaasa. Töövaidluste lahendamise ja streigiõiguse kasutamise korra määrab seadus.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 33. Töö on iga inimese eneseteostuse väärikaim viis. Igal kodanikul on vabadus valida tegevusala, töökohta ja elukutset.

ALTERNATIIV: § 33 lg 1 teise lause lõppu lisada: seadusega sätestatud alustel.

Töölepingute sõlmimine on vaba. Riik aitab töö võimaldamisele kaasa. Töövaidluste lahendamise ja streigiõiguse kasutamise korra sätestab seadus.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 33. Töö on iga inimese eneseteostuse väärikaim viis. Igal kodanikul on vabadus valida tegevusala ja elukutset. Riik aitab töö võimaldamisele kaasa.

ALTERNATIIV: § 33 esimene lause välja jätta.

Töölepingute sõlmimine on vaba. Streigiõigus on Eestis kindlustatud. Streigiõiguse piirangud ja töövaidluste lahendamise korra sätestab seadus.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 33. Töö on iga inimese eneseteostuse väärikaim viis. Igaühel on vabadus valida tegevusala ja elukutset. Riik aitab töö võimaldamisele kaasa. Töölepingute sõlmimine on vaba. Töökaitse nõuded kehtestab seadus. Streigiõigus on Eestis kindlustatud. Streigiõiguse piirangud ja töövaidluste lahendamise korra sätestab seadus.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 32. Töö on iga inimese eneseteostuse väärikaim viis. Igaühel on vabadus valida tegevusala ja elukutset. Riik aitab töö võimaldamisele kaasa. Töölepingute sõlmimine on vaba. Töökaitse nõuded kehtestab seadus. Streigiõigus on Eestis kindlustatud. Streigiõiguse piirangud ja töövaidluste lahendamise korra sätestab seadus.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 29. Igaühel on õigus vabalt valida tegevusala, töökohta ja elukutset. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra. Kedagi ei tohi sundida tööle või teenistusse, millega ta ei ole vabatahtlikult nõustunud, välja arvatud kaitseväeteenistus ja selle asendusteenistus, tööd nakkushaiguste leviku tõkestamisel, loodusõnnetuste ja katastroofide korral ning tööd, mida seaduse alusel ja korras peab tegema süüdimõistetud. Riik korraldab kutseõpetuse ja abistab töö leidmisel. Töötingimused on riigi kontrolli all. Töötajate ja tööandjate ühingutesse ja liitudesse kuulumine on vaba. Töötajate ja tööandjate ühingud ja liidud võivad oma õiguste ja seaduslike huvide eest seista vahenditega, mida seadus ei keela. Streigiõiguse kasutamise tingimused ja korra sätestab seadus. Töövaidluste lahendamise korra sätestab seadus.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 29. Igaühel on õigus vabalt valida tegevusala, elukutset ja töökohta. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra. Kedagi ei tohi sundida tööle või teenistusse, millega ta ei ole vabatahtlikult nõustunud, välja arvatud kaitseväeteenistus või selle asendusteenistus, tööd nakkushaiguste leviku tõkestamisel, loodusõnnetuste ja katastroofide korral ning tööd, mida seaduse alusel ja korras peab tagama süüdimõistetud. Riik korraldab kutseõpetuse ja abistab töö leidmisel. Töötingimused on riigi kontrolli all. Töötajate ja tööandjate ühingutesse ja liitudesse kuulumine on vaba. Töötajate ja tööandjate ühingud ja liidud võivad oma õiguste ja seaduslike huvide eest seista vahenditega, mida seadus ei keela. Streigiõiguse kasutamise tingimused ja korra sätestab seadus. Töövaidluste lahendamise korra sätestab seadus.

/II toimkonna 12.10.1991 koosoleku protokollist:

L. Mäll: § 25 II ja IV lõik on vastuolus. II lõik võiks ära jääda.

S. Endre: Ei poolda, et me kohustame kedagi tööd leidma. § 25 II lõik.

L. Vahre: Töö leidmine on igaühe enda asi.

V. Rumessen: Võtta ära viimane lõik.

L. Sööt: Kohustus tööd leidma peab olema.

L. Mäll: Raidla projektis § 41 on parem.

J. Talve: Töölepingu sõlmimine on vaba.

/II toimkonnale 01.11.1991 H. Runneli poolt esitatud ettepanek lähtudes I. Rebase projekti numeratsioonist:

§ 59. Õigus tööle elatise teenimiseks – see põhiõigus tuleks rikastada mõttega: Töö on inimese (isiksuse) eneseteostuse vääriskaim (demokraatlikum, universaalsem) võimalus! Töö isamaa heaks suurendab isiku au (vääriskust). Käsikirjaliselt lisatud juurde „tagasi!“ „ei arvestata“.

§ 64. Lähtudes prof Rebase § 59 sisalduvast juhtmõttest – väärtustada igasugust tööd kui vaimse sisuga eneseteostust (lisaks teenistuslikule küljele), lisada mõttele puhkeaja õigusest humanistlik nõue kalendri-pühapäeva kui kõige universaalsema, algsema puhkeaja kohta: Pühapäev on (töö-inimese puhkepäevana) puutumatu! Põhjendus: See tähendab, et riik ei tohi nõukogulikult kombel iialgi vahetada pühapäevi tööpäevadeks, lõhkudes elurütmi sunnitöö kasuks. Sest pühapäevade äravahetamine on varjatud sunnitöö vorm! Liati, usuvabaduse deklareerimisega põhiseaduses on sisuliselt omaks võetud ka uskliklike kohustus: Pühitsegem (sina pead!) pühapäeva! Meil on vaja põhiseaduse jõuga murda see pühapäeva hävitamise komme, mis oli sotsialismi lõpul. Käsikirjaliselt lisatud juurde „ei ole veel arvestatud. Arvestamise poolt 4, vastu 5“.

/II toimkonnale S. Sovetnikovi poolt esitatud ettepanek §-le 25 (06.11.1991 koondtabelis): Sunniviisiline töö on keelatud. Sunniviisiliseks tööks ei loeta kohustuslikku ajateenistust, katastroofide tagajärgede likvideerimisele kaasaaitamist ja paranduslikke töid, mis on määratud vastavalt kohtuotsusele.

/PA 08.11.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Nüüd üks lisa, mis on juurde tulnud kõige viimasel ajal ja millest ei ole varem juttu olnud. See on §-s 25, mis puudutab sunniviisilist tööd. Ma lihtsalt juhin praegu teie tähelepanu sellele ja erilist probleemi ma sellega ei tõstataks.

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Paragrahv 29: "Igal kodanikul on vabadus valida tegevusala, töökohta ja elukutset." Redaktsioonitoimikond lisis sinna "seadusega määratud alusel". Selline lisand tähendab, et tegemist ei ole absoluutse vabadusega ja seda vabadust on võimalik kitsendada seadusega, sest ilmselt nõuab elu ise selliseid piiranguid. Töökoha ja elukutse valikul võib inimesele seada piiranguid, mis tulenevad tema haridusest, tervislikust seisundist ja oskustest. Paragrahvis 29 on redaktsioonitoimikond teinud veel ettepaneku (ja selle teksti sisse viinud) jätta ära lõik, mis puudutab sunniviisilist tööd. Tõepoolest, Euroopa inimõiguste konventsioon ei luba sunniviisilist tööd. Kuid sellises redaktsioonis, nagu see oli meie eelmises põhiseaduse eelnõu tekstis, oli säte ebapiisav. See oleks nõudnud täpsustusi, mida näiteks Euroopa inimõiguste konventsioon loetleb peale selle, mis oli antud meie eelmises redaktsioonis. Nii et kui uuesti kaaluda selle sätte lisamist, tuleks kindlasti sisse viia täpsustused, arvestades seda, mis on kirja pandud Euroopa inimõiguste konventsioonis.

H. Runnel: Paragrahv 29 puudutab töökaitset, töötülisid. Minu küsimus on üldisemat laadi, sellepärast ma esitan selle täiskogu ees. Kas redaktsioonitoimkond peaks vajalikuks rääkida ka puhkuseõigusest? Ma küsin seda sellepärast, et ma olen esitanud ettepaneku minna puhkuse garanteerimisel isegi nii kaugele, et panna põhiseadusesse sisse ka põhimõte, et pühapäev on puutumatu, s. t. pühapäev garanteeriks elementaarse puhkuse ja teiseks oleks kaitseks sunnitöö kehtestamise vastu, sest pühapäevade nihutamine sotsialismiajal on varjatud sunnitöö vorm. Üle minnes uude aega, peaks seda kinnitama. Kuidas redaktsioonitoimkond nendesse asjadesse suhtub?

L. Hänni: Mis puudutab õigust puhkusele ja pühapäeva kuulutamist puhkepäevaks, siis redaktsioonitoimkond ka seda teemat eraldi ei puudutanud, küll aga vajab teema käsitlemist. Minul isiklikult ei ole küll midagi selle vastu, kui pühapäeval puhata saaks, ainult ma kardan, et seda õigust vist kindlustavad rohkem meie elulaad ja meie kombed kui põhiseadus. Põhiseaduses võiks see olla muidugi fikseeritud kui ideaal.

/PA 23.11.1991 istungi stenogrammist:

Juhataja: [...] Teiselt toimkonnalt viimane tähtis küsimus, millesse me katsume hääletamise teel selgust tuua. Palun, härra Lauri Vahtre!

L. Vahtre: Austatud assamblee! See puudutab § 29 esimest lauset, õieti selle lause lõppu. Toimkond ei suutnud välja mõelda, miks peaks olema selle esimese lause lõpus need kolm sõna, mis seal praegu on. „Igal kodanikul on vabadus valida tegevusala, elukutset ... seadusega määratud alustel.“ Jälle on küsimus selles, kas keegi suudab tõestada, et kui sellist seadust ei ole, et siis riigielu midagi kaotaks. Meie toimkond seda vahet ei leidnud. Võib-olla me oleme rumalamad. Aitäh!

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Redaktsioonitoimkond leidis, et vabadus valida tegevusala, töökohta ja elukutset ei ole siiski absoluutne vabadus. Riik ei suuda seda vabadust garanteerida ja selletõttu on reservatsioon siin paragrahvis vajalik. Nii et meie jääme oma esialgse teksti juurde. Juhataja Erinevad pooled on oma seisukohti tutvustanud, ja kui on võimalik, siis loeme viimaseks sõnavõtjaks härra Adamsi.

J. K. Talve: Jah, lugupeetud kolleegid, ma olen selle ärajätmise poolt, ja viitaksin proua Hänni öeldule, et riik ei suuda seda tagada. Kuidas ta seda siis seadusega tagab? Ma ei tea, missuguse seadusega. Aitäh!

A. Sirendi: Austatud kolleegid! Ma muidugi toetan praegust teksti, sest mitte niivõrd riik ei suuda tagada, vaid kodanik ei suuda tagada seda, et ta oleks kõlblik ühele või teisele elukutsele. Seadus peab määrama, kas ta autojuhiks sobib või mitte, kas ta õpetajaks kõlbab või mitte. Minu arust on see parimal viisil esitatud, mis võimalik on.

H. Runnel: Kallid kolleegid! Mina põhimõtteliselt pooldan nende sõnade väljajätmist: „seadusega määratud alustel“. Riik aitab ju töö võimaldamisele kaasa. Selle lause ma võib-olla sõnastaksin lihtsamast eesti keeles, et riik aitab töö leidmisel või aitab tööd leida. Ma lisaksin edaspidi võib-olla veel juurde, et riigi kohus on võidelda tööpuuduse vastu. See on konstitueeriv lause. Aga see esimene lõpp võib ära langeda. Tänan!

J. Adams: Ma arvan ka, et see vabadus valida tegevusala, töökohta ja elukutset on inimese üks põhiõigus ja sellel ei ole riigiga mitte midagi oluliselt tegemist. Sellest võib valesti aru saada. Kõigepealt võib-olla tekib arusaamatus, et kui on selline õigus, siis mingisugune

töökoht või elukutse või midagi muud ei võiks seda taotlevale inimesele esitada mingisuguseid nõudeid, näiteks kvalifikatsiooninõudeid või haridusnõudeid. Minu arvates see tekst seda ei kajasta. Teine probleem on, et ei ole riigi kohustus seda kellelegi tagada. Riigi puhul saab rääkida kahest asjast. Nimelt sellest, et riik ei takistaks selle õiguse teostamist, mis minu arvates on meile pärandunud väga tõsine probleem. Ja teiseks, kutsetakistused, eriti mis on puudutanud vabade kunstide inimesi, kelle nii-öelda ametialane tunnustamine on sõltunud sellest, kas ta on mingi tipp või ei. Probleem on selles, et riik ei tohiks takistada. Teine võimalus on, et riik aitaks kaasa selle töö leidmisele. Ma resümeerin: ma olen selle poolt, et siit see tarbetu kolmesõnaline piirang ära jätta. Juhataja Kuigi me lõpetasime sõnavõttud, on ennast registreerinud veel härra Niitsoo ja jälle härra Fjuk.

V. Niitsoo: Härra juhataja! Ma palun vabandust, et ma lati taha jäänuna ikkagi üritan oma seisukohta välja öelda, aga seda, mida ma öelda tahan, ei ole eelnevates sõnavõttudes veel kõlanud. Kõigepealt ma tahaksin kohe öelda, et ma pean vajalikuks siiski nende kahe sõna – „seadusega määratud“ – sissejätmist, ja seda päris mitmel põhjusel. Alustaksin sellest, et näiteks mittekodanikel ei ole õigust töötada teatud riigiametites, ja see peab olema seadusega määratud. Ja teiseks peab seadusega olema määratud, et kuulumise korral mitmesugustesse organisatsioonidesse, ühingutesse, erakondadesse või parteidesse, mille eesmärgid on kehtiva riigikorra vägivaldne kukutamine, ei tohi töötada teatud ametikohtadel, samuti riigiasutustes või kusagil mujal. See on maailma praktikas üsna levinud tava ja seda, ma arvan, ei peaks meie vaidlustama. Kordan oma ettepanekut, et me jääksime siiski põhiteksti juurde. Aitäh!

I. Fjuk: Lugupeetud juhataja! Ma saan aru, et inimese üks kõige põhilisemaid või ürgsemaid õigusi on õigus valida, valikuvabadus. Kui on juttu ikka valimisest, aga mitte realiseerimisest, siis ei pruugi siin seda kolme täiendava sõnaga kinnitada. Kõigil on õigus valida, mida süda lustib. Aitäh!

L. Vahtre: Juhin tähelepanu härra Niitsoo repliigis ilmnenule veale. Pole mõtet rääkida siin mittekodanikest, kes ei või töötada riigiametnikena, kui § 29 esimene lause sätestab väga selgelt selle õiguse igale kodanikule. Palun suhtuda teksti tähelepanelikult.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Selle pika läbirääkimise järel me kõik suudame kindlasti väga tähelepanelikult suhtuda sellesse probleemi ja meil on vast võimalik hakata ka hääletama. Konkureerivalt on hääletamisel kaks varianti. Jutt käib § 29 lõikest 1. Esimese variandi puhul me hääletame kas poolt või vastu. § 29 lõike 1 põhitekst, nagu see on esitatud leheküljel 4, ja konkureerivalt on hääletamisel teine variant, kus esimesest lõikest on võetud ära kolm viimast sõna: „seadusega määratud alustel“. Kes on selle poolt, et § 29 lõige 1 oleks sõnastuses, nagu see on leheküljel 4 põhitekstis meile esitatud? Hääletame. Poolt 13. Teine variant. Kes on selle poolt, et § 29 lõikest 1 jätta välja sõnad: „seadusega määratud alustel“? Hääletame. Poolt 14. Teine variant saavutas napi ühe häälega edumaa, mille sisu oli selles, et assamblee eelistab varianti, kus § 29 lõikest 1 jäävad välja kolm viimast sõna „seadusega määratud alustel“. Sellega on teise tematoimkonna apellatsioonid läbi hääletatud.

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Nüüd §-st 33. Kui te mäletate, seda paragrahvi on assamblee arutanud ja ka hääletanud, kuid siin ei jäta redaktsioonitoimkond oma jonn. Me ikkagi leiame, et kodaniku vabadus valida tegevusala, töökohta ja elukutset ei ole absoluutne vabadus, et siin võib seadus seada piiravaid tingimusi. Ka teiste maade põhiseaduste vastavate sätete analüüs kinnitas seda veendumust, samuti konsulteerimine ekspertidega.

L. Hänni: Kaido Kamalt on laekunud apellatsioon paragrahv 33 osas: jätta välja lõik 1. Siin on samuti vajalik arutelu ja hääletamine.

L. Hänni: Paragrahvi 33 kohta oli ettepanek esimene lause välja jätta. See oli ka Kaido Kama ettepanek. Kas Kaido Kama ei nõua selle tänast hääletamist?

Juhataja: Härra Kama ei nõua.

L. Hänni: Redaktsioonitoimkond jätab härra Kama kõik apellatsioonid (mis puudutasid § 26, § 33, § 57) niikuinii menetlusse. Nende hääletamist täna ei toimu, see lükatakse edasi.

H. Runnel: Austatud kolleegid! Kuna § 33 esimese lause – töö on iga inimese eneseteostuse väärikaim viis – sissetoomise initsiaator olin mina ja ma olen seda ka põhjendanud, siis ma ei näe mingit põhjust, miks me peaksime Kaido Kama erisoovi arvestama. Palun hääletame, siis saame aru selle kongressi vaimust!

Juhataja: Lugupeetud proua Hänni! Kas meil on võimalik see hääletus läbi viia?

L. Hänni: Kuna meil oli härra Kama ettepanek tema apellatsioon mitte hääletada, siis ma arvan, et me võiksime siiski seda soovi arvestada. Aga härra Kama võiks oma seisukoha välja öelda.

K. Kama: Mul on, jah, selline tagasihoidlik soov, et neid minu esitatud apellatsioon hääletada siis, kui need hääletused on lõplikud, mitte nii, et me praegu hääletame ja siis nädala pärast hakkame jälle teistpidi otsustama.

L. Hänni: Paragrahvis 33 oli ka redaktsioonitoimkonna alternatiiv, mis on küll õieti apellatsioon täiskogu eelmise hääletuse peale. Meie ettepanek oli lisada lõppu "seadusega sätestatud alusel", s. t. igal kodanikul on vabadus valida tegevusala, töökohta ja elukutset seadusega sätestatud alusel. Meie põhjendus oli see, et antud vabadus ei ole universaalne vabadus, seal on piirangud, mis tulenevad elukutsele esitatavatest nõuetest. Kui põhiseaduses on see säte ilma reservatsioonideta, siis on väga raske garanteerida, et see säte rakenduks realses elus töösse. Seetõttu me julgeme siiski teie ette veel kord tulla ettepanekuga lisada sõnad "seadusega sätestatud alusel".

Juhataja: Lugupeetud proua Hänni! Kui teeks nii, et see ettepanek kogub vahepeal assambleelt poolthääli, ja siis, kui me tuleme tagasi § 33 juurde, hääletame ka selle läbi? Aga praegu tuleb kõne alla § 38.

/PA 06.12.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Paragrahvis 33 on meil mitmel korral toimunud vaidlused selle üle, kas vabadus valida tegevusala, elukutset ja töökohta on absoluutne vabadus või piiratud seadusega. Siin me leidsime, et õige on jätta, et selline vabadus on absoluutne tegevusala ja elukutse valikul, aga mitte töökoha valikul. Seetõttu on redaktsioonitoimkond sisse viinud muudatuse ja jätnud sellest loetelust välja töökoha. Selles paragrahvis on ka alternatiiv, kuid selle juurde me jõuame hiljem.

L. Hänni: Paragrahvi 33 suhtes on redaktsioonitoimkond teinud ettepaneku esimene lause välja jätta. See ettepanek on ka tabelisse kantud ja tema autor tabelis on härra Kama. Redaktsioonitoimkond arutas üsna põhjalikult ka ettepaneku autori ja härra Runneli juuresolekul, kellelt esialgu pärineb see mõte tuua põhiseadusesse lause "Töö on inimese eneseteostuse väärikaim viis." Redaktsioonitoimkonnas avaldati arvamust, et antud lause ei ole formeeriva iseloomuga, ta on rohkem hinnanguline. Selles lauses väljendatud mõte leiab

igatpidi toetust ja võiks olla Eesti ühiskonna jaoks siht, kuhu poole me püüdleme, aga põhiseaduses, arvestades meie teiste sätete reguleerivat iseloomu, mõjub ta omamoodi võõrkehana. Siiski me ei lugenud antud teemat puhtalt redaktsiooniliseks küsimuseks ja seetõttu otsustasime, et täiskogu langetaks oma otsuse. Aitäh!

H. Runnel: Kallid Põhiseaduse Assamblee liikmed! Ma hoiatan viimast korda, et kui ma taban veel härra Hallaste halvustavatelt ülesastumistelt minu ja minutaoliste vastu, ma ei tea, siis ma kutsun kahevõitlusele, sest serveerida oma harimatust teiste kontseptuaalsete seisukohtade suhtes tänavapoisiliku lõõpimisega – assamblee ei ole koht selleks. Mis tähendab "ilusad deklaratiivsed asjad"? Seesama peatükk algab ju: "Igal inimesel on võõrandamatud inimõigused" – see ei ole normeeriv. Asi ei ole ainult normeerimises. Me rääkisime põhiseaduse vaimust. Inimese juurde kuuluvad mitmesugused asjad: on kodu, on isik, on südametunnistuse vabadus, mille alla kuuluvad usu- ja mõttevabadus. Ja töö on läbi aegade olnud üks inimese põhiomadustest, üks atribuutidest. Töö määrab inimese. Kui viitsida vaadata teisi põhiseadusi, teisi riike, siis seal on mõni riik isegi teinud tööharta, mis räägib inimese ja töö vahekorra ja riigi sotsiaalpoliitikast. Me tuleme sotsialismist, me oleme küllastunud riigi vägivallast ja mõtleme, et kogu sotsiaalorientatsiooni väljaviskamine uuest põhiseadusest on progressiivne. Ma kahtlen selles. See ei ole sugugi progressiivne. Ja kõikide töötajate peale mõeldes leian, et see on väga väärikas, kui üks riik suudab tunnistada töö inimese õilsaks ülesandeks ja sama õilis on muidugi ka puhkamine. Puhkamise õigust on põhiseadused sätestanud. Ma palusin toimkonnal sisse panna ka niisugune mõte, et pühapäev on puutumatu. See on puhkuse esimene võimalus, see on hingamise päev, see on kõigis uskudes sees, see on realselt teostatav. Ja ka seda peeti tarbetuks, ilguti selle üle. Täna tähelepanu eest!

Juhataja: Suur tänu! Me oleme kõik väga erinevad, kuid nendele erinevustele vaatamata ma arvan, et meie hulgas ei ole tänavapoisie. Ma olen veendunud, et samal seisukohal on nii Eesti Kongress, kes on saatnud oma parimad liikmed, vaimud siia saali, kui ka ülemnõukogu. Päril kindel on ka see, et iga sõna, mida me ütleme siin saalis, kantakse stenogrammi ja need stenogrammid jäävad meie rahvale arupidamiseks selle üle, millised me tegelikult olime. Kolmandat korda assamblee töö jooksul ma palun kõiki kolleege hoiduda sellest, et me põhiseaduse tegemise asendame üksteise hindamisega. Juhatus palub tungivalt seda kolmandat märkust arvesse võtta. Sõna saab kõneks proua Aaskivi.

Ü. Aaskivi: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Nüüd juhtuski see, mida härra Hallaste ennustas, et taoline säte meie põhiseaduses inspireerib igasuguseid mõtteid. Ja mulle tuli meelde üks lugu. Lugu kõlab nõnda. Kui sul kedagi ei ole, keda armastada, omaseks nimetada, isa, ema, venda, õde, ja kui sul ka midagi ei ole, siis vali endale üks omaks, vali töö. Ja sa hakkad armastama iseennast omaenese töös ja suur on see, keda sa armastad. Suuremat inimesel ei ole kui tegu. Nõnda ütles Juhan Liiv. Ma tahan selle jutuga öelda, et on tohutult palju ilusaid lauseid ja mõtteid öeldud eesti keeles. Kõigi nende lausete ja mõtete jaoks on olemas oma koht. Ja tülli minna nende ilusate lausete ja mõtete pärast on nüüd küll kõige hullem, mida me teha võiksime. Ma arvan, ka see põhjus ei ole piisav selleks. Ma arvan, et selleks hääletuseks valib igauks endale selle võimaluse ja rohkem sellel peatuda ei ole lihtsalt mõtet, veel vähem solvuda kellelgi kellegi peale. Aitäh teile!

A. Erm: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud assamblee liikmed! Ma tahtsin alustada oma esinemist Runneli toetamisega selles, mis ta Hallaste kohta ütles, aga kui seda ei tohi teha,

siis ma ei toeta teda. Mis puutub nüüd deklaratsioonidesse, siis terve hulk maailmas olemas olevaid seadusandlikke või seadusandlikul tasemel olevaid asju algavad kaunis deklaratiivselt. Näiteks, mida öeldakse niisuguse lause kohta nagu "Kõik inimesed on sündinud vabadena"? On see mingi normiloov lause? See on niisamuti deklaratiivne, ta konstateerib asja. Nii et nii väga piinlikult välja rookida põhiseadusest kõike, mis on natukene deklaratiivne, mis kõlab ilusasti, seda ma ei pea õigeks. Ja teiseks, võib-olla üldisemaks asjaks: me ei kirjuta põhiseadust ainult advokaatide kolleegiumi jaoks. Põhiseadust hakkavad õppima koolilapsed oma kodanikuõpetuse tundides. Ta peab olema arusaadav ja ta peab olema ka loetav. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Härra Jaan Kross! Nagu te näete, assamblee on tõsiselt hädas niisuguse toreda lausega, et töö on iga inimese eneseteostuse väärikaim viis. Ma arvan, et ei oleks liiast, kui te annaksite nõu, esitaksite oma arvamuse ka selles küsimuses. Kas on see võimalik? Palun puldist! Niisiis, § 33 esimene lause "Töö on iga inimese eneseteostuse väärikaim viis."

J. Kross: Mina väljendasin oma suhtumist, head kolleegid, sellesse lausesse komisjoni koosolekul ja see oli pooldav. Ma avaldasin mõtet, et kui me järjest kritiseerime oma ühiskonda kaldumises spekulatsioonile, teenimisele, eetiliste normide unustamisele, laisalt saavutatud profiidile, siis minu arvates niisugune lause on omal kohal. Ja ta peaks minu meelest olema omal kohal ka palvetamise aspektist asjadele vaadates, sest luterluses, mis meie usuliste hoiakute aluseks on, on töömoraalil oma tugev osa. Nii et minu arvates selline deklaratiivne, aga meie eetikat kinnitav lause põhiseaduses ei ole kurjast.

Juhataja: Tänan, härra Kross! Palun, kas meil on võimalik asuda hääletamisele? Kohaloleku kontroll veel kord. Kohal on 33. Arutelu objekt on § 33 esimene lause. Kolleeg Kama poolt on esitatud apellatsioon, mille sisu on selles, et jätta §-st 33 esimene lause välja. Kes on selle poolt, et vastavalt härra Kama apellatsioonile jätta §-st 33 välja esimene lause "Töö on iga inimese eneseteostuse väärikaim viis"? Hääletame. Poolt 8, vastu 22. Assamblee on otsustanud, et § 33 jääb lause: "Töö on iga inimese väärikaim eneseteostuse viis." Härra Kama apellatsioon on tagasi lükatud.

/PA 27.03.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): On olnud etteheiteid selle kohta, et meie põhiseaduse eelnõu praegune redaktsioon kaitseb liiga vähe kodanike ja teiste isikute sotsiaalseid õigusi, näiteks õigust tööle. On omaette küsimus, kuivõrd saab põhiseadus neid õigusi garanteerida, sest igal juhul on need erilaadsed õigused, võrreldes põhiõiguste ja vabadustega. Põhiõiguste ja vabaduste puhul on tähtis, et riigivõim ei sekkuks nende vabaduste teostamisse, küll aga sotsiaalsete õiguste puhul on tähtis just riigivõimu sekkumine, valitsuse positiivne programm. Ilmselt tuleb praeguses põhiseaduse versioonis tunnistada, et me loodame sellele, et Eesti Vabariigi valitsus ja Riigikogu ajavad sellist sotsiaalpoliitikat, mis on suunatud nende õiguste garanteerimisele ka ilma selleta, et need õigused oleks põhiseaduses otseselt fikseeritud./

/PA 03.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahvi 29 lõigus 1 on samasugune muudatus nagu eelmises paragrahvis. See tuleneb ka §-st 9 ja räägib sellest, et riik garanteerib Eesti kodanikele õiguse valida vabalt tegevusala, elukutset ja töökohta. Näitena võib tuua selle, et juba praegu nõutakse teatud ametikohtadel, näiteks laevakaptenitelt, kodakondsuse olemasolu, samuti peavad teatud riigiametites töötajad olema Eesti Vabariigi kodanikud. Sellel põhjusel ongi vaja põhiseaduses täpselt öelda, et selle õiguse puhul on võimalik eristada kodanikke ja mittekodanikke.

Juhataja: Niisiis, § 29 lõik 1. Küsimusi ega sõnasoovijaid ei ole. Me asume hääletama. Vabandust! Härra Sovetnikovil oli käsi püsti. Palun, härra Sovetnikov!

S. Sovetnikov: Lugupeetud eesistuja! Lugupeetud ettekandja! Tekstis oli, et igapähele on õigus vabalt valida. Kui õigus on igapähele, siis on see kindlasti ka Eesti kodanikul. Aga kui panna "Eesti kodanikul", siis tähendab see, et teistel ei ole üldse õigust.

L. Hänni: Seda ei väida ju keegi, et teistel seda õigust ei ole. Ma ütlen veel kord, et kõiki neid paragrahve tuleb lugeda koos §-ga 9. Nende paragrahvide koostõju tulemus on see, et põhiseadus garanteerib selle õiguse kodanikele, tehes sellega samaaegselt riigile kohustuseks garanteerida see õigus kõigile kodanikele. Mittekodanike õiguslik olukord on sätestatud samuti §-s 9, mis ütleb, et kui seadus kodanikke ja mittekodanikke ei erista, siis on nende õiguslik seisund võrdne.

V. Lebedev: Härra spiiker! Head kolleegid! Ma arvan, et me peame panema põhiseaduse teksti epigraafi "Muulased, minge välja!" Aitäh!

M. Lauristin: Lugupeetud juhataja ja lugupeetud proua Hänni! Praegune arutelu viib meid niisugusele arusaamisele, et kui assamblee liikmetel on raskusi lugeda kahte paragrahvi koos n.-õ. loogilise tervikuna, s. t. § 9 ja vastavalt § 28 ja § 29, millele järgnevad ka §-d 31, 44 ja 48, siis oleks ehk hoopis õigem tulla selle juurde tagasi, teha vaheaeg ja arutada seda, et mitte panna kõike loendina § 9, vaid ikkagi lõhkuda see laiali ja iga paragrahvi juures korrata lauset, mille me hääletasime sisse § 9. Tundub, et muidu võib tekkida tõepoolest see probleem, et mitte ainult assamblee liikmed, keda me siin täna kuulasime, vaid ka kõik põhiseaduse täitjad hakkavad välja kiskuma § 28, § 29, § 31, § 41, § 44 ja § 48. Seda võidakse teha kuritahtlikult ja mitte näha, et tuleb vaadata koos § 9 ja loetletud paragrahve.

L. Hänni: Lugupeetud proua Lauristin! Me kaalusime igasuguseid võimalusi, kuidas selgemalt aru saada, mida põhiseaduses on öeldud. Aga stiililiselt ja vormistuslikult oli väga raske korrata ühte ja sama mõtet põhiseaduse väga mitmes paragrahvis. Kas seegi aitab? Kui mõista ei taheta, siis ka ei mõisteta.

T. Velliste: Ma küll mõistan proua Lauristini muret, see on poliitilist laadi, kuid teiselt poolt peame siiski endale aru andma, et põhiseaduse tekst ei ole mitte populaarne ajaleheartikkel ega lendleht, vaid seaduse tekst, mida tuleb lugeda kontekstis. Ma arvan, et meil ei ole mõtet hakata nüüd uuesti paragrahve ringi tegema, nende järjekorda muutma jne. Ma kutsun hääletama siiski redaktsioonitoimkonna ettepaneku poolt.

Juhataja: Suur tänu! Kas proua Hänni soovib lõppsõna? Ka § 29 üle oli meil üsna pikk diskussioon. Enne soovib siiski veel sõna proua Lauristin. Palun!

M. Lauristin: Lugupeetud härra Velliste! Ma arvan, et ka Euroopa inimõiguste harta, Euroopa sotsiaalharta ja muud konventsioonid ei ole lendlehed, artiklid, luuletused ega loosungid. Seal nimelt praktiseeritakse seda, et igas vastavas paragrahvis, kus on niisugused teatud klauslid, tuuakse need ikkagi ära, kusjuures isegi üsna ühtlaste vormelitega.

L. Hänni: Ma võin tuua ühe ...

Juhataja: Üks hetk, proua Hänni, vabandust! Härra Salum soovib ka veel sõna sekka öelda.

V. Salum: Toetan täiesti härra Velliste ettepanekut, me ei saa kogu põhiseadust täiesti uuesti teha. Kui siia tullakse sooviga teha demagoogiat ja otsitakse lihtsalt demagoogia jaoks

materjali, siis tuleks muidugi kõik pulkadest ette teha. Ma arvan, et see redaktsioonitoimkonna ettepanek on täiesti väärt hääletamist.

Juhataja: Suur tänu, härra Salum! Samas olen sunnitud tegema teile märkuse, mida ma teen väga harva. Mul on nimelt palve, et kõik assamblee liikmed saaksid aru: me oleme tulnud siia kokku ühel eesmärgil. Ma palun hoiduda kasutamast selliseid mõisteid ning tegemast ka varjatud või kaudseid etteheiteid teistele assamblee liikmetele. Ma palun kõigi abi, et me jätkaksime tööd just nii. Kas ma võin lõppsõnaks anda sõna proua Hännile? Palun!

L. Hänni: Ma tahtsin tuua ühe näite proua Marju Lauristini ettepaneku juurde. Püüame need põhimõtted fikseerida igas kõne all olevas paragrahvis eraldi, näiteks § 29 lõigus 1, mis sel juhul kõlaks umbes nii: "Igaühel on õigus vabalt valida tegevusala, elukutset ja töökohta, seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra ning eristada kodanike ja mittekodanike õiguslikku seisundit." See tekitaks täpselt samasuguseid küsimusi, sest asjaolu sellest ei muutu. Kui me tunnistame, et teatud õiguste puhul on võimalik eristada kodanikke ja mittekodanikke, siis peame selle ka selgelt välja ütleva, seda ei saa kusagile peita. Praegu on § 9 sellisel kujul, et lähteolukord põhiseaduse jõustumisel ei piira Eestis viibivate välisriikide kodanike õigusi ja vabadusi.

Juhataja: Suur tänu! Kas me võime alustada hääletamist? Kes on selle poolt, et § 29 lõigus 1 teha parandus vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Palun hääletame! Poolt on 28, vastu 4. Assamblee võttis vastu otsuse muuta § 29 lõiku 1 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule. Samas ettepanekus sisaldub ettepanek muuta ka § 29 lõiku 2. Palun, proua Hänni!

L. Hänni: Lõigus 2 on redaktsiooniline parandusettepanek asendada loetelu, mis oli mitmuses – nakkushaigused, loodusõnnetused, katastroofid –, loeteluga ainsuses. See on stiili huvides. Samuti on ettepanek jätta välja sõnad "selles sätestatud korras", sest juba väide, mida seaduse alusel peab tegema süüdimõistetud, on piisav, et aru saada, mida mõeldakse.

Juhataja: Küsimusi ega sõnasoovijaid ei ole. Me asume hääletama. Kes on selle poolt, et muuta § 29 lõiku 2 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Palun hääletame! Poolt on 33, vastu ei ole keegi. Assamblee otsustas teha paranduse § 29 lõigus 2 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule.

Kehtiv põhiseadus: § 30. Ametikohad riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes täidetakse seaduse alusel ja korras Eesti kodanikega. Kooskõlas seadusega võib neid ametikohti erandkorras täita ka välisriigi kodanike ja kodakondsuseta isikutega.

Seadus võib piirata mõne kategooria riigiteenistujate õigust tegelda ettevõtlusega ja koonduda tulundusühendustesse (§ 31) ning õigust kuuluda erakondadesse ja mõnda liiki mittetulundusühendustesse (§ 48).

1938. a põhiseadus: § 32. Ametikohtade täitmine riigi- ja omavalitsusasutistes ning -ettevõtteis toimub seaduse alusel ja korras kodanikega, kellel on ametikohale vastavad võimed ja ettevalmistus. Ainult seaduses tähendatud alustel võib neid ametikohti täita välismaalastega.

Riigi- ja omavalitsusasutiste ja -ettevõtete teenistuses olevate isikute kohtulikule.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 39. Ametikohtade täitmine riigi- ja omavalitsusasutustes ning -ettevõtteid toimub seaduse alusel ja korras kodanikega, kellel on ametikohale vastavad võimed ja ettevalmistus.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 30. Ametikohtadele riigi- ja omavalitsusorganites määratakse seaduse alusel ja korras kodanikud, kellel on sellele ametikohale vastav ettevalmistus ja võimed.

J. Raidla eelnõu: § 42. Ametikohad riigi- ja omavalitsusasutustes täidetakse seaduse alusel ja korras kodanikega, kellel on ametikohale vastavad võimed ja ettevalmistus. Kooskõlas seadusega võib neid ametikohti täita ka välisriigi kodanike ja kodakondsuseta isikutega.

J. Adamsi eelnõu: § 31. Ametikohtadel riigi- ja omavalitsusasutustes ning riigiettevõtetes võivad töötada Eesti kodanikud. Ainult kooskõlas seadusega võib nendele ametikohtadele määrata välisriigi kodanikke ja kodakondsuseta isikuid.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 31. Ametikohtadel riigi- ja omavalitsusasutustes ning riigiettevõtetes võivad töötada Eesti kodanikud. Ainult kooskõlas seadusega võib nendele ametikohtadele määrata välisriigi kodanikke ja kodakondsuseta isikuid.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 60. Igal kodanikul on Eestis ilma igasuguse diskrimineerimiseta võrdne õigus pääseda riigi- või omavalitsuse teenistusse.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 61. Ametikohtadel riigi- või omavalitsuse asutustes võivad töötada ainult Eesti Vabariigi kodanikud. Välisriigi kodanikud ja kodakondsuseta isikud võivad eelmises lõikes nimetatud ametikohtadel töötada ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 34 (§ 34). Ametikohtadel riigi- ja omavalitsusasutustes ning riigiettevõtetes töötavad Eesti kodanikud, kellel on ametikohale vastav ettevalmistus ja võimed. Ainult kooskõlas seadusega võib nendele ametikohtadele määrata välisriigi kodanikke ja kodakondsuseta isikuid.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 37. Riigi- ja omavalitsusasutustes võivad töötada ametiisikutena Eesti kodanikud, kellel on ametikohale vastav ettevalmistus ja võimed. Nendele ametikohtadele võib välisriigi kodanikke ja kodakondsuseta isikuid määrata ainult kooskõlas seadusega.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 41. Riigi- ja omavalitsusasutustes võivad ametiisikutena töötada Eesti kodanikud, kellel on ametikohale vastav ettevalmistus ja võimed. Nendele ametikohtadele võib välisriigi kodanikke ja kodakondsuseta isikuid määrata ainult seaduses sätestatud korras ja tingimustel.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 41. Ametiisikutena võivad riigi- ja omavalitsusasutustes töötada Eesti kodanikud. Nendele ametikohtadele võib välisriigi kodanikke ja kodakondsuseta isikuid määrata ainult seaduses sätestatud korras ja tingimustel.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 41. Ametiisikutena võivad riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes töötada Eesti kodanikud. Nendele ametikohtadele võib välisriigi kodanikke ja kodakondsuseta isikuid määrata ainult seaduses sätestatud korras ja tingimustel.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 40. Ametiisikutena võivad riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes töötada Eesti kodanikud. Nendele ametikohtadele võib välisriigi kodanikke ja kodakondsuseta isikuid määrata ainult seaduses sätestatud korras ja tingimustel.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 30. Ametikohad riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes täidetakse seaduse alusel ja korras Eesti kodanikega. Kooskõlas seadusega võib neid ametikohti erandkorras täita ka välisriigi kodanike ja kodakondsuseta isikutega.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 30. Ametikohad riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes täidetakse seaduse alusel ja korras Eesti kodanikega. Kooskõlas seadusega võib neid ametikohti erandkorras täita ka välisriigi kodanike ja kodakondsuseta isikutega.

/PA 06.12.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Paragrahvi 41 esimeses lõikes on ka teksti lühendatud. Selle lause lõpust on ära jäänud fraas "kellel on ametikohale vastav ettevalmistus ja võimed". Me pidasime seda väidet põhiseaduse teksti seisukohalt mitte põhiseaduslikul tasemel olevaks. Normid ja tingimused konkreetsetele ametikohtadele peaks sätestama seadus ja selline viide põhiseaduses võiks eelnevat mõtet vähendada ja moonutada.

/I. Rebase kommentaarid 13.12.1991 redaktsiooni kohta: § 40 lg 2 ei haaku sama paragrahvi esimese lõikega. Vast oleks parem see paragrahv sõnastada järgmiselt „Ametiisikutena võivad riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes töötada Eesti kodanikud, välisriikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud aga ainult seaduses sätestatud juhtudel“.

/PA 03.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): On ettepanek lisada seni ühelõigulisele §-le 30 veel teine lõik, mis näeks ette võimaluse piirata mõnede kategooriate riigiteenistujate õigust kuuluda erakondadesse ja tegelda ettevõtlusega. Kuigi esimene lõik ütleb, et kohad riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes täidetakse seaduse alusel ja korras Eesti kodanikega, peavad need seadused, mis selle korra ja alused määravad, olema kooskõlas põhiseadusega. Põhiseaduse § 48, mis räägib õigusest koonduda ühendustesse, ei sea mingeid lisatingimusi. Järelikult, need seadused, mis räägivad riigiteenistujatest, ei saa hiljem, kui põhiseaduses vastav säte puudub, seada ka piiranguid nende isikute poliitilise tegevuse vabadusele ja majandustegevuse vabadusele. Küll aga on juba senine seadusandlik praktika näidanud, et mõnel juhul võib mõningate riigiteenistujate jaoks teatud piirangute kehtestamine otstarbekas olla. Näitena võib tuua kas või hiljuti vastu võetud julgeolekuteenistuse seaduse, milles on erakondadesse kuulumise keeld. Majandustegevuse vabadust on võib-olla vaja piirata näiteks maksuameti töötajatel, kes praegu lisaks tööle maksuametis annavad konsultatsioonifirmades nõu ka selle kohta, kuidas maksuseadustest kõrvale hiilida. Küllalt võib tuua ka teisi näiteid, kus mõningad piirangud võivad osutada otstarbekaks. Sellepärast on meil ettepanek arutada, kas Eesti Vabariigi huvides on sätestada põhiseaduslikult võimalus teha seadusega ettekirjutus riigiteenistujatele, piirates nende teatud õigusi. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu! Küsimusi ei ole, sõnasoovijaid ka mitte. Me saame asuda hääletama. Kes on selle poolt, et lisada vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule §-le 30 lõik 2? Hääletame, palun! Poolt 16, vastu 1. Assamblee on otsustanud täiendada § 30 lõiguga

Kehtiv põhiseadus: § 31. Eesti kodanikel on õigus tegelda ettevõtlusega ning koonduda tulundusühingutesse ja -liitudesse. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikega ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel.

1938. a põhiseadus: § 18. Kodanikel on õigus seaduses ettenähtud alusel ja korras koonduda kultuurilistesse, teaduslikesse, üldkasulikesse, kutselistesse, poliitilistesse ja muusse ühinguisse ning liitudesse. Seadusega võidakse seda õigust kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra ja kõlbluse huvides.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 32. Kodanikel on õigus elukutse valida, avada ettevõtteid, tegutseda majandusaladel ja koonduda majanduslikesse ühinguisse ja liitudesse. Töökaotuse korral tagab Eesti oma kodanikele kohase riikliku sotsiaalabi.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 22. Majanduselu peab põhinema vabal ettevõtlusel ja turumajanduse põhimõtetel. Kodanikele on tagatud elukutse ja majandusliku algatuse vabadus ning ühinemine majandusühendustesse.

J. Raidla eelnõu: § 34. Kodanikel on õigus seadusega ettenähtud alustel ja korras tegeleda ettevõtlusega ning koonduda tulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse.

J. Adamsi eelnõu: § 25. Igal inimesel on õigus vabalt valida elukutset, tegevusala ja töökohta, algatada ettevõtteid, tegutseda majandusaladel ja liituda sel eesmärgil teistega majanduslikesse ühingutesse ja liitudesse. Igal inimesel on õigus ja kohustus ise leida endale tööd. Riik abistab leidmisel. Streigivabadus ja Eestis kindlustatud. Streigid ja töötülid lahendamiseks reguleeritakse seadusega. Töökohustust ei ole.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 22. Kõigil on õigus seadusega sätestatud alustel ja korras tegeleda ettevõtlusega ning koonduda tulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 22. Kõigil on õigus seadusega sätestatud alustel ja korras tegelda ettevõtlusega ning koonduda tulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 23. Kõigil on õigus seadusega sätestatud alustel ja korras tegeleda ettevõtlusega ning koonduda tulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 22. Kõigil on õigus seadusega sätestatud alusel ja korras tegeleda ettevõtlusega ning koonduda tulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 31. Igaühel on õigus tegelda ettevõtlusega ning koonduda tulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 31. Igaühel on õigus tegeleda ettevõtlusega ning koonduda tulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra.

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Eelmisest assamblee istungist jäi meil menetlusse teise toimekonna ettepanek, et põhiseaduses peaksid olema sätestatud garantiid Eestis elavate isikute ja kodanike majanduslikule tegevusele. Selle ettepaneku realiseerimiseks ongi praegu sattunud eelnõusse § 22, mis ütleb, et kõigil on õigus seadusega sätestatud alustel ja korras tegelda ettevõtlusega ning koonduda tulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse.

/PA 10.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahv 31 on nende paragrahvide loetelus, mis muutusid seoses sellega, et §-s 9 me tegime muudatuse. Õigus tegelda ettevõtlusega ning koonduda tulundusühingutesse ja -liitudesse on praeguse formuleeringu kohaselt antud Eesti kodanikele.⁵¹ Põhjendus on analoogne eelmiste paragrahvide kohta öelduga. See on majandustegevusvabadus, mille suhtes enamik riike eristab kodanikke ja mittekodanikke, andes oma kodanikele majandustegevuses teatud eelised. Meil tuleb otsustada, kas selline eristamine on ka Eesti Vabariigi otstarbekas.

V. Rumessen: Lugupeetud ettekandja! Kas mittetulunduslikud ühingud ja liidud sisaldavad endas näiteks ka loomingu liitude jne. mõiste? Kuidas te seda tõlgendate? Aitäh! L. Hänni Praegusel juhul me arutame küll tulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse kuulumist, aga mittetulunduslikud ühingud ja liidud on kindlasti ka loomingu liidud.

Juhataja: Härra Laar, palun!

M. Laar: Austatud spiiker! Austatud ettekandja! Kui ma kahe eelmise paragrahvi, § 28 ja § 29 muudatustest võiksin veel kuidagi aru saada, siis nüüd ma kardan, et kui me kirjutame Eesti Vabariigi põhiseadusesse sisse võimaluse piirata ettevõtlust kodakondsuse alusel, siis, andke andeks, see tähendab, et me lendame lihtsalt kogu oma majandusega uppi ja väga kiiresti. Sellist sätet ettevõtluse piiramise kohta ma küll ei tea üheski vähegi mõistlikus põhiseaduses. Siin ei aita ausalt öeldes ka viited §-le 9, kuna mõni ettevõtja, kellele seda sätet näidata, vaevalt viitsib hakata seda paragrahvi üles otsima. Ma olen küll täiesti kategooriliselt selle sätte vastu, mis seab piirangud ettevõtlusele. Aitäh!

L. Hänni: Tõesti on huvitav, et härra Laar ja härra Lebedev loevad neid sätteid väga ühtemoodi. Kusagil siin ei ole ju kirjas, et neid õigusi mittekodanikel piiratakse, seda ei loe siit kuidagi välja. See on võimalus eristada kodanikke ja mittekodanikke. Võib-olla on meil vaja tulevikus anda välismaalastele soodusrežiim, võrreldes Eesti Vabariigi kodanikega. See säte võimaldab eristada nende õiguslikku seisundit, aga mitte ei piira mittekodanike tegelemist ettevõtlusega.

Juhataja: Härra Tarand, palun!

A. Tarand: Ma jätaaksin praegu kõrvale need poliitilised hirmud, mis nende tõlgendamise seostuvad, ja suunan küsimuse tulevikku. Kuidas Euroopa Ühenduse seadustega selliseid võimalusi tõlgendada, nagu siin on? Kas see saab ka üheks kõikaks kodarates? Aitäh!

L. Hänni: Eesti seadusandjal, tulevasel Riigikogul, on täielik vabadus kehtestada ka välismaalaste ettevõtlusele selline õiguslik režiim, mis on Eesti riigile sobiv. Ma ei näe mingit põhjust arvata, et selle sätte alusel hakataks tulevikus välismaalaste ettevõtlusvabadust

⁵¹ Vt Redaktsioonitoimekonna ettepanekud põhiseaduse eelnõu muutmiseks, 10.04.1992. ERA.R-2324.1.31, 1 102.

Eestis piirama. Kui me aga kirjutaksime selle õiguse põhiseadusesse sisse kui igapäevase, siis me lihtsalt piirame Eesti tulevase Riigikogu tegutsemisvabadust.

Juhataja: Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Tänan! Ma juhin tähelepanu kahele asjale. Tõepoolest, me ei saa ikkagi Eesti kodanikke võrdsustada kõigi muulastega. Kuna praegu on õhus hõljumas see, et kõik võõrsilt tulnud aktsionärid ja algatajad on tähtsamad kui kodused inimesed, kes on käpardid ning raha- ja majandusajades viletsad, siis võibki juhtuda, et kõigil teistel on justkui õigus ja Eesti omal kodanikul ei ole. Selle kinnitamine on siin väga vajalik. Pealegi on juttu, et nad saavad liituda. Aga keeleline märkus on võib-olla veelgi olulisem. Ma juhin tähelepanu 15. ettepanekule ja 10. ettepanekule korraga, kus on grammatiline samasus. 15. ettepanekus on öeldud niimoodi, et Eesti kodanikel on õigus koonduda. Kümnes ettepanekus on öeldud, et Eesti kodanikul on õigus koonduda. Siin peaks võib-olla ka olema "kodanikel", sest üks inimene ei saa koonduda, ainsus ei saa koonduda. Tänan!

L. Hänni: Paragrahv 31. Kas kasutada ainsust või mitmust? Ka üks kodanik võib tegelda ettevõtlusega, aga koondumine on tõepoolest kollektiivne nähtus, nii et siin võib kaaluda mitmuse kasutamist, aga see ei ole sisuline küsimus.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Kas te olete nõus sellega, et sõna saavad veel härra Talve ja härra Hallaste ja pärast seda on ehk võimalik hääletamise teel otsus vastu võtta? Proteste pole. Me oleme niimoodi kokku leppinud, et sõna saavad veel härra Talve ja härra Hallaste. Härra Talve, palun!

J. K. Talve: Lugupeetud kolleegid! Härra Tarandil oli õigus, kui ta viitas Euroopa Ühendusele ja sellega seotud probleemidele. On selge, et niisugune diferentseeritud suhtumine oma kodanikesse ja välismaalastesse on Euroopa Ühenduse raamides kaotatud. Aga Eestil on Euroopa Ühendusse veel küllaltki pikk tee, me oleme n.-ö. alles selle tee alguses. Kui vaadelda teisi võrdseid riike, näiteks Soomet, siis Soome on olnud vägagi protektsionistlik ja kontrollinud väga rangelt välismaalaste ettevõtlust. Kas see on vajalik olnud, see on iseasi. Eesti praeguses majanduslikus olukorras peaksin ma vajalikuks mitte piirata näiteks välisinvesteeringuid, aga see ei takista küll neid kontrollimast. Selleks kontrolliks annaks võimaluse diferentseeritud suhtumine. Selles mõttes ma oponentriksin natuke härra Laarile. Aitäh!

Juhataja: Härra Hallaste, palun!

I. Hallaste: Aitäh, härra juhataja! Mul ei ole küsimus, vaid tõepoolest sõnavõtt. Ma toetan härra Talve ja härra Laari arvamust selle kohta, et siin ei tohiks olla piiranguid Eesti kodanikule või mingisugust diferentseerimist Eesti kodanike ja välismaalaste osas. Kuna põhiseadus loob omamoodi takistused ka Riigikogule teha mingit asja, mis võiks Eesti riigile kahjulikult mõjuda, siis ma arvan, et kodakondsusest lähtuvad piirangud just ettevõtluse puhul – muud see paragrahv ei käsitle – oleksid Eestile äärmiselt kahjulikud. Ma kutsun üles hääletama selle parandusettepaneku vastu. Nagunii pannakse asi pärast minu sõnavõttu hääletusele. Ma juhin tähelepanu, et vajutame punasele nupule. Aitäh!

Juhataja: Meil on käes väga täpsed ettekirjutused, kuid ilmselt küll ajaraiskamiseks annan proua Hännile võimaluse lõppsõnaks. Palun veel kord teie tähelepanu! Proua Hänni, palun!

L. Hänni: Ma soovin, et siin saalis ei jääks kõlama mõte, et meie põhiseaduse § 31, juhul kui hääletatakse sellise redaktsiooni poolt, nagu me ette panime, piiraks välismaalaste ettevõtlusvabadust Eestis. Seda see mingil juhul ei tee. See annab ainult seadusandjale võimaluse ka tulevikus otsustada seda, kas Eesti Vabariigi kodanikel ja välismaalastel peab olema ühesugune õigus arendada majandustegevust Eesti Vabariigis. Juhataja Suur tänu! Ma palun vabandust härra Talvelt, kuid assamblee nõusolekul me leppisime kokku, et sõnavõttud lõpetab härra Hallaste, ja proua Hänni sai juba sõna lõppsõnaks. Härra Talvel on käsi püsti, see on protesti märk ja protestiks saab sõna alati. Palun!

J. K. Talve: Ma tahtsin ainult parandada härra Hallastet, kes keeras mu sõnavõtu täpselt pea peale. Ma olen selle ettepaneku poolt.

Juhataja: Ega härra Hallaste ei taha parandada härra Talve sõnu? Ma olen Hallastele väga tänulik. Me asume hääletama. Niisiis, § 31. Kes on selle poolt, et muuta § 31 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Palun hääletame! Poolt on 21, vastu on 11. Assamblee on teinud otsuse muuta § 31 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule./

Kehtiv põhiseadus: § 32. Igaühe omand on puutumatu ja võrdselt kaitstud. Omandit võib omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras üldistes huvides õiglase ja kohese hüvituse eest. Igaühel, kelle vara on tema nõusolekuta võõrandatud, on õigus pöörduda kohtusse ning vaidlustada vara võõrandamine, hüvitus või selle suurus.

Igaühel on õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Kitsendused sätestab seadus. Omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt.

Seadus võib üldistes huvides sätestada vara liigid, mida tohivad Eestis omandada ainult Eesti kodanikud, mõnda liiki juriidilised isikud, kohalikud omavalitsused või Eesti riik.

Pärimisõigus on tagatud.

1938. a põhiseadus: § 26. Omandiõigus on kindlustatud. Selle õiguse kitsendused määratakse seadusega.

Omandi võõrandamine omaniku nõusolekuta võib toimuda ainult seaduse alusel ja korras üldistes huvides ja õiglase tasu eest. Vaidluse korral on pöördumine kohtu poole kindlustatud.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 33. Eesti kodanikul on õigus omandile, mis on kitsendatud ainult seadusega. Omandi võõrandamine omaniku nõusolekuta võib toimuda ainult seaduse alusel ja korras üldistes huvides ja õiglase tasu eest. Vaidluse korral on kindlustatud pöördumine kohtu poole.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 23. Omand on puutumatu. Omandi võib ühiskonna huvides võõrandada ainult seadusega ettenähtud korras ja alusel ning õiglase tasu eest. Omandiõiguse kohtulik vaidlustamine on seadusega tagatud.

J. Raidla eelnõu: § 40. Omandi- ja pärimisõiguse kindlustab riik. Nende õiguste sisu ja piirid määrab seadus. Omandit võib omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seaduse alusel ja korras üldistes huvides õiglase ja kohese hüvituse eest. Vaidluse korral on kohtu poole pöördumine kindlustatud. Miski käesolevas paragrahvis ei takista seadusega ettenähtud erikonfiskeerimist.

J. Adamsi eelnõu: § 26. Omandiõigus on kindlustatud. Selle õiguse kitsendused määratakse seadusega. Omandi võõrandamine omaniku nõusolekuta võib toimuda ainult üldistes huvides ja õiglase tasu eest korras, mis on kehtestatud seadusega. Vaidluse korral on pöördumine kohtu poole kindlustatud. Riigi kohustus on kindlustada pärimis- ja autoriõigus.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 26. Omandiõigus on kindlustatud. Selle õiguse kitsendused määratakse seadusega. Omandi võõrandamine omaniku nõusolekuta võib toimuda ainult üldistes huvides ja õiglase tasu eest korras, mis on kehtestatud seadusega. Vaidluse korral on pöördumine kohtu poole kindlustatud. Riigi kohustus on kindlustada pärimis- ja autoriõigus.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 50. Omand on Eestis puutumatu. Omandi puutumatust kaitseb riik. Omandi- ja pärimisõiguse sisu ja piirid sätestab seadus kooskõlas rahvusvahelise õiguse normide ja üldtunnustatud põhimõtetega. Omaniku nõusolekuta võib omandit võõrandada ainult õiglase ja kohese hüvituse eest seaduses sätestatud alustel ja korras. Vaidluse korral on pöördumine kohtu poole kindlustatud.

Miski käesolevas paragrahvis ei takista erikonfiskeerimise korras ära võtta esemeid, mida võib omandada ainult eriloaga, mis aga antud juhul puudub, samuti kuriteo läbi omandatud vara.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 27 (§ 27). Omandiõigus on kindlustatud. Selle õiguse kitsendused määratakse seadusega. Omandi võõrandamine omaniku nõusolekuta võib toimuda ainult üldistes huvides ja õiglase tasu eest korras, mis on kehtestatud seadusega. Vaidluse korral on pöördumine kohtu poole kindlustatud. Riigi kohustus on kindlustada pärimis- ja autoriõigus.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 30. Omandiõigus on kindlustatud. Selle õiguse kitsendused määratakse seadusega. Omandi võõrandamine omaniku nõusolekuta võib toimuda ainult üldistes huvides ja õiglase tasu eest korras, mis on kehtestatud seadusega. Vaidluse korral on kohtu poole pöördumine kindlustatud. Riigi kohustus on kindlustada pärimis- ja autoriõigusi.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 34. Omandiõigus on kindlustatud. Selle õiguse kitsendused sätestatakse seadusega. Omandi võõrandamine omaniku nõusolekuta võib toimuda ainult üldistes huvides ja õiglase hüvitise korras, mis on sätestatud seadusega. Vaidluse korral on kohtu poole pöördumine kindlustatud. Riigi kohustus on kindlustada pärimis- ja autoriõigus.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 34. Omandiõigus on kindlustatud. Selle õiguse kitsendused sätestatakse seadusega. Omaniku nõusolekuta võib omandit võõrandada ainult üldistes huvides ja õiglase hüvitise eest korras, mis on sätestatud seadusega. Vaidluse korral on kohtu poole pöördumine kindlustatud. Riigi kohustus on kindlustada pärimis- ja autoriõigus.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 34. Omandiõigus on kindlustatud. Selle õiguse kitsendused sätestatakse seadusega. Omaniku nõusolekuta võib omandit võõrandada ainult üldistes huvides ja õiglase hüvitise eest seaduses sätestatud korras. Vaidluse korral võib pöörduda kohtu poole. Riik kaitseb pärimis- ja autoriõigust.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 33. Omandiõigus on kindlustatud. Selle õiguse kitsendused sätestatakse seadusega. Omaniku nõusolekuta võib omandit võõrandada ainult üldistes huvides ja õiglase hüvitise eest seaduses sätestatud korras. Vaidluse korral võib pöörduda kohtu poole. Riik kaitseb pärimis- ja autoriõigust.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 32. Kõigi omand on puutumatu ja võrdselt kaitstud. Omandit võib omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras üldistes huvides õiglase ja kohase hüvituse eest. Igaühel, kelle vara on tema nõusolekuta võõrandatud, on õigus pöörduda kohtusse ning vaidlustada vara võõrandamine, hüvitus ja hüvituse suurus. Igaühel on õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Kitsendused sätestab seadus. Omand kohustab. Omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt. Seadus võib sätestada vara liigid, mida tohib Eestis omandada ainult Eesti riik, tema kodanikud, kohalikud omavalitsused ja teatud liiki juriidilised isikud. Pärimisõigus on tagatud.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 32. Igaühe omand on puutumatu ja võrdselt kaitstud. Omandit võib omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seadusega sätestatud juhtudel ja korras üldistes huvides õiglase ja kohese hüvituse eest. Igaühel, kelle vara on tema nõusolekuta võõrandatud, on õigus pöörduda kohtusse ning vaidlustada vara võõramine, hüvitus ja hüvituse suurus. Igaühel on õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Kitsendused sätestab seadus. Omand kohustab. Omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt. Seadus võib sätestada vara liigid, mida tohib Eestis omandada ainult Eesti riik, tema kodanikud, kohalikud omavalitsused või teatud liiki juriidilised isikud. Pärisõigus on tagatud.

PA 14.02.1992 eelnõu: § 32. Igaühe omand on puutumatu ja võrdselt kaitstud. Omandit võib omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seadusega sätestatud juhtudel ja korras üldistes huvides õiglase ja kohese hüvituse eest. Igaühel, kelle vara on tema nõusolekuta võõrandatud, on õigus pöörduda kohtusse ning vaidlustada vara võõramine, hüvitus ja hüvituse suurus. Igaühel on õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Kitsendused sätestab seadus. Omand kohustab. Omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt. Seadus võib sätestada vara liigid, mida tohib Eestis omandada ainult Eesti riik, tema kodanikud, kohalikud omavalitsused või teatud liiki juriidilised isikud. Pärisõigus on tagatud.

/II toimkonnale 01.11.1991 H. Runneli poolt esitatud ettepanek lähtudes I. Rebase projekti numeratsioonist:

§ 50. Omand on puutumatu – selle juurde lisada mõte:

Riik peab talitsema oligarhilise (s.t era-) kapitali survet (kodanikele) piirava seadusega. Suurkapital peab andma eraldisi ühiskonna sotsiaalseks ja kultuuriliseks arendamiseks. Põhjendus: See on monopolide piiramise probleem, mis sotsialismist tulnutule esialgu võõras, kuid näit. USA-s omal ajal aastatepikkust peamurdmist tekitanud. Juhul kui seda ei saa öelda II peatükis, peaks selle mõtte edasi andma „üldsätete“ peatükile. Käsikirjaliselt juurde lisatud „ei arvestata“.

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist:

H. Runnel: [...] Kogemuste hulka kuulub ka see, kuidas suhtuda riigimonopolisse ja eramonopolisse. Meil ei ole veel väga selge, kui võimas on erakapital, kui seda ei talitseta. Paragrahv 30 on justkui ammendav: seal öeldakse, et omandiõigus on kindlustatud, selle õiguse kitsendused määratakse seadusega. Aga kas ei oleks õigem juba siin jätkata natuke täpsemalt ja öelda julgelt, et riik peab talitsema oligarhilise või erakapitali survet üksikule kodanikule piiravate seadustega ja võib-olla panema ka erakapitalile sõnaselgelt kohustuse teha eraldisi ühiskonna sotsiaalseks ja kultuuriliseks arendamiseks? Vähemalt minu naha vahel on see kogemus olemas ja pean õigeks sellist lähenemist, et mõningaid asju nii julgelt sõnastada.

/II toimkonna 10.01.1992 koosoleku protokollist: § 33. A. Lepsi ettepanek: Omand on puutumatu ja seaduse kaitse all. Ettepanek: parandada esimese lause sõnastust. Otsustati: Toetati A. Lepi ettepanekut.

/PA 06.02.1992 istungi stenogrammist: Oluliselt on täpsustatud ka § 32, mis räägib omandiõigusest. Kuigi meie eelnevas eelnõus esitatud tekst oli täies vastavuses 1938. aasta põhiseaduse tekstiga, tuli selle sätte kohta väga palju märkusi. See näitab, et praeguses olukorras on Eesti ühiskonnas just omandiküsimus väga põhimõtteline ja antud olukorras vajab omand palju selgepiirilist kaitset, kui see oli vajalik näiteks 1938. aastal. On ettepanekuid, et põhiseaduses oleks selgelt öeldud, et omand on püha ja puutumatu. Me leidsime siiski, et siin ei tasu kalduda teise äärmusesse, hakates fetišeerima eraomandust, vaid leidsime, et piisab, kui öelda, et omand on puutumatu. Niisiis, praegune redaktsioon tagab ühelt poolt omandi kaitse, sätestades selle puutumatuse, kõigi omandi võrdse kaitse. Lisaks õiglasele hüvitusele on sisse toodud kohese hüvitamise põhimõtte ja õigus vaidlustada mitte ainult vara võõrandamist, vaid ka hüvitist ja selle suurust. Teiselt poolt on peetud vajalikuks tuua sisse ka ühiskonna garantiid kitsarinnalise omanikuhuvi eest. Selles sättes on öeldud, et omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt, samuti on riigil õigus seada sisse piirangud teatud liiki vara omandamisele. Üks muudatus, mis veel läbib II peatükki, on see, et kõik õigused ja vabadused on sõnastatud inimese subjektiivse õigusena. Näiteks kas või paragrahv, mis räägib omandiõigusest. Eelmine versioon – omandiõigus on kindlustatud – on lahti kirjutatud kui igäuheõigus. See võimaldab inimesel pöörduda kohtu poole oma subjektiivsete õiguste rikkumise puhul, kusjuures § 15 kohaselt võib kohtuasja läbivaatamisel igäüks nõuda mis tahes asjasse puutuva õigusakti või toimingu põhiseadusvastaseks tunnistamist. See tähendab, et Eesti Vabariigis on kodanikupoolne initsiatiiv põhiseaduse järgimiseks ja samuti antakse kohtule võimalus mitte rakendada mis tahes õigusakti, kui see on põhiseadusvastane või vastuolus põhiseaduse üldise mõttega. Niisiis on antud inimesele hoovad oma õiguste ja vabaduste kaitseks. See tugevdab ühtlasi kohtuvõimu autoriteeti kolmanda, sõltumatu võimuna.

/PA 03.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahvi 32 lõige 4. Siin on ettepanek täpsustada seda sätet, andes põhiseaduses viite sellele, mille alusel võib seadusandja piiritleda need vara liigid, mille suhtes on omandamise piirangud. See viide peaks olema selline, et need piirangud peavad tulenema vara iseloomust. Kui me jätaksime seadusandjale siin täiesti vabad käed, on oht, et teatud ühiskondlike muudatuste korral võib näiteks riikliku omandi suhtes jällegi kehtestada teatud eelisolukorra, nagu on seni olnud, võidakse pöörduda tagasi selle juurde, et näiteks tootmisvahendid võiksid olla ainult riigi omand. Aga juhul, kui me ütleme, et see piirang või kitsendus peaks tulenema vara iseloomust, tähendab see, et igal juhul tuleb leida põhjendus, miks antud vara iseloom tingib seda kitsendust, sest samal ajal on ka selge, et tõepoolest on teatud valdkonnad, näiteks relvade tootmine, mida riik peaks hoidma oma kontrolli all. Nii et ettepanek on lisada sellesse sättesse täpsustus.

Juhataja: Tänan! Härra Järlik, palun!

R. Järlik: Austatud assamblee! Selles paranduses on vara liigid ja ka juriidiliste isikute liigid. Kas need sõnad "mõnda liiki juriidilised isikud" on tingimata vajalikud, kui tulenevalt vara iseloomust võib seadus sätestada vara liigid, mida tohib omandada üks, teine või kolmas? Kas siis sellega ei ole juba öeldud, et mõned juriidilised isikud ei pruugi omada õigust sellele varale?

L. Hänni: Siin on öeldud positiivses vormis, mida tohib Eestis omandada. Kui siin on lisandus "mõnda liiki juriidilised isikud", siis võimaldab see diferentseerida ka teatud juriidiliste isikute kategooriaid. Kui seda lisandust ei ole, siis on võimalik seaduses eristada ainult Eesti riik, tema kodanikud, kohalikud omavalitsused, aga kõne alla võivad tulla ka juriidilised isikud, näiteks välismaa kodanikel on teatud osa aktsiatest.

Juhataja: Tänan! Härra Arjukese!

R. Arjukese: Kuna see on positiivne määratlus, mida tohivad omada need, need ja need, siis kas põhimõtteliselt on võimalik anda ammendavat juriidiliste isikute loetelu? Ma kardan, et see ei ole üldse võimalik. Oleks mõeldav, kui me annaksime selle loetelu, kes ei või omada, aga ma kahtlen, kas üldse on võimalik anda niisugust, kes võivad omada. Loetelu peaks algama kõigepealt sellega, et tuleb sätestada vara liigid, mille puhul piirangud on üldse vajalikud. Neid liike on lõplik arv. Tuleb loota, et ei ole ka eriti palju neid vara liike, kus tuleb teha kitsendusi. Nii et siin ei ole sellist probleemi, et me ei suudaks üldse neid juriidilisi isikuid piiritleda. Tulenevalt sellest, et vara enda liigid on piiratud, on seadusandjal siiski võimalik see ammendav loetelu anda.

Juhataja: Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Lugupeetud ettekandja ja ülejäänud kolleegid! Selle paranduse juures tekib minul väga põhimõtteline kimbatu. Me oleme määratlenud riigi tüübi ja on kuidagi üsna loomulik, et kõik seadused, normid ja põhimõtted tulenevad sellest eelvalikust, aga sinne täpsustus tahab teha tähtsamaks asja, mitte sõna ja idee. Siin on öeldud, et tulenevalt vara iseloomust. Aga kas mitte ei oleks õigem öelda "tulenedes riigi iseloomust"? Kui on demokraatlik riik või mõni teist tüüpi riik, siis ei ole ju oluline, missugune on vara iseloom, määrav on riigi iseloom. Kas öelda umbes niimoodi, et "vara iseloomuga kooskõlas", mitte "tulenevalt vara iseloomust"? See on seesama kaunis filosoofiline küsimus, kumb on enne, kas asi või idee. Me oleme ikkagi ehitanud riiki demokraatia ideest lähtudes, aga selles punktis läheme kohutavalt positivistlikuks ja räägime, et kõik tuleneb ainult ainst ja see aine dikteerib meie maise elu. See on minu arust üks kohutav punkt, kohutav ummik. Tänan!

L. Hänni: Ilmselt teatud nüansivahe on formuleeringutel "tulenevalt vara iseloomust" või – nagu pakkus härra Runnel – "vara iseloomuga kooskõlas" olemas, kuid asja juriidiline mõte on selles, et eelmises redaktsioonis meil seadusandjale mingeid osutavaid viiteid sellele, millest ta peaks piirangute sisseseadmisel lähtuma, ei olnud. Praegu aga tahame viidata sellele, et need piirangud ei tulene mitte ainult seadusandja soovist, vaid need peavad olema põhjendatud selle vara enda iseloomuga (milline on see vara, milleks teda kasutatakse), sest on ju selge, et maa mõte ja maa kui vara iseloom on teistsugune kui näiteks tehase või mõne kaupluse iseloom.

Juhataja: Tänan! Härra Jürgenson!

K. Jürgenson: Aitäh! Lugupeetud ettekandja! Hando Runnel juba ütles ära suure osa nendest kahtlustest, mida see punkt minus tekitas. Ma kaldun arvama, et see sõnastuse muudatus – tulenevalt vara iseloomust – ei kõrvalda neid kahtlusi, mida see punkt alguses redaktsioonis samuti tekitab. Siin meenutatud tootmisvahendid, maa ja kauplused, võivad olla tõlgendatud iseloomust lähtuvalt nii- või naapidi. See on minu arust üks punkt, kus meil võib tulevikus tulla sisse seesama küllaltki kollektiviseerimishõnguline mõttelaad. Ma arvan, et kõige õigem oleks lõik välja jätta. Aitäh!

L. Hänni: Selle sätte lisamisel oli eesmärk pigem vastupidine: ikkagi seada just nimelt teatud raamid nendele võimalikele piirangutele, mis seatakse vara omandamisele. Me oleme põhiseaduses püüdnud säilitada sellise stiili, et kui on piirangud, siis nende piirangute iseloom võimalikult ka põhiseaduses lahti kirjutada. Antud lõik oli selles suhtes erand, sest ta andis seadusandjale vabad käed. See lisandus oleks siiski suunava iseloomuga. Ta näitaks, millest seadusandja peaks eelkõige lähtuma. Ma arvan, et pigem võiks selle lisanduse väljajätmine endaga kaasa tuua selle ohu, mida härra Jürgenson silmas peab.

Juhataja: Aitäh! Härra Järlik!

R. Järlik: Proua Hänni! Ma tulen veel kord tagasi küsimuse juurde, mille ma juba esitasin. Just nimelt tulenevalt vara iseloomust võib olla ka kodanikke, kes teatud liiki vara omandada ei tohi. Vaevalt näiteks antakse psüühiliselt haigele inimesele õigus omada relva, kuigi ta on kodanik. Siit teen järelduse, et see "mõnda liiki juriidilised isikud" ei ole siiski tähtis ega vajalik, kuna seadus sätestab ka selle, millised juriidilised isikud tulenevalt vara iseloomust võivad mingit vara omandada. L. Hänni Kuna see sätte ilmselt tekitab veel vaidlusi, siis ma arvan, et ei ole otstarbekas seda sellisel kujul hääletada, vaid tuleks veel kord kaaluda praegust redaktsiooni. Aga meil oli üsna üksmeelne arusaamine sellest, et meie ettepanud täpsustus tuleks asjale kasuks.

Juhataja: Proua Hänni! Kas me kümnendat ettepanekut hääletame või piirdume aruteluga?

L. Hänni: Ma arvan, et praegu (kuna härra Järlik tegi ka muudatusettepaneku selles lõigus) ei ole seda mõtet arutada, sest võib osutuda, et tuleb uuesti selle teksti juurde tagasi pöörduda.

Juhataja: Niisiis, me ei hääleta kümnendat ettepanekut, kas nii?

L. Hänni: Hetkel palun mitte, võib-olla peale vaheaega, kui oleme saanud aru pidada.

Juhataja: Kas härra Jürgenson soovib sõna? Palun!

K. Jürgenson: Aitäh! Ma võib-olla mõne sõnaga selgitan. Siin, nii alguses sõnastuses kui ka redaktsioonitoimkonna pakutud sõnastuses, on primaarse tähtsusega siiski vara, nii nagu härra Järlik küllaltki selgelt ütles. Paljudel juhtudel ei ole see küsimus vara iseloomust lähtuvalt sugugi lahendatav. Küsimus on õigustes, mida riik annab oma olemusest lähtuvalt erinevatele isikutele. Nii et me nende küsimuste lahendamisel varast lähtuda tegelikult üldse ei saa. Küsin, kas ma pean selle redaktsioonitoimkonnale kirjalikult esitama või piisab suulisest ettepanekust see lõik välja jätta. Aitäh!

L. Hänni: Ma arvan, et selle lõigu väljajätmine ei ole otstarbekas, kuna me oleme juba läinud seda teed, et me diferentseerime võimalust omandada Eestis teatud liiki vara. Näiteks maareformi seaduse järgi võivad maad omandada Eesti Vabariigi kodanikud. Juhul kui põhiseaduses sellist võimalust kirjas ei ole, võib tekkida küsimus, kas me hiljem, seadusega, võime need piirangud sisse tuua. Aga kuna tekst tekitab vaidlusi, siis ma arvan, et ärgem seda toorel kujul hääletame, vaid kaalume veel kord.

Juhataja: Tänan! Kas härra Runnel soovib kõneks sõna? Palun vahepeal kõnepulti härra Runneli!

H. Runnel: Lugupeetud kolleegid! Ma võtsin endale üle jõu käiva ülesande. Minu eesmärk on selle paragrahvi sõnastus panna sellisesse valgusesse, et oleks arusaadav selle teatud absurdus. Ma püüan seda siiski jõudumööda teha. Teatud paragrahvis kusagil eespool on

öeldud, et võimukandja on rahvas. Rahval on iseloom ja rahval on ideed ning olenevalt sellest, millise idee ta valib, loob ta vastava riigi ja riigikorralduse ning võimu teostamise mehhanismi. Paragrahv 32 (vanas sõnastuses, nagu ta mul siin oli) on jätkanud seda vaimu ja on öelnud, et seadus võib sätestada vara liigid, tähendab, seadus on primaarne. Aga paranduses alustatakse "tulenevalt vara iseloomust". Siin oleme jõudnud selleni, et võimukandjaks on mitte enam rahvas, vaid mingisugune vara, mingisugune kapital, mitte inimolevus. Varal ei ole iseloomu, varal ei ole ideed. Selles mõttes, kui hääletada selle variandi poolt, siis on hääletamine täiesti uue filosoofilise süsteemi poolt, milles mina igal juhul ei orienteeru ja mille vastu ma kutsun kõiki hääletama. Sest mis ütleb see "tulenevalt vara iseloomust"? Eelmistes inimõiguste paragrahvides rääkisime loendi kaudu, milliseid inimesi, inimliike või grupe ei tohi diskrimineerida, loetlesime nahavärvi ja sugu ning veel muid tunnuseid, aga siin ütleme väga uduselt, et tulenevalt vara iseloomust. Tähendab, me teame oma poliitilise ja ajalookogemuse põhjal, kuidas iseloomuta ja ideeta vara saab ideekandja poolt ükskõik millisesse rolli paigutada. Tulenevalt vara iseloomust – kui me näiteks nimetame selleks varaks maa, siis on teatud riigitüübi korral võimalik eksproprieerida või hävitada maaomanikud, likvideerida kulaklus kui klass. Ühesõnaga, vara iseloomust ei saa mitte midagi tuletada, kui see on selliselt sõnastatud, ja ma julgen öelda, et vana sõnastus on selleks piisav. Me oleme enne määratlenud seadusandja, määratlenud selle riigitüübi kaudu ja see on kõik eespool konstitueeritud. Täna tähelepanu eest!

Juhataja: Suur tänu, härra Runnel! Palun uuesti kõnetooli proua Liia Hänni! Me oleme jõudnud 11. ettepanekuni. Kuulame ära, millised on redaktsioonitoimkonna ettepanekud § 44 kohta.

L. Hänni: Me oleme jõudnud olukorda, kus päris ühtemoodi ei saada aru nendest ettepanekutest, millega redaktsioonitoimkond on välja tulnud. Kahtlemata, see filosoofiline aspekt, millele juhtis tähelepanu härra Runnel, on kaalukas. Me ilmselt ei leidnud oma töös piisavalt aega, et süveneda asja tuuma. Kõige lihtsam on muidugi jätta see ettepanek arvestamata ja jätta seadusandjale vabad käed vara liikide sätestamisel. Ainult et sel juhul antud säte eemaldub veidi sellest üldisest stiilist, mida me põhiseaduses oleme püüdnud järgida: anda ka põhiseaduslikud viited, millest seadusandja oma tegevuses peaks lähtuma. Vaevalt me ka käigu pealt praegu suudame pakkuda sellist formuleeringut, mida me kõik ühtemoodi mõistame. Ma ei julge teile lubada, et järgmiseks korraks on meil pakkuda selline sõnastus, mis on täiesti korrektne ja üheselt arusaadav. Nii et kui me tahame minna kergema vastupanu teed, siis tuleb meie ettepanek praegu lihtsalt tagasi lükata. Juhataja Meil on üks nädal veel aega selleks, et minna kergema vastupanu teed. Kui on võimalik, siis juhatus juhinduks redaktsioonitoimkonna esimehe esimesest ettepanekust, nimelt, täna mitte hääletada, mitte jätkata arutelu, vaid pärast redaktsioonitoimkonna tööd tulla uuesti tagasi § 32 lõike 4 juurde.

/PA 10.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Vara omandamise piirangutele oli meil varem viide, s. o. § 32 lõik 4, aga see viide oli üleliigne, sest juba § 32 lõik 4 ise ütleb, et seadus võib vara omandamisel sätestada teatud kitsendusi.

L. Hänni: Paragrahv 32. Siin on kõigepealt ettepanek liita teine ja kolmas lõik üheks lõiguks, jättes välja sõnad "omand kohustab", mis pole oma reguleeriva toime poolest eriti täpsed. Paragrahvi 32 lõik 2 oleks siis järgmises sõnastuses: "Igaühel on õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Kitsendused sätestab seadus. Omandit ei tohi kasutada üldiste

huvide vastaselt." See ütleb ära selle mõtte, mis enne oli kirjas kahes lõigus, vahest täpsemalt ja selgemalt. See on üks ettepanek, mis puudutab § 32.

Juhataja: Üks hetk, palun! Kas on küsimusi? Soovib keegi sõna võtta? Küsimusi ei ole, sõnasoovijaid ka mitte. Asume hääletama. Kes on selle poolt, et § 32 lõigud 2 ja 3 ühendada ning jätta välja sõnad "omand kohustab" vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Palun hääletame! Poolt on 22, vastuhääli ei ole. Assamblee otsustas §-s 32 ühendada lõigud 2 ja 3 ning jätta sealt välja sõnad "omand kohustab". Jätkame.

L. Hänni: Sellesama paragrahvi uue numeratsiooni järgi lõigus 3 jäi meil eelmine kord lahendamata küsimus, mille alusel võiks seadus sätestada vara liigid, mida Eestis tohivad omandada Eesti kodanik, Eesti riik ja teatud juriidilised isikud. Me ei leidnud siis sobivat formuleeringut, mis võiks olla nende vara liikide määramisel aluseks. Nüüd pakume, et see alus, mille järgi seadus võib vara liigid määrata, on üldine huvi. Kuna selle paragrahvi eelmises lõigus viidatakse üldisele huvile, siis on põhjendatud, et ka selles lõigus peetakse silmas üldist huvi, kui määratakse vara liike, mille omandamise suhtes seadus võib piiranguid teha. Nii et ettepanek on lisada sõnad "üldistes huvides".

Juhataja: Küsimuse esitajaid ega sõnasoovijaid ei ole, me asume hääletama. Härra Salum, palun!

V. Salum: "Üldistes huvides" on natuke ebamäärane ja laialivalgub. Võiks ju olla "eesti rahvuse säilimise huvides" või kuidagi teisiti täpsemalt piiritletuna. Siis veel küsimus: kas samast lõigust jääb ära, et pärimisõigus on tagatud?

L. Hänni: See on omaette lõik.

V. Salum: Kas ei saaks siis kuidagi täpsustada neid üldisi huvisid?

L. Hänni: Selle formuleeringu täpset definitsiooni on tõepoolest raske anda, teiste sõnadega võiks öelda ka "Eesti ühiskonna huvides". Millised need huvid konkreetselt on, seda peabki otsustama seadusandja, kui ta vastavaid piiranguid võimaldavat seadust vastu võtab. See on ainult suunav otsus, et selline piirang peaks arvestama ühiskonna vajadusi, aga mitte tulenema mingist muust alusest.

Juhataja: Suur tänu! Me asume hääletama. Kes on selle poolt, et muuta § 32 varasemat lõiku 4, nüüd juba lõiku 3 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Palun hääletame! Poolt on 23, vastu 2. Assamblee tegi otsuse muuta § 32 varasemat lõiku 4 ja praegust lõiku 3 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule.

Kehtiv põhiseadus: § 33. Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi, valdusse ega töökohta ega neid ka läbi otsida, välja arvatud seadusega sätestatud juhtudel ja korras avaliku korra, tervise või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks, kurjategija tabamiseks või tõe väljaselgitamiseks kriminaalmenetluses.

1938. a põhiseadus: § 12. Kodu on puutumatu.

Ei tohi tungida elamusse ega seda läbi otsida muidu kui juhtudel ja nõuete täitmisel, mis on ette nähtud seaduses.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 16. Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida elamusse ega seda läbi otsida muidu kui juhtudel ja nõuete täitmisel, mis on ette nähtud seaduses

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 12. Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi ja seaduslikesse valdustesse ega neid läbi otsida, välja arvatud seadusega ettenähtud juhtudel ja nõuete täitmisel.

J. Raidla eelnõu: § 22. Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi või valdusesse ega neid läbi otsida, välja arvatud seadusega ettenähtud alustel ja korras.

J. Adamsi eelnõu: § 14. Kodu on puutumatu. Ei või tungida kellegi eluruumi ja seaduslikesse valdustesse ega neid läbi otsida, välja arvatud seadusega ettenähtud juhtudel.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 14. Kodu on puutumatu. Ei või tungida kellegi eluruumi ja seaduslikesse valdustesse ega neid läbi otsida, välja arvatud seadusega ettenähtud juhtudel.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 36. Kodu on Eestis puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi või valdusesse ega neid läbi otsida, välja arvatud seaduses sätestatud juhtudel ja korras.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 14. Kodu on puutumatu. Ei või tungida kellegi eluruumi ja seaduslikesse valdustesse ega neid läbi otsida, välja arvatud seadusega ettenähtud juhtudel.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 15 (§ 15). Kodu on puutumatu. Ei või tungida kellegi eluruumi ja seaduslikesse valdustesse ega neid läbi otsida, välja arvatud seadusega ettenähtud juhtudel.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 17. Kodu on puutumatu. Ei või tungida kellegi eluruumi ja seaduslikesse valdustesse ega neid läbi otsida, välja arvatud seadusega ettenähtud juhtudel.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 16. Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi ja seaduslikesse valdustesse ega neid läbi otsida, välja arvatud seadusega sätestatud juhtudel.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 16. Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi ja seaduslikesse valdustesse ega neid läbi otsida, välja arvatud seadusega sätestatud juhtudel.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 18. Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi ja seaduslikesse valdustesse ega neid läbi otsida, välja arvatud seadusega sätestatud juhtudel.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 17. Kodu on puutumatu. Ei või tungida kellegi eluruumi ja seaduslikesse valdustesse ega neid läbi otsida, välja arvatud seadusega ettenähtud juhtudel.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 33. Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi, valdusse või töökohta ega neid läbi otsida, välja arvatud seaduses sätestatud juhtudel ja korras avaliku korra, tervise või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, korratuste või kuriteo ärahoidmiseks, kurjategijate tabamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 33. Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi, valdusesse või töökohta ega neid läbi otsida, välja arvatud seadusega sätestatud juhtudel ja korras avaliku korra, tervise või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo ärahoidmiseks, kurjategija tabamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks.

/PA 14.02.1992 istungi stenogrammist: H. Runnel Tänan! Kartuses, et enam ei avane õiget võimalust jutuajamiseks ja ka alternatiive ei saa vahest enam esitada, pöördusin ma veel kord § 33 juurde. Ma teen ettepaneku redaktsioonitoimkonnal ilma eriliste apellatsioonideta see kodu puutumatus küsimus läbi vaadata. Redaktsioonitoimkonnas sai kõvasti kõneldud, et see õigus oleks tarvis sisse viia, nagu on nimetatud analoogilised õigused: õigus elule, õigus vabadusele. Asi jäi aga toppama selle taha, et me ei osanud seda eluaset hästi defineerida. Nüüd, kui juures on keelespetsialist ja -konsultant, võiks selle ära lahendada. Milles on küsimus? Siin on öeldud põhimõtte, et kodu on puutumatu. Aga kujutagem ette olukordi, kus näiteks lapsed on kaotanud vanemad või tulevad kusagilt ja neil ei ole veel kodu. Kui riigi põhiseaduses ei ole seda suurt sotsiaalpoliitilist printsiipi, et igaühel on elupaiga õigus, siis on nad ebasoodsas asendis nende laste kõrval, kellel on juba rikaste vanemate tõttu kodu olemas, mida siis kaitseb § 33. Sotsiaalse ja inimliku õiguse seisukohast oleks õige see redaktsioonitoimkonnas siiski sisse kirjutada, ilma eriliste hääletusteta siin.

PA 14.02.1992 istungi stenogrammist: (E. Tarto): Lugupeetud juhatus! Austatud kolleegid! Kõigepealt tahan avalikult tänada redaktsioonitoimkonda selle tohutu suure töö eest. Kallid kolleegid, juhiksin siiski veel tähelepanu ühele mahahääletatud parandusele, mille ma tegin. Nimelt see, et Eesti Vabariigi kodanikul on eluaseme õigus. Kui inimesel ei ole siin põhjamaal eluaset, siis on tal ka muudest õigustest vähe kasu. Aga seda annab siiski hiljem parandada, kui tuleb kokku Riigikogu. Ma usun, et seal suhtutakse sellesse mõistvamalt. Minu meelest pole vaja, et siinolijad jääksid eluasemest ilma ja nende lapsed või lapselapsed oleksid kuskil lumehanges, mõistmaks, kui tähtis on põhjamaades eluase. Ja kui härra Runnel siin meenutas rahvatraditsiooni, siis meie traditsiooni kohaselt see, et kedagi ei võinud mihkklipäevast jüripäevani oma kodust välja ajada, oli ka juba osaliselt eluaseme õigus. Nii et väga kahju, et te selle ettepaneku maha hääletasite.

V. Salum: Toetan täielikult Hando Runneli ettepanekut kirjutada § 33 sisse eluaseme õigus – see oleks vajalik.

L. Hänni: Paragrahvi 33 suhtes tõstatasid probleemi härra Tarto ja härra Runnel, kes tahtsid, et siia lisanduks mõte, et igaühel on õigus eluasemele. Redaktsioonitoimkond ei jõudnud suures ajapuuduses süveneda kogu selle keerulise sotsiaalse probleemi tagamaadesse, aga me leidsime, et praeguses töötapis ei ole selle mõtte lisamine põhiseadusesse enam võimalik. Küll aga jääb meil loota, et Eesti Vabariigi praktiline poliitika hakkab seda nõuet igatpidi arvestama. Ja kui aeg on küps, küllap ta siis lisandub ka meie põhiseadusesse.

Kehtiv põhiseadus: § 34. Igaühel, kes viibib seaduslikult Eestis, on õigus vabalt liikuda ja elukohta valida. Õigust vabalt liikuda võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, riigikaitse huvides, loodusõnnetuse ja katastroofi korral, nakkushaiguse leviku tõkestamiseks, looduskeskkonna kaitseks, alaealise või vaimuhaige järelevalvetuse ärahoidmiseks ja kriminaalasja menetluse tagamiseks.

1938. a põhiseadus: § 13. Liikumine ja elukoha muutmise on vaba.

Seda vabadust võidakse kitsendada seaduses ettenähtud alusel ja korras.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 17. Liikumine ja elukoha muutumine on vaba. Seda vabadust võidakse ajutiselt kitsendada seaduses ettenähtud aluseil ja korras.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 13. Liikumise ja elukoha valiku vabadus on kõigile kodanikele garanteeritud. Seda vabadust võidakse kitsendada seadusega ettenähtud alustel ja korras.

J. Raidla eelnõu: § 23. Liikumine ja elukoha valik on vaba. Neid vabadusi võib piirata seadusega ettenähtud alustel ja korras loodusõnnetuste puhul, haiguste leviku tõkestamiseks, looduskeskkonna ja piirirežiimi kaitseks ning alaealiste järelevalvetuse ärahoidmiseks, samuti kriminaalasja menetluse tagamiseks ja süüdimõistva kohtuotsuse täitmiseks.

J. Adamsi eelnõu: § 29. Igal kodanikul on liikumise ja elukoha valiku vabadus. Seda vabadust võidakse kitsendada vaid seadusega ettenähtud alustel ja korras. Ühtki kodanikku ei või Eestist välja saata. Ühtki kodanikku ei või takistada tagasi pöördumast Eestisse.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 29. Igal kodanikul on liikumise ja elukoha valiku vabadus. Seda vabadust võidakse kitsendada vaid seadusega ettenähtud alustel ja korras. Ühtki kodanikku ei või Eestist välja saata. Ühtki kodanikku ei või takistada tagasi pöördumast Eestisse.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 44. Liikumine ja elukoha valik on Eestis riigi piirides vaba. Seda vabadust võib piirata vaid seadus kooskõlas rahvusvahelise õiguse normide ja üldtunnustatud põhimõtetega. Igaühel on õigus seadusega sätestatud korras lahkuda Eestis. Ühtki kodanikku ei või Eestis välja saata. Oma kodanikku ei anna Eesti välja välisriigile. Ühtki kodanikku ei või keelata tagasipöördumast Eestisse.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 32 (§ 32). Igal kodanikul on liikumise ja elukoha valiku vabadus. Seda vabadust võidakse kitsendada vaid seadusega ettenähtud alustel ja korras. Ühtki kodanikku ei või Eestist välja saata. Ühtki kodanikku ei või takistada tagasi pöördumast Eestisse.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 35. Igal kodanikul on liikumise ja elukoha valiku vabadus. Seda vabadust võidakse kitsendada ainult seadusega määratud alustel ja korras. Ühtki kodanikku ei tohi Eestist välja saata. Ühtki kodanikku ei tohi takistada Eestisse tagasi pöördumast.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 32. Igaühel, kes viibib seaduslikult Eestis on liikumise ja elukoha valiku vabadus. Seda vabadust võidakse kitsendada ainult seadusega sätestatud alustel ja korras.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 39. Ühtki kodanikku ei tohi Eestist välja saata. Ühtki kodanikku ei tohi takistada Eestisse tagasi pöördumast ega elama asumast. Ühtki Eesti kodanikku ei anta välja välisriikidele väljaarvatud rahvusvahelistes lepingutes ettenähtud juhtudel.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 32. Igaühel, kes viibib seaduslikult Eestis, on liikumise ja elukoha valiku vabadus ning vabadus Eestist lahkuda. Neid vabadusi võidakse kitsendada ainult seadusega sätestatud alustel ja korras.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 32. Igaühel, kes viibib seaduslikult Eestis, on liikumise ja elukoha valiku vabadus ning vabadus Eestist lahkuda. Neid vabadusi võidakse kitsendada ainult seadusega sätestatud alustel ja korras.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon § 39. Ühtki kodanikku ei tohi Eestist välja saata ega takistada Eestisse tagasi pöördumast. Ühtki Eesti kodanikku ei anta välja teistele riikidele, välja arvatud rahvusvahelistes lepingutes täheldatud juhtudel.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 31. Igaühel, kes viibib seaduslikult Eestis, on liikumise ja elukoha valiku vabadus ning vabadus Eestist lahkuda. Neid vabadusi võidakse kitsendada ainult seadusega sätestatud alustel ja korras.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 38. Ühtki kodanikku ei tohi Eestist välja saata ega takistada Eestisse tagasi pöördumast. Ühtki Eesti kodanikku ei anta välja teistele riikidele, välja arvatud rahvusvahelistes lepingutes täheldatud juhtudel.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 34. Igaühel, kes viibib seaduslikult Eestis, on õigus vabalt liikuda ja elukohta valida. Neid õigusi võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata loodusõnnetuse ja katastroofi korral, nakkushaiguse leviku tõkestamiseks, looduskeskkonna kaitseks, alaealiste või vaimuhaigete järelevalvetuse ärahoidmiseks ja kriminaalasja menetluse tagamiseks.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 34. Igaühel, kes viibib Eestis seaduslikult, on õigus vabalt liikuda ja elukohta valida. Õigus vabalt liikuda võib seadusega sätestatud juhtudel ja korras piirata loodusõnnetuse ja katastroofi korral, nakkushaiguse leviku tõkestamiseks, looduskeskkonna kaitseks, alaealise või vaimuhaige järelevalvetuse ärahoidmiseks ja kriminaalasja menetluse tagamiseks.

/I. Rebase kommentaarid 15.11.1991 redaktsiooni kohta: §- 32 tuleks sätestada §-st 44, et Eesti ei anna oma kodanikke välja välisriigile.

/ PA 23.11.1991 istungi stenogrammist:

Juhataja: [...] Me alustame apellatsioonidega ja pärast lõunavaheaega võib-olla veel tunni aja jooksul jätkame nendega. Loen ette teiselt toimkonnalt esimesele toimkonnale laekunud apellatsiooni: „Lisada § 4 lõppu järgmine lõik: „Eesti Vabariik ei anna välisriikidele välja oma kodanikke, välja arvatud rahvusvahelistes lepingutes ettenähtud juhtudel.““

V. Salum: Mul oli ettepanek, et kas me täna ei alustaks seitsmendast toimkonnast ja jõuaksime esimese juurde. Muidu jääb alati lõpp hääletamata.

Juhataja: Juhatus alustas §-st 4. Lugupeetud kolleegid! Palun, kes soovib sõna võtta? Proua Hänni, palun!

L. Hänni: Lugupeetud juhataja! Kas ma tohin teatavaks teha redaktsioonitoimkonna seisukoha selle ettepaneku suhtes?

Juhataja: Loomulikult.

L. Hänni: Redaktsioonitoimkond toetab ettepanekus esitatud mõtet, kuid leiab, et antud sätte õigem koht oleks §-s 35, lõikes 4, kus räägitakse sellest, et Eesti Vabariigi kodanikke ei tohi Eestist välja saata. Täiendavalt oleks siis mõte, et neid ei tohi ka välja anda.

Juhataja: Tänan! Härra Adams, palun!

J. Adams: Ma tahtsin ütelda sedasama, mida proua Hänni ütles. Kas praegu ei ole tegemist mingisuguse segadusega paragrahvide numeratsiooniga, et see spetsiifiline lõik on planeeritud kodakondsuse paragrahvi juurde?

Juhataja: Härra Lauri Vahtre teise toimkonna nimel, palun!

L. Vahtre: Ma arvan, et ma võin teise toimkonna nimel öelda küll niipalju, et võib-olla me oleme tõesti oma ettepaneku ebatäpselt adresseerinud. Minul isiklikult on absoluutselt ükskõik, millisesse paragrahvi see lause läheb. Tähtis on põhimõte.

Juhataja: Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Kallid kaasvõitlejad! Me oleme jõudnud faasi, kus me peame kogu aeg silme ees hoidma põhiseadust kui tervikteksti. Need ettepanekud, millega me tegelesime alguses võib-olla eetilisemalt ühes või teises toimkonnas, tuleb nüüd seada täie tausta ette. Seda ettepanekut, millest me räägime, saab käsitleda kahel moel. Kui seda käsitleda ühe riigi juhtiva printsiibina, siis võiks see tõepoolest olla ka põhiseaduse selles osas, mida saab muuta ainult rahvahääletusel. Sel juhul ei tohiks see printsiip olla aga pikalt sõnastatud, nii et selles oleks ka komaga lause, mis ütleb, et erandjuhtudel ning neil ja neil kordadel siiski see printsiip ei kehti. Kui me kasutame printsiipi, siis ütleme selle ainult lühidalt ära esimeses peatükis, ja kui me tahame seda üldnimõigusega üldisemalt ja pikemalt käsitleda, siis tema asukoht on kas §-s 11 või §-s 35, nagu proua Hänni juba nimetas. Me räägime sellest oma toimkonnas veel. Tänan!

Juhataja: Proua Hänni ja härra Vahtre, kas me arutame seda probleemi edasi § 35 raames või üldsätete raames? Proua Hänni, palun!

L. Hänni: Ma sain härra Lauri Vahtrest aru nii, et ta ei protesteerinud meie ettepaneku vastu. Juhul, kui see nii on, ei ole meil antud küsimust vaja hääletada.

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Nüüd §-st 32. See on endine § 35 lõige 1, kus oli kirjas, et igal kodanikul on liikumise ja elukoha valiku vabadus. Arvestades praegu rahvusvahelises õiguses aktsepteeritud põhimõtteid, peaks see õigus olema kõigil isikutel, kes seaduslikult viibivad antud riigi territooriumil, ja see õigus on kirja pandud ka mitmetes rahvusvahelistes konventsioonides. Redaktsioonitoimkond leidis, et antud norm võiks olla meil põhiseaduslikult sätestatud, mis teeb lihtsamaks Eesti ühinemise rahvusvaheliste inimõiguslaste konventsioonidega. Meie formuleeringus kõlab siis paragrahv järgmiselt: "Igaühel, kes viibib seaduslikult Eestis, on liikumise ja elukoha valiku vabadus. Seda vabadust võidakse kitsendada ainult seaduses sätestatud alusel ja korras." Siinkohal tahan teha ühe üldisemat laadi märkuse, mis puudutab antud sätte teist lauset, aga ka muid II peatüki sätteid, kus on jäädud formuleeringu juurde "seadusega sätestatud alusel ja korras", loetlemata täpselt piiranguid. See peaks olema ideaal, aga antud juhul redaktsioonitoimkond ajapuuduse tõttu ei jõudnud väga põhjalikult kogu temaatikat läbi töötada. Meil oleks palve teisele toimkonnale veel kord põhjalikult arutada kõiki reservatsioone, mis on II peatüki sätetes, ja analüüsida, kas need kõik on vajalikud ja kas

nendes paragrahvides, kus reservatsioon ei ole täpselt nimetatud, ei tuleks neid siiski loetleda.

/PA 06.12.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Paragrahvi 32, mis käsitleb liikumisvabadust, on lisandunud sõnad "igäühel on vabadus Eestist lahkuda". Ka see õigus peaks olema põhiseaduslikult fikseeritud.

/I. Rebase kommentaarid 13.12.1991 redaktsiooni kohta: §-is 31 tuleks pärast sõna „on“ lisada „riigi piires“. Nii on ka rahvusvahelises paktis. Liikumisvabadust väljaspool meie riigi piire meie põhiseadus ei saa reguleerida.

Kehtiv põhiseadus: § 35. Igäühel on õigus lahkuda Eestist. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata kohtu- ning kohtueelse menetluse tagamiseks ja kohtuotsuse täitmiseks.

J. Raidla eelnõu: § 24. Igal kodanikul on õigus seadusega ettenähtud korras lahkuda Eestist. Seda õigust võib piirata seaduses ettenähtud alustel ja korras kriminaalasja menetluse tagamiseks ja süüdimõistva kohtuotsuse täitmiseks.

J. Adamsi eelnõu: § 29. Igal kodanikul on liikumise ja elukoha valiku vabadus. Seda vabadust võidakse kitsendada vaid seadusega ettenähtud alustel ja korras. Ühtki kodanikku ei või Eestist välja saata. Ühtki kodanikku ei või takistada tagasi pöördumast Eestisse.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 44. Liikumine ja elukoha valik on Eestis riigi piires vaba. Seda vabadust võib piirata vaid seadus koosõlas rahvusvahelise õiguse normide ja üldtunnustatud põhimõtetega. Igäühel on õigus seadusega sätestatud korras lahkuda Eestist. Ühtki kodanikku ei või Eestist välja saata. Oma kodanikku ei anna Eesti välja välisriigile. Ühtki kodanikku ei või keelata tagasipöördumast Eestisse.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 32. Igäühel, kes viibib seaduslikult Eestis, on liikumise ja elukoha valiku vabadus ning vabadus Eestist lahkuda. Neid vabadusi võidakse kitsendada ainult seadusega sätestatud alustel ja korras.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 31. Igäühel, kes viibib seaduslikult Eestis, on liikumise ja elukoha valiku vabadus ning vabadus Eestist lahkuda. Neid vabadusi võidakse kitsendada ainult seadusega sätestatud alustel ja korras.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 35. Igäühel on õigus lahkuda Eestist. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata kriminaalasja menetluse tagamiseks ja süüdimõistva kohtuotsuse täitmiseks.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 35. Igäühel on õigus lahkuda Eestist. Seda õigust võib seadusega sätestatud juhtudel ja korras piirata kohtu ning kohtueelse menetluse tagamiseks ja kohtuotsuse täitmiseks.

Kehtiv põhiseadus: § 36. Ühtki Eesti kodanikku ei tohi Eestist välja saata ega takistada Eestisse asumast. Ühtki Eesti kodanikku ei tohi välisriigile välja anda muidu, kui välislepingus ettenähtud juhtudel ning vastavas lepingus ja seaduses sätestatud korras. Väljaandmise otsustab Vabariigi Valitsus. Igal väljaantaval on õigus vaidlustada väljaandmine Eesti kohtus. Igal eestlasel on õigus asuda Eestisse.

J. Raidla eelnõu: § 25. Ühtki kodanikku ei või Eestist välja saata. Üheltki kodanikult ei või võtta õigust sõita Eestisse.

J. Adamsi eelnõu: § 29. Igal kodanikul on liikumise ja elukoha valiku vabadus. Seda vabadust võidakse kitsendada vaid seadusega ettenähtud alustel ja korras. Ühtki kodanikku ei või Eestist välja saata. Ühtki kodanikku ei või takistada tagasi pöördumast Eestisse.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 44. Liikumine ja elukoha valik on Eestis riigi piirides vaba. Seda vabadust võib piirata vaid seadus kooskõlas rahvusvahelise õiguse normide ja üldtunnustatud põhimõtetega. Igaühel on õigus seadusega sätestatud korras lahkuda Eestis. Ühtki kodanikku ei või Eestis välja saata. Oma kodanikku ei anna Eesti välja välisriigile. Ühtki kodanikku ei või keelata tagasipöördumast Eestisse.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 32 (§ 32). Igal kodanikul on liikumise ja elukoha valiku vabadus. Seda vabadust võidakse kitsendada vaid seadusega ettenähtud alustel ja korras. Ühtki kodanikku ei või Eestist välja saata. Ühtki kodanikku ei või takistada tagasi pöördumast Eestisse.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 39. Ühtki kodanikku ei tohi Eestist välja saata. Ühtki kodanikku ei tohi takistada Eestisse tagasi pöördumast ega elama asumast. Ühtki Eesti kodanikku ei anta välja välisriikidele väljaarvatus rahvusvahelistes lepingutes ettenähtud juhtudel.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 39. Ühtki kodanikku ei tohi Eestist välja saata ega takistada Eestisse tagasi pöördumast. Ühtki Eesti kodanikku ei anta välja teistele riikidele, välja arvatud rahvusvahelistes lepingutes täheldatud juhtudel.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 39A. Igal kodanikul on õigus seadusega sätestatud korras tutvuda tema kohta riigi- ja omavalitsusasutustes hoitavate andmetega.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 39. Ühtki kodanikku ei tohi Eestist välja saata ega takistada Eestisse tagasi pöördumast. Ühtki Eesti kodanikku ei anta välja teistele riikidele, välja arvatud rahvusvahelistes lepingutes täheldatud juhtudel.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 38. Ühtki kodanikku ei tohi Eestist välja saata ega takistada Eestisse tagasi pöördumast. Ühtki Eesti kodanikku ei anta välja teistele riikidele, välja arvatud rahvusvahelistes lepingutes täheldatud juhtudel.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 36. Ühtki Eesti kodanikku ei tohi Eestist välja saata ega takistada Eestisse asumast. Ühtki Eesti kodanikku ei tohi välja anda välisriigile, peale välislepingus sätestatud juhtude ning lepingus ja seaduses sätestatud korras valitsuse otsuse alusel. Igal väljaantaval on õigus vaidlustada välja andmine Eesti kohtus. Igal eestlasel on õigus asuda Eestisse.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 36. Ühtki Eesti kodanikku ei tohi Eestist välja saata ega takistada Eestisse asumast. Ühtki Eesti kodanikku ei tohi välja anda välisriigile peale välislepingus

ettenähtud juhtude lepingus ja seaduses sätestatud korras Vabariigi Valitsuse otsuse alusel. Igal väljaantaval on õigus vaidlustada väljaandmine Eesti kohtus. Igal eestlasel on õigus asuda Eestisse.

/I. Rebase kommentaarid 13.12.1991 redaktsiooni kohta: § 38 lg 1 oleks selguse mõttes parem alustada nii: „Ühtki Eesti Vabariigi kodanikku...“ Vrd. sama §-i lg 2.

Kehtiv põhiseadus: § 37. Igaühel on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ning riigi ja kohalike omavalitsuste üldhariduskoolides õppemaksuta.

Et teha haridus kättesaadavaks, peavad riik ja kohalikud omavalitsused ülal vajalikul arvul õppeasutusi. Seaduse alusel võib avada ja pidada ka muid õppeasutusi, sealhulgas erakoole.

Laste hariduse valikul on otsustav sõna vanematel.

Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Õppekeele vähemusrahvuse õppeasutuses valib õppeasutus.

Hariduse andmine on riigi järelevalve all.

1938. a põhiseadus: § 22. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ja rahvakoolis maksuta.

Riik ja omavalitsused peavad ülal vajalikul arvul rahvakoole. Hariduse vahetuks jätkamiseks vastavalt riiklikele huvidele ja rahva eluliste vajadustele peetakse ülal ka üld- ja kutsehariduslikke õppeasutusi.

Seaduse alusel võidakse avada ja ülal pidada erakoole ja -õppeasutusi.

Õpetamine on riigikeelne. Vähemusrahvustele avatud koolides ja õppeasutistes toimub õpetamine nende rahvuskeeles ja riigikeeles seaduses tähendatud aluseil ja piires.

Õpetamine ja kasvatamine koolides ja õppeasutistes peab toimuma Eesti riiklikus vaimus riiklikul korraldusel ja järelevalvel.

Noorte kasvatamine vaimselt, kõlbliselt ja kehaliselt tublideks ning väärrikaiks Eesti kodanikeks on vanemate kui ka riigi ja omavalitsuste tähtsamaid ülesandeid.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 28. Eesti kodanikel on õigus tasuta haridusele.

J. Raidla eelnõu: § 37. Igal kodanikul on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ning riiklikes ja kohaliku omavalitsuse üldhariduskoolides õppemaksuta. Hariduse kättesaadavuse kindlustamiseks peavad riik ja kohalikud omavalitsused ülal õppeasutusi. Seaduse alusel võib avada ja pidada ka erakoole ja muid õppeasutusi. Alaealiste laste hariduse valikul on vanematel eelisõigus. Igaühel kindlustatakse võimalus saada haridus riigikeeles. Vähemusrahvustele avatud õppeasutustes on õppekeeleks nende rahvuskeel ning seaduses ettenähtud alustel ja piires riigikeel. Hariduse andmine on riigi järelevalve all.

J. Adamsi eelnõu: § 21. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nende hariduse andmine on vanemate

kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi. Vanematel on õigus otsustada, kas anda lapsele ilmalik või religioosne haridus, ja valida koole.

J. Adamsi eelnõu: § 22. Õppimine on koolirealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ja riiklikes ning kohaliku omavalitsuse üldhariduslikes koolides õppemaksuta. Riik ja omavalitsused peavad ülal vajaliku arvu õppeasutusi. On õigus asutada eraõppeasutusi tingimusel, et õpetamise tase ei ole neis madalam ja tingimused kehvemad kui vastavates riiklikes koolides. Üldhariduslikes koolides on õigus saada usuõpetust. Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Vähemusrahvustele avatud koolides on õppekeeleks nende rahvuskeel. Kogu haridussüsteem on riigi järelevalve all.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 21. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nende hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi. Vanematel on õigus otsustada anda lapsele ilmalik või religioosne haridus ja valida koole.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 22. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ja riiklikes ning kohaliku omavalitsuse üldhariduslikes koolides õppemaksuta. Riik ja omavalitsused peavad ülal vajalikul arvu õppeasutusi. On õigus asutada eraõppeasutusi tingimusel, et õpetamise tase ja tingimused neis ei ole madalamad kui vastavates riiklikes koolides.

Üldhariduskoolides on õigus saada usuõpetust. Usuõpetuse andmise korra määrab seadus.

Alternatiiv: kogu see lõik ära jätta: vajab täiskogul hääletamist.

Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Vähemusrahvustele avatud koolides on õppekeeleks nende rahvuskeel. Kogu haridussüsteem on riigi järelevalve all.

(Toimkond ootab ettepanekuid, kas kasutada terminit „vähemusrahvus“ või „rahvusvähemus“. Võib osutada vajalikuks selle hääletamine täiskogus.)

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 53. Eriline kaitse saab Eestis osaks emadele ja lastele. Enne ja pärast sünnitust saavad töötavad naised tasulist puhkust või puhkust piisava abirahaga sotsiaalkindlustuse poolt. Kõigil lastel, sõltumata sellest, kas nad on sündinud abielus või väljaspool abielu, on õigus võrdselt sotsiaalsele kaitsele. Igal lapsel on õigus kaitse sellisele määrale, mida tema kui alaealise seisund nõuab perekonnalt, ühiskonnalt ja riigilt. Iga laps tuleb registreerida pärast sündi seaduses sätestatud tähtaja jooksul. Lapsel peab olema nimi.

Lapsed ja alaealised on Eestis kaitstud majandusliku ja sotsiaalse ekspluateerimise eest. Nende töö kasutamine aladel, mis on eluohtlikud ja võivad kahjustada nende kõlblust, tervist või normaalset arengut, on keelatud ja seaduse järgi karistatav. Seadus kehtestab vanusepiiri, millest nooremate laste palgatöö on seaduse järgi keelatud ja karistatav. Laste kasvatamine ja neile hariduse andmine on vanemate kohustus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 55. Igaühel on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistele lastele seaduses sätestatud ulatuses kohustuslik ning riigi ja kohaliku omavalitsuse üldhariduskoolides õppemaksuta. Keskkharidus, kaasa arvatud tehniline keskkharidus, on avalik ja kättesaadav kõigile. Üldhariduslikes koolides on õigus saada usuõpetust. Kõrgharidus peab olema kõigile kättesaadav vastavalt igähe võimetele. Riik ja kohalikud omavalitsused peavad ülal vajalikul arvu koole ja muid õppeasutusi. Kooskõlas

seadusega võib avada ja ülal pidada ka erakoole ja -õppeasutusi tingimusel, et õpetamise tase ei oleks nendes madalam kui vastavates riigi- ja omavalitsuse koolides.

Riik edendab elementaarhariduse andmist neile, kes pole läbi teinud või lõpetanud alghariduse täielikku kursust. Igäühel on Eestis õigus saada haridust riigikeeles, vähemusrahvustele avatud koolides on õppekeeleks nende rahvuskeel ning seaduses sätestatud ulatuses ka riigikeel. Haridust antakse riigi järelevalve all. Õpetamine ja kasvatamine koolides on õppeasutustes Eesti riiklus vaimus. Noore kasvatamine vaimselt ja kõlbliselt tublideks ning väärikaiks Eesti kodanikeks on riigi, omavalitsuse ja vanemate tähtsamaid ülesandeid, õpetamise sisu suhtes kehtib ühtlasi objektiivsuse, demokraatlikkuse ja kõlblisuse nõue.

Riik soodustab üliõpilaste ja keskkoolide õpilaste hariduse saamist välisriikides ja välisriikide kõrg- ja keskkooliõpilaste õppimist Eestis.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 21. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Lastel on võrdne õigus saada abi ja hooldust ning areneda sõltumata sellest, kas nad elavad täisperekonnas või üksikvanemaga, kas nad on lapsendatud või hooldatavad, kas nad on sündinud registreeritud või registreerimata abielust, kas nad on terved, puuetega või haiged. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi. Vanematel on õigus kuni lapse 12-da eluaastani otsustada kas anda lapsele ilmalik või religioosne haridus ja valida koole.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 22. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ja riiklikes ning kohaliku omavalitsuse üldhariduslikes koolides õppemaksuta.

Lisa (J. Talve ettepanek): Riiklikes koolides ei tohi õpetamise tase olla madalam erakoolide tasemest.

Riik ja omavalitsused peavad ülal vajalikul arvul õppeasutusi. Seaduse alusel on õigus asutada eraõppeasutusi.

Igäühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Vähemusrahvustele avatud koolides on õppekeeleks nende rahvuskeel. Kogu haridussüsteem on riigi järelevalve all.

(Toimkond ootab ettepanekuid, kas kasutada terminit „vähemusrahvus“ või „rahvusvähemus“. Võib osutada vajalikuks selle hääletamine täiskogus.)

PA 15.11.1991 eelnõu: § 22 (§ 22). Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Lastel on võrdne õigus saada abi ja hooldust ning areneda sõltumata sellest, kas nad elavad täisperekonnas või üksikvanemaga, kas nad on lapsendatud või hooldatavad, kas nad on sündinud registreeritud või registreerimata abielust, kas nad on terved, puuetega või haiged. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi. Vanamatel on õigus kuni lapse 12-nda eluaastani otsustada, kas anda lapsele ilmalik või religioosne haridus ja valida koole.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 23 (§ 23). Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ja riiklikes ning kohalike omavalitsuste üldhariduslikes koolides õppemaksuta. Riik ja omavalitsused peavad ülal vajaliku arvul õppeasutusi. Seaduse alusel on õigus asutada eraõppeasutusi. Igäühel on õigus saada eestikeelset õpetust.

Vähemusrahvuslastele avatud koolides on õppekeeleks nende rahvuskeel. Kogu haridussüsteem on riigi järelevalve all.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 23. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 24. Igaühel on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik. Riiklikes ning kohalike omavalitsuste üldhariduslikes koolides õppemaksu ei ole. Riik ja omavalitsused peavad ülal vajalikul arvul õppeasutusi. Seaduse alusel on õigus asutada eraõppeasutusi. Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Vähemusrahvustele avatud koolides on õppekeeleks nende rahvuskeel. Hariduse andmine on riigi kaitse all.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 26. Igaühel on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega sätestatud ulatuses kohustuslik. Riigi ja kohalike omavalitsuste üldhariduslikes koolides õppemaksu ei ole. Riik ja omavalitsused peavad ülal valikul arvul õppeasutusi. Eraõppeasutus võidakse asutada seaduses sätestatud korras. Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Vähemusrahvustele avatud koolides on õppekeeleks nende rahvuskeel. Hariduse andmine on riigi järelevalve all.

ALTERNATIIV: § 26 lg 1. teine lause välja jätta.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 24. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 24. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 26. Igaühel on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistele lastele seadusega sätestatud ulatuses kohustuslik ning riigi ja kohalike omavalitsuste üldhariduslikes koolides tasuta. Riik ja omavalitsused peavad ülal vajalikul arvul õppeasutusi. Eraõppeasutusi võidakse asutada seaduses sätestatud korras. Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Vähemusrahvustele avatud koolides on õppekeeleks nende rahvuskeel. Hariduse andmine on riigi järelevalve all.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 26. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lasi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 27. Igaühel on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega sätestatud ulatuses kohustuslik ning riigi ja kohalike omavalitsuste üldhariduslikes koolides tasuta. Riik ja omavalitsused peavad ülal vajaliku arvul õppeasutusi. Eraõppeasutusi võidakse asutada seaduses sätestatud korras. Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Vähemusrahvustele avatud koolides on õppekeeleks nende rahvuskeel. Hariduse andmine on riigi järelevalve all.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 25. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lasi. Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 26. Igaühel on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega sätestatud ulatuses kohustuslik ning riigi ja kohalike omavalitsuste üldhariduslikes koolides tasuta. Riik ja omavalitsused peavad ülal vajalikul arvul õppeasutusi. Eraõppeasutusi võidakse asutada seaduses sätestatud korras. Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Rahvusvähemustele avatud koolides on õppekeeleks nende rahvuskeel. Hariduse andmine on riigi järelevalve all.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 37. Igaühel on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega sätestatud ulatuses kohustuslik ning riiklikes ja kohalike omavalitsuste üldhariduskoolides õppemaksuta. Hariduse kättesaadavuse kindlustamiseks peavad riik ja kohalikud omavalitsused ülal vajalikul arvul õppeasutusi. Seaduse alusel võib avada ja pidada ka muid õppeasutusi, sealhulgas erakoole. Alaealiste laste hariduse valikul on vanematel eelisõigus. Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Rahvusvähemuste õppeasutuste õppekeele valib õppeasutus.

ALTERNATIIV: lisada lg.4-le: Seadus võib sätestada õppeaineid, mida rahvusvähemuste õppeasutuses õpetatakse eesti keeles.

Hariduse andmine on riigi järelevalve all.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 37. Igaühel on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistele lastele seadusega sätestatud ulatuses kohustuslik ning riigi ja kohalike omavalitsuste üldhariduskoolides õppemaksuta. Hariduse kättesaadavuse tagamiseks peavad riik ja kohalikud omavalitsused ülal vajalikul arvul õppeasutusi. Seaduse alusel võib avada ja pidada ka muid õppeasutusi, sealhulgas erakoole. Alaealiste laste hariduse valikul on vanematel eelisõigus. Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Õppekeele rahvusvähemuse õppeasutuses valib õppeasutus. Hariduse andmine on riigi järelevalve all.

/ PA 18.10.1991 istungi stenogrammist:

P. Kask: Teine ettepanek, mida ma kaitsen, on nr. 9 ja puudutab § 22. Ettepanek on ära jätta § 22 lõige 3, mis ütleb, et üldhariduskoolides on õigus saada usuõpetust. Ma ei vaidlusta seda põhimõtet. Igal inimesel, kes oma last kooli paneb, peaks olema võimalus valida vastav kool, kui ta soovib, et ta laps saaks usuõpetust. Aga kui kirjutada see õigus põhiseadusesse sellisena, nagu see siia on kirjutatud, tekitab see väga, ma ütleks, piinliku olukorra. See seob absoluutselt kõik Eesti koolid nõudega anda usuõpetust. Teiseks, selles sõnastuses on asi raskesti arusaadav, sest meil on palju muu-usulisi: üksikud inimesed on islamiusulised, üksikud budistid, üksikud on sellised, kelle kohta ma isegi nimetust ei tea. Ja selle paragrahvi alusel võivad nad hakata nõudma igas koolis väga spetsiifilise usuõpetuse saamist ja see olukord võib tekitada ka selles mõttes piinliku olukorra. Need on kaks ettepanekut, mida ma kaitseksin, aga loomulikult olukorras, kus aruandes puudub toimkonna otsus ja see sõnastatakse suuliselt, on väga raske neid vaidlusi hääletamise teel lahendada. Nagu ma aru sain, ei ole toimikond oma tööd lõpetanud, osa muudatusi ja ettepanekuid on läbi arutamata ja arvatavasti tuleb selle teema juurde hiljem tagasi tulla. Tänan!

J. Adams: Usuõpetuse probleemidest. Ma arvan, et me peaksime lähtuma sellest, et me koostame põhiseadust, mitte tööjuhendit Eesti NSV või mõne teise riigi haridusministeeriumile. Meie asi on anda kodanikele nende õiguste põhiseaduslikud garantiid. Üks kodanike grupp, kes oli aastaid diskrimineeritud, olid usklikud. Üks põhiline õigus, mille eest nemad kogu maailmas võitlevad, on õigus anda lastele omaenda arusaamisega sobiv religioosne haridus. Kui me kirjutame põhiseadusesse sisse, et inimestel on õigus saada oma lastele üldhariduslikus koolis usuõpetust, siis ma arvan, et me teeme vähima, mida me oleme kohustatud nende inimeste suhtes tegema. See ei tähenda loomulikult mitte seda, et igal konkreetsel koolil oleks kohustus iga konkreetse usutunnistusega lapsele anda vastavat haridust, nagu ta tahab. Loomulikult peavad niisugused asjad olema reguleeritud mõistlikkuse piirides (kui palju peab vastavalt olema taotluse esitajaid koolis, millises ulatuses), aga minu arvates on see juba eriseaduse probleem. Me peaksime siiski arvestama sellega, et reaalne lähimate aastate elu Eestis saab selle uskliku õiguse teostamisel arvatavasti raske olema. Meil läheb sellist konstitutsioonilist garantiid tõenäoliselt vaja.

S. Endre: Nüüd, kui te lubate, veel lühidalt II peatüki § 22 lõigust 3, mis käsitleb usuõpetuse saamise õigust koolides. Kui me selle termini nüüd lahti mõtestame, siis usk on üks, kuid tema alaliike või usulahke on tõepoolest palju. Me ei saa ju hakata põhiseaduses lahti kirjutama, millistes koolides ja millist usuõpetust peaks antama – see oleks ebanormaalne. Samas tekitab see, ja tekitab ka meie toimkonnas, väikese vaidluse, mida mõista õiguse all saada usuõpetust, sest see ei ole lahti kirjutatud. Mul on ettepanek, et me lisaksime sellesama lause lõppu veel teise lause: usuõpetamise, usuõpetuse andmise korra määrab seadus. Ja siis me pääseme võimalikest vaidlustest käesolevas paragrahvis. Tänan!

/PA 31.10.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Üks huvitav probleem tekkis meil veel seoses §-ga 22. Komisjon oli arvamusel, et peaksime oluliselt lühendama seda paragrahvi, kus on juttu eraõppeasutustest. Probleem tekkis just meie eripära arvestades. See põhimõte, et riigi kodanikel on õigus asutada eraõppeasutusi, juhul kui õpetuse tase nendes eraõppeasutustes ei ole madalam riiklikest, on pärit Saksa põhiseadusest. Saksamaal on see põhimõte tõesti arusaadav, aga meil võib tekkida vastupidine olukord, et riiklikes õppeasutustes on õpetamise tase madalam kui erakoolides. Seetõttu oleme praegu pakkunud, et see lõik võiks lihtsalt välja jääda. Lihtsalt on õigus asutada eraõppeasutusi vastava seaduse alusel, ei ole vaja kindlaks määrata neid tingimusi, et õpetamise tase ja tingimused ei ole madalamad kui vastavates riigikoolides.

/II toimkonnale 01.11.1991 H. Runneli poolt esitatud ettepanek lähtudes I. Rebase projekti numeratsioonist:

§ 55. Õigus haridusele-koolitusele – tuleks lisada mõte: Igal inimlapsel on õigus hariduse ja kasvatuse saamisele koolis ja/või (kodus)(perekonnas). Põhjendus: mõned perekonnad tahaksid vigaseid või puuetega (või ehk ka geniaalseid) lapsi õpetada kodus, ainult eksameid kooli juures õiendada. Käsikirjaliselt lisatud juurde „varem arvestatud“.

§ 53. Laps, riik, ühiskond, perekond – tuleks rikastada mõttega: (Eesti) riigi kohus on perekonnaelu õilistamine. Põhjendus: Liigagi kaua on kestnud proletkultlik perekonnaelu alavääristamine kasvõi naisõiguse ja vallasemaduse ülistamise arvel. Rääkides vajadusest eesti rahvast rahvusena siin säilitada ja suurendada, peaksime teadma, et rahvas säilib perekonna ja laste kaudu. Kodu puutumatus nõue pole see mis on perekonnaelu õilistamise nõue. Julgedes panna riigi kohuseks ja „põhiseaduse vaimuks“ ka perekonnaelu õilistamise,

on tegemist ilusa humaanse printsiibiga, aga mitte sarnase totalitaarse riigi-ideega, mida mäletame Mussolini-Hitleri aegadest. Käsikirjaliselt lisatud juurde „juba arvestatud!“, „mõtet on juba arvestatud“.

I. Rebase kommentaarid 15.11.1991 redaktsiooni kohta: Jääb selgusetuks, miks on projektist välja jäetud 1938. aasta põhiseadusele analoogiline säte „Õpetamine ja kasvatamine koolides ja õppeasutustes peab toimuma Eesti riiklikus vaimus. Noorte kasvatamine vaimselt, kõlbliselt ja kehaliselt tublideks ja väarikateks Eesti kodanikeks on vanemate ja ka riigi omavalitsuste tähtsamaid ülesandeid“ (vt. ka minu projekt § 55 eelviimane lõige).

/PA 08.11.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Nüüd §-st 22. Siin on üks oluline lühendus ja see on üle-eelviimases lõigus, kus on öeldud: seaduse alusel on õigus asutada eraõppeasutusi. Ja maha on võetud järgmine lõik. Kui seda aktsepteeritakse ja keegi ei apelleeri selle mahavõtmise vastu, siis ei ole põhjust tõstatada ka Juhan Talve veidi võibolla humoorikat ettepanekut. Probleem on tegelikult selles, et riiklikes koolides ei tohi õpetamise tase olla madalam erakoolide omast. Paluks võtta seda teatava huumoriga, asi on tegelikult muidugi tõsine. Juhul kui me selle lõigu maha võtame, siis meil ei ole tarvis siin üldse pikalt arutleda.

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Paragrahvi 24, kus räägitakse haridusest, me lisasime üldise normi: "Igaühel on õigus haridusele." See tähendab riigi kohustust korraldada Eesti ühiskond nii, et haridus oleks väärtustatud ja igale inimesele garanteeritud juurdepääs haridusele. Sellesamas paragrahvis tundus redaktsioonitoimkonnale, et väide, et kogu haridussüsteem on riigi järelevalve all, on liiga jäik ja võimaldab riigi totaalset kontrolli kogu haridussüsteemi üle juhul, kui meie riik selles suunas areneb. Me pakkusime välja pehmemat sõnastust: "Hariduse andmine on riigi kaitse all."

J. Reinson: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Ma küsin § 24 viimase lause asendamise kohta. Mida ikkagi ütleb meile see, et hariduse andmine on riigi kaitse all?

L. Hänni Kõigepealt sellest, et hariduse andmine on riigi kaitse all. Siin pidas redaktsioonitoimkond silmas seda, et riik ei saa haridussüsteemi üle seada sisse totaalset kontrolli, pigem suudab ta oma majanduslike ja seadusandlike võimalustega suunata hariduselu nii, et see oleks kodanikele ja teistele inimestele võimalikult vastuvõetav. Totaalne kontroll haridussüsteemi üle, kus riigiametnikud võivad minna ja haridusellu sekkuda, ei olnud minu arvates õige. See on tõepoolest selline poliitiline seisukoht, mille võib vaidlustada, kuid me leidsime, et see formuleering siin võiks välistada riigipoolse totaalset kontrolli hariduselu üle.

/II toimkonna 29.11.1991 koosoleku protokollist:

§ 26 2. l. sisse jätta. Riik tagab võimaluse omandada haridus kohustuslikus ulatuses tasuta.

Alternatiivina § 26 2. ja 3. lause asemel.

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Paragrahvi 26 üle olid redaktsioonitoimkonnas vaidlused, mille me pidasime vajalikuks teie ette tuua. Nimelt säte, et riigi ja kohalike omavalitsuste üldhariduskoolides õppemaksu ei ole, leidis toimkonna osa liikmete poolt kriitikat kui liialt piirav koolidele, kus juba praegu osa õppeaineid õpetatakse

n.-ö. lastevanemate toetusel. Jätsime teie otsustada, kas on vaja põhimõtet, et igal juhul on üldhariduskoolides õppimine õppemaksuta, põhiseaduses sätestada või ei.

L. Hänni: Kaido Kamalt on laekunud apellatsioon paragrahv 26 osas: jätta välja viimane lõik, kus oli juttu, et haridussüsteem on riigi järelevalve all. Redaktsioonitoimkond leiab, et seda on vaja hääletada apellatsiooni korras.

L. Hänni: Paragrahvis 26 pakutakse II toimkonna poolt esimese ja teise lause asemele järgmist sõnastust: "Riik tagab võimaluse omandada haridus kohustuslikus ulatuses tasuta." Me teeme ettepaneku jätta see säte töösse ja seoses sellega mitte hääletada redaktsioonitoimkonna pakutud alternatiivi.

L. Hänni: Nüüd on terve rida Kaido Kama apellatsioonid, aga ta jõudis mulle märku anda, et ta ei nõua oma apellatsioonide hääletamist tingimata täna. Ta on nõus selle jätma ka järgmiseks korraks. Kui see on nii, siis me võime tema ettepanekud, mis puudutasid § 26, § 33 ja § 57, jätta täna vaatluse alt välja. V. Rumessen Meie toimkond arutas § 26 ja teeb omapoolse ettepaneku, et teise ja kolmanda lause § 26 lõikes 1 võiks omavahel ühendada selliselt, et oleks täpselt ära määratud hariduse kohustusliku osa ja õppemaksust vabastamise omavaheline seos. Ettepanek on selline, et riik tagab võimaluse omandada haridus kohustuslikus ulatuses tasuta.

Juhataja: Härra Rumessen! Vabandust! Küsimus oli praegu selles, kas toimkond on nõus, et see asi jääb menetlusse. Jah, tänan! Selles paragrahvis on ka üks alternatiiv, mille pakub välja redaktsioonitoimkond. Mis me sellega teeme?

L. Hänni: Seoses sellega, et paragrahv tervikuna jääb veel töösse, on redaktsioonitoimkonnal ettepanek alternatiivi täna mitte hääletada.

Juhataja: Selge. Läheme edasi.

/PA 06.12.1991 istungi stenogrammist:

L. Hänni: Järgmine probleem on §-s 26. Siin on härra Kaido Kama apellatsioon jätta välja viimane lõik. Redaktsioonitoimkonnas oli see ettepanek ka arutusel. Küsimus ei puuduta üksnes redaktsiooni, vaid ka teatud poliitilist hoiakut, mida põhiseadus väljendab hariduse küsimuses. Härra Kama ettepanek redaktsioonitoimkonna enamuse toetust ei leidnud. Me leidsime, et hariduselu korraldus ja järelevalve hariduse üle on üks riigi funktsioon, mis peaks olema ka põhiseaduslikult sätestatud, ja selle tõttu ongi antud ettepanek teie ees apellatsioonina. Aitäh!

K. Kama: Lugupeetud Põhiseaduse Assamblee! Ma aiman ette, et ma selle apellatsiooniga jään praegu siin kõrges kohtus vähemusse. Sellest hoolimata ma pidasin vajalikuks tuua see küsimus selle kõrge kogu ette ja seda siin vaidlustada. Nimelt, minu arvates me üldse põhiseaduse §-s 2 tähtsustame üle riigi osa. Üldiselt on eestlase hingelaadile omane see, et mida vähem riik otseselt sekkub inimese ellu, seda parem. Ja on olemas vana kuldne printsip, mis ütleb näiteks seda, et iga vald söötab oma vaesed. Tähendab, ka igasugused hoolekanded, lasteabid jmt. asjad ei ole otseselt riigi kohus. Mina ei ole kunagi arvanud, et riigi asi oleks ülal pidada minu paljusid lapsi, ma arvan, ka härra Hallaste mitte, kellel neid on veel rohkem jne. Aga see on nüüd natukene kõrvalteema. Nüüd konkreetselt selle hariduse juurde. Praegu on öeldud, et riik teostab kogu haridussüsteemi üle järelevalvet. Ma sügavalt kahtlen selles, kas riigil tohib olla selline õigus. Ma arvan, et pigem peaks riik sätestama need

kriteeriumid, mille alusel ta kas tunnustab või ei tunnusta ühe või teise eraõppeasutuse poolt antud tunnistust, s. t. riigi asi on aktsepteerida ühiskonna seisukohalt mingeid kindlaid kriteeriume, mitte aga teostada järelevalvet. Ja lõpetuseks ma paluksin kõikidel väga tõsiselt mõelda praegu väljakujunenud konkreetse situatsiooni peale meie haridus- ja kultuurielus. Nimelt, nagu ma tean, on kõikides maakondades senised EKP komitee töötajad valdavalt siirdunud tööle haridus- ja kultuurisfääri. Ma kahtlen väga, kas nendele inimestele tohib praegu anda õigust sekkuda eraõppeasutuste töösse.

A. Kaalep: Mul on ainult lühike märkus, mille inspireeris härra Kama kõne. Minu meelest haridusega tegelemine peaks olema riigi tähtsamaid funktsioone. Kui võtta asja filosoofiliselt, siis muidugi on riik nähtus, mis võiks ükskord ajaloo jooksul isegi päris ära kaduda, aga niikaua, kui ta olemas on, mille muuga ta peaks siis tegelema kui mitte haridusega? Märgin siia juurde, et Hiina riigiteoorias ei kõnelda mitte kolmest võimust nagu Euroopa-mõjulises teoorias, neile lisatakse alati veel kaks võimu. Neljas on kontrolliv võim, mis esineb ju rõhutamata kujul mingil määral ka meil, aga viies on eksamineeriv võim. Haridus ja selle kontrollimine on riigi üheks kõige tähtsamaks funktsiooniks. Ja sellepärast see järelevalve on minu meelest ka endastmõistetav. Päevapoliitiline märkus praeguse situatsiooni kohta ei tohiks meid kõigutada ja segada mõtlemast riigi hariduselu tuleviku peale. Nii et tahaksin toetada selle lause säilitamist selles paragrahvis.

V. Saatpalu: Teises lõigus on kõik need tarkused ära öeldud, mida viimase lõiguga tahetakse nagu välja öelda. Teine lõik annab garantii, et midagi hullu ei juhtu Eesti riigi haridusega, sellepärast ma toetan seda ettepanekut, et viimane lõik jätta välja. Aitüma!

P. Kask: Härra Saatpalu sõnavõtt pani mind natukene mõtlema, sest tegemist on tegelikult klassikalise vasakparem maailmaga. Kama toetas parempoolseid vaateid ja Saatpalu äkki toetas teda, aga ühe märkuse Kama sõnavõtu kohta ma endale siiski lubaksin. Ka see, kui riik tunnustab ühtede õppeasutuste tunnistusi ja teiste omasid mitte, eeldab riigi järelevalvet nende õppeasutuste üle, seetõttu ma jätaksin selle lause siiski sisse, nagu redaktsioonitoimkond pooldas. Tänan!

A. Erm: Minu meelest mõte ise on meile vist arusaadav, ainult see sõna "järelevalve" ei meeldi. Kas ei tasuks kaaluda, kui asendada see "järelevalve" sõnaga "hoole", et on riigi hoole all? See oleks edaspidi võibolla nagu natukene laiem mõiste.

I. Raig: Tänan, härra Anton! Ma loodan, et teie ei võta Ülo Nugisest õppust oma kommentaaridega, ja lisan ainult, et sõna "järelevalve" asemel ma pakun välja mitte sõna "hoole", mida pakkus välja härra Erm, vaid sõna "kaitse". Tänan!

Juhataja: Kallid kolleegid, me oleme teiega n korda kokku leppinud, et oma kõige paremad ettepanekud tuleb ikkagi esitada kas redaktsioonitoimkonnale või tematoimkonnale, kuid vist on asjakohane veel kord seda põhimõtet, milles me oleme kokku leppinud, teile meelde tuletada. Ometigi on meil põhjust tänulik olla kõigile kolleegidele, kes kõigis küsimustes suudavad esineda. Kas me võime hakata hääletama? Tänan! Hääletamise objektiks on § 26 viimane lõige ja küsimus on selles, kas me rahuldame härra Kama apellatsiooni, et see viimane lõige (hariduse andmine on riigi järelevalve all) paragrahvi tekstist välja võtta. Kes on selle poolt, et vastavalt härra Kama apellatsioonile jätta §-st 26 välja viimane lõige: "Hariduse andmine on riigi järelevalve all"? Hääletame. 8 poolthääle ja 23 vastuhäälega on

assamblee otsustanud härra Kaido Kama apellatsiooni mitte rahuldada ja § 26 viimane lõik "Hariduse andmine on riigi järelevalve all" jääb põhiseaduse eelnõu teksti.

Kehtiv põhiseadus: § 38. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad. Ülikoolid ja teadusasutused on seaduses ettenähtud piires autonoomsed.

1938. a põhiseadus: § 23. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad ja riigi kaitse all. Nende levitamine on riigi ülevalvel.

Riiklikele teadusasutistele ja kõrgemaile teaduslikele õppeasutistele kindlustatakse seaduses ettenähtud piires autonoomia.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 29. Teadus ja kunst ning nende õpetamine on vaba ja riigi kaitse all. Riiklikele teadusasutistele ja kõrgemaile teaduslikele õppeasutistele kindlustatakse seaduses ettenähtud piires autonoomia.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 15. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad. Riik ei sekku teaduse ja kunsti juhtimisse, vaid eraldab nende tarbeks riiklike vahendeid. Haridus on kooliealistele lastele kohustuslik ning riiklikes üldhariduskoolides tasuta. Õpetuse sisus ei või olla muid piiranguid peale objektiivsuse, demokraatlikkuse ja kõlbelisuse nõude. Vähemusrahvustele tagatakse emakeelne üldharidus. Teadusasutustele ja kõrgkoolidele tagatakse autonoomia nende põhikirjaga ettenähtud piirides.

J. Raidla eelnõu: § 38. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad. Teadus- ja kõrgõppeasutused on seaduses ettenähtud piires autonoomsed.

J. Adamsi eelnõu: § 20. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad ja riigi kaitse all. Teadusasutused ja kõrgkoolid on autonoomsed oma põhikirjadega ettenähtud piirides.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 20. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad ja riigi kaitse all. Teadusasutused ja kõrgkoolid on autonoomsed oma põhikirjadega ettenähtud piirides.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 56. Teadus ja kunst ning nende õpetamine on Eestis vaba. Õpetamise sisu suhtes kehtivad eelmises paragrahvis sätestatud nõuded. Teadusasutustele ja kõrgkoolidele tagatakse seaduses sätestatud piirides autonoomia.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 57. Riik tunnustab igaühe õigust ühiskonna kultuurielust osa võtta, kunsti nautida, teaduse progressi oma panus anda ja selle hüvesid kasutada. Igaühel on Eestis õigus oma moraalsete ja materiaalsete huvide kaitsele, mis johtuvad teadustööst, samuti kunsti- ja kirjandusteostest, mille autoriks ta on. Autori õigusi tagab seadus. Riik tagab teadusliku uurimistöö ja loomingulise tegevuse vabaduse.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 20. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad ja riigi kaitse all. Teadusasutused ja kõrgkoolid on autonoomsed piirides, mis on määratud seadusekohaste põhikirjadega.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 21 (§ 21). Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad ja riigi kaitse all. Teadusasutused ja kõrgkoolid on autonoomsed piirides, mis on määratud seaduskohaste põhikirjadega.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 25. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad ja riigi kaitse all. Teadusasutused ja kõrgkoolid on seadusega ettenähtud piirides autonoomsed.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 27. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad ja riigi kaitse all. Teadusasutused ja kõrgkoolid on seadusega ettenähtud piirides autonoomsed.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 27. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad ja riigi kaitse all. Teadusasutused ja kõrgkoolid on seadusega ettenähtud piirides autonoomsed.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 28. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad ja riigi kaitse all. Teadusasutused ja kõrgkoolid on seadusega ettenähtud piirides autonoomsed.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 27. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad ja riigi kaitse all. Teadusasutused ja kõrgkoolid on seadusega ettenähtud piirides autonoomsed.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 38. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad. Ülikoolid ja teadusasutused on autonoomsed seaduses sätestatud piires.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 38. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad. Ülikoolid ja teadusasutused on seadusega sätestatud piires autonoomsed.

/I. Rebase kommentaarid 15.11.1991 redaktsiooni kohta: Projektis ei ole midagi öeldud õiguse kohta osa võtta kultuurielust, millest kõneldakse rahvusvahelises paktis kultuurialaste õiguste kohta (art. 15, vt. ka minu projekti § 57).

/II toimkonna 22.11.1991 koosoleku protokollist: § 25. L. Mäll: Teadus ja kunst on võrdsustatud – see on vale. Teadus toob riigile kasu.

A. Kaalep: Keegi ei saa tõestada, et nad pole võrdsed.

J. – K. Talve: See ei vähenda kummagi väarikust, kui nad on kõrvuti.

Otsustati jätta nagu on.

L. Mäll: Teadlaste Liidu liikmena lahkun koosolekult.

/I. Rebase kommentaarid 13.12.1991 redaktsiooni kohta: §-is 27 on sõna „õpetused“ väär, peaks olema „õpetamine“. Kunstil ju mingeid õpetusi ei ole ja teadusegi õpetustest ei saa alati kõnelda. Sama §-i lg 2 tuleks sõna „ettenähtud“ asendada sõnaga „sätestatud“.

Kehtiv põhiseadus: § 39. Autoril on võõrandamatu õigus oma loomingule. Riik kaitseb autori õigusi.

J. Raidla eelnõu: § 39. Autori õigused on kindlustatud seadusega.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 57. Riik tunnistab igäihe õigust ühiskonna kultuurielust osa võtta, kunsti nautida, teaduse progressi oma panus anda ja selle hüvesid kasutada. Igäihel on Eestis õigus oma moraalsete ja materiaalsete huvide kaitsele, mis johtuvad teadustööst, samuti kunsti- ja kirjandusteostest, mille autoriks ta on. Autori õigusi tagab seadus. Riik tagab teadusliku uurimistöö ja loomingulise tegevuse vabaduse.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 39. Autori õigused on kaitstud.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 39. Autoril on võõrandamatu õigus oma loomingule. Riik kaitseb autori õigusi.

/PA 06.02.1992 istungi stenogrammist: Õiguste kataloogi, mis oli eelmises eelnõus, on täiendatud rea õigustega: §-s 39 autoriõiguste kaitse, seda terviklikumalt kui oli meie eelmises eelnõus./

Kehtiv põhiseadus: § 40. Igäihel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus.

Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole.

Igäihel on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust.

1938. a põhiseadus: § 14. Südametunnistuse- ja usuvabadus on kindlustatud.

Kuulumine kirikuisse ja usuühinguisse on vaba.

Suuremaile kirikuile võidakse seadusega anda avalikõiguslikke aluseid. Riigikirikut ei ole.

Usuliste talituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust.

Usutunnistus ei või olla süüteo toimepanemise ega kodaniku kohuste täitmisest keeldumise vabanduseks.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 18. Tõekspidamise- ja usuvabadus on kindlustatud. Usuühingutele on tagatud avaliku tegevuse vabadus. Usuliste talituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust. Usutunnistus ei või olla süüteo toimepanemise ega kodaniku kohuste täitmisest keeldumise aluseks. Loobumise korral sõjaväeteenistusest usulistel motiividel asendatakse see samatähtjalise tööteenistusega riigi kasuks.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 14. Tagatud on mõtte-, usu- ja südametunnistusevabadus. Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust. Usutunnistus ega veendumused ei või olla õigusrikkumise toimepanemise aluseks.

J. Raidla eelnõu: § 26. Igäihel on mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus. Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole. Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda, kõlblust või elanike tervist.

J. Adamsi eelnõu: § 15. Igäihel on mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus. Kuulumine kirikuisse ja usuühinguisse on vaba. Riigikirikut Eestis ei ole. Usutalituste täitmine on vaba,

kui see ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust. Usutunnistuse või veendumustega ei saa vabandada õigusrikkumist.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 15. Igaühel on mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus. Igal inimesel on õigus kuuluda või mitte kuuluda kogudustesse, koguduste liitudesse või kirikutesse. Usutalituste täitmine on vaba, kui ee ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust. Usutunnistuse või veendumustega ei saa vabandada õiguserikkumist.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon: Toimkond peab vajalikuks lisada selline §: Kedagi ei või tema vabatahtliku nõusolekuta allutada meditsiinilistele või teaduslikele katsetele. Kedagi ei või sundida muutma oma arvamusi ja veendumusi.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 39. Eestis on igaühel õigus mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadusele. See õigus kätkevat vabadust usku muuta, vabadust kuulutada oma usku nii üksikult kui ka koos teistega avalikult või eraviisiliselt õpetuse, jumalateenistuse ning religioossete ja rituaalsete kombetalituste kaudu. Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigiusku Eestis ei ole. Usutalituste täitmine on vaba. Riigikirikut Eestis ei ole.

Riik austab vanemate ja hooldajate tahet laste kõlblisel ja usulisel kasvatamisel vastavalt oma veendumustele. Küsimuse otsustamisel, kas anda lapsele ilmalik või religioosne kasvatus on vanematel ja hooldajatel eelisõigus.

Usu kuulutamise ja usutalituste täitmise vabadus allub ainult seadusega sätestatud piiramistele.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 15. Igaühel on mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus. Igal inimesel on õigus kuuluda või mitte kuuluda kogudustesse, koguduste liitudesse või kirikutesse. Usutalituste täitmine on vaba, kui ee ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust. Riigikirikut Eestis ei ole. Usutunnistuse või veendumustega ei saa vabandada õiguserikkumist.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 16 (§ 16). Igaühel on mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus. Igal inimesel on õigus kuuluda või mitte kuuluda kogudustesse, koguduste liitudesse või kirikutesse. Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda või kõlblust. Riigikirikut Eestis ei ole. Usutunnistuse või veendumusega ei saa vabandada õigusrikkumist.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 18. Igaühel on mõtte- usu- ja südametunnistuse vabadus.

Kedagi ei tohi sundida muutma oma arvamusi ja veendumusi. Igal inimesel on õigus kuuluda või mitte kuuluda kogudustesse, koguduste liitudesse või kirikutesse.

ALTERNATIIV: sõnastada lg 3 järgmiselt: Kuulumine kirikuisse ja usuühinguisse on vaba.

Riigikirikut Eestis ei ole. Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda või kõlblust. Usutunnistuse või veendumusega ei saa vabandada õigusrikkumist.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 17. Igaühel on mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus. Kedagi ei tohi sundida muutma oma arvamusi ja veendumusi. Kuulumine kirikuisse ja usuühinguisse on vaba. Riigikirikut Eestis ei ole. Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda või kõlblust. Usutunnistus või veendumus ei vabanda õigusrikkumist.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 17. Igaühel on mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus. Kedagi ei tohi sundida muutma oma arvamusi ja veendumusi. Riigikirikut Eestis ei ole. Kuulumine kirikuisse ja usuühinguisse on vaba. Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda või kõlblust. Usutunnistus või veendumus ei vabanda õiguserikkumist.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 19. Igaühel on südametunnistuse, usu- ja mõttevabadus. Kedagi ei tohi sundida muutma oma arvamusi ja veendumusi. Riigikirikut Eestis ei ole. Kuulumine kirikuisse ja usuühinguisse on vaba. Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda või kõlblust. Usutunnistus või veendumus ei vabanda õigusrikkumist.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 18. Igaühel on südametunnistuse, usu- ja mõttevabadus. Kedagi ei tohi sundida muutma oma arvamusi ja veendumusi. Riigikirikut Eestis ei ole. Kuulumine kirikuisse ja usuühinguisse on vaba. Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda või kõlblust. Usutunnistus või veendumus ei vabanda õigusrikkumist.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 40. Igaühel on mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus.

Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole. Igaühel on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist või kõlblust.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 40. Igaühel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus. Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole. Igaühel on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist või kõlblust.

/PA 31.10.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Paragrahvi 15 kohta oli ekspertidel arvamus jätta §-st 15 suurem osa välja. Ma tuletan teile meelde, et § 15 kohta ma juba üks kord varem siit kõnepuldist ütlesin, et me oleme arvestanud ka usuasjade talitusest saabunud ettepanekut paragrahvi täienduse sisseviimisel, eriti mis puudutab teist, kolmandat ja neljandat lõiku. Praegu on ekspertide arvamus, et selles paragrahvis võiks piirduda ainult esimese lausega: "Igaühel on mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus." See on niisugune küllaltki üldine ja veidi deklaratiivne sätestus, mis on ilmselt väga pika aja jooksul läbi käinud juba paljudest konstitutsioonidest, võib-olla on pärit umbes Prantsuse revolutsiooni ajast. Me leidsime siiski, et see küsimus, mis nüüd sellele peaks järgnema, peaks jääma diskussiooni alla, ka järgmine lõik, mis praegu on sees: "Igal inimesel on õigus kuuluda või mitte kuuluda kogudustesse või koguduste liitudesse või kirikutesse." Samuti järgmine lõik: "Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust." Samuti: "Usutunnistuse või veendumusega ei saa vabandada õiguserikkumist." Komisjoni ekspert härra Ilmar Rebane on pidanud vajalikuks nende põhimõtete sissejätmist oma projektis, mis ta on komisjonile esitanud. Sellepärast peaksin vajalikuks praegu see küsimus läbi hääletada, kas teine, kolmas ja neljas lõik oleks vaja põhiseaduses sätestada. Tuleb arvestada sellega, et vastasel juhul muutub § 15 äärmiselt deklaratiivseks ja mittemidagiütlevaks, piirdudes siis ainult esimese lausega: "Igaühel on mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus."

Juhataja: Suur tänu, härra Rumessen! Enne kui esitatakse küsimusi ja tuleb nendele vastata, oleks võib-olla põhjust kokku leppida, et me kontsentreerime oma tähelepanu nendele küsimustele, mis lähevad hääletamisele. Sellisel juhul on ettepanek, et me täna jõuame

kõikide toimkondade põhiküsimused läbi hääletada ja homme saaksid töötada toimkonnad. Kui see skeem ei realiseeru, siis nädala pärast me koguneme olukorras, kus toimkonnad vahepeal töötanud ei ole. Härra Rumessen! Kas võib teie aruannet käsitada nii, et põhimõtteline probleem, millest ehk sõltub ka järgnevate paragrahvide sisu, tuleneb siiski §-st 15 ja nimelt selle teisest ja kolmandast lõikest? Kui on võimalik, siis ma palungi kolleege oma küsimustega eeskätt seda silmas pidada, § 15 lõiked 2 ja 3. Härra Arjukese, teie küsimus, palun!

[...]

A. Tarand: Lugupeetud juhataja! Kas ma võin juba ka § 15 juurde minna?

V. Rumessen: Just § 15 juurde, nagu ma aru sain, paluski lugupeetud juhataja meil kõigil minna.

A. Tarand: Ma igaks juhuks kontrollisin, sest me läksime vahepeal tagasi § 12 juurde. Tähendab, siin on mulle kõik mõistetav, mis maha võtta. Aga kas ma sain õigesti aru, et sel juhul jääb § 15 lõigust maha ka lause riigikirikutest, mille vastu ma nagu oleks? Kas ma sain õigesti aru, et te tahate ka selle välja jätta?

V. Rumessen: See on sees ka härra Rebase esitatud projektis. Ma hea meelega paneksin ka selle küsimuse praegu täiskogus hääletusele koos selle lausega. Me võtame läbi ka selle, et riigil kirikut ei ole. See lause peaks sees olema, see peaks säilima nii, nagu ta oli ja nagu ta on ka praegu Rebase eelnõus sees.

Juhataja: Tänan! Palun, kas on veel küsimusi? Härra Erm, palun!

A. Erm: Härra Rumessen! Mul on selline küsimus. Mille poolest peeti komisjonis selle uue projekti teist lõiku paremaks kui algteksti teist lõiku? Millest see muudatus on tingitud?

V. Rumessen: Kas juttu on §-st 15?

A. Erm: Täpselt.

V. Rumessen: Siin on arvestatud neid parandusettepanekuid, mis laekusid, nagu ma juba ütlesin, usuasjade talitusest. Me lihtsalt arvestasime neid parandusettepanekuid ja see formulatsioon on praegu täielikum kui algtekstis. Ta ei ole vastuolus algtekstiga, ta on praegu lihtsalt täielikum.

Juhataja: Suur tänu! Küsimusi rohkem ei ole. Aitäh, härra Rumessen! Sõna soovib härra Adams. Palun!

J. Adams: Tänan! Ma tahaks väga üles kutsuda usuvabaduse teostamise detailsemale väljakirjutamisele põhiseaduses, mitte piirduma minu jaoks tõesti ainult klišeeks kujuneva väljendiga, et usk on südametunnistuse asi. Milles on küsimus? Me peame tegema ju selle põhiseaduse oma kodanikkonnale. Meie kodanikkonna hulgas on minu arvates vähemalt sada tuhat, võib-olla kakssada tuhat inimest, täpset arvu ma ei tea, kellele need küsimused on elu kõige olulisemad küsimused. See on osa meie kodanikkonnast, kes olid oma õigustes kogu okupatsioonija äärmiselt ahistatud. Võib-olla mingis traditsioonilises vabas riigis ei oleks vaja seda detailselt välja kirjutada, kuid meil oleks siiski vaja seda teha. Tänan!

Juhataja: Aitäh! Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Lugupeetud ettekandja! Paragrahvi 15 viimane lause on, et usutunnistuse või veendumusega ei saa vabandada õiguserikkumist. Küsimus on võib-olla natuke naljakas, aga ma küsin: kas on üldse niisugust asja, mis vabandab õiguserikkumist? Kas seda on mõtet sellisel kujul sõnastada?

V. Rumessen: Lugupeetud kolleegid! Siin on tegemist sellise probleemiga, et see ei ole loomulikult vabandav asjaolu. Selle praktiline tähendus on üles kerkinud just seoses viimasel ajal toimunud juhtumitega, näiteks keeldumisega teenida armees. Tähendab, siin ei ole muidugi õiguserikkumine, see on praegu laiendatud mõiste. On siiski niisuguseid juhtumeid, kus inimesed on lähtunud just sellest, et nende usk ei luba näiteks teha ühte või teist või kolmandat asja. Siis see ei ole loomulikult mitte takistav asjaolu. Selle tõttu on siia niisugune asi praegu sisse pandud. Aitäh!

Juhataja: Aitäh! Kas on veel sõnavõtusoove? Ei ole. Paragrahvis 15 loetletud lõigete kohta on sõnavõttud lõppenud, me asume hääletamise juurde. Teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on 34 liiget. Härra Rumessen! Kas on võimalik hääletada selliselt, et nii teise, kolmanda kui ka neljanda lõike kohta väljendab assamblee arvamust, kas need peaksid põhiseaduses olema või mitte? Teine võimalus on, et osa nendest lõigetest hääletatakse eraldi. Kuidas toimkond soovib?

V. Rumessen: Lugupeetud juhataja! Loomulikult võiks hääletada, kas jätta tervikliku lõiguna sisse või mitte, kuid tuleb arvestada seda parandust, millele ma eespool vihjasin ja mis oli härra Tarandi küsimus, et see haarab ka selle mõiste, kui kirikut ei ole. Nii et tingimata koos sellega, siis võiks hääletada kõik need lõigud korraga.

Juhataja: Palun täpsustada, kuhu millised sõnad tuleks meil siis juurde kirjutada, s. t. mitmendasse lõikesse millised sõnad tuleks juurde kirjutada.

V. Rumessen: Pärast kolmandat lõiku tuleks juurde kirjutada: "... kui see ei kahjusta avalikku korda ja kõlblust. Riigikirikut ei ole." Ja siis edasi tuleb neljas lõik.

Juhataja: Tänan! Härra Erm!

A. Erm: Komisjoni esimees väljendas võib-olla oma komisjoni arvamust, aga mul on saalist tulnud sõnavõttudest jäänud selline mulje, et me peaksime hääletama neid punkte eraldi. Ma ei tea, kas seda arvamust on võimalik kontrollida.

Juhataja: Juhatus realiseerib tematoimkonna taotluse. Härra Hallaste, palun!

I. Hallaste: Lugupeetud juhataja! Mulle tundub, et selliselt on võimatu hääletada. Meil ei ole käes selle paragrahvi täpset teksti. Kas me hääletame paragrahvi tervikuna või lõikudena, see sõltub ka komade asetusest antud lausetes. Ma teen ettepaneku lükata hääletamine edasi seni, kuni on esitatud meile selle peatüki või vähemalt selle hääletatava paragrahvi täpne tekst. Tegelikult peaks meil olema ka terve peatüki täpne tekst, sest iga paragrahv on seotud ka teiste paragrahvidega. Täna poleks vaja mitte midagi hääletada. Juhataja Tänan! Härra Rumessen!

V. Rumessen: Lugupeetud kolleegid! Ma juhin teie tähelepanu, et tekst parandatud kujul on praegu kõigile välja jagatud. Puudub ainult üks lause: "Riigikirikut ei ole."

Juhataja: Härra Rumessen! Oli ettepanek, et igat lõiget siiski eraldi hääletada. Mida on vaja teha?

V. Rumessen: Kui assamblee soovib igat lõiget eraldi hääletada, siis miks mitte.

Juhataja: Kena. Asume hääletamise juurde. Palun tähelepanu! Esimene küsimus: kes on selle poolt, et põhiseaduses oleks väljendatud põhimõte, nagu see on kirjas § 15 lõikes 2? Hääletame. Poolt on 25, vastu 3. Assamblee on väljendanud oma arvamust, et põhiseaduses peab olema fikseeritud põhimõte, nagu see on kirjas § 15 lõikes 2. Teisena panen hääletamisele järgmise küsimuse: kes on selle poolt, et põhiseaduses oleks fikseeritud põhimõte, nagu see on kirjas § 15 lõikes 3, millele on lisatud lause, et riigikirikut ei ole? Hääletame. Poolt on 24, vastu 3. On otsustatud, et põhiseaduses peab olema väljendatud põhimõte, nagu see on praegu kirjas § 15 lõikes 3, millele on lisatud lause: "Riigikirikut ei ole." Kolmandana panen hääletamisele järgmise küsimuse: kes on selle poolt, et põhiseaduses oleks fikseeritud põhimõte, nagu see on praegu kirjas § 15 lõikes 4? Hääletame. Poolt on 15, vastu 12. Assamblee on otsustanud väljendada oma arvamust, et põhiseaduses peaks olema kajastatud põhimõte, mida väljendab § 15 lõige 4. Härra Rumessen! Kas teie toimkonna osas on hääletatud kõik need küsimused, mille taha töö võiks seisma jääda? Täna!

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Järgmine ettepanek puudutab § 18. Siin oli enne selline sõnastus, et igaühel on õigus kuuluda või mitte kuuluda kirikusse ja usuühingusse. Kuna peatüki pealkiri on "Õigused ja vabadused" ja selline formuleering "kuuluda või mitte kuuluda" tähendab ju tegelikult vabadust kuuluda, siis me pakume välja sõnastuse, et kuulumine kirikusse ja usuühingusse on vaba. Peale selle oli eelmises redaktsioonis ka väike ebatäpsus, sest koguduste liitudesse kuuluvad kogudused, mitte otseselt üksikisikud. Aga me esitasime oma ettepaneku alternatiivina, nii et siin on täiskogul võimalus otsustada.

[...]

L. Hänni: II peatüki § 18. Siin oli redaktsioonitoimkonnal ettepanek sõnastada § 18 lõige 3 lühendatud kujul: „Kuulumine kirikusse ja usuühingusse on vaba.“ Oleks hea ära kuulata teise toimkonna seisukoht. Kui nad nõustuvad redaktsioonitoimkonna ettepanekuga, siis ei pruugi me antud küsimust hääletada.

Juhataja: Jaa.

/II toimkonna 22.11.1991 koosoleku protokollist: § 18 otsustati pooldada alternatiivi.

Kehtiv põhiseadus: § 41. Igaühel on õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele. Kedagi ei tohi sundida neid muutma.

Veendumustega ei saa vabandada õiguserikkumist.

Kedagi ei saa veendumuste pärast võtta õiguslikule vastutusele.

J. Raidla eelnõu: § 27. Igaühel on õigus takistamatult kinni pidada oma arvamustest ja veendumustest. Veendumustega ei saa vabandada õigusrikkumist. Kedagi ei saa veendumuse eest võtta õiguslikule vastutusele.

J. Adamsi eelnõu: § 15. Igaühel on mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus. Kuulumine kirikusse ja usuühingusse on vaba. Riigikirikut Eestis ei ole. Usutalituste täitmine on vaba,

kui see ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust. Usutunnistuse või veendumustega ei saa vabandada õigusrikkumist.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 40. Eestis ei ole kohustuslikku riiklikku ideoloogiat. Igaühel on õigus veendumuste vabadusele. Veendumuste pärast ei tohi kedagi jälitada. Veendumuste vabadus kätkeb õigust takistamatult oma veendumustes ja arvamustest kinni pidada või neid muuta, vabalt neid avaldada ja levitada sõnas, trükis, kirjas, pildis, kujutises või muul viisil igasuguste vahenditega.

Veendumustega ei saa vabandada õigusrikkumist. Eestis on keelatud ja karistatav igasugune sõjapropaganda.

Eestis on õigus vabalt hankida, saada ja koguda ideid ja informatsiooni, sealhulgas inim-, kodaniku- ja poliitiliste, sotsiaalsete ja muude õiguste ja vabaduste seisukorra kohta Eestis ning seda edastada ka välisriikidesse.

Mingeid kitsendusi paljundustehnika juurde pääsemiseks ja selle kasutamiseks ei tehta. Massiteabevahendid ja juurdepääs nendele on samuti kõigile vaba.

Veendumuste ja informatsiooni vabadus allub üksnes rahvusvahelise õiguse normide ja üldtunnustatud põhimõtete ning autori- ja intellektuaalse omandi kaitseks kehtestatud õigusega kooskõlas oleva seadusega sätestatud piiramistele.

Riikliku tsensuuri Eestis ei ole.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 16 (§ 16). Igaühel on mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus. Igal inimesel on õigus kuuluda või mitte kuuluda kogudustesse, koguduste liitudesse või kirikutesse. Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda või kõlblust. Riigikirikut Eestis ei ole. Usutunnistuse või veendumusega ei saa vabandada õigusrikkumist.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 18. Igaühel on mõtte- usu- ja südametunnistuse vabadus.

Kedagi ei tohi sundida muutma oma arvamusi ja veendumusi. Igal inimesel on õigus kuuluda või mitte kuuluda kogudustesse, koguduste liitudesse või kirikutesse.

ALTERNATIIV: sõnastada lg 3 järgmiselt: Kuulumine kirikuisse ja usuühinguisse on vaba.

Riigikirikut Eestis ei ole. Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda või kõlblust. Usutunnistuse või veendumusega ei saa vabandada õigusrikkumist.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 17. Igaühel on mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus. Kedagi ei tohi sundida muutma oma arvamusi ja veendumusi. Kuulumine kirikuisse ja usuühinguisse on vaba. Riigikirikut Eestis ei ole. Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda või kõlblust. Usutunnistuse või veendumus ei vabanda õigusrikkumist.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 19. Igaühel on südametunnistuse, usu- ja mõttevabadus. Kedagi ei tohi sundida muutma oma arvamusi ja veendumusi. Riigikirikut Eestis ei ole. Kuulumine kirikuisse ja usuühinguisse on vaba. Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda või kõlblust. Usutunnistus või veendumus ei vabanda õigusrikkumist.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 18. Igaühel on südametunnistuse, usu- ja mõttevabadus. Kedagi ei tohi sundida muutma oma arvamusi ja veendumusi. Riigikirikut Eestis ei ole. Kuulumine kirikuisse ja usuühinguisse on vaba. Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda või kõlblust. Usutunnistus või veendumus ei vabanda õigusrikkumist.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 41. Igaühel on õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele. Kedagi ei tohi sundida muutma oma arvamusi või veendumusi. Veendumustega ei saa vabandada õigusrikkumist. Kedagi ei saa veendumuste eest võtta õiguslikule vastutusele.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 41. Igaühel on õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele. Kedagi ei tohi sundida muutma oma arvamusi või veendumusi. Veendumustega ei saa vabandada õigusrikkumist. Kedagi ei saa veendumuste pärast võtta õiguslikule vastutusele.

Kehtiv põhiseadus: § 42. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi Eesti kodaniku vaba tahte vastaselt koguda ega talletada andmeid tema veendumuste kohta.

J. Raidla eelnõu: § 29. Kodaniku vabatahtliku nõusolekuta on keelatud kanda registrisse andmeid tema veendumuste kohta.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 41. Inimese vabatahtliku nõusolekuta on Eestis keelatud kanda registrisse andmeid tema veendumuste kohta.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 42. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi Eesti kodaniku vabatahtliku nõusolekuta koguda ega talletada andmeid tema arvamuste ja veendumuste kohta.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 42. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikut ei tohi Eesti kodaniku vabatahtliku nõusolekuta koguda ega talletada andmeid tema arvamuste ja veendumuste kohta.

/PA 06.02.1992 istungi stenogrammist: Õiguste kataloogi, mis oli eelmises eelnõus, on täiendatud rea õigustega: §-s 42 keelatakse riigiasutustel ja kohalikel omavalitsustel koguda ja talletada andmeid inimeste arvamuste ja veendumuste kohta./

/PA 07.02.1992 istungi stenogrammist:

L. Hänni: Järgmine ettepanek, mille on esitanud härra Adams koos kolleegidega, puudutab § 42. See ei olegi oma iseloomult apellatsioon, vaid ettepanek avada arutelu § 42 üle, mis käsitleb seda, et riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi Eesti kodaniku vabatahtliku nõusolekuta koguda ega talletada andmeid tema arvamuste ja veendumuste kohta. See säte sai lisatud ekspertide soovitusel. Seda ei ole tõepoolest enne arutatud, aga me leidsime, et praeguses ülepolitiseeritud olukorras ja selleks, et Eestis oleks tõepoolest tagatud arvamuste ja veendumuste vabadus, peaks selline nõue olema põhiseaduslikult fikseeritud.

J. Adams: Lugupeetud kolleegid! See nagu eelminegi küsimus on juba suurel määral meie põhiseaduse ühtsuse ja stiili küsimus, mitte niivõrd sisuline küsimus. Vaadake, meil on praegu selles peatükis olemas kahte tüüpi paragrahve. Need on paragrahvid, mis sätestavad ühe üldnormi, kuid jätavad loetlemata reaalses ühiskonnaelus sellest kõrvalekalduvad erandid. Ja on olemas teist tüüpi paragrahve, kus meil on see läbi viidud. Äsja me hääletasime

siin ilma diskussioonita paragrahvi, kus alguses oli üldnorm – õigus elule – ja siis oli tehtud minu arvates täitsa naeruväärne katse anda ammendav loetelu lubatud vägivaldsetest surmadest. Sealt jäi kõrvale abort jpt. Nagu öeldud, see oli naeruväärne. Hea küll, see läks nii. Aga nüüd on meie ees § 42, kus on täpselt seesama üldnorm, mida mina südames väga pooldan, ja tema peaks tooma endaga kaasa väga pika loetelu mitmesugustest eranditest, sest me arvestame, et selle paragrahvi alusel peaks olema võimalik kohtule apelleerida. See paragrahv on oma läbitöötatuse astmelt, võrreldes sama peatüki mitme teise paragrahviga, täiesti ebaproportsionaalne. Sellel paragrahvil peaks olema juures kas teise alusena või teise lõikena viide mingisugusele tulevasele seadusele, mis selle põhiseadusliku õiguse realiseerimist sätestab või kus loetletakse erandeid. Aga sellisel kujul ei ole ta minu arvates momendil sobiv. Võib-olla ei ole kõige parem seda siin diskuteerida, me oleme täna ka väsinud. Võib-olla saab redaktsioonitoimkond veel teha mingisuguseid täiendusi siia juurde, nagu ma soovits redaktsioonitoimkonnal ka selle eelmise paragrahvi (õigus elule) puhul vähemalt loobuda põhimõttest, et surmade loetelu on seal ammendav. Siia võiks siis lisada vähemalt "ja nii edasi", et see ei kukuks täiesti naljakalt välja. Tänan teid!

Juhataja: Kuigi kolleegid pole teinud konkreetset ettepanekut, ma palun, et hääletamise kaudu väljendataks oma seisukohta järgmise küsimuse suhtes. Kes on selle poolt, et vastavalt kolleegide Adamsi, Arjukese, Ermi, Niitsoo ja Pärnaste ettepanekule jätkata § 42 arutelu eesmärgiga seda täiendada? Hääletame. Poolt 9, vastu 7, erapooletuid on 6. Assamblee on asunud seisukohale, et me avame §-s 42 uuesti arutelu ja asume seda paragrahvi täiendama. Assamblee selline seisukoht ei ole küll minu arvates kooskõlas reglemendiga, kuid ma ei saa endale võtta ka õigust korrigeerida assamblee hääletamise teel kujundatud otsust.

L. Vahtre: Austatud kolleegid! Minu arvates ei ole selle paragrahvi sõnastus sugugi nii hull, nagu tundus härra Adamsi etteastest. Küsimus on selles, et riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi pidada kartoteeke või katalooge arvamuste ja veendumuste kohta. See ei vaja hädasti erandite loetlemist, sest väga tõsiste põhjuste korral on nendel riigiasutustel võimalus kasutada mitteriiklikult talletatud informatsiooni kogusid. Ja seda informatsiooni talletamist ei saa põhiseadus kuidagi ära keelata. Saab vaid öelda niimoodi, et riigiasutused ei tohi veendumuste kohta informatsiooni talletada. Ja seda on see paragrahv ka teinud. Arvamused niisamuti. Selsamal põhjusel on meil põhiseaduse eelnõus, et Eestis ei ole riiklikku tsensuuri. Riikliku saab ära keelata, mitteriiklikku ei saa. Me võime selle paragrahvi kallal lihtsalt hulluks minna, kui me teda nüüd tegema hakkame. Ma soovitan see paragrahv vastu võtta nii, nagu tema on, kartmata, et mõni sulgi jääks nüüd selle tõttu kinni püüdmata. Ma tänan!

Juhataja : Suur tänu! Lugupeetud kolleegid! Vist on otstarbekam, kui me jätkame arutelu siis, kui härra Adams on koos toimkonnaga teinud ära selle esialgse töö, mis muidu jääks meie kõigi teha. Mina sain härra Adamsist aru nii, et ta on nõus seda tööd tegema. Kas on nii?

J. Adams: Apellatsioonides olid nimed tähestiku järjekorras. See on minu elu õnnetus, et a-täht on alguses. Mina isiklikult delegeeriksin töö selle paragrahviga hea meelega palju suurematele spetsialistidele, teistele allakirjutanutele, proua Pärnastele ja härra Ermile.

/PA 14.02.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Paragrahv 42 – meelsusregistri pidamise keeld. Siin on tehtud ka täpsustus, võrreldes eelmise redaktsiooniga. Nimelt on välja jäetud arvamuste kogumise keeld, sest tekkis küsimus, kas näiteks inimese juubeli puhul

on tema artiklite kogumine selle sättega keelatud. Nüüd on jäänud ainult veendumuste kogumise keeld, mis peaks olema ühemõttelisem.

Kehtiv põhiseadus: § 43. Igaühel on õigus tema poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele. Erandeid võib kohtu loal teha kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seadusega sätestatud juhtudel ja korras.

1938. a põhiseadus: § 16. Posti, telegraafi, telefoni või mõnel muul üldtarvituslikul teel edasiantavate sõnumite ja kirjade saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha kuritegevuse vastu võitlemiseks seaduses ettenähtud aluseil ja korras.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 22. Posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite ja kirjade saladus on garanteeritud. Erandeid võidakse teha kuritegevuse vastu võitlemiseks seaduses ettenähtud aluseil ja korras.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 17. Tagatud on informatsiooni sisu edastamise saladus. Erandeid võidakse teha kriminaaljurisdiktsioonile alluvate toimingute puhul seadusega täpselt ettenähtud korras.

J. Raidla eelnõu: § 31. Riik kindlustab posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval viisil edasiantavate sõnumite saladuse. Erandeid võib teha seaduses ettenähtud alustel ja korras kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

J. Adamsi eelnõu: § 17. Posti, telefoni, või muul teel edastatavate sõnumite ja kirjade saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha kuritegevuse vastu võitlemiseks seaduses ettenähtud aluseil ja korras.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 17. Posti, telefoni või muul teel edastatavate sõnumite ja kirjade saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha kuritegevuse vastu võitlemiseks seaduses ettenähtud aluseil ja korras.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 47. Riik tagab posti, telegraafi, telefoni ja muul teel sidekanalite kaudu edastatavate sõnumite saladuse. Seadus võib sellest erandeid teha.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 17. Posti, telefoni või muul teel edastatavate sõnumite ja kirjade saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha kuritegevuse vastu võitlemiseks seaduses ettenähtud aluseil ja korras.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 18 (§ 18). Posti, telefoni või muul teel edastatavate sõnumite ja kirjade saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha kuritegevuse vastu võitlemiseks seaduses ettenähtud alusel ja korras.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 20. Posti, telefoni või muul teel edastatavate sõnumite saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha kohtu loal kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides seaduses ettenähtud alusel ja korras.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 20. Posti, telefoni või muul teel edastatavate sõnumite saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha kohtu loal seaduses sätestatud alusel ja korras.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 20. Posti, telefoni või muul teel edastatavate sõnumite saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha kohtu loal kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seaduses sätestatud alusel ja korras.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 21. Posti, telefoni või muul teel edastatavate sõnumite saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha kohtu loal kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seaduses sätestatud alustel ja korras.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 20. Posti, telefoni või muul teel edastatavate sõnumite saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha kohtu loal kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seaduses sätestatud alustel ja korras.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 43. Igaühel on õigus tema poolt või talle posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele. Erandeid võib kohtu loal teha kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seaduses sätestatud juhtudel ja korras.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 43. Igaühel on õigus tema poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele. Erandeid võib kohtu loal teha kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seadusega sätestatud juhtudel ja korras.

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Paragrahv 20 on samuti sisuline redaktsioon. Me leidsime, et posti, telefoni või muul teel edastatavate sõnumite saladuse kindlustamiseks võib reservatsioone teha ainult kohtu loal kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides. Endine redaktsioon, kus seda võimaldati kuritegevuse vastu võitlemiseks, tundub redaktsioonitoimkonnale liiga laialdast tõlgendamist võimaldav.

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Paragrahv 20 oli eelmises redaktsioonis säte erandite tegemise kohta ja oli kirjas, et erandeid võidakse teha kohtu loal kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides. Me leidsime, et sellisel kujul see loetelu ei ole ilmselt ammendav, vajadust erandeid teha võib tekkida veelgi, näiteks kuritegevuse vastu võitlemises. Seetõttu pidasime otstarbekaks, et edastatavate sõnumite salastatuse täpsemad piirangud oleksid kindlaks määratud seadusega, kuna põhiseaduses selle loetelu andmine on praegu raskendatud.

L. Hänni: Paragrahvi 20 kohta on laekunud teise toimkonna apellatsioon: jätta eelmise redaktsiooni sõnastus, s. t. tuleks taastada, et erandeid võidakse teha kohtu loal kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides. Toimkond ei toetanud seda ettepanekut ja seetõttu läheb see apellatsioon hääletamisele.

L. Hänni: Paragrahvi 20 peale on apellatsioon teiselt toimkonnalt ja selle sisu on järgmine: taastada esialgne sõnastus "kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides". Nii et lõige 2 kõlaks siis nii: "Erandit võidakse teha kohtu loal kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides." Ma juba hommikupoolikul põhjendasin teile, et selliselt sõnastatuna on see liiga kitsas. Me teeme ettepaneku jätta see täpsemalt seaduse sätestada ja mitte teha praegu siin põhiseaduslikku reservatsiooni.

Juhataja: Täna, proua Hänni! Tuletan veel kõigile meelde, et jutt käib § 20 teisest lausest, ja nimelt, kas erandeid võidakse teha üksnes kohtu loal seaduses sätestatud alusel ja korras või

siis kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides. Need on kaks erinevat varianti, mille vahel meil tuleb valida. Apellatsiooni esitaja nimel on sõna härra Lauri Vahtrel. Palun!

L. Vahtre: Austatud ettekandja! Kõigepealt on mul üks küsimus. Minu andmetel oli see tekst, mille me tahtsime taastada, natukene teisekujuline: "Erandid võidakse teha kohtu loal kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides seadusega ettenähtud alusel ja korras." Kas see lõpp on nüüd kuidagi ära kadunud?

L. Hänni: Kohe vaatame. Teie ettepanekus on kirjas: taastada esialgsel kujul. Ma võin veel kord täpselt ette lugeda. Ma pean vabandust paluma, sest redaktsioonitoimkond ei jõudnud täielikult süstematiseerida ja paragrahvide järgi kõigile juurde kirjutada, mis on täpne tekst. "Posti, telefoni või muul teel edastatavate sõnumite saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha kohtu loal kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides seaduses sätestatud alusel ja korras."

L. Vahtre: Tänan! Just nii oli see ka minul meeles. Tähendab, põhjendus on lihtsalt selline, et siin me juhindusime professor Schwartzi nõuannetest, kes hoiatas meid, et me ei jätaks liialt avaraid võimalusi inimese kirjade avamiseks ja tema telefonikõnede pealtkuulamiseks. See on väga tõsine asi. Näiteks Ameerikas on see sätestatud niimoodi, et seda võib teha ainult sel juhul, kui on olemas väga põhjendatud oletus, väga tõenäoline oletus, et selle abil võib avastada tõsise kuriteo ja teha kahjutuks tõsise kurjategija. Ja see on kõik. Me ei suutnud lihtsalt välja mõelda seda juhust, kus võiks lahti teha eraisiku kirja, ilma et selle taga oleks kriminaalmenetlus. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Erinevad seisukohad on välja öeldud. Kes on selle poolt, et täiendada § 20 teist lauset pärast sõnu "kohtu loal" tekstiga "kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides" (edasi teksti järgi: "seaduses sätestatud alusel ja korras")? Hääletame. 26 poolthääle ja 7 vastuhäälega on assamblee otsustanud täiendada § 20 teist lauset, mis nüüd oleks järgmises redaktsioonis. Loen ette: "Erandeid võidakse teha kohtu loal kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides seaduses sätestatud alusel ja korras."

/PA 06.12.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Paragrahvi 20 on lisandunud erandite loetelu, mille puhul võib sõnumite edastamise saladust lõdvendada. See on lubatud kuriteo tõkestamiseks. Mäletatavasti eelmises tekstis oli piirang ainult kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides. Selline täiendus oli tingitud vajadusest põhiseadusesse kodeerida võimalus kasutada preventiivseid abinõusid kuritegude ärahoidmiseks, kui on piisavalt kahtlustusmaterjali, sest selline sekkumine võib ikkagi toimuda ainult kohtu loal ja seega peab olema põhjendatud.

Kehtiv põhiseadus: § 44. Igaühel on õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni.

Kõik riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud on kohustatud seaduses sätestatud korras andma Eesti kodanikule tema nõudel informatsiooni oma tegevuse kohta, välja arvatud andmed, mille väljaandmine on seadusega keelatud, ja eranditult asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud andmed.

Eesti kodanikul on õigus seaduses sätestatud korras tutvuda tema kohta riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes ning riigi ja kohalike omavalitsuste arhiivides hoitavate andmetega. Seaduse alusel võib seda õigust piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste ning lapse

põlvnemise saladuse kaitseks, samuti kuriteo tõkestamise, kurjategija tabamise või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on käesoleva paragrahvi lõigetes kaks ja kolm nimetatud õigused võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 20. Kõigile kodanikele on tagatud vaba juurdepääs statistilisele, majanduslikule ja muule informatsioonile, mis puudutab tema maad, rahvast ja võimude tegevust. Selle õiguse piiramine võib olla kehtestatud ainult seadusega.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 21. Igal kodanikul on õigus tutvuda tema kohta kogutava ja talletatava informatsiooniga mis tahes riigiasutustes.

J. Raidla eelnõu: § 30. Igal kodanikul on õigus seadusega ettenähtud korras tutvuda tema kohta riigiasutuses ja kohaliku omavalitsuse asutuses hoitavate andmetega. Seda õigust võib seaduses ettenähtud alustel ja korras piirata kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

J. Adamsi eelnõu: § 30. Igal kodanikul on õigus tutvuda kõigi teda huvitavate dokumentidega kõigis riiklikes ja omavalitsuse asutistes. Seda õigust võib piirata seadusega riiklike ja sõjasaladuste kaitseks.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 30. Igal kodanikul on õigus tutvuda kõigi teda huvitavate dokumentidega kõigis riiklikes ja omavalitsuse asutistes. Seda õigust võib piirata seadusega riiklike ja sõjasaladuste kaitseks.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 42. Igaühel on Eestis õigus seadusega sätestatud korras tutvuda tema kohta riigi- ja omavalitsuse asutustes hoitavate andmetega. Seda õigust võib piirata seaduses sätestatud korras ja alustel kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 43. Eestis on igaühel õigus saada täielikku ja usaldatavat informatsiooni riigi-, majandus- ja rahvusvahelise elu kõigi valdkondade, sealhulgas seadusega tagatud põhiõiguste ja -vabaduste seisukorra kohta.

I. Rebase täiendustepaneku II toimkonna 06.11.1991 redaktsiooni juurde: § Igaühel on õigus saada täielikku ja usaldatavat informatsiooni riigi-, majandus- ja rahvusvahelise elu kõigi valdkondade, sealhulgas seadusega tagatud põhiõiguste ja -vabaduste seisukorra kohta.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 33 (§ 33). Igal kodanikul on õigus saada täielikku ja usaldatavat informatsiooni riigi- ja omavalitsusasutustelt nende tegevuse kohta. Seda õigust võib piirata seadusega riiklike- ja sõjasaladuste kaitseks.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 36. Igal kodanikul on õigus saada täielikku informatsiooni riigi- ja omavalitsusasutustelt nende tegevuse kohta. Seda õigust võib riiklike saladuste kaitseks piirata seadusega.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 31. Igaühel on õigus seadusega sätestatud korras tutvuda tema kohta riigi- ja omavalitsusasutustes hoidvate andmetega.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 40. Igal kodanikul on õigus saada täielikku informatsiooni riigi- ja omavalitsusasutustelt nende tegevuse kohta. Seda õigust võib piirata seadusega sätestatud korras äri- ja riiklike saladuste kaitseks.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 18. Igal inimesel on õigus vabalt saada ja levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi sõnas, trükis, pildis, kujutises või muul viisil. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, inimväärikuse ja au kaitseks.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 19. Riiklikku tsensuuri Eestis ei ole.

ALTERNATIIV: viia § 19-st § 18 lg 2-ks.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 39A. Igal kodanikul on õigus seadusega sätestatud korras tutvuda tema kohta riigi- ja omavalitsusasutustes hoitavate andmetega.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 40. Igal kodanikul on õigus tutvuda ametlike dokumentidega riiklikes ja kohalikes omavalitsusasutustes. Seda õigust võib seadusega piirata riiklike- ja äri saladuste kaitseks.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 20. Igal inimesel on õigus vabalt saada ja levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, inimväärikuse ja au kaitseks. Riiklikku tsensuuri ei ole.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 40. Igal kodanikul on õigus tutvuda tema kohta riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes hoitavate andmetega seadusega sätestatud korras. Igal kodanikul on õigus tutvuda ametlike dokumentidega riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes. Seda õigust võib seadusega piirata riiklike- ja ärisaladuste kaitseks.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 19. Igal inimesel on õigus vabalt saada ja levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, inimväärikuse ja au kaitseks. Riiklikku tsensuuri ei ole.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 39. Igal kodanikul on õigus tutvuda tema kohta riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes hoitavate andmetega seadusega sätestatud korras. Igal kodanikul on õigus tutvuda ametlike dokumentidega riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes. Seda õigust võib seadusega piirata riiklike- ja ärisaladuste kaitseks.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 44. Igaühel on õigus vabalt saada informatsiooni, mida levitatakse üldiseks kasutamiseks. Kõik riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud on kohustatud igaühe nõudel andma seadusega sätestatud ulatuses ja korras informatsiooni oma tegevuse kohta, välja arvatud andmed, mis puudutavad riiklikku julgeolekut, kuriteo uurimist, õigusaktide jõustamist, inimeste eraelu ja tervist ning ärisaladust ja konfidentsiaalselt saadud informatsiooni. Igaühel on õigus seaduses sätestatud ulatuses ja korras tutvuda tema kohta riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes ning riiklikes ja kohalike omavalitsuste arhiivides hoitavate andmetega.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 44. Igaühel on õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni. Kõik riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud on

kohustatud igäihe nõudel andma seadusega sätestatud ulatuses ja korras informatsiooni oma tegevuse kohta, välja arvatud andmed, mis puudutavad riiklikku julgeolekut, kuriteo uurimist, õigusaktide jõustamist, teiste inimeste eraelu, tervist ja õigusi, ärisaladust ning konfidentsiaalselt saadud informatsiooni. Igäihel on õigus seadusega sätestatud ulatuses ja korras tutvuda tema kohta riigiasutustest ja kohalikes omavalitsustes ning riigi ja kohalike omavalitsuste arhiivides hoitavate andmetega.

/I. Rebase kommentaarid 15.11.1991 redaktsiooni kohta: Ei saa nõustuda minu alternatiivprojekti § 42 tähendatud õiguse eelnõust väljajätmisega.

/II toimkonna 29.11.1991 koosoleku protokollist:

§ 31 uus.

J.–K. Talve: See õigus peaks olema kodanikel. Asendada „igäihel“ sõnadega „igal kodanikul“. Poolt 7, erapooletu 1.

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Lisandunud on ka § 31, mis annab õiguse tutvuda riigi käes ja omavalitsustes hoitavate isikuandmetega. Me arvasime, et õigusriigi põhimõtetest lähtudes peaks selline õigus olema põhiseaduses fikseeritud.

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Paragrahvis 40 on samuti täpsustus reservatsiooni kohta. On öeldud, et õigust saada informatsiooni riigi ja omavalitsusasutustelt võib piirata seadusega sätestatud korras äri- ja riiklike saladuste kaitseks. Nii et ärisaladused on lisandunud.

L. Hänni: Paragrahvis 31 teeb teine toimkond ettepaneku asendada sõna "igäihel" sõnaga "kodanikel". Selle ettepanekuga on toimkond nõus.

L. Hänni Paragrahvi 31 kohta oli teisel toimkonnal ettepanek asendada sõna "igäihel" sõnaga "kodanikul". Nii et tekst kõlaks järgmiselt: "Igal kodanikul on õigus seadusega sätestatud korras tutvuda tema kohta riigi ja omavalitsuse asutustes hoitavate andmetega." Redaktsioonitoimkond nõustus selle ettepanekuga. Nii et hääletamist siin vaja korraldada ei ole.

Juhataja: Kas selles küsimuses on proteste? Arutluse all on § 31 ja vastavalt apellatsioonile on redaktsioonitoimkond nõus järgmise tekstiga: "Igal kodanikul on õigus seadusega ..." On proteste? Ei ole. Jätkame.

/PA 03.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Selle ettepaneku suhtes me palume veel kord aeg maha võtta. Küsimus puudutab reservatsioone seoses õigusega saada informatsiooni riigiasutuste või enda töö kohta. Neid formuleeringuid me arutasime viimasel hetkel ja on selline mure, et võib-olla ei ole viimasel hetkel tehtud parandusettepanekud päris lõpuni läbi mõeldud. Kuna on võimalus veel kord reedel kokku tulla ja parandusettepanekuid arutada, siis me praegu 11. ettepaneku jätaksime menetlusse

/PA 10.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahvi 44 lõigud 2 ja 3 jäid menetlusse eelmisest istungist. Siin oli küsimus, millised peavad olema piirangud riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste ning ametiisikute jaoks, millistel juhtudel nad ei pruugi anda informatsiooni oma tegevuse kohta. Samuti piirangud, millistel juhtudel ei anta välja informatsiooni isikule tema enda kohta. Kõigepealt on ka selles paragrahvis tehtud selline muudatus, et õigus saada informatsiooni on põhiseaduses sätestatud kui Eesti

kodaniku õigus. Teine muudatus on see, et nii lõigus 2 kui ka lõigus 3 on loetletud asjaolud, mille puhul võib sellist informatsiooni andmist piirata.

Juhataja: Kas on küsimusi? Soovib keegi sõna võtta? Proua Hänni, kas meil on otstarbekas hääletada lõike 2 ja 3 eraldi või on võimalik teha seda koos?

L. Hänni: Kui küsimusi ja märkusi selle redaktsiooni kohta ei olnud, siis ilmselt võime need ka koos hääletusele panna.

Juhataja: Härra Kaalep, palun!

A. Kaalep: Üks pisike keeleline märkus. Ma soovitan viimases lauses viimaste sõnade puhul redaktsiooni "tõe selgitamise huvides". See "väljaselgitamine" on minu meelest võõrapärane, millega meil hirmsasti liialdatakse. Antud juhul ei ole seda vaja.

L. Hänni: Selle parandusettepaneku võib vahest arvesse võtta, kuigi tuleb kogu teksti ulatuses vaadata, kas ka teistes sätetes selline väljend kordub. Seda võib vist nimetada nii väikeseks remondiks, et see võiks ehk jääda redaktsioonitoimkonna otsustada.

Juhataja: Tänan! Kas on proteste, et me hääletame § 44 lõikude 2 ja 3 parandused läbi korraga? Ei ole. Kes on selle poolt, et § 44 lõike 2 ja 3 muuta vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Palun hääletame! Poolt on 27, vastu 2. Assamblee on otsustanud muuta § 44 lõike 2 ja 3 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule.

Kehtiv põhiseadus: § 45. Igaühel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Seda õigust võib seadus piirata avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au ning hea nime kaitseks. Seadus võib seda õigust piirata ka riigi ja kohalike omavalitsuste teenistujatel neile ameti tõttu teatavaks saanud riigi- või ärisaladuse või konfidentsiaalsena saadud informatsiooni ning teiste inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks, samuti õigusemõistmise huvides.

Tsensuuri ei ole.

1938. a põhiseadus: § 15. Mõtete avaldamine sõnas, trükis, kirjas, pildis ja kujutises on vaba. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse ja kodaniku hea nime kaitseks. Trükitoodete tsensuuri ei ole.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 19. Mõtete avaldamine sõnas, trükis, kirjas, pildis ja kujutises on vaba. Seda vabadust võib seadusega kitsendada ainult avaliku korra, kõlbluse ja kodaniku hea nime kaitseks. Võimude sellekohase otsuse peale võib kodanik kaevata kohtusse. Tsensuuri Eestis ei ole.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 16. Tagatud on sõna- ja trükivabadus. Neid võib piirata vaid seadusega kehtestatud korras riigi julgeoleku, avaliku korra ja kõlbluse huvides. Riiklikku tsensuuri ei ole.

J. Raidla eelnõu: § 28. Igal kodanikul on õigus vabalt levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi ja veendumusi. Seda õigust võib piirata seaduses ettenähtud alustel ja korras

riigi julgeoleku, avaliku korra, ärisaladuse, kõlbluse, elanike tervise ning inimeste au ja väärikuse kaitseks. Riiklikku tsensuuri ei ole.

J. Adamsi eelnõu: § 16. Igal inimesel on õigus vabalt levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi nii sõnas, trükis, kirjas, pildis, kujutises või muul viisil. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, inimväärikuse ja -au kaitseks. Tsensuuri Eesti ei ole.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 16. Igal inimesel on õigus vabalt levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi nii sõnas, trükis, kirjas, pildis, kujutises või muul viisil. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, inimväärikuse ja -au kaitseks. Tsensuuri Eestis ei ole.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 40. Eestis ei ole kohustuslikku riiklikku ideoloogiat. Igaühel on õigus veendumuste vabadusele. Veendumuste pärast ei tohi kedagi jälitada. Veendumuste vabadus kätkeb õigust takistamatult oma veendumustes ja arvamustest kinni pidada või neid muuta, vabalt neid avaldada ja levitada sõnas, trükis, kirjas, pildis, kujutises või muul viisil igasuguste vahenditega.

Veendumustega ei saa vabandada õigusrikkumist. Eestis on keelatud ja karistatav igasugune sõjapropaganda.

Eestis on õigus vabalt hankida, saada ja koguda ideid ja informatsiooni, sealhulgas inim-, kodaniku- ja poliitiliste, sotsiaalsete ja muude õiguste ja vabaduste seisukorra kohta Eestis ning seda edastada ka välisriikidesse.

Mingeid kitsendusi paljundustehnika juurde pääsemiseks ja selle kasutamiseks ei tehta. Massiteabevahendid ja juurdepääs nendele on samuti kõigile vaba.

Veendumuste ja informatsiooni vabadus allub üksnes rahvusvahelise õiguse normide ja üldtunnustatud põhimõtete ning autori- ja intellektuaalse omandi kaitseks kehtestatud õigusega kooskõlas oleva seadusega sätestatud piiramistele.

Riikliku tsensuuri Eestis ei ole.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 16. Igal inimesel on õigus vabalt levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi nii sõnas, trükis, kirjas, pildis, kujutises või muul viisil. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, inimväärikuse ja -au kaitseks. Riiklikku tsensuuri Eestis ei ole.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 17 (§ 17). Igal inimesel on õigus vabalt levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi nii sõnas, trükis, kirjas, pildis, kujutises või muul viisil. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, inimväärikuse ja -au kaitseks. Riiklikku tsensuuri Eesti ei ole.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 19. Igal inimesel on õigus vabalt levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi nii sõnas, trükis, pildis, kujutises või muul viisil. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, inimväärikuse ja au kaitseks. Riiklikku tsensuuri Eestis ei ole.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 18. Igal inimesel on õigus vabalt saada ja levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi sõnas, trükis, pildis, kujutises või muul viisil. Seda vabadust võib seaduse kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, inimväärikuse ja au kaitseks.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 19. Riiklikku tsensuuri Eestis ei ole.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 18. Igal inimesel on õigus vabalt saada ja levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi sõnas, trükis, pildis, kujutises või muul viisil. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, inimväärikuse ja au kaitseks.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 19. Riiklikku tsensuuri Eestis ei ole.

ALTERNATIIV: viia § 19-st § 18 lg 2-ks.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 20. Igal inimesel on õigus vabalt saada ja levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, inimväärikuse ja au kaitseks. Riiklikku tsensuuri Eestis ei ole.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 19. Igal inimesel on õigus vabalt saada ja levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, inimväärikuse ja au kaitseks. Riiklikku tsensuuri ei ole.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 45. Igaühel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või teistsugusel viisil. Seda vabadust võib seadusega kitsendada avaliku korra, kõlbluse, elanike tervise, teiste inimeste au, väärikuse ja hea nime kaitseks. Seaduses sätestatud juhtudel ja korras võib seda õigus piirata ka riigi ja kohalike omavalitsuste teenistujate suhtes neile teenistuse tõttu teatavaks saanud riikliku või ärisaladuse või konfidentsiaalselt saadud informatsiooni kaitseks ning õigusemõistmise huvides.

Riiklikku tsensuuri Eestis ei ole.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 45. Igaühel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või teistsugusel viisil. Seda õigust võib seadus piirata avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, riigi ja kohalike omavalitsuste teenistujatel neile teenistuse tõttu teatavaks saanud riikliku või ärisaladuse või konfidentsiaalselt saadud informatsiooni kaitseks ning õigusemõistmise huvides. Riiklikku tsensuuri ei ole.

/PA 31.10.1991 istungi stenogrammist: (V. Rumesseni ettekanne): Järgmine probleem puudutab tsensuuri. See on § 16. Siin me praegu ei pea hääletamist vajalikuks, aga probleem on selles, mida mõelda tsensuuri all, kas institutsiooni või protseduuri. Kui vaadata selle paragrahvi ülesehitust, siis on selle esimeses pooles kirjutatud, et "toetub iga inimese õigusele vabalt levitada informatsiooni". Teine lause ütleb, millistel juhtudel võib seda vabadust kitsendada. Viimane lõik ütleb, et sellist instantsi nagu tsensuur Eestis ei ole. Võib-olla oleks lahendus niisugune, nagu on pakutud meie eksperdi härra Rebase poolt, et riiklikku tsensuuri Eestis ei ole. Seda komisjon veel vaeb, nii et praegu me ei ole valmis seda täiskogule esitama.

/PA 08.11.1991 istungi stenogrammist: (V. Rumesseni ettekanne): Järgmine, üks küllaltki põhimõtteline küsimus on aga §-s 16. Toimkonnas oli tsensuuri mõiste kohta küllaltki erinevaid arvamusi. Ma eelmine kord oma ettekandes seda põgusalt juba puudutasin, aga

praegu oleks mul siiski ettepanek, et pühendaksime oma tähelepanu natukene sellele lausele: riiklikku tsensuuri Eestis ei ole. Eelmises eelnõus oli alguses ainult: tsensuuri Eestis ei ole. Siin oli probleem selles, kas on mõeldud instruksiooni või on mõeldud tsenseerimist kui tegevust. Ja selle täpsustamiseks on härra Rebase kui eksperdi sõnastusest võetud esimene sõna siia sisse: riiklikku tsensuuri ei ole. Kui keegi assamblee liikmetest vaidlustab selle küsimuse praegu, siis sellisel juhul ma oleksin sunnitud panema selle täienduse juba täna ka hääletusele

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist:

M. Lauristin Aitäh! Mul on kõigepealt küsimus §-de 19 ja 22 kohta. Paragrahv 19 räägib õigusest vabalt levitada informatsiooni ja seal on öeldud, et seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, inimväärikuse ja au kaitseks. Paragrahv 22 räägib koosolekuvabadusest. On öeldud, et seda võib piirata seadusega määratud tingimustel ja korras riigi julgeoleku, avaliku korra või kõlbluse kaitseks. Kas redaktsioonitoimkond ei kaalunud nende kahe paragrahvi formuleeringute ühtlustamist, et §-s 19 seda piiramist analoogselt sõnastada, sest au ja inimväärikus kuuluvad ka kõlbluse valdkonda?

L. Hänni Aitäh! Redaktsioonitoimkond kahjuks ei jõudnud väga põhjalikult omavahel võrrelda erinevate sätete formuleeringute kooskõla. See analüüs tuleb meil ilmselt läbi teha kolmanda lugemise käigus. II peatükk vajab veel väga põhjalikku analüüsi, sest siin on meil vaja kindlustada end ka selle vastu, et praegune põhiseaduse eelnõu ei annaks Eesti Vabariigi kodanikele ja elanikele vähem garantiisid, kui oli ajalooliselt Eesti eelmistes põhiseadustes.

/PA 23.11.1991 istungi stenogrammist:

Juhataja: Härra Rebaselt on apellatsioon § 19 lõike 2 kohta. Ma loen selle apellatsiooni ette: „Riiklikku tsensuuri ei ole. Teha omaette paragrahv, et rõhutada selle erakorralist tähtsust. Samale paragrahvile lisada uus lõige, endine aga viia üle § 34 lõikeks 2 – „Eestlaste ja teiste Eestis elavate rahvuste tavade ja kommete halvustamine on keelatud.““ Härra Rebas, palun!

H. Rebas: Ma mõtlen teistpidi: §-le 19 lisada uus teine lõige, mis on endine § 34 lõige 2, aga redigeeritud kujul. Nii et § 19 teiseks lõikeks jääks: „Eestlaste ja teiste Eestis elavate rahvuste tavade ja kommete halvustamine on keelatud.“ Tähendab, jutt on põhimõtteliselt redaktsioonilisest ümberkorraldusest, uusi mõtteid ma ei too.

Juhataja: Selge. Ettepaneku sisu oli selles, et lisada §-le 19 lõige, mille sisu on järgmine: „Eestlaste ja teiste Eestis elavate rahvuste tavade ja kommete halvustamine on keelatud.“ Proua Hänni, palun!

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Ma tahan öelda ka redaktsioonitoimkonna arvamuse nimetatud ettepaneku suhtes. § 19 lõike 2 formuleerimist eraldi paragrahvina ei pea me vajalikuks. Teise ettepaneku puhul me analüüsisime, kuhu see mõte kõige paremini sobiks, ja leidsime, et see sobiks § 26 teiseks lõikeks. Selles paragrahvis räägitakse igäihe õigusest säilitada oma rahvus ja seetõttu on seal vaja öelda välja ka mõte, et me peame teiste rahvuste tavasid ja kombeid austama. Me toetame härra Rebase ettepanud formulatsiooni, aga väikese täiendusega. Nimelt järgneksid sõnadele „eestlaste ja teiste Eestis elavate rahvuste tavade ja kommete halvustamine“ sõnad „ja rahvusliku väärikuse alandamine on keelatud“.

Nii et kui härra Rebas nõustuks meie ettepanekuga, siis me ei peaks antud küsimuses hääletama.

Juhataja: Härra Rebas, palun!

H. Rebas: Olen päri proua Hänni viimase ettepanekuga, et see kõne all olev lõige läheks § 26, sinna see sobib väga hästi. Aga ma tahaksin siiski propageerida, et lausest riikliku tsensuuri kohta saaks omaette paragrahv. Ma arvan, et seda on erakordselt tähtis rõhutada.

Juhataja: Aitäh! Kõnega soovib esineda härra Adams. Palun!

J. Adams: Küsimustepundar on arvatavasti läinud sassi. § 34-le teise lõigu lisamine sellisel kujul, nagu see on, on minu arvates täiesti sobimatu, sest esimene ja teine lõik on niivõrd erinevad asjad, et nende olemasolu ühes paragrahvis ei peaks olema üldse võimalik. Kus oleks selle § 34 teise lõigu mõtte õige koht? Mul on tunne, et õige koht on § 26, kus räägitakse õigusest säilitada oma rahvus jne. Aga siin tekib omaette probleem. Mul on tunne, et – nagu on kombeks öelda – me astume natukene ämbrisse selle asjaga. Ja nimelt, kasutades sõnadepaari „tavad ja kombed“, mis ei ole eriti täpselt määratletud asi, ja rääkides, et neid ei tohi halvustada. Ma saan aru, mis siin on mõeldud. Siin on mõeldud tõenäoliselt seda, et igal inimesel on õigus säilitada oma rahvuslikke õigusi ja tavasid ja et seadus võib neid kaitsta. Kuid rääkides, et ühtki tava ei või halvustada, kus on see piir, kust algab halvustamine ja kus lõpeb näiteks kriitika või pilge, jne.? Ma ei kujuta ette, milliseid kohtuprotsesse võib see tulevikus kaasa tuua. Minu arvates on ka eesti rahvusel terve hulk halbu tavasid, mida enamik meist, kes me siin oleme, on halvustanud ja pilganud. Sellise sõnastuse sisse kirjutamine on väga veider. Kas ei võiks siiski piirduda ainult rahvusliku väärrikusega ja ülejäänud jätta tulevikus juba kohtute küsimuseks? Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Härra Kaalep, palun!

A. Kaalep: Jüri Adams ütles kõik olulise ära, mida ma ütelda kavatsesin. Lisan ainult konkreetse näite. Eesti ja vene rahva tava ja kommet igal tähtpäeval ennast täis juua tuleb vägagi halvustada ja isegi hukka mõista. Näiteks tatarlastel ja juutidel see tava ja komme puudub. Kõik.

Juhataja: Ma loodan, et meie edasine keskustelu ei jäägi pidama sellele väga toredale teemale. Härra Kask, palun!

P. Kask: Ma tuletan meelde eksperdi professor Rebase ettepanekut, et sel paragrahvil võiks olla ka pealkiri. See vastab tõepoolest kaasaegsetele normitehnilistele nõuetele. Ja kui me hakkame neid pealkirjastama, siis antud konkreetsel juhul hakata sõnavabaduse ja tsensuuri puudumise kohta kahte eraldi pealkirja välja mõtlema on natuke kunstlik. Seetõttu võiksid nad minu arvates – ehkki need on väga tähtsad asjad – siiski ühes ja samas paragrahvis olla. Küsimusele, kas tulevad pealkirjad või mitte, pole redaktsioonitoimkond aga jõudnud veel vastust leida. Tänan!

Juhataja: Aitäh! Viimasena saab sõna härra Runnel ja siis on lõunavaheaeg. Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Kallid kaasvõitlejad! Oma iseloomu vastaselt tahan propageerida, et kui me räägime ühes lauses, siis me ehitame üht vektorit, ja vektor on negatiivses suunas väga võimsalt välja arendatud. Pigem oleks õige ehitada vektoreid positiivses suunas. Sedasama

mõtet võiks öelda mitte kasutades sõnu „alandada ja halvustada“, vaid seada sõnastus ümber positiivseks ja öelda, et tuleb austada võrdselt kõigi kombeid. Me eile rääkisime redaktsioonitoimkonnas proua Hänniga sellest vektoriküsimustest. Kui teistele jääb see arusaamatuks, siis võiks lõuna ajal küsida proua Hänni käest, mida tähendab vektor.

Juhataja: Suur tänu! Lugupeetud kolleegid, pärast lõunavaheaega me asume hääletama, aga nüüd on kella ühest kella kaheni lõunavaheaeg. Me kohtume siin saalis uuesti kell 14. Lõunavaheaeg

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Lõunavaheaeg on lõppenud. Istuge palun oma kohtadele ja viime läbi kohaloleku kontrolli. Kohal on 31 assamblee liiget ja me jätkame apellatsioonide läbiarutamist. Me jääme pidama härra Rebase esitatud apellatsiooni juurde, mis käsitleb § 19 lõiget 2. Kas proua Hännil on võimalik öelda, millisel kombel peaks assamblee seda apellatsiooni hääletama ja milline on redaktsioonitoimkonna seisukoht?

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Selle sätte kohta laekus mitmeid ettepanekuid ja redaktsioonitoimkonnal on raske kohe orienteeruda. Sellepärast on mul juhatajale ettepanek mitte alustada saalis diskussiooni ja hääletust, kui laekunud ettepanekud võiks esitada kirjalikult nii juhatajale kui ka redaktsioonitoimkonnale, ning praegusel hetkel arutelu lõpetada. Otsuse langetamine niisuguses olukorras on väga raske.

Juhataja: Me lubasime küll hääletama hakata, aga see kena töö jääb siis vist katki. Kas keegi assamblee liikmetest protestib sellise lahenduse vastu, nagu proua Hänni meile ette pani?

H. Runnel: Armas kogu! Ma tahaksin paari sõnaga juhtida tähelepanu. See küsimus, millega me tegelesime enne lõunale minekut, on sisuliselt ära öeldud §-des 9 ja 14 ja seda paragrahvi seal tagapool ei olegi vaja. Siin on öeldud, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed rahvusest ja kõigist muudest erinevustest hoolimata, ja kui sellest ei piisa, siis ütleb § 15, et mitte kedagi ei tohi piinata. Piinamise liik on ka rahvusliku väärkuse alandamine, niisiis on öeldud, et ei tohi väärkust alandada. Seepärast on kordamine tarbetu. See tuleks välja hääletada, ja hääletada juba praegu!

Juhataja: Proua Hänni, kas toimikond on oma endise arvamuse juures?

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Härra Runneli ettepanek ja põhjendus oli selline, et kõnealust sätet meie põhiseadusesse hädasti vaja ei olegi. Ma ei tea toimikonna teiste liikmete seisukohta, aga ma isiklikult toetan härra Runneli põhjendusi.

Juhataja: Härra Runnel, palun veel kord assambleele ette kanda oma ettepanek, ja me püüame jõuda siiski hääletamiseni.

H. Runnel: Minu lühike ettepanek on, et sellest projektist, mis meil praegu käes on, § 34 lõige 2 välja hääletada, kuna see mõte, see hoiak ja see vaim, mis selles lõigus on ebatäpselt öeldud, on täpsemalt sõnastatud juba §-des 9 ja 15.

Juhataja: Tänan! Härra Rebas!

H. Rebas: Toetan härra Runneli ettepanekut, aga jääksin siiski oma ettepaneku esimese osa juurde, mis läks sellele välja, et §-st 19 teha kaks paragrahvi ja tuua lause „Riiklikku tsensuuri Eestis ei ole“ omaette paragrahvi. Toonitan, et see on erakordselt tähtis. Ma viitaksin ka rahvusvahelisele traditsioonile ja eriti Rootsile, kus juba aastast 1766 on sarnane seadussäte. Ma arvan, et tuleks siiski hääletada, kas võtta see eraldi paragrahvina või mitte.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Kas keegi protestib, kui juhatus viib § 19 hääletuse läbi sellisel kombel, nagu härra Rebas ette pani? Me püüame hääletamise teel vastata küsimusele, kas me teeme eraldi paragrahvi printsiibist, et riiklikku tsensuuri ei ole. Kas on proteste? Ei ole. Kohaloleku kontroll palun. Kohal on 30. Hääletamisele läheb ainult üks küsimus ja sisu on selles: kes on selle poolt, et § 19 lõige 2 muuta omaette paragrahviks? Hääletame! Poolt 19, vastu 8. Küsimus on lahendatud. § 19 lõige 2 tuleb vormistada omaette paragrahvina.

[...]

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Mitmed apellatsioonid ja ettepanekud on seotud §-ga 21. Teise toimkonna nimel teeb härra Rumessen meile järgmise ettepaneku. Kuivõrd teise toimkonna apellatsioon on kaks, siia ma annan sõna üle härra Lauri Vahtrele, kes selle toimkonna liikmena selgitab, kumma apellatsiooni järgi meil hääletada tuleb. Palun, härra Vahtre!

L. Vahtre: Palun vabandust, siin oli väikene segadus. Alustame teise toimkonna enda apellatsioonide läbivaatamist õiges järjekorras. Esimene probleem tekkis meil §-ga 19. Selles on teine lause, mis puudutab informatsiooni levitamise vabaduse piiramist. Seda vabadust võiks seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, väärkuse ja au kaitseks. Teine toimkond arutas seda ja pakub välja natuke lühema sõnastuse: seda vabadust seadusega kitsendada riigisaladuse, inimväärkuse ja au kaitseks. Meie toimkond ei suutnud välja mõelda, millisel juhul võib tõese informatsiooni – ma kordan, tõese, mitte laimu – levitamine kahjustada avalikku korda või kõlblust. Samuti tundus meile riigi julgeolek liialt avarana, ebamäärasena ja seetõttu ohtlikuna. Riigi julgeoleku sildi all informatsiooni leviku kitsendamine on ohtlik. Paremini öelda, et riigisaladuse, inimväärkuse ja au kaitseks. Kui keegi suudab tõestada kas või mõne näite varal, et informatsiooni levitamine võib kahjustada avalikku korda, kõlblust, siis palub teine toimkond seda teha. Tänan!

Juhataja: Aitäh! Kas proua Hänni on nõus kommenteerima esitatud ettepanekut?

L. Hänni: Redaktsioonitoimkond arutas seda ettepanekut ja meie seisukoht oli, et jääme oma sõnastuse juurde. Meie arvates riiklik saladus ei ole omaette väärtus, mida peaks kaitsma. Väärtuseks on riigi julgeolek. Oma seisukohavõtul toetusime ka Euroopa inimõiguste konventsioonile, mille artikkel 10 loetleb need piirangud, mida võib esitada igapäevase õigusele ennast väljendada. Siin on loetelu üsnagi pikk: rahvuslik julgeolek, territoriaalne terviklikkus, avalik turvalisus, korratuste ja kuritegude ärahoidmine, teiste inimeste tervise või moraali, reputatsiooni või õiguste kaitsmine, konfidentsiaalselt avaldatud informatsiooni avalikustamise ärahoidmine. Meie loetelu on tunduvalt lühem kui konventsioonis ja me ei tahaks seda veelgi lühendada. Aitäh!

Juhataja: Aitäh selle selgituse eest! Kuulame ära veel kolme kolleegi arvamuse. Härra Sirendi, palun!

A. Sirendi: Kas selle üle teostab järelevalvet riiklik tsensuur, mida Eestis ei ole?

Juhataja: Kellele see küsimus on esitatud?

A. Sirendi: Härra Vahtrele.

L. Vahtre: Ma arvan, et kuna tegemist on väljendusega, et seda vabadust võib seadusega kitsendada, siis on olemas ka vastav seadus. Ja selle üle, kas seadusest on üle astunud või

mitte, otsustab kohus. Minu jaoks selleks kohus ongi. A. Erm Austatud kolleegid! Kui seda lõiku vaadata, siis minu arust võiks seda veelgi lühendada ja panna punkti inimväarikuse järele, sest au on ka üks inimväarikuse osasid. Ja kui seda au riivatakse nii-öelda tõeste väärtustega, siis ei peaks seda piirama.

Juhataja: See on järjekordselt uus ettepanek. Oleks väga kena, kui kolleegid oma ettepanekud enne esitaks nendele toimkondadele, kes asjaga tegelevad. Antud juhul võiks esitada teematoimkonnale või redaktsioonitoimkonnale.

H. Runnel: Ma palun tähelepanu ühe loo ärakuulamiseks. Kui Tartus oli julgeolekuülemaks Anti Talur, siis ta palus, et me teeksime koostööd. Ma ütlesin, et see on võimatu, sest nende asutus toetub printsiibile, mille nimeks on saladus, ja literaat toetub printsiibile, mille sõnaks on avalikkus. Sellepärast ma ei saaks toetada Lauri Vahtre ettepanekut sõnastada põhiseaduses lause, kus on sees mõiste „saladus“.

I. Fjuk: Lugupeetud juhataja! Teen ettepaneku saata see küsimus tagasi toimkonda, just nimelt sellesse toimkonda, kes sellega tegeleb, sest pärast seda, kui Liia Hänni luges ette selle rahvusvahelise dokumendi sõnastuse, ma näen, et meie sõnastuses on vähe seda, mis seal on. Meil on riigi julgeolek, seal on riigi rahvuslik julgeolek, meil on avalik kord, seal on avalik turvalisus jne. Tähendab, noid kitsendusi ma mõistan ja toetan, aga neid 100%-liselt mitte. Siin on tegemist sõnalise mõiste ebaadekvaatsusega. Kas ei oleks õige, kui konkreetselt teematoimkond seda võrdleks ja tuleks siis välja juba kas sellesama või kommentaaridega uue redaktsiooniga? Aitäh!

L. Vahtre: Kõigepealt ma pean oma kurvastuseks vastu vaidlema härra Runnelile, sest pole midagi parata, riigisaladus on olemas ja kaitsta seda tuleb. Sõna „saladus“ võib tõesti mitte meeldida, aga mis puutub toimkonda tagasisaatmisse, siis ma ei tea, toimkond just eile selle üle arutles ja ei suutnud hulgakesi välja mõelda mõnda näidet, kuidas oleks vaja kaitsta kõlblust. Üks näide. Kui ajaleht kirjutas Tilsis lastekodust ja seal toimuvast väiksemate kasvandike seksuaalsest kuritarvitamisest, siia antud sätestuse kohaselt võib tulla ka mõni ametiisik ja öelda, et sellise informatsiooni avalikuks tegemine kahjustab meie kõlblust. Aga kui me jätame selle sõna siit välja, nagu on toimkonna ettepanek, ja piirdume ainult riigisaladusega ning inimväarikusega – kas inimväarikus koos auga, see on juba väiksema tähtsusega –, siis kaoks selline oht ära. Just sellepärast see ongi toodud täiskogu ette, et võib-olla keegi siin suudab tõestada, puust ette teha ja punaseks värvida, miks peab seal olema avalik kord, kõlblus. Kas või näite varal.

J. Adams: Head kolleegid! Ma arvan, et mis puutub ettelõetud rahvusvahelisse konventsiooni, siia siin tekib arvatavasti tõlkeprobleem: mida muudes keeltes nimetatakse rahvuslikuks julgeolekuks, see ongi eesti keelde tõlgitav kui riiklik julgeolek. Selles ei ole mingit kahtlust. Samuti oli seal mitmeid muid tõlkeprobleeme. Mida see paragrahv või see lause käsitleb? Minu arvates on see lause nii-öelda baasnorm tulevasele ajakirjandusseadusele. See tähendab, et millised materjalid kuuluvad avalikustamisele ja milliseid saab kitsendada seaduse korras. Selles mõttes märgivad need üksikud osad siin loetelus tegelikult tulevase vastava seaduse peatükke. Sisuliselt on need peatükkide pealkirjad. Ja selles mõttes on minu arvates mõlemad ettepanekud ühevõrra head ja kumbki neist ei anna selle tulevase seaduse sisu. See tuleb niikuinii pärast tagantjärele sõnastada. Ma ei näe momendil siin erilist vaidlusmomenti, see on tõesti redaktsiooniline asi. Osalt on see ka keeletunde küsimus, sest riiklik saladus tähendab kahtlemata selliseid seaduses ettenähtud andmeid, mille avaldamine kahjustab

riiklikku julgeolekut. Nii et just sellesama seadusega mingid andmed, mille avalikustamine võib riiklikku julgeolekut kahjustada, kuulutataksegi riiklikuks saladuseks. Ma ei oskagi midagi rohkem öelda, see vaidlus teeb tõesti veidi kohmetuks, sest ma ei näe siin momendil olulist vaidlemise objekti.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Teiselt toimkonnalt on siiski laekunud apellatsioon, teine toimikond pole apellatsiooni tagasi võtnud ja redaktsioonitoimikond pole sellega nõustunud. Kas meil on võimalik hakata hääletama?

V. Salum: Probleem on redaktsiooniline. Aluseks võiks võtta 1938. aasta põhiseaduse § 15, mis on sõnastatud paremini: „kodaniku hea nime kaitseks“. Nii et kas siin on mõtet hääletada? Kui Lauri Vahtre esitas küsimuse, et milline informatsioon võib kahjustada kõlblust, siis kõik pornofilmid, kui neid telekas on õigus näidata.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Ma lihtsalt tuletan meelde, et proua Hänni selgitas meile, et antud paranduse tekst on kujundatud humanitaarküsimust käsitleva rahvusvahelise õiguse alusel. Ma mõistan täielikult meie püüdu teha rahvusvahelist õigust paremaks. Küllap me seda ka suudame. Kuid kas on võimalik, et me püüame asuda hääletama? Härra Lauri Vahtre, palun!

L. Vahtre: Lubage mul vastu vaielda seisukohale, mille kohaselt see probleem on redaktsiooniline. Minu arvates on see ikkagi ka sisuline. Me kirjutame, et informatsiooni levitamise õigust võib piirata riikliku julgeoleku kaitseks. Kui riigisaladuste kaitseks, on teine asi, Juhul, kui me kirjutame riigi julgeolekust, siis on võimalus, et ajakirjanik pannakse vangi, kui ta levitab informatsiooni, mis ei ole riiklik saladus, aga mille levitamine ometigi tunnistatakse riigi juhtkonnale ohtlikuks. Ja sellist võimalust pean ma hädaohtlikuks. Ma ei taha peale suruda seda toimikonna redaktsioonivarianti, sest võib-olla ma eksin ja ma oleksin sügavalt õnnetu, kui niimoodi eksituse tõttu viiakse sisse parandus. Siia maani pole aga keegi veenvalt tõestanud, mispärast algvariant on parem.

Juhataja: Tänan! Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Ma palun tähelepanu juhtida ühele keelelisele finessile. See on viimaste aastate moesõna info, inf. Kõik poisikesed ja lapsed vahetavad ka infot, infi. Ja minu meelest on selle paragrahvi puhul tegemist ühe eksitusega. Me räägime informatsiooni levitamisest. Vanas tähenduses on informatsioon statistika, statistilised andmed, nende teatavakstegemine. Aga see, mille vastu me siin vaidleme, on see, et kas tohib või ei tohi teha propagandat, agitatsiooni. Ja informatsioon iseenesest ei ole kõlblusega seotud, aga see osa informatsioonist, mida tuleks liigitada hoopis propagandategevuse alla, see kannab kõlblisi eesmärke: riigi purustamise ja riigi ülesehitamise eesmärki. Võib-olla tasuks seda veel kord mõtestada, mitte hääletada, vaid mõtestada sellest aspektist, otsida üles need paragrahvid, mis tegelevad propaganda ja kõlbluse küsimustega, eristada neid selgelt. Tänan!

Juhataja: Palun, kas keegi protestib, et viimane kes saab sõna, on härra Kask? Proteste ei ole. Järgmisena on sõna härra Niitsool. Palun!

V. Niitsoo: Austatud Põhiseaduslik Assamblee! Ma võtaksin Lauri Vahtre sõnasabast kinni ja tuletaksin sealt, et võib olla saladusi, mis ei ohusta riigi julgeolekut. Aga see ei ole põhiprobleem. Alustaksime algusest. Kui 1948. aasta 10. detsembril võeti vastu ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon, on seal §-s 19 öeldud umbes järgmist, et igal isikul on õigus

vabalt saada ja levitada informatsiooni riigipiiridest sõltumata. Alles hilisemad rahvusvahelised ÜRO kokkulepped, nagu rahvusvaheline pakt kodaniku- ja poliitiliste õiguste kohta, tõid sisse piirangud, mis on ka meie algtekstis, et seda õigust võib piirata just nimelt riikliku julgeoleku, rahvusliku – siin on tõlkeprobleem, nagu hr. Adams õigesti ütles – julgeoleku seisukohalt. Nii et ma arvan küll, et härra Vahtre on siin otsitult novaatorilik ja ei ole mõtet asja üle ekspertidega nõu pidamata ja sügavalt läbi kaalumata neid uuendusi lihtsalt emotsioonide ja tunde mõjul sisse viia. Ma toetaksin olemasolevat teksti. Aitäh!

Juhataja: Tänan! Viimasena saab sõna härra Kask. Palun!

P. Kask: Ma toetaksin ka neid kogemusi, mida mujal maailmas on saadud ja mis on talletatud Euroopa konventsioonidesse. Ja konkreetselt vastates, iga propagandat on võimalik ajada informatsiooni edastamise vormis, ja ma tuletan veel meelde, et porno on üks kõige süütumaid valdkondi, mida tasub silmas pidada. On olemas ka sellised valdkonnad nagu organiseeritud kuritegevus, uimastid, narkootikumid ja paljud teised ning sedasorti informatsioon, mille kaitsmine ei ole millegagi õigustatud. Vastupidi, ühiskonda tuleb kaitsta nende tagajärgede eest, mida sellist sorti informatsiooni kaitse võib ühiskonnale anda. Tänan!

Juhataja: Aitäh! Kas meil on võimalik konkureerivalt hääletada kahte varianti? § 19 esimese lõike põhitekst ja teise toimkonna apellatsioonis esitatud tekst, mille ma kohe loen ette. Esimene lause jääb nii, nagu on: „Igal inimesel on õigus vabalt levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi nii sõnas, trükis, pildis, kujutises või muul viisil.“ Edasi aga järgnevalt: „Seda vabadust võib seadusega kitsendada riikliku saladuse, inimväärkuse ja au kaitseks.“ Need kaks varianti lähevad konkureerivalt hääletamisele. Kes on selle poolt, et §-s 19 esimene lõige jääb nii, nagu ta on meil tekstis kirjas? Kes on § 19 esimese lõike põhiteksti poolt? Palun hääletame. Meil tuleb korrata hääletamist, jah? Lugupeetud kolleegid! Tühistame hääletustulemused. Ma kordan küsimust. Hääletame uuesti. Palun tähelepanu! Kes on selle poolt, et eelnõusse jääb § 19 esimese lõike põhitekst? Hääletame. 18 häält. Ja teine variant. Konkureeriv hääletus. Kes on selle poolt, et § 19 esimese lõike teine lause kõlaks järgmiselt: „Seda vabadust võib seadusega kitsendada riikliku saladuse, inimväärkuse ja au kaitseks“? Hääletame. 8 häält. Assamblee on väljendanud poolehoidu põhitekstile.

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahvis 18 on tehtud täpsustus, on arvestatud härra Runneli ettepanekut. Nimelt tegi ta ettepaneku lisada sõnad "igal inimesel on õigus vabalt saada ning levitada". Eelmises redaktsioonis oli "õigus vabalt levitada informatsiooni". Me arvame, et see täiendus on oluline, ja me toetasime seda.

/PA 06.12.1991 istungi stenogrammist:

L. Hänni: Kui me sel moel jätkame, siis on järgmine probleem §-s 19, kus redaktsioonitoimkond on toonud teie ette alternatiivi viia § 19 § 18 teiseks lõikeks. Üldjuhul ei ole redaktsioonitoimkond luba küsinud paragrahvide ja lõigete ümberpaigutamiseks, kuid antud probleem on olnud Põhiseaduse Assamblees üks kord hääletamisel ja § 19 formuleeriti hääletamise tulemusena eraldi paragrahvina. Nüüd, ühtlustades ja korrastades mõtteid ja sätteid, mis puudutavad ühte ja sama teemat, me leidsime, et § 19 sellisel kujul eraldi fraasina ei ole põhjendatud. Ta peaks loomulikult kuuluma § 18, mis puudutab teabelevi vabadust ja selle piiranguid. Sellepärast me tulemegi teie ette redaktsioonilise ettepanekuga liita siiski § 19 §-ga 18, sisuliselt midagi ei muudeta. Aitäh!

H. Rebas: Mõned nädalad tagasi me ju muutsime nii, nagu proua Hänni nimetas. Ja peapõhjus omaette paragrahvi tegemiseks oli ju see, et toonitada riiklikku tsensuuri puudumise tähtsust. Ma võin aru saada, et ta sisuliselt kuulub muidugi kokku sellega, mis on öeldud §-s 18, aga omaette paragrahv just rõhutaks selle tähtsust. Kui ta peaks siiski kokku pandama §-ga 18, siis ma teen ettepaneku panna ta esimeseks lauseks. See on kompromiss, millega võiks nõustuda.

L. Hänni: Kindlasti tuleb see ettepanek redaktsioonitoimkonnas kaalumisele järgmise sammuna, kui me oleme otsustanud, kas need kaks paragrahvi liita või mitte. Ma veel kord selgitan, et redaktsioonitoimkonna lähenemine tekstile on olnud selline, et kõik põhiseaduse sätted on meile ühtemoodi tähtsad ja peavad olema ühtemoodi selgelt formuleeritud ja loomulikult ka toimima ühtemoodi. Seetõttu meie ei ole pidanud vajalikuks rõhutada rõhuasetusi ja sellest tulenevaid n.-ö. paragrahvide eraldi formuleerimisi. Aga siin on otsustuse kord assamblee käes.

A. Sirendi: Austatud kolleegid! Mida pole, seda pole, ja seda ei maksa väga tähtsaks teha, eriti veel panna paragrahvi ette, kus on juttu kodanike võõrandamatust õigusest. Seda ei tohiks üheski kultuuririigis temalt võtta. Sellepärast tuleks ta ikkagi teiseks kõne alla panna, kuigi ma ei pea seda üldse nii tähtsaks, et seda peaks eraldi punktina käsitlema. See on meil pigem endise aja pärand, et me peame seda rõhutama. See on ju päevaselge, et kui riiklikku poliitilist tsensuuri ei ole olemas, siis riik on suuteline ükskõik millise variorganisatsiooni kaudu tsensuuri korraldama ja ta korraldab ka praegu seda väga edukalt. Nii et selles mõttes see paragrahv ei anna mitte midagi. Tänan!

Juhataja: Lugupeetud kolleegid, küsimus on järgmine: kes on selle poolt, et § 19 viia § 18 koosseisu? Poolt 24, vastu 7. Assamblee on otsustanud liita §-d 19 ja 18.

/PA 03.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahvi 45 lõik 1. Siin on samuti täpsustus, millised reservatsioonid on lubatud. On lisandunud teiste inimeste perekonna- ja eraelu kaitse, et viia antud sätte tekst kooskõlla sellega, mis on saanud traditsiooniliseks rahvusvahelistes konventsioonides.

Juhataja: Aitäh! Palun, kas on küsimusi? Kas on soovi sõna võtta? Küsimusi ei ole, sõnasoovijaid ka mitte. Palun viime läbi kohaloleku kontrolli! Saalis on 23 assamblee liiget. Kes on selle poolt, et muuta § 45 lõiku 1 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Hääletame, palun! Poolt on 20, vastu on 1. Assamblee võttis vastu otsuse muuta § 45 lõiku 1 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule.

/PA 10.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahvi 45 lõigus 2 on ettepanek jätta välja sõna "riikliku", öeldes lihtsalt "tsensuuri ei ole". Kui siin ees on sõna "riiklik", siis võib mõte minna sellele, et mingi muu tsensuur on Eestis võimalik. Kui me tahame garanteerida sõnavabadust täies mahus, siis tuleks välistada igasugune tsensuur. Tuleb muidugi öelda, et kahtlemata ei saa tsensuuri mõiste alla mahutada näiteks ajakirjanduses mingi väljaandja, toimetaja tööd ja ajalehte saabuva materjali valimist. Tsensuur kui organiseeritud institutsionaalne tegevus Eestis peaks olema aga keelatud.

Juhataja: Niisiis, § 45 lõik 2. Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Austatud kolleegid! Julgen meenutada neid pikki ja mitmekordseid vaidlusi ja hääletamisi mõned kuud tagasi sellesama punkti juures. Ma leian, et nii olulises küsimuses ei

ole vaja nüüd lõppfaasis hakata teksti ümber sõnastama. Need põhjendused, mis me omal ajal siin saalis kuulsime, olid küllalt põhjalikud, küllalt kirglikud ja nüüd möödaminnes, kui me oleme väsinud, hakata jälle seda põhjendama on natuke tarbetu. Riiklik – see tähendab ikka ka midagi, ilma jääb lahjaks. Tänan!

Juhataja: Härra Tarand, palun!

A. Tarand: Lugupeetud ettekandja! Ma küsin uue formulatsiooni puhul ainult seda, kuidas jääb enesetsensuuriga, millega me ka siin assamblees nii hoolega tegeleme.

L. Hänni: Härra Tarand! Isiku vabadus ja õigus enese suhtes tsensuuri kasutada või mitte kasutada on põhiseaduse teiste sätetega reguleeritud. Kahtlemata ei saa kõnealust lõiku tõlgendada nii, et see ka igasuguse enesetsensuuri välistab.

Juhataja: Kas probleem on selge? Me võime hakata hääletama. Kes on selle poolt, et muuta § 45 lõiku 2 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Palun hääletame! Poolt on 18, vastu 12. Assamblee on otsustanud muuta § 45 lõiku 2 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule.

Kehtiv põhiseadus: § 46. Igaühel on õigus pöörduda märgukirjade ja avaldustega riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

1938. a põhiseadus: § 30. Kodanikel on õigus pöörduda märgukirjadega ja avaldustega asjaomaste riigi- ja muude avalikõiguslike asutuste poole. Juriidilistel isikutel on see õigus nende ülesannete ulatuses. Pöördumised ei või omada süüteo tunnuseid.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 37. Kodanikel on õigus pöörduda märgukirjade ja avaldustega asjaomaste riigi- ja muude avalikõiguslike asutuste poole. Kodanikele on tagatud kõigi nende põhiseaduslike õiguste ja vabaduste kohtulik kaitse.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 28. Kodanikele on tagatud nende põhiseaduslike õiguste ja vabaduste kohtulik kaitse ning õigus pöörduda riigorganite poole avalduste ja taotlustega.

J. Raidla eelnõu: § 45. Igaühel on õigus pöörduda märgukirjade, avalduste ja kaebustega riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra määrab seadus.

J. Adamsi eelnõu: § 24. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, on õigus asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Läbikäimisel riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt. Igal inimesel on õigus pöörduda selliste omavalitsusasutuste poole ja saada neilt vastuseid eesti keeles.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 24. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamus vähemusrahvus, on õigus kõrvuti riigikeelega asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Läbikäimisel riiklike asutustega ning teiste

omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt.

Alternatiivne sõnastus: Vähemusrahvuse ajalooliselt kompaktse asustusega territooriumil paiknevates omavalitsusasutustes, aga ka muudes asutustes ja organisatsioonides kasutatakse antud vähemusrahvuse keelt kohaliku keelena eesti keelega võrdselt.

(Täiskogus hääletamist ei vaja.)

Igal inimesel on õigus pöörduda selliste omavalitsusasutuste poole ja saada neilt vastuseid eesti keeles. (Toimkond juhib tähelepanu sellele, et § 124⁵² väljendab sisuliselt sama, mis § 24).

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 22. Igaühel on õigus pöörduda siis, kui tema õigusi ja vabadusi on ahistatud, aga ka muudel juhtudel märgukirjadega, avalduste, kaebuste ja ettepanekutega riigi ja omavalitsuse asutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 24. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamus vähemusrahvus, on õigus kõrvuti riigikeelega asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Lähikäimisel riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt.

Alternatiivne sõnastus: Vähemusrahvuse ajalooliselt kompaktse asustusega territooriumil paiknevates omavalitsusasutustes, aga ka muudes asutustes ja organisatsioonides kasutatakse antud vähemusrahvuse keelt kohaliku keelena eesti keelega võrdselt.

(Täiskogus hääletamist ei vaja.)

Igal inimesel on õigus pöörduda selliste omavalitsusasutuste poole ja saada neilt vastuseid eesti keeles. (Toimkond juhib tähelepanu sellele, et § 124 väljendab sisuliselt sama, mis § 24).

Igaühel on õigus pöörduda märgukirjade, avalduste ja kaebustega riigi- ja kohalike omavalitsusasutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra määrab seadus.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 25 (§ 25). Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, on kõrvuti riigikeelega asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Lähikäimisel riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt. Igaühel on õigus pöörduda märgukirjade, avalduse ja kaebustega riigi- ja kohalike omavalitsusasutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra määrab seadus.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 28. Igaühel on õigus pöörduda märgukirjadega, avalduste ja kaebustega riigi- ja omavalitsusasutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra määrab seadus.

⁵² J. Adamsi eelnõu: § 124. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, on õigus asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Lähikäimises riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt. Igal inimesel on õigus pöörduda selliste omavalitsusasutuste poole ja saada neilt vastuseid eesti keeles.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 30. Igaühel on õigus pöörduda märgukirjadega, avaldustega ja kaebustega riigi- ja omavalitsusasutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 31. Igaühel on õigus pöörduda avaldustega ja kaebustega riigi- ja omavalitsusasutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 30. Igaühel on õigus pöörduda avaldustega ja kaebustega riigi- ja omavalitsusasutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 46. Igaühel on õigus pöörduda märgukirjade ja avaldustega riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 46. Igaühel on õigus pöörduda märgukirjade ja avaldustega riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

/PA 08.11.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Järgmine probleem on §-s 24. Õigemini, ma lihtsalt juhin teie tähelepanu sellele, et meie poolt on juba varem §-le 24 tähelepanu juhitud. Tähendab, siin on üks teatud kattumine ja me peaksime selle siis vastava teematoimkonnaga omavahel kooskõlastama. Ma ei suuda kahjuks peast meenutada, millise teematoimkonna all § 24 praegu on. Küsimus on siin selles esimeses täienduses, mis on alternatiivse sõnastusena esitatud. Meie ettepanek, nagu te näete, täiskogus hääletamist ei vaja. Kui keegi seda vaidlustab, siis ilmselt me peame selle peale minema. Praegu me oleme põhisõnastuse juures, kus on öeldud: kohalikes omavalitsustes, kus on enamus vähemusrahvastel.

Kehtiv põhiseadus: § 47. Kõigil on õigus ilma eelneva loata rahumeelselt koguneda ja koosolekuid pidada. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, liiklusohutuse ja koosolekust osavõtjate ohutuse tagamiseks ning nakkushaiguse leviku tõkestamiseks.

1938. a põhiseadus: § 17. Kodanikel on õigus seaduses ettenähtud aluseil ja korras pidada koosolekuid avaliku rahu ja julgeoleku nõudeid rikkumata.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 23. Kodanikel on õigus seaduses ettenähtud aluseil ja korras pidada koosolekuid, demonstratsioone ja miitinguid avaliku rahu ja julgeoleku nõudeid rikkumata.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 18. Tagatud on seaduslikult registreeritud koosolekute, demonstratsioonide ja miitingute vabadus, kui need ei ole vastuolus avaliku korra ja riigi julgeolekuga.

J. Raidla eelnõu: § 32. Kodanikel on õigus pidada rahumeelseid koosolekuid. Lahtise taeva all koosolekute pidamise õigust võib seaduses ettenähtud alustel ja korras piirata riigi

julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, liiklusohutuse ja koosolekust osavõtjate ohutuse kindlustamiseks ning haiguste leviku tõkestamiseks.

J. Adamsi eelnõu: § 19. Rahumeelseid ja relvastamata koosolekuid võib korraldada, ilma et selleks oleks vaja eelnevat luba või teatamist. Õigust korraldada selliseid koosolekuid vabas õhus või avalikes kohtades võib piirata seaduse alusel.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 19. Kodanikel on õigus pidada koosolekuid, kui need ei ole suunatud põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele, ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust.

Alternatiiv: Jääda Adamsi sõnastuse juurde: täiskogul hääletamist ei vaja.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 45. Riik tagab Eestis õiguse pidada eelneva loa või registreerimiseta rahumeelseid ja relvastamata koosolekuid, miitinguid ja kohtumisi. Lahtise taeva all koosolekute ja miitingute pidamise ning tänavarongkäikude ja demonstratsioonide korraldamise õigust võib seaduses sätestatud alustel ja korras piirata kooskõlas rahvusvahelise õiguse normide ja üldtunnustatud põhimõtetega.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 19. Kodanikel on õigus pidada koosolekuid, kui need ei ole suunatud põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele, ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust.

Alternatiiv: Jääda Adamsi sõnastuse juurde: täiskogul hääletamist ei vaja.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 20 (§ 20). Kõigil on õigus pidada koosolekuid, kui need ei ole suunatud põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele, ei kahjusta avalikku korda või kõlblust.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 22. Kõigil on õigus pidada koosolekuid. Koosolekute pidamise õigust võib piirata seadusega määratud tingimustel ja korras riigi julgeoleku, avaliku korra või kõlbluse kaitseks.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 23. Kõigil on õigus pidada koosolekuid. Seda õigust võib piirata seadusega sätestatud tingimustel ja korras riigi julgeoleku, avaliku korra või kõlbluse kaitseks.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 23. Kõigil on õigus pidada koosolekuid. Seda õigust võib piirata seadusega sätestatud tingimustel ja korras riigi julgeoleku, avaliku korra või kõlbluse kaitseks.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 24. Kõigil on õigus pidada koosolekuid. Seda õigust võib piirata seadusega sätestatud tingimustel ja korras riigi julgeoleku, avaliku korra või kõlbluse kaitseks.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 23. Kõigil on õigus pidada koosolekuid. Seda õigust võib piirata seadusega sätestatud tingimustel ja korras riigi julgeoleku, avaliku korra või kõlbluse kaitseks.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 47. Kõigil on õigus ilma eelneva loata pidada rahumeelseid koosolekuid. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata riikliku

julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, liiklusohutuse ja koosolekust osavõtjate ohutuse kindlustamiseks ning nakkushaiguste leviku tõkestamiseks.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 47. Kõigil on õigus ilma eelneva loata rahumeelselt koguneda ja pidada koosolekuid. Seda õigust võib seadusega sätestatud juhtudel ja korras piirata riikliku julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, liiklusohutuse ja koosolekust osavõtjate ohutuse tagamiseks ning nakkushaiguse leviku tõkestamiseks.

/II toimkonna 12.10.1991 koosoleku protokollist:

L. Vahtre: J. Adamsi § 19 ja J. Raidla § 32 tuleks kokku viia, paluda seda teha J. Adamsil.

§ 19 on vabas õhus, pooldada avalikus kohas.

/PA 25.10.1991 istungi stenogrammist:

K. Koha: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Ma palun informatsiooni § 19 kohta. Te olete siia kirjutanud "alternatiiv" ja samas on märkus, et see ei vaja hääletamist. Ma küsin, kuidas te seda lahendate. Te olete andnud meile teada, et on olemas alternatiiv, aga kes lahendab selle alternatiivi?

L. Vahtre: See tähendab seda, et toimikond ei ole päris lõplikule seisukohale jõudnud. Ta kuulaks väga hea meelega ära arvamused ja siis sõnastaks mingisuguse teksti, mille juurde jääda ja mille kohta on igaühel õigus esitada protesti sellele, kes on teinud teistsuguse ettepaneku.

/PA 08.11.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Nii § 18 kui ka § 19 osas on meil tegemist parandatud sõnastusega ja ma juhin tähelepanu, et me oleme teadlikud sellest vastuolust, mis siin praegu sees on. Mõlemas paragrahvis on juttu kodanikest ja me ei pea praegu vajalikuks sellel teemal hääletust läbi viia – me lahendame selle vastuolu, kui me selle küsimuse juurde jõuame. Härra Adamsi algses variandis mõiste "kodanik" puudus. Aga siin on praegusel kujul vastuolu sees.

/II toimkonna 22.11.1991 koosoleku protokollist: § 22 L. Vahtre ettepanek 2. lause: Keelatud on koosolekud, kus kutsutakse üles seaduse rikkumisele või mis kahjustavad avalikku korda või kõlblust.

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Järgmine täpsustus, mida tasub mainida, on §-s 22. Siin on endise teksti fraas "põhiseadusliku riigikorra vägivaldne kukutamine" asendatud riigi julgeoleku mõistega. Niisiis, kõigil on õigus pidada koosolekuid. Seda õigust võib piirata seadusega määratud tingimustel ja korras riigi julgeoleku, avaliku korra või kõlbluse kaitseks.

/PA 23.11.1991 istungi stenogrammist:

Juhataja: [...] Palun härra Lauri Vahtril jätkata § 22 kohta. Palun!

L. Vahtre: Austatud kolleegid! §-s 22 trehvasime jällegi riigi julgeolekut. Pole midagi parata, ma olen ka oma aja laps, ja see meenutab mulle eelkõige ühte teatud asutust, kus julgeoleku nimel tehti kuritegusid. Ja selletõttu pakume me välja § 22 teise sõnastuse, ja see kõlab niimoodi: „Keelatud on koosolekud, kus kutsutakse üles seaduserikkumisele või mis kahjustavad avalikku korda või kõlblust.“ Ma juhin tähelepanu sellele, et me koostame

põhiseadust ja selle peatükki, kus loetletakse kodanike ja inimeste õigusi. Mida rohkem me suudame neid õigusi garanteerida, seda parem. Ja jällegi mingisugune müstiline riigi julgeolek, mille nimel võib ära keelata rahumeelsed koosolekud. Ma pean seda jällegi ohtlikuks. Kes keelab, mis kaalutlustel? See võib osutuda väga suvaliseks, vastav seadus väga venivaks. Aga kui me sõnastame niimoodi, et keelatud on koosolekud, kus kutsutakse üles seaduserikkumisele, on asi väga täpne. Tänan!

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Kui võimalik, siis oleks hea, kui viimane sõnavõtja oleks Fjuk. Proua Hänni, palun!

L. Hänni: Redaktsioonitoimkond ei toetanud seda ettepanekut. Me suhtusime täiesti neutraalselt sõnadesse „riiklik julgeolek“ ja leidsime, et see mõiste vajab kaitset. Siin on õige koht seda öelda.

M. Laar: Austatud härra juhataja! Ma saan Lauri Vahtre mõttest aru. Teeksin ettepaneku seda küsimust mitte hääletada, vaid püüda ühitada kaks redaktsiooni, et saada täiuslik ja läbimõeldud tekst. Aitäh!

J. Adams: Mul oligi Lauri Vahtrele selline küsimus: kas oleks mõeldav niisugune tee, nagu mõeldi välja USA-s, et kodanikud protestina ei maksa teatud makse? Tähendab, sellise koosoleku kokkukutsumine, mis võiks viia mõtlema maksumaksmisest demonstratiivsele keeldumisele. Kas selle see sõnastus välistab?

L. Vahtre: Minu meelest sellise koosoleku pidamine oleks alternatiivse sõnastuse puhul keelatud ja ma ei näe selles midagi imelikku.

Juhataja: Rohkem sõnavõtte ei ole. Siiski, härra Laar!

M. Laar: Ma teeksin härra Vahtrele ettepaneku asendada see seaduste rikkumine näiteks väljendiga, kus kutsutakse üles kehtiva riigikorra vägivaldsele kukutamisele. Ma arvan, et see oleks võib-olla täpsem ja ka ei puudutaks julgeolekut. Aitäh!

Juhataja: Proua Hänni! Kas me saame hääletada või arvab redaktsioonitoimkond, et parem oleks võtta veel aega selle probleemi uurimiseks?

L. Hänni: Ma arvan küll, et me võiksime hääletada.

Juhataja: Tänan! Asume hääletama, ja konkureerivalt. Ma palun, et härra Lauri Vahtre loeb ette variandid.

L. Vahtre: Esimene on siis põhivariant: „Koosolekute pidamise õigust võib piirata seadusega määratud tingimustel ja korras riigi julgeoleku, avaliku korra või kõlbluse kaitseks.“ Teise toimkonna alternatiivne ettepanek: „Keelatud on koosolekud, kus kutsutakse üles seaduserikkumisele või mis kahjustavad avalikku korda või kõlblust.“

Juhataja: Panen konkureerivalt hääletusele ettelõetud kaks varianti. Kes on selle poolt, et §-s 22 jääks põhitekst nii, nagu leheküljel 4 on kirjas? Hääletame. Poolt 17. Ja konkureerivalt teine variant. Kes on selle poolt, et §-s 22 oleks järgmine tekst: „Kõigil on õigus pidada koosolekuid. Keelatud on koosolekud, kus kutsutakse üles seaduserikkumisele või mis kahjustavad avalikku korda või kõlblust?“ Hääletame. Poolt 8. Assamblee väljendas oma poolehoidu esimesele variandile, § 22 põhitekstile

Kehtiv põhiseadus: § 48. Igaühel on õigus koonduda mittetulundusühingutesse ja -liitudesse. Erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud.

Relvi valdavate, samuti sõjaväeliselt korraldatud või sõjalisi harjutusi harrastavate ühingute ja liitude loomiseks on nõutav eelnev luba, mille andmise tingimused ja korra sätestab seadus.

Keelatud on ühingud, liidud ja erakonnad, kelle eesmärgid või tegevus on suunatud Eesti põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele või on muul viisil vastuolus kriminaalvastutust sätestava seadusega.

Ainult kohus võib õiguserikkumise eest ühingu, liidu või erakonna tegevuse lõpetada või peatada, samuti teda trahvida.

1938. a põhiseadus: § 18. Kodanikel on õigus seaduses ettenähtud aluseil ja korras koonduda kultuurilistesse, teaduslikesse, üldkasulikesse, kutselistesse, poliitilistesse ja muisse ühinguisse ning liitudesse.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 24. Kodanikel on õigus seaduses ettenähtud aluseil ja korras koonduda kultuurilistesse, teaduslikesse, üldkasulikesse, kutselistesse, poliitilistesse ja muisse ühinguisse, liitudesse ning parteidesse. Seadusega võidakse seda õigust kitsendada, ent üksnes avaliku korra ja kõlbluse huvides.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 19. Kodanikel on õigus seadusega ettenähtud alustel ja korras koonduda kultuurilistesse, teaduslikesse, kutsealastesse, poliitilistesse ja muudesse rahvaliidumistesse, ühingutesse, liitudesse ning erakondadesse. Seadusega võidakse nimetatud õigust piirata riigi julgeoleku, avaliku korra ja kõlbluse huvides.

J. Raidla eelnõu: § 33. Kodanikel on õigus seaduse alusel eriloata koonduda mittetulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse. Seaduse ettenähtud eriluba on tarvilik relvi valdavate, samuti sõjaväeliselt korraldatud või sõjalisi harjutusi harrastavate ühingute ja liitude loomiseks. Keelatud on salaühingud ja -liidud, samuti ühingud ja liidud, kelle eesmärgid või tegevus on vastuolus kriminaalvastutust sätestavate seadustega. Ainult kohus võib õiguserikkumise eest ühingu või liidu tegevuse lõpetada või peatada või teda trahvida.

J. Adamsi eelnõu: § 18. Ühinemisvabadus ei vaja eriluba. Igal inimesel on õigus kuuluda kultuurilistesse, teaduslikesse, kutselistesse, poliitilistesse või muudesse mittetulunduslikesse ühinguisse ning liitudesse või neid asutada. Seadusega võidakse seda õigust piirata riigi julgeoleku, avaliku korra ja kõlbluse huvides. Keelatud on ühingud ja liidud, mille sihiks on Eesti või mõne tema osa ühendamise Venemaaga.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 18. Kodanikel on õigus seaduse alusel koonduda ühingutesse ja liitudesse ning poliitilistesse erakondadesse. Keelatud on ühingud ja liidud, mille sihiks on Eesti või mõne teise osa allutamine mõnele teisele riigile või Eesti põhiseadusliku riigivõimu vägivaldne kukutamine. Ainult kohus võib õiguserikkumise eest ühingu või liidu tegevuse lõpetada või peatada või teda trahvida.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 23. Üksikisikuil ja rühmitustel on Eestis õigus asutada poliitilisi parteisid, muid poliitilisi organisatsioone ja algatada rahvaliidumisi. Seadus tagab neile kõigile võimaluse konkureerida võrdsetena valimistel ja rahvahääletusel.

Ausate ja vabade poliitiliste kampaaniate võimalikkuse tagamiseks välistavad seadus ja riigipoliitika valimistel ja rahvahääletustel vägivalda ja hirmutamise ja täitevvõimu igasuguse tegevuse, mis takistab parteidel, poliitilistel organisatsioonidel, rahvaliidumistel ja kandidaatidel oma arvamuste ja hinnangute vaba väljendamise, valijatel nendega vaba tutvumise ja nende kaalumise, kodanikel aga vaba valimise, kartmata karistust.

Kõigil kodanikel, poliitilistel rühmitustel ja rahvaliidumistel, kes soovivad osaleda valimistel või kaasa rääkida rahvahääletusel, on vaba juurdepääs massiteabevahenditele.

Kooskõlas seadusega valituile tagatakse asumine kohale, kuhu neid valiti, jäämine sellele ja sellel oma ülesannete täitmine kuni valimisperioodi lõpuni.

Nii siseriiklikele kui ka välisvaatlejaile tagatakse juurdepääs valimistele ja rahvahääletusele.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 46. Eestis on igaühel õigus asutada erilaota kultuurilisi, teaduslikke, isetegevuslikke, loominguilisi ja muid ainelist kasu mittetaotlevaid ühinguid ja nende liite ning kuuluda nendesse. Keelatud on salaühingud ja -liidud, mille tegevus ja eesmärgid on vastuolus kriminaalvastutust sätestavate seadustega.

Eriluba on vajalik relvi valdavate, samuti sõjaväeliselt korraldatud või sõjalisi harjutusi harrastavate ühingute ja nende liitude asutamiseks. Ühinemisvabadust või piirata ka muudel seaduses sätestatud juhtudel kooskõlas rahvusvahelise õiguse normide ja üldtunnustatud põhimõtetega.

Ühingu või liidu tegevus peatada ja neid trahviga võib kohus juhul, kui on toime pandud õigusrikkumine.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 18. Kodanikel on õigus seaduse alusel koonduda ühingutesse ja liitudesse ning poliitilistesse erakondadesse. Keelatud on ühingud ja liidud, mille sihiks on Eesti või mõne teise osa allutamine mõnele teisele riigile või Eesti põhiseadusliku riigivõimu vägivaldne kukutamine. Ainult kohus võib õigusrikkumise eest ühingu või liidu tegevuse lõpetada või peatada või teda trahvida.

PA 15.11.1991 eelnõu II: § 20 (§ 19). Kõigil on õigus seaduse alusel koonduda ühingutesse ja liitudesse ning kodanikel ka erakondadesse. Keelatud on ühingud, liidud ja erakonnad, mille sihiks on Eesti või mõne tema osa allutamine mõnele teisele riigile või Eesti põhiseadusliku riigivõimu vägivaldne kukutamine. Ainult kohus võib õigusrikkumise eest ühingu, liidu või erakonna tegevuse lõpetada või peatada või teha trahvida.

PA 15.11.1991 eelnõu II: § 19 (§ 19). Kõigil on õigus seaduse alusel koonduda ühingutesse ja liitudesse ning kodanikel ka erakondadesse. Keelatud on ühingud, liidud ja erakonnad, mille sihiks on Eesti või mõne tema osa allutamine mõnele teisele riigile või Eesti põhiseadusliku riigivõimu vägivaldne kukutamine. Ainult kohus võib õigusrikkumise eest ühingu, liidu või erakonna tegevuse lõpetada või peatada või teha trahvida.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 21. Kõigil on õigus koonduda mittetulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse ning erakondadesse. Keelatud on ühingud, liidud ja erakonnad, mille sihiks on Eesti või tema osa allutamine teisele riigile või Eesti seadusliku riigivõimu vägivaldne kukutamine. Ühingu, liidu või erakonna tegevust tohib lõpetada, peatada või teda trahvida ainult õigusrikkumise eest kohtu korras.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 21. Kõigil on õigus koonduda mittetulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse ning erakondadesse. Keelatud on ühingud, liidud ja erakonnad, mille sihiks on seadusliku riigivõimu vägivaldne kukutamine Eestis või mõnes tema osas. Ühingu, liidu või

erakonna tegevust tohib lõpetada, peatada või teda trahvida ainult õigusrikkumise eest kohtu korras.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 21. Kõigil on õigus koonduda erakondadesse ning mittetulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse. Keelatud on ühingud, liidud ja erakonnad, mille sihiks on seadusliku riigivõimu vägivaldne kukutamine Eestis või mõnes tema osas. Ühingu, liidu või erakonna tegevust tohib lõpetada, peatada või teda trahvida ainult õigusrikkumise eest kohtu korras.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 22. Kõigil on õigus koonduda erakondadesse ning mittetulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse. Keelatud on ühingud, liidud ja erakonnad, mille sihiks on seadusliku riigivõimu vägivaldne kukutamine Eestis või mõnes tema osas. Ühingu, liidu või erakonna tegevust tohib lõpetada, peatada või teda trahvida ainult õigusrikkumise eest kohtu korras.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 21. Kõigil on õigus koonduda erakondadesse ning mittetulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse. Keelatud on ühingud, liidud ja erakonnad, mille sihiks on seadusliku riigivõimu vägivaldne kukutamine Eestis või mõnes tema osas. Ühingu, liidu või erakonna tegevust tohib lõpetada, peatada või teda trahvida ainult õigusrikkumise eest kohtu korras.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 48. Igaühel on õigus koonduda mittetulunduslikesse ühingutesse, liitudesse ja erakondadesse.

ALTERNATIIV: asendada lg. 1: Igaühel on õigus koonduda mittetulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse. Erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud.

Relvi valdavate, samuti sõjaväeliselt korraldatud või sõjalise harjutusi harrastavate ühingute ja liitude loomiseks on tarvilik seadusega nõutud eelnev luba.

Keelatud on ühingud, liidud ja erakonnas, kelle eesmärgid või tegevus on suunatud Eesti põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele või on muul viisil vastuolus kriminaalvastutust sätestava seadusega.

Ainult kohus võib õigusrikkumise eest ühingu, liidu või erakonna tegevuse lõpetada, peatada või teda trahvida.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 48. Igaühel on õigus koonduda mittetulunduslikesse ühingutesse, liitudesse ja erakondadesse.

ALTERNATIIV: asendada lg 1: igaühel on õigus koonduda mittetulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse. Erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud.

Relvi valdavate, samuti sõjaväeliselt korraldatud või sõjalisi harjutusi harrastavate ühingute ja liitude loomiseks on nõutav eelnev luba, mille andmise tingimused ja korra sätestab seadus. Keelatud on ühingud, liidud ja erakonnad, kelle eesmärgid või tegevus on suunatud Eesti põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele või on muul viisil vastuolus kriminaalvastutust sätestava seadusega. Ainult kohus võib õigusrikkumise eest ühingu, liidu või erakonna tegevuse lõpetada, peatada või teda trahvida.

/II toimkonna 12.10.1991 koosoleku protokollist:

§ 21. 1 lg. lõppu lisada: Tulunduslike ühingute asutamise ja tegutsemise korra määrab seadus.

§-i lõppu lisada:

I variant: Kõigil on õigus eriloata koonduda erakondadesse, mittetulunduslikesse liitudesse ja ühingutesse.

II variant: Kõigil on õigus seaduse alusel koonduda ühingutesse ja liitudesse, kodanikel ka osakondadesse.

A. Kaalep: § 18 ühendamine Venemaaga. Miks ainult Venemaaga?

L. Vahtre: § 18 on õigus ja õigus piirata. § 19 on õigus ja õigus piirata. § 18 on mittetulunduslikud ühingud, aga tulunduslikud ei ole. Võrdleme neid J. Raidla peatükiga, tal on rohkem lahti räägitud. Raidla § 33 on parem.

L. Sööt: Raidla § 33 on parem.

/PA 25.10.1991 istungi stenogrammist:

L. Vahtre: Pole väga palju muutusi olnud. Sellepärast, et lisaettepanekute esitamise tähtaeg oli juba järgmisel päeval ja neid laekus vähe. Rohkem on parandusettepanekuid laekunud pärast antud kellaega, toimkonnal on need käes, aga neid ei ole olnud võimalik kasutada selles tekstis, mis nüüd teine toimkond on teile ette andnud. Püüdke ennast selles mõttes ümber häälestada, et kui esimese toimkonna tekstis tähendas allakriipsutus Adamsi teksti juurde jäämist, siis teise toimkonna puhul on vastupidi. Mis on tavalises kirjas, see on muutmata, ja mis on jämedas kirjas, see on muudetud või on selle :üle vaieldud, siis on seda muidugi ka kommenteeritud. Loomulikult jäi mitmesuguseid lahtisi otsi ja neid praegu peabki olema. Näiteks §-s 18, kus on näidatud ära koondumine ühingutesse, liitudesse, seltsidesse, erakondadesse, ei ole eristatud tulunduslikke ja mittetulunduslikke ühinguid, nagu see on muidu eelnõudes olnud, nii Adamsi kui ka Raidla eelnõus. Kellel nüüd on selle kohta midagi väga teravmeelset öelda, siis palun seda teha kirjalikult toimkonna nimel ja mitte niivõrd siin saalis.

/PA 31.10.1991 istuni stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne). Nüüd tahame tähelepanu juhtida §-le 18. Selle esimene lause täiendatud kujul peaks täielikult hõlmama selle probleemi, mis tekkis esimese toimkonna aruandes ning oli seotud erakondadega ja rahva õigusega osa võtta erakondade tööst. Me oleme seisukohal, et erakondade tööst võtavad ikkagi osa riigi kodanikud ja seetõttu on selle paragrahvi õige koht just nimelt II peatükis. Täiendatud kujul on meie komisjon otsustanud esitada § 18 esimese lause praegu sellisena, et kodanikel on õigus seaduse alusel koonduda ühingutesse ja liitudesse ning poliitilistesse erakondadesse. Sõna "poliitiline" pärineb siin härra Adamsi eelnõust. Võib muidugi diskuteerida sellel teemal, kas on mõtet rääkida poliitilistest erakondadest või lihtsalt erakondadest. Kui sellest piisab, siis võib piirduda ainult erakondadega

/PA 08.11.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Nii § 18 kui ka § 19 osas on meil tegemist parandatud sõnastusega ja ma juhin tähelepanu, et me oleme teadlikud sellest vastuolust, mis siin praegu sees on. Mõlemas paragrahvis on juttu kodanikest ja me ei pea praegu vajalikuks sellel teemal hääletust läbi viia – me lahendame selle vastuolu, kui me selle küsimuse juurde jõuame. Härra Adamsi algses variandis mõiste "kodanik" puudus. Aga siin on praegusel kujul vastuolu sees.

/PA 15.11.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Nüüd probleemidest. Kõigepealt seesama kurikuulus § 20⁵³. Kuna § 46 langes välja, siis tegelikult oleks vaja praegu teha täiendusettepanekud § 20 kohta, aga nagu ma aru saan, on reglemendi järgi täiendusettepanekute tegemine lõpetatud. Seda saaks teha võib-olla, ma ei tea, apellatsiooni korras. Võib-olla mõned põhimõtted oleksid sealt siiski vajalikud üle võtta. Praegu lihtsalt seda siin arvestatud ei ole. Nüüd ma juhin tähelepanu ühele väiksele vastuolule, mis siin on. Esiteks, meie ekspert härra Schwartz on vaidlustanud, et kõigil on õigus seaduse alusel koonduda. Ta ütleb, et see "seaduse alusel" tuleks maha võtta. Meie toimikond on siiski seisukohal, et see "seaduse alusel" on siin tingimata vajalik, et sellega täpselt sätestada ära ühingutesse, liitudesse koondumise kord. Kuid vastuolu – ja ma tunnistan täiesti, et see on meie toimikonna üks väikene näpuviga – on selles, et selle paragrahvi alusel saavad koonduda ainult kodanikud ja näiteks ERSP peaks härra Bazanovi erakonnast välja arvestama, kuna ta ei ole kodanik. Ma teen lihtsalt oma isikliku ettepaneku ja juhin sellele vastuolule praegu ka täiskogu tähelepanu ja ilmselt tuleb meil see asi veel ümber sõnastada. Siin ei ole tegemist mitte keelelise parandusega, see ei ole ka redaktsiooniline parandus, vaid see on põhimõttelise tähtsusega küsimus, kas mittekodanikel on õigus kuuluda erakondadesse või mitte. See on probleem seoses selle paragrahviga.

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Järgmine sisuline ettepanek puudutab § 21, mis räägib kodanike ühinemisvabadusest. Me leidsime, et selline vabadus peaks kehtima mittetulunduslike liitude ja ühingute kohta, ja viisime teksti sisse sellise täpsustuse. Samuti leidsime, et endine piirang, et ainult kodanikud võivad kuuluda erakondadesse, avaks kanali totaalsele riigi kontrollile erakondade tegevuse üle, sest see nõuaks kontrollimehhanismi selle üle, kas ikka kõik erakonna liikmed on kodanikud või ei.

/PA 23.11.1991 istungi stenogrammist: S. Endre: Nüüd, kui te lubate, siis ma ütlen, milline on minu arvates tänaseks päevaks väljatöötatud põhiseaduse projekti põhiline häda. See sai mulle eriti selgeks eile, kui me peale lõunat töötasime oma toimikonnas, teises toimikonnas. Nimelt on küsimus selles, et me ei ole põhiseaduses mitte alati silmas pidanud, et riigis on olemas kodanikud, riigis on olemas elanikud – kõik inimesed, kes hetkel siin elavad ja töötavad. Minu meelest peab põhiseadus sätestama kodaniku põhiõigused, kohustused ja vabadused ning nende baasil või neile toetudes kõik inimõigused neile inimestele, kes siin elavad ja töötavad. See ei ole meil alati selgesti sätestatud ja enesekriitika korras lubage mul öelda, et see ei ole selgesti sätestatud ka II peatükis. Ma toon siin ainult kaks näidet. Eile oli meie toimikonnas vaidlus või õieti arutelu (mis on lõpuks üks ja seesama) § 21 üle, mis pärast redaktsioonitoimikonnast saabumist ei sätestanud, et erakondadesse on õigus koonduda ainult kodanikel. See probleem või see teema, mis puudutab poliitilistesse erakondadesse kuulumist, on demokraatlikes lääneriikides ju iseenesest selge. Aga meie peame selle üle vaidlema, ehkki minule on viimasel ajal jäänud niisugune mulje, et me tihti kirjutame avalikult ja ütleme, et kuna me veel ei ole demokraatlikus riigis, siis me peame järgima ikkagi vähe arenenud maa printsiipe. See tuli eriti välja. Rohkem ma päevapoliitikasse ei suundu, kui et ülemnõukogu presiidiumis kinnitati isikutunnistuste nn vahelehed. Paragrahv 26 on teine paragrahv selles peatükis, mille pärast me pikalt vaidlesime. Õnneks sisenes meie toimikonnaruumi härra Leisson, kes tegi selgeks, et õigus kultuuriautonomiale on mitte vähemusrahvustel, vaid vähemusrahvustesse kuuluvatel kodanikel. Need kaks punkti peaksid

⁵³ PA 15.11.1991 istungi ajal tugineti 15.11.1991 I redaktsiooni tekstile. Koostaja märkus.

näitama, et ei ole ikka päris selge, kelle ja missugused õigused peavad olema põhiseaduses eeskätt esile toodud. Teatavasti juhtisid sellele tähelepanu ka Euroopa Nõukogu eksperdid, kes ütlesid, et liiga vähe on meie põhiseaduses räägitud kodanikuõigustest ja kodaniku kaitsmisest, liiga palju riigi volist kodaniku üle ja liiga vähe kodaniku ja kodaniku vahelisest suhtest. Aga neid aspekte on kõiki võimalik veel lihvida. Nüüd minu teisest probleemist, millest ma tahan rääkida ja millest on siit kõnepuldist ka kõneldud. Enne kui me paneme põhiseaduse rahvaarutelule, on minu meelest kindlasti tarvis mõelda, kuidas põhiseadust ikkagi rakendatakse. Eriti pean ma seda vajalikuks sellepärast (ma olen seda siit ka varem öelnud), et meie ühiskonnas on liiga palju infomüra, ajakirjanduses on liiga palju emotsioone ja liiga vähe puhast fakti. Inimene ja rahvas ei suuda orienteeruda selles infomüras. Kui me ei sätesta siinsamas, selles kogus põhiseaduse kehtima hakkamist, jõustumist ja rakendamist sisuliselt (Jüri Adamsi ettepanek 1. novembrist), siis me asetame jällegi kodaniku raskuste ette. Ta ei orienteeru, mismoodi põhiseadus hiljem rakendub ja mida temalt õieti oodatakse. Nii et ma kutsun üles, et meie, see tõine ja asjalik kogu, katsuks täita ka teist funktsiooni, mis õieti ei ole küll meie ülesanne, aga me võime seda teha. Me väldiksime infomüra ja püüaksime tuua Eesti ühiskonda võimalikult rohkem selgust. Pidin teile rääkima ka oma kolmandast murest, aga sellest ma jätan siiski kõnelemata. Täna tähelepanu eest!

[...]

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Mitmed apellatsioonid ja ettepanekud on seotud §-ga 21. Teise toimkonna nimel teeb härra Rumessen meile järgmise ettepaneku. Kuivõrd teise toimkonna apellatsioonid on kaks, siia ma annan sõna üle härra Lauri Vahtrele, kes selle toimkonna liikmena selgitab, kumma apellatsiooni järgi meil hääletada tuleb. Palun, härra Vahtre!

[...]

L. Vahtre: Austatud assamblee! Me ei suutnud toimkonnas selgeks vaielda küsimust, kas §-s 21 peab olema sätestatud ühinemisvabadus erakondadesse kõigile või võivad erakondadesse ühineda ainult kodanikud. On teada, et seda asja on eri riikides reguleeritud erinevalt. Kui ma ei eksi, siis Soomes peaks olema keelatud mittekodanikel parteides olla. On kindlasti riike, kus see on lubatud, on ka selliseid kohti, kus see on seadusega sätestatud ja ka selliseid, kus näiteks vähemalt 50% partei liikmetest peavad olema kodanikud. Siis tuleb meil siin Eesti otsustada see asi oma peaga ära, vastavalt Eesti oludele, ja meil ei õnnestu seda kuidagi maha kirjutada mõnest ülitargast rahvusvahelisest konventsioonist.

Juhataja: Aitäh! Härra Fjuk. Härra Erm, palun!

A. Erm: Aitäh! Austatud kolleegid! Ma lähtun sellest, et meil tulevikus üsna pikka aega jääb Eesti Vabariiki elama väga suur osa elanikke, kes ei ole Eesti Vabariigi kodanikud. Ma ei ole sugugi veendunud, et on otstarbekas neile mitte anda erakondadesse ühinemise õigust. Ma saan aru ohtudest, et tekib jälle mingi interliikumisesarnane erakond, mis hakkab ohustama Eesti Vabariigi julgeolekut, aga samal ajal vaadake ka seda, et me piirame ka nende erakondade tegevust, kes tahaksid tõesti meid aidata ja meiega ühineda. Võib-olla jääda siiski selle juurde, et kõigil on õigus. Võiks kaaluda varianti, et erakondade algatamise õigus on kodanikel. Ma tean, et niisugune ettepanek on ka siin liikunud. Ma tänan!

Juhataja: Aitäh! Härra Laar, palun! M. Laar Mulle tundub, et kui me hakkame seda küsimust, mis on veidi keerukas ja, nagu härra Lauri Vahter ütles, õige mitmel maal kõige erinevamal

kujul lahendatud, lahendama põhiseaduses, siis ma kardan, et me laskume jälle väga pikkadesse vaidlustesse. Ma teeks ettepaneku jätta siiski sellised keerukad küsimused seadusandluse otsustada ja panna põhiseadusesse selline tekst, mis jätab selle küsimuse lahtiseks, ja määratleda põhimõtteliselt erakondade kohad poliitilises süsteemis. Aitäh!

Juhataja: Tänan! Härra Ruutsoo, palun!

R. Ruutsoo: Ma olen seisukohal, et mitte-Eesti kodanikele tuleks anda võimalus organiseeruda. Põhjus on selles, et igal juhul hakkavad nad nii või teisiti meie elust osa võtma. Juhul, kui nad seda legaalselt teha ei saa, muutuvad nad manipuleeritavateks nende organisatsioonide poolt, kes ikkagi toimivad mingil viisil, ja see on tunduvalt ohtlikum. Mulle tundub, et nende poliitilise arengu pidurdamine on üks suuremaid takistusi Eesti poliitilise elu korraldamisel. Nende õigust liituda poliitiliste parteidega ei tohiks kuidagi piirata. Aitäh!

Juhataja: Tänan! Härra Tarand, palun!

A. Tarand: Lugupeetud juhataja! Ma palun tahaksin toonitada sedasama, mida eelkõnelejad. Meil on juba keelud ja käsud, nagunii kodakondsus määrab ka selle, kuivõrd keegi saab kõrgemaid riigivõimuorganeid valida. Otseselt riigivastased ja demokraatiavastased ühingud ja parteid ilmselt keelustatakse. Kui me sellise keelu rakendame põhiseaduses, siis see minu arvates mitte ainult ei näi ebademokraatlik, vaid on lausa kahjulik. Nii et on kaks võimalust: kas üldse see punkt välja jätta, nagu ütles Laar, või siis lubada. Aitäh!

Juhataja: Tänan! Härra Adams, palun!

J. Adams: Kõigepealt paar sõna senisest poliitilisest praktikast. Näiteks Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei põhikiri ei keela mittekodanikel liikmeks olemist, vastupidi, meil on terve hulk väga aktiivseid liikmeid, kes ei ole Eesti Vabariigi kodanikud. Analoogiline praktika on minu teada paljudel teistel parteidel. See on esimene märkus. Teine märkus on, et mind teeb väga õnnetuks, ja juba mitmes kord, kui Põhiseaduslik Assamblee arutab mõistet „erakond“. Erakond on siiski ainult organisatsiooni üks võimalikke nimetusi. Võib-olla ta on ka mingil määral tüüp, aga põhimõtteliselt sama tüüpi organisatsiooni on meil hiljaaegu nimetatud siin teistmoodi, näiteks rahvarindeks või millekski muuks. Selle mõttes ma kutsuks üles jääma üldisema väljenduse juurde. Siis tahaksin ma juhtida tähelepanu, et minu arvates esialgses eelnõus oli meil vastava paragrahvi sõnastus praegusega võrreldes tunduvalt parem. Praeguses on kindlasti paremini sõnastatud § 21 teine lõik, kuid samal ajal kolmas lõik leheküljel 4 on minu arvates nüüd küll täiesti abitult sõnastatud. Loeksin ette, kuidas oli esimeses eelnõus, sest see on võib-olla ununenud. Oli öeldud niimoodi: „Ühinemisvajadus ei vaja eriluba.“ Teine lõik: „Igal inimesel on õigus kuuluda kultuurilistesse, teaduslikesse, kutselistesse, poliitilistesse või muudesse mittetulunduslikesse ühinguisse või liitudesse või asutada neid.“ Kolmas lõik: „Seadusega võib seda õigust piirata riigi julgeoleku, avaliku korra ja kõlbluse huvides.“ Neljas lõik: „Keelatud on ühingud ja liidud, mille sihiks on Eesti või mõne tema osa ...“ Nüüd sobiks siia praeguse teise lõigu lõpp: „Eesti või mõne tema osa allutamine teisele riigile ...“ Tähendab, ma tahan sellega öelda, et antud paragrahvi redaktsioon ei ole minu arvates oluliselt läinud paremaks ega täpsemaks, välja arvatud ühe lõigu osas.

Juhataja: Suur tänu! Kolleegid, kui te päri olete, siis me enam rohkem sõna ei võta, kui härra Kork on esinenud. Härra Rumessen, palun!

V. Rumessen: Lugupeetud kolleegid! Ühinemine erakondadesse on ikkagi poliitiline tegevus ja minu isikliku arvamuse järgi peaks ta ideaalvariandis olema mõeldud ainult kodanike õigusena. Lähtudes meie eriolukorrast, on küsimus selles, kui suure osa erakonnast, kui palju protsente moodustavad kodanikud. Ja võib-olla kaaluda seda, et mittekodanikul ei ole õigust algatada erakonna loomist. See võiks olla üks kompromissväljapääs, aga ma üldiselt toetan härra Mart Laari ettepanekut, mis väljendub ka meie toimkonna sõnastuses. Nimelt ma loeksin praegu teile ette kaks alternatiivset sõnastust, mis on välja pakutud toimkonna poolt. Kui need panna hääletusele alternatiividena, siis see tähendabki tegelikult seda, kas me oleme selle poolt, et sätestame põhiseaduses üldse selle või ei sätesta. Ja esimene sõnastus kõlab selliselt: „Kõigil on õigus eriloata koonduda erakondadesse, mittetulunduslikesse liitudesse ja ühingutesse.“ Siin on erakonnad praegu sees. Ja alternatiiv on: „Kõigil on õigus seaduse alusel koonduda liitudesse ning kodanikel ka erakondadesse.“ Kui me esimesest variandist võtaksime selle „erakonnad“ maha, siis tegelikult ongi see, mida me vajame. Aitäh!

Juhataja: Täna kahe variandi selge väljatoomise eest! Härra Kask, palun!

P. Kask: Kallid kolleegid! Kui me aktsepteerime minu meelest täiesti üheselt mõistetava mõtte, et igal valijal, igal hääleõiguslikul isikul peaks olema õigus ka erakondadesse koonduda, siis lugedes § 142, mis ütleb, et valimisel on hääleõiguslik omavalitsuse haldusalal elav isik, on siin vastuolu. Kui me seda §-s 142 väljendatud igati progressiivset ideed aktsepteerime, siis me ei tohiks erakondade moodustamise juures mingil juhul jääda ainult kodanike juurde. Juhataja Lugupeetud kolleegid! Konkureerivalt lähevad hääletamisele kaks varianti. Esimene on § 21 lõige 1 sellises redaktsioonis, nagu see on teile välja jagatud, ja teine variant erineb väljajagatud tekstist selle võrra, et teises on pärast sõnu „ja liitudesse“ sõnad „ning kodanikel ka erakondadesse“. Erakondadesse saavad teise variandi järgi koonduda vaid kodanikud. Need on kaks varianti, mis lähevad konkureerivalt hääletusele. Kes on selle poolt, et põhiseaduse eelnõusse jääb tekst, mis on esitatud § 21 lõikes 1? Hääletame. 26 häält. Ja konkureerivalt teine variant. Kes on selle poolt, § 21 lõige 1 oleks formuleeritud järgmiselt: „Kõigil on õigus koonduda mittetulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse ning kodanikel ka erakondadesse“? Hääletame. 3 häält. Assamblee on väljendanud oma eelistust § 21 lõike 1 põhitekstile

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Paragrahvi 21 kohta on laekunud ettepanek härra Rumessenilt ja proua Endrelt. Nende ettepanek on taastada § 21 esialgsel kujul: "Kõigil on õigus koonduda mittetulunduslikesse ühingutesse, liitudesse ja kodanikel erakondadesse." Ma tuletan meelde, et selles küsimuses on üks kord hääletus olnud. Redaktsioonitoimkonnas oli 5 inimest ettepaneku vastu ja 1 jäi erapooletuks. Seisukoht oli see, et küsimuses peaks jõusse jääma praegune tekst, aga kui autorid nõuavad, siis tuleb uuesti hääletada. Ilmselt nad nõuavad seda.

L. Hänni: Paragrahvi 21 kohta on laekunud proua Sirje Endrelt ja härra Rumessenilt ettepanek sõnastada see esialgsel kujul: "Kõigil on õigus koonduda mittetulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse ning kodanikel erakondadesse." Siin tuleb vist ainult meelde tuletada meie eelmist arutelu ja hääletamist. Redaktsioonitoimikond on endiselt seisukohal, et piirangu seadmine mittekodanikele erakondadesse ühinemisel ei ole põhjendatud. Teiselt poolt, andes selle õiguse ainult kodanikele, peab riik ilmselt sisse seadma ka kontrollimehhanismi, et erakonnad seda kohustust täidaksid. See viib demokraatia ahistamisele ja ei ole Eesti ühiskonna demokraatliku arengu seisukohalt see, mida meil vaja oleks.

Juhataja: Tänan! Mäletatavasti esitasid apellatsiooni proua Endre ja härra Rumessen. Kas te mõlemad soovite sõna või kumb? Härra Rumessen, palun!

V. Rumessen: Lugupeetud assamblee liikmed! Me väga vabandame, et me teie aega selle küsimuse peale veel kord raiskame, aga me pidasime seda siiski põhimõttelise tähtsusega ja väga oluliseks küsimuseks. Võib-olla me siiski praegu juhime sellele tähelepanu ja mõtleme veel kord järele, mis võivad olla selle asja tagajärjed. Küsimus on praegu asja poliitilises aspektis, kas Eesti Vabariigis antakse mittekodanikele õigus poliitilisse ellu, poliitilisse võitlusse sekkumiseks ja millised võivad olla tagajärjed. See on kõik. Aitäh!

Juhataja: Tänan! Käsi on püsti veel härra Kamal. Palun!

K. Kama: Ma tahan redaktsioonitoimkonna liikmena tuua veel välja ühe argumendi, mille proua Hänni jättis ütlemata. Muidugi on see erakonna enda asi, keda ta liikmeks võtab, aga kuna me oleme praegu otsustanud, et kohalike volikogude valimistel võivad osaleda mittekodanikud, järelkult ka kandideerida, siis on absurdne, kui me lülitame nende volikogude valimised erakondlikust võitlusest välja.

Juhataja: Tänan! Viimasena saab sõna proua Endre. Palun!

S. Endre: Austatud eesistuja ja lugupeetud kolleegid! Mina ka muidugi palun vabandust, et ma aega raiskan, kuid ma esitan mõned argumendid. Minu motivatsiooni aluseks on mõned töigad, mis juriidiliselt on ehk põhjendatavad, aga ma ei soovi siin pikka mõttevahetust avada. Professor Rebase ekspertiisist meie toimkonnale toon esile ainult ühe momendi. Ta nimelt tingimata soovis, et II peatüki pealkirjas toodaks eraldi välja nii inim- kui ka kodanikuõigused. Seda me ei ole siiani aktsepteerinud. Minu põhimõte põhineb sellel, et iga riigi põhiseaduses peavad kõigepealt olema sätestatud kodanikuõigused, kodaniku ja kodaniku vaheline suhe ning kodaniku ja riigi vaheline suhe. Erakondadesse koondumist pean ma isiklikult poliitiliseks tegevuseks ja arvan, et demokraatlikus riigis saab poliitiline tegevus olla ainult kodanike prioriteet. Ma ei tea, kas ma väljendan ennast nüüd õigesti. Sealjuures ei soovi ma üldsegi mitte teha liiga nn. inimõigustele. Ma leian, et inimõigused on garanteeritud selle peatüki teistes spetsiifilistes paragrahvides. Veel ma soovin motiveerida sellega, et ühe või teise analoogilise aspekti kas toonitamine meie põhiseaduse projektis või sealt väljajätmine näitab selgesti seda, millele viitas kolleeg Velliste kunagi, nimelt põhiseaduse vaimu. Nii et ma palun väga oma armsaid kolleege veel kord järele mõelda, kuidas selle paragrahviga talitada. Aitäh!

Juhataja: Kas kolleegidel on ülevaade sellest, mida me hakkame hääletama, või on vaja siiski veel sõna võtta, arutada? On selge? Tänan! Hääletame. Kes on selle poolt, et § 21 lisada sõna "kodanikel" sõna "erakondadesse" ette? Sellisel juhul oleks tekst järgmine: "Kõigil on õigus koonduda mittetulunduslikesse ühingutesse ja liitudesse ning kodanikel ka erakondadesse." Kes on selle poolt, et § 21 lisada sõna "kodanikel" ja edasi tuleb sõna "erakondadesse"? Hääletame. 11 poolthääle ja 12 vastuhäälega on assamblee otsustanud, et § 21 teksti pole vaja täiendada.

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist hiljem:

E. Leisson: Lugupeetud härra eesistuja! Ma tahan avaldada protesti teie tegevuse suhtes. Paragrahv 21, mille puhul ma sõna palusin, on ammu mööda läinud. Tahan juhtida teie tähelepanu asjaolule, et Eesti Vabariik on ühinenud rahvusvahelise kohtu põhikirja

statuudiga, milles on fikseeritud, et välisriikide kodanikel ei ole õigust teise riigi territooriumil tegelda poliitilise tegevusega. Seega, Rumesseni ja Endre seisukoht ja ettepanek on täiesti seaduspärased. Ühtlasi on ka topeltkodakondsusega isikutel õigus arendada poliitilist tegevust vaid oma elukohamaal. Me ei peaks oma põhiseaduses minema teadmatusest vastuollu rahvusvaheliste õigusaktidega, millega me oleme ühinenud.

Juhataja: Suur tänu! Mina aga omakorda palun vabandust, et ootamatult segasin!)

/II toimkonna 10.01.1992 koosoleku protokollist: Eesti TV saates olnud ettepanek: § 21 Kodanikel on õigus koonduda erakondadesse (praegu on „kõigil“). Kas paneme uuesti häälestusele kas ainult kodanikel või kõigil?

Otsustati: II toimkonna poolt mitte uuesti hääletusele panna.

/I. Rebase kommentaarid 13.12.1991 redaktsiooni kohta: §-is 21 lg 2 oleks vist parem sõna „sihiks“ asendada sõnaga „eesmärgiks“. Sama §-i lg 3 sõna „teda“ on väär. Õige oleks „neid“.

/Redaktsioonitoimkonna 25.01.1992 koosoleku protokollist:

Hänni: poliitilist küsimust me otsustada ei saa, st. kas kodanikud või mittekodanikud kuuluvad erakondadesse. Siia kirjutatakse alternatiiv.

Põld: Välistada ei suuda muulaste kuulumist mujal registreeritud erakonda.

Rumessen: ainult kodanikud saavad osa poliitilisest tegevusest.

Hänni: Eestis registreeritud erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud. Sellest lausest tuleb välja, et mittekodanikud koonduvad mitteregistreeritud erakondadesse ja tegutsevad.

Hallaste: Eestis tegutsevatesse erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud.

Põld: Kuidas tõlgendame sõna „tegutsema“?

Kask: „Eesti erakondadesse võivad kuuluda...“ Kas see on liiga umbmäärane?

Lang: Eesti erakondadesse ei tohi kuuluda välismaa kodanikud.

Põld: seadus võib sätestada erakondade registreerimise nõuded, avalikustada enda olemasolu.

/PA 06.02.1992 istungi stenogrammist (Põld): Arutades redaktsioonikomisjonis koos ekspertidega põhiseaduse projekti, leidsime, et assamblee esialgses variandis puudub igasugune võimalus seada piiranguid mittekodanike poliitilisele tegevusele Eestis. Me pidasime vajalikuks siiski otse põhiseaduses sätestada, et poliitilistesse parteidesse tohivad kuuluda ainult Eesti kodanikud. Miks me seda tegime? Asi on selles, et poliitilise partei tegevuse eesmärk on võitlus poliitilise võimu, riigivõimu eest. Kuid hääleõigus kuulub ainult kodanikele, seetõttu oleks igati loogiline, et aktiivselt saaksid erakondade kaudu võimu pärast võidelda ainult ja üksnes Eesti kodanikud. Kardame, et vastasel juhul võib Eesti poliitiline olukord muutuda veelgi ebastabiilsemaks, kui see praegu on. Peale selle, rahvusvahelised paktid lubavad sõnaselgelt seada piiranguid mittekodanike poliitilisele tegevusele. Seda lubavad ka paljude demokraatlike riikide, näiteks Rootsi põhiseadused. Seetõttu pole karta, et meid sellise põhimõtte kinnistamise eest süüdistataks. Kui me aga jätame põhiseadusega

asjad lahtiseks, siis peame selle küsimuse lahendama eriseadustes. Me arvame, et põhiseadusega on asja siiski lihtsam teha. Erakondadesse kuulumisel on teine poolus ka. Asi on selles, et Eestisse võib elama jääda küllalt palju teiste riikide kodanikke, kes samaaegselt omavad õigust valida enda kodumaa, näiteks Venemaa või Ukraina parlamenti. See õigus peab neil kindlasti olema. Aga kujutame ette olukorda, kus neil on sellistes tingimustes õigus hakata moodustama sisuliselt rahvustunnuse alusel poliitilisi parteisid. Sel juhul hakkavad need parteid väga intensiivselt Eestis valimiskampaaniaid läbi viima. Selliseid riike on palju, kelle kodanikke siin on. Siis võib Eesti siseelu mõnel aastal olla valimiskampaaniatest häiritud. Edasi. Meie ei tea, kas need riigid, kelle kodanikud oma erakondade kaudu valimiskampaaniaid läbi viivad, on omavahel sõbralikud või mitte. Kujutame ette, et ühel ajal viivad Eestis valimiskampaaniat läbi Armeenia ja Aserbaidžaani erakonnad. Ülal on siis kindlasti Karabahhi küsimus. Kindlasti järgneb terrorism. Aserbaidžaani ja Armeenia kodanikke on meil vähe, aga kui üheaegselt viivad kampaaniat läbi mõne omavahel vaenutseva suure riigi kodanikud, siis on olukord paha. Tänan! Ma lõpetasin.

Juhataja: Suur tänu! Üks hetk veel, härra Põld. Meie read on oluliselt täienenud. Viime veel kord läbi kohaloleku kontrolli ja pärast seda on võimalik esitada küsimusi härra Põllule. Kohaloleku kontroll, palun! Kohal on 31 assamblee liiget. Palun, millised on küsimused härra Põllule? Härra Linnart Mäll, palun!

L. Mäll: Ma tahan küsida selle alternatiivi viimase lause kohta: erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud. Oletame, et Eestis elab mõni välisriigi kodanik. Sellega me võtame talt ära ka õiguse kuuluda mõne välisriigi erakonda, aga see võimalus peaks talle jääma.

J. Põld: Siin peetakse silmas neid erakondi, mis on Eestis. Kui ta on mõne teise riigi erakonnas, kes Eestis ei tegutse, siis me ei saa seda reguleerida, me ei pretendeerigi siin regulatsioonile.

Juhataja: Tänan! Härra Hallaste!

I. Hallaste: Praeguses põhiseaduse eelnõus on öeldud, et kohalike omavalitsuste valimisel osalevad püsielanikud, kelle hulgas on ka mittekodanikke. Kuidas saavad nad osaleda valimistel, kui valimised peaksid olema erakondlikud ja neil on keelatud osaleda erakondade tegevuses?

J. Põld: See on kohalike omavalitsuste valimise seaduse küsimus. Ma ei välista seda, et mõni erakond võib kohalikel valimistel oma nimekirjas üles seada ka mittekodaniku. Ega mittekodaniku osavõttu mingi erakonna tegevusest keelata ei saa. Põhiseaduse projekt sellele ei pretendeerigi. Pakutava sätte alusel on võimalik välistada mittekodanike poolt erakondade loomine ning mittekodanike valimine Eesti erakondade juhtorganitesse.

Juhataja: Palun, kas on veel küsimusi? Küsimusi rohkem ei ole. Suur tänu, härra Põld! Kas keegi peab vajalikuks võtta sõna selles küsimuses, mida me korduvalt oleme siin saalis arutanud, kuid ekspertide soovil teeme seda veel kord? Sõnavõtusoove ei ole. Me viime veel kord läbi kohaloleku kontrolli ja siis asume hääletama. Kohaloleku kontroll, palun! Kohal on 31 assamblee liiget. Me asume hääletama alternatiivi, mis on esitatud lehekülgedel 7 ja 8 § 48 lõike 1 kohta. Juhatus otsustas, et hääletamisele pannakse alternatiiv, s. t. loevad nii poolt-kui ka vastuhääled. Kui alternatiiv kogub rohkem poolthääli, siis on assamblee langetanud oma lõpliku otsustuse alternatiivina esitatud teksti kasuks. Niisiis, kes on selle poolt, et §-s 48

oleks lõikes 1 tekst, mis on esitatud alternatiivina? Hääletame, palun! Poolt on 24, vastu 5. Assamblee on otsustanud ja seekord lõplikult, et § 48 jääb alternatiivne tekst. Jätkame tööd.

/PA 03.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): 13. ettepanek käib § 48 viimase lõigu kohta ja seisneb selles, et asendada sõna "korral" sõnaga "eest", nii et jääks: ainult kohus võib õigusrikkumise eest ühingu, liidu jne. Siin on muudatus täpsustav. Ta viitab sellele, et erakonna suhtes sanktsioonide rakendamisele peab eelnema kohtuotsus ja need sanktsioonid on kohtuotsuse tulemus. Sõna "eest" on selles suhtes täpsem kui "korral", sest ta näitab, et alles lõppfaasis toimuvad sanktsioonid ühingu, liidu või erakonna tegevuse suhtes.

Juhataja: Proua Lauristin, palun!

M. Lauristin: Mul on küsimus sellesama § 48 redaktsiooni kohta. Oli ka ettepanek muuta lõigu 1 redaktsiooni, jätta sealt ära erakondadesse kuulumise keeld, kuna see on väga konkreetne. Laiemalt käsitleb neid asju § 56, kus on põhimõtteliselt seatud niiviisi, et ikkagi seadus saab ühte või teist asja piirata. Sellest on mitmel korral juttu olnud. Ma palun, et tuldaks uuesti selle probleemi juurde.

L. Hänni: Lõigu 1 üle oli redaktsioonitoimkonnas ka üsna põhjalik arutelu, kuid meie parandusettepanekute tabelis seda praegu fikseeritud ei ole. Kui me otsustame ära tabelis 13. parandusettepanekuna formuleeritud ettepaneku, siis, kui te lubate, ma räägin teile ka sellest, millised probleemid on veel jäänud § 48 lõiguga 1.

Juhataja: Suur tänu! Niisiis on arutelu objekt § 48 lõik 4. Härra Adams!

J. Adams: Tänan! Mul on proua Hännile üks küsimus või üks kommentaar Marju Lauristini sõnavõtu kohta. Küsimus on väikese sissejuhatusena. Kõigepealt, ma ei ole kindel, et see, mida me praegu teeme, s. t. lõpmatu selle paragrahvi punktide täiustamine, on üldse õige töö. Näiteks, ma kasutan praegu võimalust esitada küsimus sama lõigu viimase sõna kohta. Küsimus, mida ma tõenäoliselt ei oleks esitanud, kui me poleks selle juurde tagasi tulnud: kas proua Hänni on seisukohal, et sõna "trahvima" on praeguses eesti õiguskeeles üldväljend, mis hõlmab kõik võimalikud karistuse liigid, mis on kergemad kui antud ühingu või liidu keelustamine? Ma tean, et selle lause sissevõtmist, mida proua Lauristin vaidlustab, nõudsid minu erakonnakaaslased. Kuigi ma seda lauset põhimõtteliselt pooldan, arvan, et see on siiski mingisugune butafooria või Potjomkini küla. Sellepärast et niisugune keeld viib sellele, et need poliitilised erakonnad, kes tahavad liikmeks mittekodanikke, formeeruvad mingisuguse teise nime all, kategooriliselt väites, et nad ei ole erakonnad, vaid näiteks liidud või rahvaliidumised või midagi taolist, mis omakorda peaks viima mingisuguse protseduuri kehtestamisele, millega tehakse kindlaks, kas ei peitu seal mingi varjunime all siiski poliitiline erakond jne. Mulle tundub, et neid asju ei lahendata riigi poliitilises praktikas formaalsete, sõnaliste keeldudega. Tänan!

Juhataja: Tänan! Luban endale ühe kommentaari. Kui kolleegid on sellega päri, siis me võiksime ka edasi töötada nii, et tuleme § 48 lõigu 1 juurde vaid siis, kui selle ettepaneku teeb meile redaktsioonitoimkond. Praegu meile sellist ettepanekut tehtud ei ole. Arutelu objekt on § 48 lõik 4. Proua Hänni! Kas on vaja midagi ütelda 13. ettepaneku kokkuvõtteks?

L. Hänni: Me ei hakkaks siin vastama härra Adamsi küsimusele, mida tähendab sõna "trahvima", sest ma ei pea ennast tõesti kompetentseks kommenteerima iga üksikut sõna, mis põhiseaduses esineb. Aga ilmselt on siin tegu eelkõige materiaalse sanktsiooniga. See

väikene muudatus või ettepanek, mis me esitasime, oli tehtud selleks, et täpsustada, millises etapis rakendatakse õigusrikkumise eest ühingute, liitude ja erakondade vastu sanktsioone.

Juhataja: Tänan! Me asume hääletama. Kes on selle poolt, et parandada § 48 lõik 4 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Hääletame, palun! 17 on poolt, vastuhääli ei ole. Assamblee otsustas parandada § 48 lõiku 4 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule. Palun jätkame!

L. Hänni: Lühidalt § 48 lõigu 1 probleemidest. Assamblee langetas poliitilise otsuse, et erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud, mis tähendab seda, et mittekodanikul on põhiseadusega keelatud poliitilistesse erakondadesse kuuluda. Samal ajal on §-s 56, et seadus võib kitsendada kodakondsuseta isikute poliitilise tegevuse vabadust ja õigust kuuluda mõnda liiki ühendustesse. Nii et meil on välja tulnud topeltkontroll mittekodanike poliitilise tegevuse üle. Ilmselt tuleb kaaluda, kas selline topeltkontroll on otstarbekas, kas põhiseaduslik keeld antud olukorras on vajalik või piisab sellest, kui mittekodanike poliitilise tegevuse vabaduse piiramise õigus kuulub seadusandjale, kes suudaks kahtlemata paindlikumalt seda valdkonda reguleerida. Nii et ilmselt me pöördume redaktsioonitoimkonnas selle küsimuse juurde tagasi ja loodame, et te ei pahanda, kui me järgmisel korral selle sätte veel kord teie ette toome. Sellega haakub otseselt ka § 56 tekst, mille kohta on tehtud ainult mõningad pisiparandused (14. ettepanek). Kui me langetame otsuse § 48 lõigu 1 kohta, siis tulevad veel mõningad muudatused ka § 56, nii et neid kahte paragrahvi, § 48 ja § 56, oleks otstarbekas koos käsitleda. Mul on ettepanek, et me täna ei otsustaks lõplikult ka 14. ettepaneku saatust.

Juhataja Läheme edasi. 15. ettepanek.

/PA 10.04.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni): Järgmine ettepanek on § 48 lõigu 1 kohta. See lõik räägib õigusest koonduda mittetulundusühingutesse, -liitudesse ja erakondadesse. Muudatus on see, et nimetatud õigus nagu mitmed teisedki õigused, mida me juba käsitlesime, on praeguse redaktsiooni kohaselt selles sättes garanteeritud Eesti kodanikele.

Juhataja: Proua Lauristin, palun!

M. Lauristin: Lugupeetud eesistuja! Lugupeetud ettekandja! Ma tulen pärast vaheajal toimunud vestlust siiski uuesti tagasi sellesama n.-ö. tekstikonstruktsiooni probleemi juurde. Me arutasime mainitud probleemi sellest seisukohast, et kõik need õigused algavad praegu märksõnaga "Eesti kodanikul" ja nende kohta ütleb § 9, et kui seaduses pole öeldud teisiti, siis on samad õigused ka välisriikide kodanikel. Tuleb arvestada tänapäeva rahvusvahelist käivet ja ka sisekäivet ja seda, et otsitakse n.-ö. infopankadest. Märksõna järgi ei tule siia juurde § 9, vaid tuleb ainult see paragrahv. Siin juba oli küsimus, kas ka näiteks loomingulised liidud kuuluvad nende hulka. Te ütlesite, et kuuluvad küll. Siia kuuluvad muidugi ka ametiühingud jne. Me ei saa garanteerida niisuguse paragrahvi ühemõttelist tõlgendust. Tähendab, ma tulen tagasi ettepaneku juurde, et redaktsioonikomisjon vaataks lõunavaheajal kõik need paragrahvid üle ja kaaluks võimalust öelda igas kõnealusel paragrahvis seda, mis praegu on öeldud §-s 9.

L. Hänni: Me võtame selle ettepaneku arvesse ja siis teatame redaktsioonitoimkonna koosoleku toimumise aja ja koha, et kõik, kes tahavad, saaksid sellest arutelust osa võtta.

Juhataja: Härra Salum, palun!

V. Salum: Toetan eelkõneleja mõtet, kuid antud paragrahvi juures oleks algne sõnastus parem kui redaktsioonikomisjoni ettepanek. Nii et kutsun hääletama algteksti sõnastuse poolt: "Igaühel on õigus koonduda mittetulunduslikesse ühingutesse ja -liitudesse. Erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud." Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Kas me oleme valmis hääletama? Kes on selle poolt, et muuta § 48 lõiku 1 vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Hääletame, palun! Poolt on 11, vastu 16. Assamblee lükkas tagasi redaktsioonitoimkonna ettepaneku ja § 48 lõigu 1 tekst jääb nii, nagu meie eelnõus oli. Läheme edasi.

L. Hänni: Vastavalt sellele otsusele tuleb muidugi teha muudatus ka §-s 9, kus sellest loetelust peaks siis välja jääma § 48.

Kehtiv põhiseadus: § 49. Igaühel on õigus säilitada oma rahvuskuuluvus.

1938. a põhiseadus: § 19. Iga kodanik on õigustatud säilitama oma rahvusse kuuluvuse.

Rahvusse kuuluvuse lähemad alused määrab seadus.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 25. Iga kodanik on õigustatud säilitama oma rahvusliku kuuluvuse. Selle lähemad alused ja sellest tulenevad täiendavad õigused määrab seadus.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 20. Kodanikul on õigus oma rahvus- ja kultuuriidentiteedile, mille alused on määratud vastava seadusega. Vähemusrahvuste liikmed võivad seaduse alusel ja korras ellu kutsuda rahvuskultuurilistes ja hoolekande huvides omaalgatuslikke asutusi, mis ei ole vastuolus riigi huvidega.

J. Raidla eelnõu: § 35. Igaühel on õigus säilitada oma rahvus. Rahvuse tuvastamise korra määrab seadus.

J. Adamsi eelnõu: § 23. Igaüks on vaba oma rahvuse määramisel. Vähemusrahvustel on õigus kultuuriautonomiale. Selle korra ja tingimused määrab seadus.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 23. Igaühel on õigus säilitada oma rahvuslik kuuluvus. Rahvusliku kuuluvuse alused määrab seadus. Vähemusrahvustest kodanike õigus rahvuslikule ja kultuurilisele identiteedile väljendub nende õiguses kultuuriautonomiale. Vähemusrahvuste kultuuriomavalitsuse tegevust reguleeritakse vastava seadusega.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 18. Igaühel on Eestis õigus rahvuse ja kultuuri identiteedile, mille alused ja rahvuse tuvastamise korra sätestab seadus.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 23. Igaühel on õigus säilitada oma rahvuslik kuuluvus. Rahvusliku kuuluvuse alused määrab seadus.

Vähemusrahvustest kodanike õigus rahvuslikule ja kultuurilisele identiteedile väljendub nende õiguses kultuuriautonomiale. Vähemusrahvuste kultuuriomavalitsuse tegevust reguleeritakse vastava seadusega.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 24 (§ 24). Igaühel on õigus säilitada oma rahvuslik kuuluvus. Rahvusliku kuuluvuse alused määrab seadus. Vähemusrahvustest kodanike õigus rahvuslikule ja kultuurilisele identiteedile väljendub nende õiguses kultuuriautonomiale. Vähemusrahvuste kulturomavalitsuse tegevust reguleeritakse vastava seadusega.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 26. Igaühel on õigus säilitada oma rahvus. Rahvusliku kuuluvuse alused määrab seadus. Vähemusrahvustel on õigus kultuuriautonomiale. Selle korra ja tingimused sätestab seadus.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 28. Igaühel on õigus säilitada oma rahvus. Rahvusliku kuuluvuse alused sätestab seadus. Vähemusrahvustel on õigus kultuuriautonomiale. Selle korra ja tingimused sätestab seadus.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 28. Igaühel on õigus säilitada oma rahvuslik kuuluvus. Vähemusrahvustel on õigus kultuurautonomiale. Selle korra ja tingimused sätestab seadus.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 29. Igaühel on õigus säilitada oma rahvuslik kuuluvus. Vähemusrahvustel on õigus kultuuriautonomiale. Selle korra ja tingimused sätestab seadus.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 28. Igaühel on õigus säilitada oma rahvuslik kuuluvus. Rahvusvähemustel on õigus kultuuriautonomiale. Selle korra ja tingimused sätestab seadus.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 49. Igaühel on õigus säilitada oma rahvuslik kuuluvus. Rahvuse tuvastamise korra sätestab seadus.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 49. Igaühel on õigus säilitada oma rahvuslik kuuluvus.

PA 14.02.1992 eelnõu : § 49. Igaühel on õigus säilitada oma rahvuskuuluvus.

/ PA 25.10.1991 istungi stenogrammist:

L. Vahtre: Tuli muidugi parandusettepanekuid komisjoni liikmete endi poolt. Näiteks härra Sovetnikov pakkus välja § 23 sõnastuse, mille omakorda arendas edasi ja sõnastas ümber Ain Kaalep, nii et tulemuseks oli, et toimkond jäi §-ga 23 ise kangesti rahule. Aga see muidugi ootab assamblee liikmete kommentaari

/II toimkonna 22.11.1991 koosoleku protokollist:

§ 26. L. Vahtre: Pooldan redaktsiooni toimkonna varianti. See on korrektsem.

S. Endre: Meie § 24 2. lõige on täpsem.

J. – K. Talve: Lühem variant on sama hea.

S. Sovtenikov: Mitte vähemusrahvus, vaid rahvuslikud ja etnilised grupid.

S. Endre: Siin peitub suur oht.

Otsustati: Vähemusrahvustest kodanikel on õigus kultuuriautonomiale.

Järgnes 25 min. arutelu, mis on kultuuriautonomia.

/PA 23.11.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): . Paragrahv 26 on teine paragrahv selles peatükis, mille pärast me pikalt vaidlesime. Õnneks sisenes meie toimkonnaruumi härra Leisson, kes tegi selgeks, et õigus kultuuriautonomiale on mitte vähemusrahvustel, vaid vähemusrahvustesse kuuluvatel kodanikel.

[...]

Juhataja: [...] Ka § 26 kohta on teisel toimkonnal apellatsioon. Härra Lauri Vahtre, palun veel kord!

L. Vahtre: Paragrahvis 26 me kohtame midagi sarnast probleemi, nagu on erakondadesse koondumisega, mis muidugi ei tähenda, et me peame seda ka sarnaselt lahendama. Kirjas on, et vähemusrahvustel on õigus kultuuriautonomiale. Toimikond pakub esialgu mõtlemist järgmise variandi puhul: „Vähemusrahvustest kodanikel on õigus kultuuriautonomiale.“ See võib jälle tunduda ehmatavana, et kuidas siis mittekodanikel polegi õigust laulukooris käia. Vaadake, selline formuleering ei välista laulukooris käimist, sest laulukoor ei ole veel kultuuriautonomiam. Kultuuriautonomiam on midagi märksa enam ja kui nüüd nõustuda ette mõttega, et kultuuriautonomiamat asutavad ja juhivad mittekodanikud, siis võib juhtuda see, et mittekodanik hakkab kodanike käest näiteks maksu küsima, mis oleks välistatud sellisel juhul, kui kultuuriautonomiamiliste asutuste pidamine on kodanike õigus.

J. Adams: Võib-olla ma olen valesti aru saanud sellest, mida kultuuriautonomiam Eesti poliitilises traditsioonis tähendas. Minu arusaamise järgi kultuuriautonomiam alla enda painutamise oli siiski vabatahtlik tegu, seda ei saanud sundida. Muidugi järgnes sellele kohustus maksta vastava kultuuriautonomiam poolt peale pandud makse. Ka maksude maksmine oli vabatahtlik. Ma ei saa momendil aru probleemi asetusest. Miks peab siin vahet tegema kodanike ja mittekodanike vahel, kui küsimus on kultuuriautonomiamas, ja kui kõikides muudes kultuurialastes õigustes on nad niikuinii seaduse ees kodanikega võrdsed?

H. Runnel: Küsimus Lauri Vahtrele: kas põhjendatud kartusi ei leevenda lause: „Selle korra ja tingimused määrab seadus“?

L. Vahtre: Arvatavasti see nii ongi. Te nähtavasti saate minust valesti aru, kui te arvate, et ma võitlen siin mingisuguse variandi eest. Ma olen väga tänulik, kui selle arutelu käigus lihtsalt kujuneb ühine arvamus. Täna!

V. Niitsoo: Austatud härra Vahtre! Minu küsimus kattub suuresti juba Jüri Adamsi poolt väljaöelduga. Me võime päris selgesti endale aru anda, et tulevikus on suurem osa Eesti Vabariigi vähemusrahvustest mittekodanikud ja minu arusaamise järgi tähendab kultuuriautonomiam ka seda, et avatakse vähemusrahvustele omakeelseid koole. Kas ma pean sellest aru saama nii, et mittekodanike lapsed ei saa siis selles koolis emakeeles õppida? Aitäh!

L. Vahtre: Kui ma selle ettepaneku esitasin, siis mul oli kole hirm, et mõni saab sellest ehk viimati nii aru, ja enda teada ma ka ütlesin seda. Aga paistab, et minu hirm õigustas ennast. Ja muidugi, kui seda niimoodi võetakse, kui härra Niitsoo asja ette kandis, siis ma loomulikult häbenen oma silmad peast ära, et ma nii fašistliku ettepaneku siin ette kandnud olen, ja võtaksin selle paugupealt tagasi.

I. Fjuk: Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Nagu ma aru saan, on kultuuriautonomiam kultuuriline, mitte poliitiline institutsioon. Antud juhul on jutt vähemusrahvustest. Seetõttu

ma ei saa päris hästi aru või ei oska seletada seda, et seda vähemusrahvust läbi selle poliitilise institutsiooni võib veel taandada mingile osale, mis laieneb või kehtib Eesti Vabariigi kodanikele. Ma arvan, et see on mingi üldisem poliitiline struktuur. Ja üleüldse peaksid meie põhiseaduses need mittekodanike õigused, kohustused ja rollid kuidagi täpsemalt olema läbi töötatud, kas või eraldi peatükina. Siin ma leian, et vist ei oleks vaja kultuurautonoomia küsimust kodaniku staatusega seostada.

Juhataja: Tänan! Kui võimalik, siis palun pidada viimaseks sõnavõtjaks härra Talvet.

V. Rumessen: Ma tahaksin tagasi tulla selle vana asja juurde ja paluksin seda mulle mitte pahaks panna, aga niikaua, kui veel ei ole selgeks tehtud see, mis vahe on rahvusvähemustel ja vähemusrahvustel, on meil tegelikult seda paragrahvi väga raske hääletada. Meil ei ole siin veel selget ühest arusaamist ja ilmselt siin saalis olevad inimesed saavad sellest küllaltki erinevalt aru. Hääletustulemus võib olla vastupidine sellele, mida me tegelikult taotleme.

J. K. Talve: Lugupeetud kolleegid! Toimkonnas me eile vestlesime selle küsimuse üle ja üks probleem on see, missugune saab olema selle kultuurautonoomia sisu. Ja struktuurid. Kui need struktuurid saavad olema niisugused, et vähemusrahvuste liikmed kasutavad oma kultuurautonoomia raames avalik-õiguslikku võimu, siis peaks see kultuurautonoomia hõlmama ainult kodanikke. Kui aga me mõistame kultuurautonoomia all seda, et eri rahvustest inimesed võivad asutada oma kultuuriseltse, laulukoore ja nii edasi, siis pole see küsimus üldse oluline, siis võib see kultuurautonoomia hõlmata kõiki. Ja niikaua, kui me ei tea, kas sellel kultuurautonoomial on avalik-õiguslik sisu, niikaua on seda raske määrata, kas see peab hõlmama ainult kodanikke või mitte. Aitäh!

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Selle teise lõike viimane lause on: „Selle korra ja tingimused määrab seadus.“ Härra Fjuk, me lõpetasime sõnavõtu, aga muidugi on igal assamblee liikmel õigus öelda oma mõtteid välja. Palun! Kas meil on võimalik hakata hääletama? Jutt käib § 26 lõikest 2. Esimene variant on originaaltekst, nagu ta leheküljel 4 on teile esitatud, teine variant on täiendusega, et vähemusrahvustest kodanikel on õigus kultuurautonoomiale ja nii edasi. Panen nimetatud variandid konkureerivalt hääletamisele. Esimene küsimus: kes on selle poolt, et § 26 lõige 2 oleks sõnastatud nii, nagu ta on teile välja jagatud teksti leheküljel 4? Hääletame. Poolt 24. Teine variant – kes on selle poolt, et § 26 lõige 2 oleks sõnastatud järgmiselt: „Vähemusrahvustest kodanikel on õigus kultuurautonoomiale. Selle korra ja tingimused määrab seadus“? Hääletame. Poolt 4. Assamblee on andnud oma eelistuse § 26 lõike 2 põhitekstile.

/PA 06.12.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Paragrahvis 28 on härra Jüri Adamsi ettepanekul ära jäänud esimesest lõikest teine lause: "Rahvusliku kuuluvuse alused sätestab seadus." Põhjuseks oli asjaolu, et inimese rahvus on ikkagi eelkõige tema personaalne tunnus. Kui me võtaksime sisse, et seda saab määrata alles seadusega, siis oleks üsnagi kummaline olukord, et me praegu ei teakski seda, kes me oleme. Selle sätte väljajätmine ei tähenda seda, et vastavat seadust ei tule, sest on elujuhtumeid, kus sellist seadust meil on vaja, ja selline seadus oli olemas ka Eesti Vabariigis. Nii et mitmeti mõistmise vältimiseks me leidsime, et õigem on seda sätet põhiseadusesse mitte kirjutada.

/PA 14.02.1992 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Paragrahvis 49 on tehtud täpsustus terminoloogias. Rahvusliku kuuluvuse mõiste on asendatud ühesõnalise mõistega

"rahvuskuluvus"./

Kehtiv põhiseadus: § 50. Vähemusrahvustel on õigus luua rahvuskultuuri huvides omavalitsusasutusi vähemusrahvuste kultuuriautonomiam seaduses sätestatud tingimustel ja korras.

1938. a põhiseadus: § 20. Vähemusrahvuste liikmed võivad seaduse alusel ja korras ellu kutsuda kultuurilistes ja hoolekande huvides omavalitsuslikke asutisi.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 26. Vähemusrahvuste liikmed võivad seaduse alusel ja korras ellu kutsuda kultuurilistes ja hoolekande huvides omavalitsuslikke asutisi. Riik tagab arvukamatele rahvusvähemustele vähemalt tasuta emakeelse alghariduse.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 20. Kodanikul on õigus oma rahvus- ja kultuuriidentiteedile, mille alused on määratud vastava seadusega. Vähemusrahvuste liikmed võivad seaduse alusel ja korras ellu kutsuda rahvuskultuurilistes ja hoolekande huvides omaalgatuslikke asutisi, mis ei ole vastuolus riigi huvidega.

J. Raidla eelnõu: § 46. Riik kindlustab vähemusrahvustesse kuuluvatele isikutele õiguse seaduses määratud korras luua rahvuskultuurilistes ja hoolekande huvides omavalitsuslikke asutisi.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 19. Vähemusrahvustel on Eestis õigus kultuuriautonomiale, mille ülesanded ning moodustamise ja tegevuskorra sätestab seadus.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 24 (§ 24). Igaühel on õigus säilitada oma rahvuslik kuuluvus. Rahvusliku kuuluvuse alused määrab seadus. Vähemusrahvustest kodanike õigus rahvuslikule ja kultuurilisele identiteedile väljendub nende õiguses kultuuriautonomiale. Vähemusrahvuste kulturomavalitsuse tegevust reguleeritakse vastava seadusega.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 50. Rahvusvähemustel on õigus Rahvusvähemuste kultuuriautonomiam seaduses sätestatud tingimustel ja korras luua rahvuskultuurilistes ja hoolekande huvides omavalitsuslikke asutisi.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 50. Rahvusvähemustel on õigus luua rahvuskultuurilistes huvides omavalitsuslikke asutisi Rahvusvähemuste kultuuriautonomiam seadusega sätestatud tingimustel ja korras.

PA 14.02.1992 eelnõu § 50. Vähemusrahvustel on õigus luua rahvuskultuuri huvides omavalitsusasutusi Rahvusvähemuste kultuuriautonomiam seaduses sätestatud tingimustel ja korras.

/II toimkonna 12.10.1991 koosoleku protokollist:

E. Leisson: § 23 Eestis ei ole vähemusrahvused, vaid rahvusvähemused. See tuleb igal pool ära parandada.

/PA 18.10.1991 istungi stenogrammist J. Adamsi eelnõu osas:

V. Rumessen: Kümnes parandusettepanek on § 23 kohta. Selles paragrahvis tuleks esimene lause muuta, millega on osaliselt nõus ka härra Adams eelnõu autorina. Selle poolt oli

toimkond. Nii et märkige palun "poolt". Selle sõnastus oleks järgmine: igaühel on õigus säilitada oma rahvuslik kuuluvus, rahvusliku kuuluvuse alused määrab seadus. Järgmine paragrahv on 23, õigemini 23–24. Need on parandusettepanekud 13 ja 14, mis on omavahel väga tihedalt seotud. Esimese parandusettepaneku kohta, mille on teinud härra Leisson – kas kasutada mõistet "vähemusrahvus" või "rahvusvähemus" –, olid arvamused erinevad ja lõpuks toimkonna seisukoht oli, et siin on terminoloogiline probleem ja ei hääletanud seda ning pidas vajalikuks konsulteerida ekspertidega. 13. parandusettepanek: Enn Leissoni ettepanekule lisada veel lause, et kohalikes omavalitsustes, kus on enamus muukeelne, on elanikel õigus kasutada kõrvuti riigikeelega ka rahvusvahelist keelt. Toimkond pooldas sellist ettepanekut. 14. parandusettepanek on päris üldine: asendada 1920. aasta põhiseaduse §-dega 21–11. See puudutab ka § 23, eriti teist lauset. Eelnõu autor härra Adams leiab, et siin sisulist erinevust tema eelnõu ja 1920. aasta põhiseaduse vahel ei ole, kuid see on stiiliküsimus. Härra Adams leiab, et see sinna sellisel kujul ei sobi. Toimkonna ettepanek härra Adamsile on praegu selline, et härra Adams vaataks selle paragrahvi veel kord üle ja püüaks seda maksimaalselt lähendada nendele põhimõtetele, mis on 1920. aasta põhiseaduses.

(märkus: 1920. aasta põhiseaduse § 21- 11 – „§ 21. Eesti piirides elavate vähemusrahvuste liikmed võivad ellu kutsuda oma rahvuskultuurilistes ja hoolekande huvides sellekohaseid autonoomseid asutusi, nii palju kui nad vastu ei käi riigihuvidele.“)

/PA 14.02.1992 istungi stenogrammist: Samuti on §-s 50 "rahvuskultuurilistes huvides" asendunud sõnapaariga "rahvuskultuuri huvides"/.

/PA 14.02.1992 istungi stenogrammist vt küsimuse „rahvusvähemus“ või „vähemusrahvus“ otsustamisest §-i 51 materjalide alt.

Kehtiv põhiseadus: § 51. Igaühel on õigus pöörduda riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole eesti keeles ja saada eestikeelseid vastuseid.

Paikkondades, kus vähemalt pooled püsielanikest on vähemusrahvusest, on igaühel õigus saada riigiasutustelt ja kohalikelt omavalitsustelt ning nende ametiisikutelt vastuseid ka selle vähemusrahvuse keeles.

1938. a põhiseadus: § 31. Võõrkeelte tarvitamise kord asjaajamisel kohtuis ja muis riiklikes asutistes määratakse seadusega.

Vähemusrahvusse kuuluvad kodanikud neis kohtades, kus elanikkude enamus on sel vähemusrahvusel, võivad tarvitada seaduses ettenähtud aluseil oma keelt asjaajamisel kohalikes omavalitsusasutistes.

J. Raidla eelnõu: § 47. Paikkondades, kus elanike enamuse keeleks ei ole riigikeel, võib kohaliku omavalitsuse asutustes sisemise asjaajamise keelena seaduses ettenähtud korras kasutada selle paikkonna elanike enamuse keelt. Võõrkeele kasutamise kohtumenetluses ja riigiasutuses määrab seadus.

J. Adamsi eelnõu: § 24. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, on õigus asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Lähikäimisel riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama

vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt. Igal inimesel on õigus pöörduda selliste omavalitsusasutuste poole ja saada neilt vastuseid eesti keeles.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 24. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamus vähemusrahvus, on õigus kõrvuti riigikeelega asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Läbikäimisel riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt.

Alternatiivne sõnastus: Vähemusrahvuse ajalooliselt kompaktse asustusega territooriumil paiknevates omavalitsusasutustes, aga ka muudes asutustes ja organisatsioonides kasutatakse antud vähemusrahvuse keelt kohaliku keelena eesti keelega võrdselt.

(Täiskogus hääletamist ei vaja.)

Igal inimesel on õigus pöörduda selliste omavalitsusasutuste poole ja saada neilt vastuseid eesti keeles. (Toimkond juhib tähelepanu sellele, et § 124 väljendab sisuliselt sama, mis § 24).

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 20. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille tegevuspiirkonnas on enamuses vähemusrahvus, on õigus sisemise asjaajamisekeelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Suhtlemisel teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamisekeeleks ei ole sama rahvusvähemuse keel, kasutatakse riigikeelt. Võõrkeele kasutamise kohtu- ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

Igäühel on õigus pöörduda omavalitsusasutuse poole, mille asjaajamisekeeleks on vähemusrahvuse keel, riigikeeles ja saada ka vastus riigikeeles. Eesti keele kui riigikeele kasutamise korra sätestab keeleseadus.

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 24. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamus vähemusrahvus, on õigus kõrvuti riigikeelega asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Läbikäimisel riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt.

Alternatiivne sõnastus: Vähemusrahvuse ajalooliselt kompaktse asustusega territooriumil paiknevates omavalitsusasutustes, aga ka muudes asutustes ja organisatsioonides kasutatakse antud vähemusrahvuse keelt kohaliku keelena eesti keelega võrdselt.

(Täiskogus hääletamist ei vaja.)

Igal inimesel on õigus pöörduda selliste omavalitsusasutuste poole ja saada neilt vastuseid eesti keeles. (Toimkond juhib tähelepanu sellele, et § 124 väljendab sisuliselt sama, mis § 24).

Igäühel on õigus pöörduda märgukirjade, avalduste ja kaebustega riigi- ja kohalike omavalitsusasutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra määrab seadus.

PA 15.11.1991 eelnõu I: § 26 (§ 25). Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, on õigus kõrvuti riigikeelega asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Läbikäimisel riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt. Igäühel on

õigus pöörduda märgukirjade, avalduse ja kaebustega riigi- ja kohalike omavalitsusasutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra määrab seadus.

PA 15.11.1991 eelnõu II: § 25 (§ 25). Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, on õigus kõrvuti riigikeelega asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Lähikäimisel riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt. Igäühel on õigus pöörduda märgukirjade, avalduse ja kaebustega riigi- ja kohalike omavalitsusasutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra määrab seadus.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 27. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, võib kõrvuti riigikeelega asjaajamisekeelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Suhtlemisel riigiasutustega ning selliste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 28. Igäühel on õigus pöörduda märgukirjadega, avaldustega ja kaebustega riigi- ja omavalitsusasutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra määrab seadus.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 29. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, võib kõrvuti riigikeelega asjaajamisekeelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Suhtlemisel riigiasutustega ning selliste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 30. Igäühel on õigus pöörduda märgukirjadega, avaldustega ja kaebustega riigi- ja omavalitsusasutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 29. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, võib kõrvuti riigikeelega asjaajamisekeelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Suhtlemisel riigiasutustega ning selliste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 30. Igäühel on õigus pöörduda avaldustega ja kaebustega riigi—ja omavalitsusasutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 30. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, võib kõrvuti riigikeelega asjaajamisekeelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Suhtlemisel riigiasutustega kasutatakse eesti keelt.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 31. Igäühel on õigus pöörduda avaldustega ja kaebustega riigi- ja omavalitsusasutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 29. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, võib kõrvuti riigikeelega asjaajamisekeelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Suhtlemisel riigiasutustega kasutatakse eesti keelt.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 30. Igäühel on õigus pöörduda avaldustega ja kaebustega riigi- ja omavalitsusasutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 52. Riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste omavahelise suhtlemise keeleks on eesti keel. Võõrkeele, sealhulgas rahvusvähemuse keele, kasutamise riigiasutuses ning kohtu- ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

Paikkondades, kus elanike enamuse keeleks ei ole eesti keel, võivad kohalikud omavalitsused seadusega sätestatud korras sisemise asjaajamisekeelena kasutada selle paikkonna elanike enamuse keelt. Samuti on selliste paikkondade kohalikel omavalitsustel õigus suhelda omavahel paikkonna elanike enamuse keeles.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 51. Igaühel on õigus pöörduda riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole eesti keeles ja saada eestikeelseid vastuseid. Paikkondades, kus vähemalt pool elanikest on rahvusvähemusest, võib igaüks pöörduda riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste ning nende ametiisikute poole selle rahvusvähemuse keeles ja saada selles keeles neilt vastuseid.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 51. Igaühel on õigus pöörduda riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole eesti keeles ja saada eestikeelseid vastuseid. Paikkondades, kus vähemalt pool püsielanikest on rahvusvähemusest, võib igaüks pöörduda riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste ning nende ametiisikute poole selle rahvusvähemuse keeles ja saada selles keeles neilt vastuseid.

PA 14.02.1992 eelnõu: § 51. Igaühel on õigus pöörduda riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole eesti keeles ja saada eestikeelseid vastuseid. Paikkondades, kus vähemalt pool püsielanikest on rahvusvähemusest, on igaühel õigus saada riigiasutustelt ja kohalikel omavalitsustelt ning nende ametiisikutelt vastuseid ka selle rahvusvähemuse keeles.

/II toimkonna 12.10.1991 koosoleku protokollist:

E. Leisson: § 24 ... on õigus kasutada kõrvuti riigikeelega ka rahvusvähemuse keelt. II lõik on tarbetu.

/PA 18.10.1991 istungi stenogrammist:

V. Rumessen (J. Adamsi eelnõust): Järgmine paragrahv on 23, õigemini 23–24. Need on parandusettepanekud 13 ja 14, mis on omavahel väga tihedalt seotud. Esimese parandusettepaneku kohta, mille on teinud härra Leisson – kas kasutada mõistet "vähemusrahvus" või "rahvusvähemus" –, olid arvamused erinevad ja lõpuks toimkonna seisukoht oli, et siin on terminoloogiline probleem ja ei hääletanud seda ning pidas vajalikuks konsulteerida ekspertidega. 13. parandusettepanek: Enn Leissoni ettepanekule lisada veel lause, et kohalikes omavalitsustes, kus on enamus muukeelne, on elanikel õigus kasutada kõrvuti riigikeelega ka rahvusvahelist keelt. Toimikond pooldas sellist ettepanekut.

H. Runnel: Austatud juhataja! Austatud kolleegid! Kõikide kriiside põhi, mis on meie maid ja rahvaid tabanud, on kõlbluse kriis. Teatud mõttes peab ka põhiseadus tegelema kõlbliste küsimuste ja põhimõtete ja ma lootsin, et meie üldkoosolek on soodus paik selleks, et neid asju koos läbi arutada ja üksteise tundelist põhja mõistma õppida, sest paragrahvides on mõned asjad siiski üsna pealiskaudsed ja me ei saa aru, mida me õieti taotleme. Näiteks nimetatud "kodanik", mis on minu meelest vähem sisukas ja bürokraatlikum kui sõna "isik". Me teame, et paljud kultuurid ehitavad kõik üles sõltumatule üksikisikule. Kodanik on alles

kolmanda järgu tuletis isikust, sellepärast tuleb asendused kodaniku suunas lugeda kõlbluse seisukohalt nõrgendavateks tegudeks. Küsimus vähemusrahvustest või rahvusvähemustest peaks olema ilmselt selge. Kui me kõneldes kasutame mõistet "rahvusvähemus", siis me konstitueerime rahvusena, natsioonina kõiki riigikodanikke. Aga me teame, et eesti keeles tähendab rahvus midagi muud ja rahvusvähemus võib tähendada väga hästi ka inimkogu, kes istub Toompeal. See on see osa Eesti rahvast, kes on saanud siia, see on rahvusvähemus. Sellepärast tuleks jääda vähemusrahvuse mõiste juurde.

J. Adams: Nüüd mõnede üksikprobleemide juurde. Leissoni tõstatatud probleem: vähemusrahvus ja rahvusvähemus. Rahvusvähemus on arvatavasti tulnud vene keele eeskujul (natsionalnoje menšestvo). See ei ole stiili küsimus, see on kultuuri küsimus. Teisest küljest – need sõnad eesti keeles, keskmise eestlase keeletajus tähendavad vaieldamatult erinevaid asju. Rahvusvähemus on mingisugune rahvusgrupp, kes mingisuguses piirkonnas on vähemuses. Keskmise eestlase keeletaju ütleb, et eestlased on Narvas rahvusvähemus. Nii et siin ma ei võtaks seda argumenti vastu.

E. Leisson: Lugupeetud härra eesistuja! Lugupeetud kolleegid! 1988. aastal võttis EKP Keskkomitee sekretär Mikk Titma ilmselt segaduse tekitamiseks kasutusele niisuguse termini nagu vähemusrahvused Eestis. Ja Jüri Adams ütles, kuidas suhtuda Narva eestlastesse – nad on ju Narvas vähemusrahvus. Tõepoolest, kui Narva oleks linnriik, siis eestlased oleksid seal rahvusvähemus, sest narva keelt pole veel olemas. Küsimus on muidugi terminoloogias ja me peame siin siiski lähtuma rahvusvahelisest terminoloogiast. See näeb ette neli terminit rahvusvähemuste, vähemusrahvuste tähistamiseks. Ma nimetan need, mis on olemas meil Eestis 1989. aasta rahvaloenduse alusel. Väikseim neist on "rahvuskild". Selle esindajaiks on assüürlased, keda on Eestis 11 inimest. Neil ei ole ajaloolist etnilist kodumaad ega administratiiv-territoriaalset üksust, mida nad võiksid selleks pidada. Järgmine on "rahvusrühm". Rahvusrühma esindajaid on meil mitmeid: jakuudid, evengid ja burjaadid-mongolid, kes ei ole määratlenud oma kuuluvust rahvusrühma, kuid nende ajaloolis-etnilisel kodumaal käsitatakse näiteks orotše, metsaevenke rahvusrühmana, vastandina lamuutidele ja evenkidele. Eestis vähemusrahvusi pole. On Lätis. Lätis on selleks liivlased, kelle ajaloolis-etniline kodumaa asub Läti Vabariigi territooriumil. Läti Vabariigi aegse rahvusliku rõhumise või ühtesulatamise tagajärjel on see vähemusrahvus praktiliselt kadunud. Rahvusvähemus on näiteks venelased Eestis, sest neil on olemas ajaloolis-etniline kodumaa ja Eesti pole selleks mitte kunagi olnud. Ja puhtalt terminoloogia ühtlustamise eesmärgil tuleks meil see kasutusele võtta. Kujutage endale ette, et näiteks kolm suuremat rühma – venelased, ukrainlased ja valgevenelased – oleksid Eesti vähemusrahvused. Sel juhul võiksid nad pretendeerida eestlastega võrdsele suhtumisele. Tänan!

/PA 15.11.1991 istungi stenogrammist:

V. Rumessen Teisele toimkonnale on laekunud sisuliselt kaks apellatsiooni. Üks on härra Sovetnikovilt ja see puudutab § 25⁵⁴, mille ma juba varem ette lugesin. Tema teeb ettepaneku jätta §-st 26 välja lõige 1 ja esitab selle asemele oma sõnastuse: vähemusrahvuse kompaktse asustusega territooriumil paiknevates omavalitsusasutustes ja muudes asutustes ning organisatsioonides kasutatakse antud vähemusrahvuse keelt kohaliku keelena eesti keelega võrdselt.

⁵⁴ PA 15.11.1991 istungil tugineti 15.11.1991 I redaktsiooni tekstile. Koostaja märkus.

Juhataja: Härra Rumessen, ma vabandan, et ma segan, aga ma teen seda protsessuaalsetes küsimustes. Juhatusel sellist apellatsiooni ei ole. Härra Sovetnikovilt on laekunud küll apellatsioon, kuid see on teisesisuline.

V. Rumessen: Kuna see on protsessuaalne küsimus, siis peaks härra Sovetnikov tegema veel ühe eksemplari ja esitama selle ka juhatusetele, nii nagu see praegu ette nähtud on. Tema teine ettepanek apellatsiooni korras on lisada §-le 26 lõige 3 sõnastusega: igaüks on kohustatud osa võtma riigivalitsemiskulude katmisest, makstes seadusega kehtestatud korras makse ja lõive. Ma võin selle kohta öelda ainult seda, et toimikond on varem seda küsimust arutanud ja minu mälu järgi on see tagasi lükatud. Seda ei ole sisse võetud, kuna seda peetakse iseenesestmõistetavaks. Me ei hakka sätestama igaühele pandavaid kohustusi, näiteks kas või igahommikust hambapesemist. Teine apellatsioon on laekunud härra Tarandilt ja puudutab looduskaitset, seega siis § 31. Härra Tarand on välja pakkunud oma sõnastuse sellele paragrahvile: "Kõigil on õigus tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Terve ja kultuuritraditsioone austava keskkonna tagamine on riigi omavalitsuste ning Eestis tegutsevate juriidiliste ja üksikisikute kohus." Nii et sisuliselt jäi praegu järele kaks apellatsiooni.

Juhataja: Palun korrata veel, millise paragrahvi kohta on härra Sovetnikovilt apellatsioonid!

V. Rumessen: Tema ettepanek on lisada §-le 26 lõige 3: igaüks on kohustatud osa võtma ...

Juhataja: Härra Rumessen, palun üks minut! Me peame natuke täpsustama, kohe-kohe püüab härra Lauri Vahtre asja klaarida. Kena, suur tänu! Sõna saavad apellatsioonide esitajad. Härra Sovetnikov, palun, teil on sõna!

S. Sovetnikov: Austatud presiidium! Lugupeetud kolleegid! Palun vabandust, et ma hilinesin! Mul oli rahvusvähemuste esindajatega nõupidamine Eesti Vabariigi rahvusvähemuste kultuuriomavalitsuse seaduse projekti asjas. Me valmistame komisjonis ette niisugust projekti. Nädal tagasi oli meie toimikonna materjalides alternatiiv, kus oli kirjas, et vähemusrahvuse kompaktses asustusega territooriumil paiknevates omavalitsusasutustes ja muudes asutustes ning organisatsioonides kasutatakse antud vähemusrahvuse keelt kohaliku keelena eesti keelega võrdselt, ja siia on kirjutatud, et täiskogus see hääletamist ei vaja. Mina arvan aga, et see tekst on parem. Väljend "kasutatakse antud vähemusrahvuse keelt kohaliku keelena eesti keelega võrdselt" on lühem ja mitmes mõttes mahukam, asja sisu on just selles. See on minu arvates palju paremini sõnastatud kui meie praeguses §-s 26. Paragrahvi 36 lõikes 2, kus on öeldud, et igaühel on õigus pöörduda märgukirjadega, avaldustega ja kaebustega riigi ja kohalike omavalitsuste ning ametnikkude poole, on minu arvates midagi muud. Siin peaksime lisama, et riigi- või kohalikus keeles, sest esimeses lõikes räägitakse keelest ja kohaliku omavalitsuse asutustest piirkonnas, kus enamuse on vähemusrahvus. Muidu oleks see teine lõige minu arvates vaja välja jätta. Ma väga palun hääletada minu ettepaneku poolt!

Juhataja: Härra Sovetnikov, palun, veel üks hetk! Meil on kõigil ees eelnõu, milles on kuupäev 15. november 1991. Palun, kas teil on võimalik öelda, millisesse paragrahvi ja millisesse lõikesse milline tekst tuleks teie arvates juurde kirjutada?

S. Sovetnikov: Oma teisest ettepanekust, kus ma palusin juurde kirjutada, et igaüks on kohustatud osa võtma riigi ja omavalitsuste valitsemiskulude katmisest, makstes seadusega kehtestatud korras makse ja lõive, võin ma loobuda, kuigi minu arvates on meie põhiseaduse

projektis väga palju õigusi ja vähe kohustusi. Ma vaatasin näiteks Läti ja Vene Föderatsiooni põhiseadust. Seal on niisugused paragrahvid sees. Aga ma väga palun hääletada vähemusrahvuse kompaktse asustusega territooriumi kohta käivat alternatiivi, s. o. § 26.

Juhataja: Härra Sovetnikov, ma väga vabandan teie ees, aga kas te saate öelda, millisesse paragrahvi on sellist muudatust vaja teha selles eelnõu tekstis, mis meile täna välja jagati?

S. Sovetnikov: Paragrahvi 26 (§ 25) lõike 1 asemel see tekst.

Juhataja: Suur tänu! Nimetatud alternatiivi või apellatsiooni juhatusele seni esitatud ei olnud. Ma tänan härra Sovetnikovi, et see nüüd juhatusele laekus.

S. Sovetnikov: Ma esitasin selle teisipäeva hommikul.

Juhataja: Me avame läbirääkimised vastavalt härra Sovetnikovi apellatsioonile. Esimesena saab sõna härra Taagepera. Palun!

R. Taagepera: Mis puutub kohustusse makse maksta, siis kas seda ei tee kindlaks juba § 149 (§ 121), kus on öeldud, et kohalikul omavalitsusel on õigus seaduse piires kehtestada ja koguda makse ning panna peale koormisi jne?

Juhataja: Kas on veel sõnavõtjaid seoses §-ga 26 (§ 25)? Sõnavõtjaid rohkem ei ole. Küsimus, mille me peame lahendama härra Sovetnikovi apellatsiooni alusel, seisneb järgnevas. Paragrahvi 26 (§ 25) lõike 1 tekst on teile välja jaotatud eelnõus. Härra Sovetnikov taotleb teile esitatud teksti asemel järgmist sõnastust: vähemusrahvuse kompaktse asustusega territooriumidel paiknevates omavalitsustes, aga ka muudes asutustes ja organisatsioonides kasutatakse antud vähemusrahvuse keelt kohaliku keelena eesti keelega võrdselt. Ma saan aru, et seoses selle redaktsiooniga on veel küsimusi ja sõnavõtte, enne kui me saame asuda hääletama. Härra Salum, kas on nii? Palun, sõna on härra Salumil!

V. Salum: Väike faktiline märkus, § 26 (§ 24) peaks olema algtekstis.

L. Vahtre (II toimkonna esindajana): Toimkond hääletas ettepaneku läbi ja jäi selle variandi juurde, mille te leidsite oma tänasest tekstist. Miks? Meile tundus alternatiiv konarlikum. Mis see tähendab, et eesti keelega võrdselt? Kuidas seda võtta, kas ajaliselt või sõnade arvu järgi? See on lihtsalt üks näide, mispoolest alternatiivtekst tundus meile kohmakam. Soovitan siiski jääda selle juurde, mida toimkond välja pakkus.

R. Tamme: Lugupeetud kolleegid! Ma juhiksin tähelepanu sellele, et kui härra Sovetnikovi pakutud alternatiiv vastu võtta, siis see ainult ei välistaks eesti keele kasutamist kõnealustes piirkondades, vaid annaks sealsetele elanikele õigustuse mitte kasutada eesti keelt ka suhtlemisel teistega. Ma hääletan selle alternatiivi vastu.

Juhataja: Tänan! Sõnavõtte § 26 (§ 25) lõike 1 kohta rohkem ei ole. Asume hääletama. Palun kohaloleku kontroll! Kohal on 39 assamblee liiget. Alustame hääletamist. Konkureerivalt on hääletamisel kaks varianti: § 26 (§ 25) lõike 1 põhitekst ja tekst, mille apellatsiooni korras on esitanud härra Sovetnikov. Kes on selle poolt, et § 26 (§ 25) lõige 1 jääks põhiteksti? Hääletame. Poolt 34. Kes on selle poolt, et § 26 (§ 25) lõike 1 teksti vahetaks välja härra Sovetnikovi poolt apellatsiooni käigus pakutud tekst: vähemusrahvuse kompaktse asustusega territooriumil paiknevates omavalitsusasutustes, aga ka muudes asutustes ja

organisatsioonides kasutatakse antud vähemusrahvuse keelt kohaliku keelena eesti keelega võrdselt? Kes on selle poolt, et asendada § 26 (§ 25) lõike 1 põhitekst praegu ette loetud härra Sovetnikovi tekstiga? Hääletame. Poolt 2. Assamblee on andnud eelistuse § 26 (§ 25) põhitekstile. Tänan! Härra Sovetnikov, lisaks juhatusesele praegu esitatud apellatsioonile on juhatusel kasutada teine apellatsioon § 25 ja § 27 lõike 1 kohta. Kas te soovite nende apellatsioonide asjus sõna võtta? Palun, härra Sovetnikov!

S. Sovetnikov: Jah, mul oli märkus § 26 lõike 2 kohta. See peab siis eraldi paragrahv olema või tuleb esimesse lausesse lisada, et riigi- või kohalikus keeles. Muidu on siin päris teine mõte. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu! Härra Lauri Vahtre, palun!

L. Vahtre: Mis puutub vähemusrahvuste keelde, siis see asi on meil nüüd läbi hääletatud. Apellatsiooni punkt 2 teeb ettepaneku lisada põhiseaduse teksti sõnad "igäuks on kohustatud osa võtma riigi ja omavalitsuste kulude katmisest, makstes seadusega ettenähtud korras makse ja lõive". Ma juhin tähelepanu sellele, et põhimõtteliselt on see juba olemas §-s 29 (§ 28). Ja pealegi häirib mind härra Sovetnikovi sõnavõtus sõna "igäuks". Mujal maailmas turist ei ole kohustatud maksma makse, tema võib osta tax-free poest. Ma ei usu, et Eesti hakkaks turistilt võtma omavalitsuse jaoks makse. Tänan!

J. Adams: Selle paragrahvi olulise puuduse ütles Lauri Vahtre juba ära. Juhiksin tähelepanu, et sõnastuslikult on abitu ka näiteks väljend "kulude katmine", s. t. ei riigi ega kohaliku omavalitsuse eelarve ei ole mitte ainult nende kulud. See on üks asi. Teine asi on see, et maksude maksmine on sisuliselt vastavaid makse kehtestanud seaduse täitmine. Puudub vajadus sellise paragrahvi järele, mis ütleks veel kord, et seda liiki seaduste täitmine on kohustuslik. Seaduste täitmine on üldiselt kohustuslik. Tänan!

Juhataja: Tänan! Viimane, kes selles küsimuses sõna saab, on härra Sovetnikov. Härra Saatpalu, palun!

V. Saatpalu: Ma juhin lugupeetud kolleegide tähelepanu sellele, et oleme viimased minutid teineteisest täiesti mööda rääkinud. Esiteks võttis härra Sovetnikov juba kõnetoolis maha maksude küsimuse apellatsiooni. Teiseks rõhutab ta täiesti õigustatult, et § 26 (§ 25) lõige 2 on mõneti puudulik. Selles lõikes tahetakse nähtavasti siiski öelda, et võib ühes või teises keeles. Kui seda niimoodi käsitleda nagu praegu, siis ei saa aru, miks see üldse siin sees on. Härra Sovetnikov juhib tähelepanu, et toimekonnal oleks vist otstarbekas seda teksti täiendada just nii, et asi puudutab ühte või teist keelt. See on härra Sovetnikovi mõte, ta ei saanud end eesti keeles võib-olla lihtsalt päris täpselt väljendada. Tänan!

Juhataja: Tänan! Selgituseks ütlen vaid nii palju, et juhatus juhindub härra Sovetnikovi poolt kirjalikult esitatud apellatsioonist, mida ta pole tagasi võtnud. Mul on hea meel, kui härra Sovetnikov selle eksituse klaarib. Härra Sovetnikov, teil on sõna.

S. Sovetnikov: Maksude kohta ma juba ütlesin, et võtan maha. Paragrahvi 26 koha pealt olen ma aga ikka sellel arvamusel, et kirjutada juurde sõnad "riigi- või kohalikus keeles, või teistes keeltes".

Juhataja: Lugupeetud kolleegid, enne kui sõna saab kolleeg Lauri Vahtre, juhin teie tähelepanu sellele, et nagu me kokku leppisime, esitatakse apellatsioonid kirjalikult

juhatusele, ärakiri toimkonnale. Juhatus saab juhinduda nendest apellatsioonidest, mis on kirjalikult esitatud. Ja seda me oleme püüdnudki teha. Sõna saab härra Vahtre. Palun!

L. Vahtre: Mul on väga hea meel, et kolleeg Anton ütles ära poole sellest, mida ma tahtsin öelda. Apellatsiooni § 26 lõike 2 kohta pole tulnud ja seda me praegu arutada ei saa. Ühtlasi ma arvan, et ma ei eksi, kui ma ütlen, et see § 26 lõige 2 on täiesti eksikombel § 26 lõige 2. Tegemist on iseseisva paragrahviga, millele on unustatud ette panna paragrahvi number. Selle asja otsustab toimikond, aga minu arvates pole siin mingisugust kahtlust, palun lõpetame vestluse sellel teemal.

Juhataja: Härra Sovetnikov, kas teie apellatsioonid on läbi arutatud või on midagi, mida te soovite, et assamblee veel ütleks?

S. Sovetnikov: Sain aru. On otsustatud. Aitäh!

/PA 13.12.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Paragrahvi 30 teksti on lühendatud. Nimelt oli selle paragrahvi viimane lause – suhtlemisel riigiasutustega kasutatakse eesti keelt – eelnevalt veidi pikem. Seal oli lisandus, et selliste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole vähemusrahvuse keel. See on välja jäetud kui põhiseaduslikku reguleerimist mitte vajav lisandus. Me arvame, et piisab sellest, kui me ütleme: "Suhtlemisel riigiasutustega kasutatakse eesti keelt."

E. Leisson: Lugupeetud härra eesistuja! Lubage ettekandjale esitada kaks küsimust. Esimene küsimus. Möödunud aastal tähistati Tallinnas tõenäoliselt viimast korda 1. maid suure demonstratsiooniga. "Dvigateli" tehase direktor Jarovoi laskis teha ühe eestikeelse loosungi ja see kõlas nii: "Eesti rahvad! Ühendagem jõud heaolu nimel!" Kas mõjutas see loosung või miski muu teid kirjutama § 29, et Eesti on paljurahvuseline riik ja vähemusrahvustel on õigus kultuurautonoomiale? Samal ajal on §-s 30 kõik õigesti – rahvusvähemused. Kas teie esinemise sissejuhatuses mainitud 13. kuupäev, kohalolijate arv 33 jne. viitavad sellele, et Eesti Vabariigi konstitutsioonil (põhiseadusel) on midagi pistmist NSV Liidu põhiseadusega, mis võeti vastu NSV Liidu Ülemnõukogu VII istungjärgul 7. oktoobril 1977. aastal? Tänan!

L. Hänni: Ma tänan kõigepealt Enn Leissonit tähelepanujuhtimise eest! Meil tõepoolest ei ole õnnestunud veel kogu põhiseaduse teksti täielikult terminoloogiliselt ühtlustada. On vaieldud, kas kasutada terminit "rahvusvähemus" või "vähemusrahvus", ja on üsnagi kaalukaid argumente, et kasutada terminit "rahvusvähemus". Selle muudatuse lubas redaktsioonitoimikond endale ka sisse viia. Aga kahjuks on meie tähelepanematuse tõttu sättes, mida te nimetasite, sõnade järjekorra muudatus jäänud kahe silma vahele. Nii et aitäh! Teie teine viide, et ma liialt kasutasin sellist võrdlust, on tõepoolest arvestamist väärt, sest redaktsioonitoimikonna ettekanne on ilmselt viljakam, kui me kõrvalistest asjadest vähe räägime. Aitäh!

/PA 07.02.1992 istungi stenogrammist:

Juhataja: Teisel toimikonnal on meile siiski veel üks ettepanek ja kui sellele ettepanekule ei järgne proteste, siis viiksime enne, kui me lõpetame istungi ja läheme õhtule, läbi veel ühe hääletamise. Teise tematoimikonna esindajaks selles küsimuses on ehk Lauri Vahtre, kui härra Rumessen ei protesteereri.

L. Vahtre: Küsimus on meile vana, armas, tuttav ja kodune. See on nimelt küsimus, kas Eesti põhiseaduses peab olema juttu vähemusrahvustest või rahvusvähemustest. Kui ma mitte väga ei eksi, siis oleme nende kahe sõna võrdlemisele ja analüüsimisele kulutanud võib-olla mitmeid tunde täiskogu hinnalist aega, rääkimata sellest ajast, mis on sellele kulunud toimkonnas. On küllaltki tõenäoline, et meil kõigil on kummagi sõna kohta olemas juba oma arvamus. Seetõttu on teisel toimkonnal ettepanek ka siin arutelu mitte avada ja hääletada läbi, kumba terminit peab siis Eesti põhiseaduses kasutama, kas vähemusrahvust või rahvusvähemust. Praeguses tekstis on rahvusvähemus.

J. Adams: Ma ühinen täiesti Lauri Vahtre arvamusel, et seda küsimust on arutatud toimkonnas, on arutatud ka siin. Meil on igaühel oma kujunemistee ja oma arusaamised eesti keele sõnade tähendusest. Ma usun, et me võiksime selle nädala aja jooksul tellida siiski eesti keele seisukohalt ammendava ekspertiisi, kas need mõlemad sõnad on eesti keeles olemas ja mida need täpselt tähendavad. See hoiab ka meie aega kõvasti kokku.

/PA 14.02.1992 istungi stenogrammist:

Juhataja: Jätkame teemaga, mida alustasime nädal tagasi, nimelt appellatsioon viielt kolleegilt: Adamsilt, Arjukeselt, Ermilt, Niitsoolt ja Pärnastelt. Esimene probleemiring on §-d 50–52, kus üheks põhiküsimuseks on mõiste "vähemusrahvus" või "rahvusvähemus". Juhatus pakub kõigepealt sõna härra Jüri Adamsile. Palun!

J. Adams: Head kolleegid, ei oleks tahtnud muidugi teie ja kõigi meie aega kulutada sellele teemale veel kord – seda enam, et ükskord on seda asja arutatud. Kui nüüd üldisemalt vaadelda, milles on probleem, siis minul on tunne, et siin on tegemist tüüpiprobleemiga, mis meil on praegu Eestis, nimelt kahe juriidilise ja üldisemalt, mõtlemiskultuuri konfliktiga. Üks, mis põhineb eesti kultuuri ennesõjaaegsetel saavutustel ehk see, mis püsis meie kõigi vastupanuaastate jooksul ja paguluses, ja teine, mida me võiksime siis nimetada nõukogude kollaboratsioonistlikuks kultuuriks. Selle kultuuri esindajad on saanud oma hariduse põhiliselt Nõukogude õppeasutustes koos vastava segadusega, mis on tekkinud sõnades ja mõistetes. Ma loodan, et härra Kaalep jõuab siia, ta lubas esitada ülevaate. Mitte üheski eesti keele sõnaraamatus ei ole fikseeritud sõna "rahvusvähemus". Seda ei ole ei õigekeelsuse sõnaraamatus, ei üheski meie entsüklopeedias. Härra Kaalep pidi tooma need tõendused. Mul ei ole neid praegu käes kahjuks, ma saabusin just laevalt. Nüüd sõnast "vähemusrahvus". See on kindel mõiste, juriidiline termin, mis läheb läbi kogu Eesti aja seadusandluse. Oli olemas vähemusrahvuse kultuuriautonomia seadus, oli olemas sellele täiendavalt rahvusesse kuulumise seadus, ja kui me jääme selle juurde, siis sisuliselt tähendab see teatud etnose ringi Eestimaal, keda riik tunnustab vähemusrahvustena. Need on olnud traditsiooniliselt, ajalooliselt meie maal elanud etnosed. Nendel on enamasti olnud ka oma kindel asumisala, enamasti piirirajoonides. Sellest oli küll erandeid, ilma kindla asualata etnoseid, näiteks vähemusrahvused sakslased ja juudid. Nüüd sõnast "rahvusvähemus". Ma saan aru, kust see tuleb – see on barbarism. Nagu keeleteadlased ütlevad, see on toortõlge meid ümbritsevatest indoeuroopa keeltest. See on nii vene keeles, see on nii inglise keeles. Ma ütlesin, et eriti vene hariduse mõjul kasvanud inimestel on see täiesti loomulik. Samal ajal ma mõtlen jubedusega sellele, kuidas mõni kuu tagasi meie kolleeg härra Leisson siitsamast puldist esitas meile seda rassistlikku teooriat, mida meile kogu Nõukogude aja sisse kasvatati: et on olemas rahvused, rahvad, rahvusrühmad, vist ka veel rahvakillud. Ma väga tahaks, et selline mõtlemisviis Eestis sureks lõplikult välja, sellepärast et see on olnud meile idaimperialismi ajaloputuse üks põhiline tööriist. Ma olen kuluaarides pidanud pealt kuulama vaidlusi, kus inimesed on püüdnud anda sõnale "rahvusvähemus" mingit sisu. On küllalt fantastilisi asju

esile toodud. Ma ei ole üheski vestlustes märganud, et oleks jõutud samale tulemusele – enamasti on tulemused olnud erinevad. Terve mõistuse analüüsiga jõutakse seisukohale, et eestlased Tallinnas on ilmselt rahvusvähemus. Võib-olla selle termini pooldajad suudavad siiski põhjendada oma seisukohta. Minu arvates, kui me jätame rahvusvähemuse sisse, on kaks võimalust. Kui me jätame selle niisama, siis me satume tegelikult terve Eesti hariduse või kultuuriga rahva naeru alla. Teine võimalus on järgmine: kui väga nõutakse, et see tõesti sisse jääks, siis ma usun, et me peaksime pühendama eraldi päeva või nädala või kuu (oleneb, palju me jõuame) selleks, et defineerida, mida võiks sõna "rahvusvähemus" hakata tulevikus eesti keeles tähendama – täpselt ja juriidiliselt. Jah, see oleks muidugi äärmiselt huvitav ja uus mõisteloome. Aga kas seda on vaja? Minu poolt kõik. Tänan!

Juhataja: Aitäh, härra Adams! Järgmisena pakub juhatus sõna proua Liia Hännile ja pärast ehk on võimalik meil ära kuulata eksperdiarvamus, keeleeksperti arvamus. Sõna on redaktsioonitoimkonna esimehel proua Liia Hännil.

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Kas kasutada terminit "vähemusrahvus" või "rahvusvähemus", seda oleme tõepoolest siin saalis juba ka enne arutanud. Kuna küsimus tuli uuesti päevakorda, siis püüdis redaktsioonitoimkond jõuda arusaamisele, kas tegemist on ainult redaktsioonilist laadi ettepanekuga või erinevad need kaks terminit ka sisuliselt. Meie eelnõu oli vahepeal keelelises ekspertiisis Keele ja Kirjanduse Instituudis. Mul on hea meel tervitada siin saalis härra Henn Saarit, kes kindlasti ütleb ka oma arvamus, kuid me jõudsime järeldusele, et antud juhul on tegemist siiski ainult redaktsioonilist laadi ettepanekuga: terminid "vähemusrahvus" ja "rahvusvähemus" ei oma praegu selget sisulist erinevust, tegemist on pigem eesti keeles huvitava nähtusega, kus püütakse keeleliste sünonüümidele anda erinevat sisu. Ma loodan, et härra Henn Saari annab siin ehk põhjalikuma ülevaate sellest, et tõepoolest on tegemist pigem maitsekui sisulise küsimusega. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu! Juhatus palub kolmandana sõna võtta härra Henn Saaril eksperdina. Me palume teid kõnepulti ja ühtlasi tuletame meelde, et meie reglemendi järgi saab kõnepuldil sõna võtta kuni seitsmeks minutiks. Palun, härra Saari, keeleekspert!

H. Saari: Eesti keele inimese kõrvale ja silmale on siin tegemist väga tuntud tüüpi probleemidega. Probleem on selles, kuidas vältida sellist kogude, selliste kehamite, nagu on ülemnõukogu, Riigikogu või Põhiseaduse Assamblee, aja kulutamist. Muidugi, ma saan aru, et osale siinviibivatele kõrvadele on jutt tühi, sest ma olen õppinud Tartu Riiklikus Ülikoolis, seega olen kollaboratsioonist. Aga ma paneksin sellele vastukaaluks fakti, et ma olen sündinud vaba Eesti kodanikuna. Keeleliselt on siin tegemist kahe sünonüümiga, millest ühte, nimelt "vähemusrahvust", sobib minu teada kasutada kõikvõimalikes kontekstides, kuna "rahvusvähemus" ei taha kõikidesse kontekstidesse hästi sobida. Minu kui sündinud Eesti kodaniku vaade sellele asjale on niisugune, et põhiseaduses peab küll palju muutma, kuid ei tarvitse muuta seda, milleks ei ole põhjust. Ja kui endises põhiseaduses on vähemusrahvustest juttu – kui seda saab pealegi kasutada vabalt kõikides kontekstides –, siis võiks see jääda nii ka edaspidi. "Rahvusvähemus" ei ole mingil juhul eesti keele viga ega mingil juhul sõna, mis vajab eraldi defineerimist. Tõsi, vähemusrahvusi ehk rahvusvähemust on kolme liiki. Nagu ma olen kuulnud, on tahetud nendele kahele sõnale omistada erinevaid tähendusi, kuid see jääb küll senise eesti keele tarvituse pinnal ebaselgeks. Ma praegu lihtsalt improviseeriksin terminite teemal. Palun aru saada, et ma lihtsalt improviseerin. Need on ju sisevähemusrahvused, nagu näiteks bretoonid Prantsusmaal või sorbid Saksamaal, siis on välisvähemusrahvused, nagu näiteks rootslased Soomes, kelle põhiasula on väljaspool

Soomet, nagu venelased Eestis, kelle põhiasula on väljaspool Eestit, ja muud vähemusrahvused, keda Eestis esindavad kõige tüüpilisemalt mustlased, tegelikult aga ka juudid, niivõrd kui nad ei tunne end Iisraeli kodanikena. Ma lihtsalt nn. nostalgilistel põhjustel isiklikult näeksin heameelega, kui põhiseaduse teksti tekiks see sõna "vähemusrahvus", kuid keele asjatundjana ma ei saa sünonüümse "rahvusvähemuse" vastu samuti midagi ütelda – need on mõlemad kõlblikud sõnad. Ja keeles on väga palju selliseid juhtumeid, kus ei ole ühte ainuõiget ja kus just selle tõttu kipub minema asjatuteks vaidlusteks, niisiis juhtudel, kus võib olla kõige õigem visata kulli ja kirja.

Juhataja: Suur tänu, härra Saari! Kulli ja kirja soovivad visata vähemalt kolm kolleegi. Kui on vähegi võimalik, siis võib-olla piisaks sellest, kui selles küsimuses, mis keeleeksperti arvates on maitse küsimus, võtaksid kõnepuldist sõna veel härra Runnel, proua Lauristin ja härra Leisson. Palun, kas soostute sellega? Esimesena saab kõnepuldist sõna härra Runnel. Palun!

H. Runnel: Austatud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Mul on hea meel, et siia saali tuli keeleekspert, kellega mul on olnud õnn koos töötada aastaid tagasi vabariiklikus õigekeelsuskomisjonis, ja tema jutust ma tahaksin alla kriipsutada seda, et oleks otstarbekam toetuda traditsioonile, mis meil on olnud. Eelnevates põhiseadustes oli kasutusel termin "vähemusrahvus". Siin on neid ka nimetatud peaaegu võrdseteks sünonüümideks. Neid hinnates tuleb siiski halvemaks lugeda terminit "rahvusvähemus", sest see on oma semantilise välja poolest väga kindlalt seotud Nõukogude impeeriumiga, kus rahvuspoliitikal oli oma teatud kindel alus, riigi rahvuspoliitikal oli kindel suund. Ja see suund oli, et kõik rahvad peavad sulama ühtseks nõukogude rahvaks ehk nõukogude rahvuseks. Kui on tegemist ühtse rahvusega, ühtse nõukogude rahvusega, siis selle piires on kõik etnosed selle ühtse nõukogude rahvuse vähemused, mingid alaosad. Aga kui asja vaadata parlamentaarsemalt ja mitteimperialistlikult, nii nagu on Eesti Vabariik ennast juba vanasti konstitueerinud, siis on loomulik, et rahvusi või etnoseid käsitletakse võrdsemalt ja selleks sobib paremini ikkagi see vana, eelmistes põhiseadustes olnud termin "vähemusrahvused". Tänan tähelepanu eest!

Juhataja: Tänan! Proua Lauristin!

M. Lauristin: Ma tahaksin avaldada ka oma seisukohta selle semantilise välja kohta, kuhu kuulub antud paragrahv. Kas selle välja koordinaadid võtta ajateljel või praeguse, kaasaja ruumiteljel, Euroopa teljel? Ja just äsja võttis Euroopa Nõukogu vastu oma otsuse rahvusvähemuste kohta. Küsimus on selles, mis on põhisõna. Kaasaja rahvusvahelises pruugis räägitakse rahvusvähemustest, soolistest vähemustest, poliitilistest vähemustest. Rahvus on üks, vähemusi määrav omadus. See vähemuste probleem on praegu rahvusvahelises õiguses, Euroopa Nõukogus, kõigis rahvusvahelistes organisatsioonides üks väga põletav probleem. Ma arvan, et kui me vaatame oma põhiseadust selles kaasaegses kontekstis, siis rahvusvähemus ei ole kindlasti mitte nõukogulik ja imperialistlik, vaid ta on just nimelt selline käsitlus, mis vastab kaasaja, ütleme siis, rahvusvahelisele või euroopalikule lähenemisele. Ja veel teisest momendist, mida eelistavad imperialistid ehk vähemusrahvust või rahvusvähemust represseerivad jõud. Mul on olnud praktiline kogemus sellest. Kui me pidasime läbirääkimisi, tookord veel Nõukogude Liidu delegatsiooniga, siis nad väga surusid selle peale, et panna sisse "vähemusrahvused". Just nimelt mitte "rahvusvähemused", vaid "vähemusrahvused", sest siis oli võimalik viia seda rahvust enesemääramise alla ja tõlgendada Eestis elavaid muulasi kui eraldi rahvust, vähemuses olevat rahvust, kellel on kõik vastavad õigused. See oli tookord, ma ütlesin, väga tõsise võitluse objekt – seesama keeleline küsimus, kas rahvusvähemus või vähemusrahvus. Moskva surus peale vähemusrahvust ja meie surusime peale rahvusvähemust selle tõttu, et siis olid siin need poliitilised kontekstid

täiesti erinevad ja just nimelt vastupidised sellele, mida minu lugupeetud kolleegid praegu püüdsid näidata. Nii et nähtavasti me peaksime võtma arvesse nii ida- kui ka läänepoolset konteksti praeguses aegruumis. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu, proua Lauristin! Härra Leisson, palun kõnepulti!

E. Leisson: Austatud härra juhataja! Kallid kolleegid! Ära kuulanud nüüd need vastakad seisukohad, ma ei teagi, kas tasub üldse seda teksti hakata üle rääkima. Härra Adamsi jaoks on Leisson barbar, idaimperialismi salasepitseja jne. Sest mina tõin selle sõna siia saali ja ma tõin ta siia spetsiaalselt, sest ma olen selle küsimusega tegelenud enam kui 20 aastat ja mul on sellealane haridus. Nii et ma eristan väga täpselt, mis on rahvakild, mis on vähemusrahvus ja mis on rahvusvähemus. Ainukene põhjus, miks seda kõnet pidada, on vast see, et aeg ei seisa paigal. Aeg muutub ja muutub ka keel. Marju Lauristin näitas väga täpselt kätte selle ohu, millele ma olen kogu aeg viidanud. Tasub vaid selle suure naabri mingisugusel tühisel vähemusel – ärgem unustagem, et Eestis elab vaid 0,15% venelastest – põhjendada rahvusvahelise õigusega ja neil on enesemääratlemise õigus. Vaat selles on kogu see probleem. Muidu ei tasuks üleüldse jahvatada ega selle eest seista, sest koos terminiga, mis on puhtsemantiline, kaasnevad õigusloomes, milleks on kahtlemata meie vabariigi põhiseadus, õiguslikud tagajärjed, millele me ei tohiks mitte jätta tähelepanu pööramata. Ma tänan teid!

Juhataja: Suur tänu, härra Leisson! Lugupeetud kolleeg Vardo Rumessen, kui on vähegi võimalik, ma palun, et te registreeriksite ennast sõnasoovijana ja kui võimalik, lõpetaksime kõned. Suur tänu! Sõnavõttud kohalt. Härra Salum, palun!

V. Salum: Kui arvestada üheaegselt nii ajaloolist tagapõhja kui ka olevikku, siis vene, nõukogude keelepruugis oli natsmenka (rahvusvähemus) sõimusõna – see oli "pool-ahvi". Natsmenka kallal võis füsioloogilisi tarbeid rahuldada, ta ei olnud inimene. Nii et seda ajaloolist tausta ei tohiks me unustada. Kui kogu meie kolonialismi probleem laheneks ära, kui me asendame sõna "vähemusrahvus" sõnaga "rahvusvähemus", siis oleks imelihtne. Küsimus ei ole selles semantilises nipitamises, vaid meie rahvuse säilimise küsimus on ikkagi kolonialismi likvideerimises. Nii et toetan täielikult ikkagi vähemusrahvuse mõiste sissejäämist kui midagi traditsioonilist, eesti keelele omast.

Juhataja: Tänan! Härra Linnart Mäll!

L. Mäll: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud assamblee! Ma toetan ka vähemusrahvuse terminit ja arvan, et rahvusvähemus kuulub samuti sovetlike nähtuste hulka meie keelepruugis, mida tuleb vältida. Mis puutub härra Leissoni kõnesse, siis ma olen härra Leissoni rahvusvähemuste ja vähemusrahvuste artiklitega tuttav sellest ajast, kui ta Burjaatias oli. Ma ei täheldanud tema toleaeagsete artiklite põhjal, et ta oleks võidelnud burjaatide kui oma kodumaal elava põhirahvuse õiguse eest. Tänan!

Juhataja: Ja viimasena saab sõna härra Vardo Rumessen.

V. Rumessen: Lugupeetud kolleegid! Kuigi härra Henn Saari püüdis meile tõestada, et "vähemusrahvused" ja "rahvusvähemused" on sünonüümid, jõuan ma siiski üha rohkem veendumusele, et siin saalis saavad kõik sõnavõtjad nendest kahest sõnast täiesti erineval viisil aru ja ma arvan, et oleks aeg, et lõpetaksime selle jaanalinnupoliitika mängimise ja püüaksime mitte kogu aeg pead liiva sisse peita. Me peaksime siiski väga selgelt endale aru

andma, mis on siis see tegelik erinevus, milles on nende sisuline erinevus. Nagu mina olen aru saanud ka nendest sõnavõtudest, käsitlevad kõik sõnavõtjad neid termineid erineva sisuga. Ja ma ei saa olla nõus praegu selle väitega, nagu oleks rahvusvähemusel või vähemusrahvastel siis Eesti territooriumil enesemääramise õigus väljaspool oma ajaloolist asuala. Niisugust asja minu teada ei saa olla sätestatud üheski rahvusvahelises paktis ega rahvusvahelise õiguse järgi. Me peaksime siiski endale selgelt aru andma, mis asi on vähemusrahvus ja milline on selle õiguslik sisu, ja mitte haarama rahvusvähemuste alla kogu seda kolonistide peret, kes on Eestisse saabunud kolonisatsiooni korras pärast okupatsiooni kehtestamist Eestis. Need on kaks erinevat asja. Nagu härra Adams rõhutas, on vähemusrahvused ajalooliselt väljakujunenud rahvused, kes elavad Eesti territooriumil. Kui me hakkame rahvusvähemuste abil likvideerima kolonisatsiooni Eestis, siis see on vastuolus eestlaste kui põhirahvuse säilimise huviga. Ma kutsun üles kõiki kolleege väga tõsiselt seda küsimust omavahel läbi mõtlema, enne kui me langetame ajaloolise otsuse. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu, härra Rumessen! Lugupeetud kolleegid, meile on selgitatud, et vähemalt osa keeleteadlasi ei tee erilist numbrit, kas vähemusrahvus või rahvusvähemus. Meile on selgitatud ka seda, et arenenud Euroopas on põhisõnaks muutunud "minorities", ja meile on seletatud, et me peaksime kinni hoidma oma ajaloo, mis ilmselt on üks meie põhiväärtusi, ja kasutama terminit "vähemusrahvus", mis oli meie eelnevas põhiseaduses. Kokkuvõtlikult on need kolm põhiseisukohta, mis on teie ees. Me peaksime otsuse langetama hääletamise teel. Ma arvan, et meil kõigil on selge, missugust me neist kolmest erinevast põhjendatud seisukohast toetame ja me saame langetada oma otsuse. Palun kõigepealt kohaloleku kontroll! Kohal on 39. Kolleegid Adams, Arjukese, Erm, Niitsoo ja Pärnaste on esitanud apellatsiooni taastada mõiste "vähemusrahvus". Kes on esitatud apellatsiooni poolt taastada mõiste "vähemusrahvus", selle põhiseadusesse kandmise poolt? Hääletame. Poolt 23, vastu 8, erapooletuid 5. Assamblee on langetanud otsuse, et vastavalt viie kolleegi apellatsioonile taastatakse §-s 50 ja järgnevates mõiste "vähemusrahvus".

(L. Hänni): Paragrahvi 51 lõike 2 kolmandas reas palun lisada sõna "ka". See väikene sõna täpsustab teist lõiget, muudab ta ühemõttelisemaks. Nii et § 51 teist lõiget tuleks lugeda: paikkondades, kus vähemalt pooled püsielanikest on vähemusrahvusest, on igaühel õigus saada riigiasutustelt ja kohalikest omavalitsustelt ning nende ametiisikutelt vastused ka selle vähemusrahvuse keeles.

.....

Kehtiv põhiseadus: § 52. Riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste asjaajamisekeel on eesti keel.

Paikkondades, kus elanike enamiku keel ei ole eesti keel, võivad kohalikud omavalitsused seaduses sätestatud ulatuses ja korras kasutada sisemise asjaajamisekeelena selle paikkonna püsielanike enamiku keelt.

Võõrkeelte, sealhulgas vähemusrahvuste keelte kasutamise riigiasutuses ning kohtu- ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

1938. a põhiseadus: § 31. Võõrkeelte tarvitamise kord asjaajamisel kohtuis ja muus riiklikes asutistes määratakse seadusega.

Vähemusrahvusse kuuluvad kodanikud neis kohtades, kus elanikkude enamus on sel vähemusrahvusel, võivad tarvitada seaduses ettenähtud aluseil oma keelt asjaajamisel kohalikes omavalitsusasutistes.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 38. Võõrkeelte tarvitamise kord asjaajamisel kohtuis ja muus riiklikes asutistes määratakse seadusega. Vähemusrahvusse kuuluvad kodanikud neis kohtades, kus elanikkude enamus on sel vähemusrahvusel, võivad tarvitada seaduses ettenähtud aluseil oma keelt asjaajamisel kohalikes omavalitsusasutustes.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 29. Võõrkeele kasutamine kohtumenetluses ja riigiorganites määratakse kindlaks keeleseadusega. Vähemusrahvustest kodanikud paikkondades, kus elanike enamus on sellel vähemusrahvusel, võivad kasutada seadusega ettenähtud alustel ja korras asjaajamisel omavalitsusorganites oma emakeelt.

J. Adamsi eelnõu: § 24. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, on õigus asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Lähikäimisel riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt. Igal inimesel on õigus pöörduda selliste omavalitsusasutuste poole ja saada neilt vastuseid eesti keeles.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 24. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamus vähemusrahvus, on õigus kõrvuti riigikeelega asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Lähikäimisel riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt.

Alternatiivne sõnastus: Vähemusrahvuse ajalooliselt kompaktse asustusega territooriumil paiknevates omavalitsusasutustes, aga ka muudes asutustes ja organisatsioonides kasutatakse antud vähemusrahvuse keelt kohaliku keelena eesti keelega võrdselt.

(Täiskogus hääletamist ei vaja.)

Igal inimesel on õigus pöörduda selliste omavalitsusasutuste poole ja saada neilt vastuseid eesti keeles. (Toimkond juhib tähelepanu sellele, et § 124 väljendab sisuliselt sama, mis § 24).

II toimkonna 06.11.1991 redaktsioon § 24. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamus vähemusrahvus, on õigus kõrvuti riigikeelega asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Lähikäimisel riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt.

Alternatiivne sõnastus: Vähemusrahvuse ajalooliselt kompaktse asustusega territooriumil paiknevates omavalitsusasutustes, aga ka muudes asutustes ja organisatsioonides kasutatakse antud vähemusrahvuse keelt kohaliku keelena eesti keelega võrdselt.

(Täiskogus hääletamist ei vaja.)

Igal inimesel on õigus pöörduda selliste omavalitsusasutuste poole ja saada neilt vastuseid eesti keeles. (Toimkond juhib tähelepanu sellele, et § 124 väljendab sisuliselt sama, mis § 24).

Igaühel on õigus pöörduda märgukirjade, avalduste ja kaebustega riigi- ja kohalike omavalitsusasutuste ning ametiisikute poole. Vastamise korra määrab seadus.

06.02.1992 eelnõu: § 52. Riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste asjaajamiskeeleks on eesti keel. Paikkondades, kus elanike enamiku keeleks ei ole eesti keel, võivad kohalikud omavalitsused seadusega sätestatud korras sisemise asjaajamiskeelena kasutada selle paikkonna püsielanike enamiku keelt. Võõrkeele, sealhulgas rahvusvähemuse keele kasutamise riigiasutuses ning kohtu- ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

Kehtiv põhiseadus: § 53. Igaüks on kohustatud säästma elu- ja looduskeskkonda ning hüvitama kahju, mis ta on keskkonnale tekitanud. Hüvitamise korra sätestab seadus.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 51. Riik kaitseb tervislikku elukeskkonda ning arendada majandust ja tehnikat suunas, mis aitab säilitada loodusvarasid ja -ressursse ning hoiab kahjustamast elukeskkonda. Igaühel on õigus kahju hüvitamisele, mis ökoloogiliste õigusrikkumistega on põhjustatud tema varale ja tervisele.

I. Rebase täiendusettepanek II toimikonna 06.11.1991 redaktsiooni juurde: § Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda ning arendab majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda. (Igaühel on õigus saada hüvitust kahju eest, mis ökoloogiliste õigusrikkumistega on põhjustanud tema varale ja tervisele).

PA 15.11.1991 eelnõu I: § 31 (§ 30). Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda. Igaühel on õigus saada hüvist kahju eest, mis looduskaitseseaduse rikkumisega on põhjustatud tema varale ja tervisele.

PA 15.11.1991 eelnõu II: § 30 (§ 30). Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda. Igal üksikisikul ja organisatsioonil on kohustus hüvitada kahju, mida ta on põhjustanud keskkonnakaitse seaduse rikkumisega.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 33. Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda. Igal üksikisikul ja organisatsioonil on kohustus hüvitada kahju, mida ta on põhjustanud keskkonnakaitse seaduse rikkumisega.

ALTERNATIIV: asendada § 33 järgmise tekstiga: Kõigil on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 37. Igaühel on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Igal isikul, asutusel, ettevõttel ja organisatsioonil on kohustus hüvitada elu- ja looduskeskkonnale tekitatud kahju.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 37. Igaühel on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Igal isikul, asutusel, ettevõttel ja organisatsioonil on kohustus hüvitada elu- ja looduskeskkonnale seadusvastase tegevusega tekitatud kahju.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 36. Igaühel on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Igal isikul, asutusel, ettevõttel ja organisatsioonil on kohustus hüvitada elu- ja looduskeskkonnale seadusvastase tegevusega tekitatud kahju.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 53. Igaühel on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Igaüks on kohustatud hüvitama tema poolt elu- ja looduskeskkonnale tekitatud kahju. Hüvitamise korra sätestab seadus.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 53. Igaüks on kohustatud säästma elu- ja looduskeskkonda ning hüvitama tema poolt keskkonnale tekitatud kahju. Hüvitamise korra sätestab seadus.

/PA 18.10.1991 istungi stenogrammist (J. Adams): Lugupeetud kolleegid, kõigepealt ma tahaks tänada teist toimkonda ja härra Rumesseni väga põhjaliku töö eest! Momendil on see töö alusena kahtlemata seniesitatust kõige arusaadavam. Peatüki puhul üldiselt ma tahaksin aga rääkida seda, et vähemalt minule on selge, ja ma arvan, et ka mitmele teie hulgas peaks olema selgunud, et antud peatükis esineb üks väga suur lünk. Nimelt, kuidas me suudame moodsas põhiseaduses saada läbi ilma selle paragrahvita, mis käsitleb elukeskkonda ja looduskaitset. Arvatavasti need sõnastused on praegu sündimas meie keskel, võib-olla ka veel mingid detailiseeringud muude traditsioonilisemate kodanikuõiguste ja vabaduste kohta. Nii et ma näen ette, et seda probleemi tuleb veel juurde.

/PA 08.11.1991 istungi stenogrammist: (V. Rumesseni ettekanne): Järgmise lehekülje alguses on üks täiendus ja selles suhtes on ettepanek viia läbi alternatiivne hääletus. Ekspert härra Rebase täiendusettepanekute paragrahvides sisuliselt kattuvad § 4 ja enne § 28 toodud paragrahv. Tegemist on tervisliku elukeskkonna paragrahviga, mille toimkond on põhimõtteliselt üksmeelselt sisse hääletanud. See on ka see probleem, mis annab vastuse härra Ott Kooli poolt tänase päeva alguses esitatud ettepanekule. Siin on põhimõtteliselt arvestatud ka härra Tarandi poolt tehtud ettepanekut ja on kaks sõnastust. Kui te nüüd vaatate seda esimest sõnastust, siis see on lühem. Professor Rebase sõnastuses on see paragrahv veidi pikem ja siin on juures üks põhimõtteline erinevus. See tähendab, et riik kaitseb tervist ja looduslikku elukeskkonda. Ja nüüd: ning arendab majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda. Kogu see alternatiivne hääletus kandub tegelikult sellele mõttele, kas sellesse paragrahvi on vaja sisse sõnu "arendab majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda.

V. Rumessen: Ma teen ettepaneku viia läbi alternatiivne hääletus. Esimene sõnastusettepanek kõlab järgmiselt: "Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda. Igaühel on õigus saada hüvitust kahju eest, mis ökoloogiliste õiguserikkumistega on põhjustatud tema varale ja tervisele." Teine võimalik sõnastus on esitatud härra Rebase § 4 täiendusettepanekuna: "Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda ning arendab majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda. Igaühel on õigus saada hüvitust kahju eest, mis ökoloogiliste õiguserikkumistega on põhjustatud tema varale ja tervisele." Alternatiivne hääletus.

Juhataja: Probleem on selge. Palun veel jääda kõnepulti, sest on küsimusi.

K.– J. Talve: Selle ettepaneku teises lauses öeldut, et igaühel on õigus saada hüvitust jne., on puhtjuriidiliselt äärmiselt raske tuvastada. Kui ma hingan Tallinnas õhku, siis ma ei tea, kust ma selle kopsuvähi sain. Minu meelest võiks selle lause ära jätta, sest see sisaldub põhimõtteliselt § 12 viimases lõikes, mille järgi kahju hüvitatakse seaduses ettenähtud korras.

I. Hallaste: Austatud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Kas te olete nõus, et lisada juurde kolmas alternatiiv? See on jätta see paragrahv välja. Nii jääb välja ka see viimane lause, millele praegu juhtis tähelepanu härra Talve. Esimene lause on puhtdeklaratiivne, kuuludes selliselt preambulasse või kuhugi mujale.

V. Rumessen: Aitäh küsimuse eest! Ma ei pea siiski põhimõtteliselt võimalikuks seda välja jätta. Kuna ka komisjonis keegi selle sissejätmist ei vaidlustanud, siis käsitlen seda nii, et komisjon on andnud hääle selle poolt. Ma juhin tähelepanu paljudele ettepanekutele, mis on saabunud selle kohta, et põhiseadusesse on tarvis võtta terviklikku elukeskkonda kaitsev paragrahv. Sellise ettepaneku on teinud härra Tarand ja sellise ettepaneku tegi täna härra Ott Kool.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Kell on 13.58 ja vastata on veel hulgale küsimustele. Kõigepealt lepime kokku, et viimane küsija on härra Järlik. Enne vaheajale minekut saab küsimuse esitamiseks sõna härra Tarand. Palun!

A. Tarand: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Kas komisjon pani tähele seda vahet, et minu ettepanekus oli pandud kohustus ka üksikisikutele ja füüsilistele isikutele, mitte ainult riigile? See on pikalt mõtlemise asi ja erineb põhimõtteliselt sellest, et kohustada ainult riiki. Kas teil oli sellekohane arutus või ei? Küsimuse sisu on selles, et minu formuleering kohustas mitte ainult riiki, vaid ka juriidilisi isikuid ja üksikisikuid säilitama elukeskkonda tervena. Ma näen siin olulist vahet. Kas see küsimus oli sellisena komisjonis arutusel?

V. Rumessen: Ma puudutasin juriidiliste isikute küsimust juba oma eelmises ettekandes. Komisjoni seisukoht oli selline, et juriidiliste isikute küsimus ei kuulu selle peatüki kompetentsi. Siin on juttu ainult isikutest, õigustest, vabadustest. See sõnastus, mis praegu on välja pakutud, on komisjonis läbi arutatud ja saanud seal enamuse toetuse.

Juhataja: Suur tänu, härra Rumessen! Kohe algab lõuna. Tuletan meelde, et pärast vaheaega saavad küsimuse esitamiseks sõna härra Sirendi, proua Hänni ja härra Järlik. Rohkem küsimusi esitada ei ole võimalik. Kell saab kohe kaks ja vastavalt meie reglemendile järgneb tund aega lõunavaheaega. Me kohtume taas kell 15.00. Tänan!

A. Sirendi: Lugupeetud ettekandja! Siin on juttu tervislikust elukeskkonnast. Kas siin mõeldakse ainult looduslikku elukeskkonda, mitte sotsiaalset ning vaimset elukeskkonda? Kas need olid üldse arutuse all või ei olnud?

V. Rumessen: Jah, see oli arutuse all ja just sõna "elukeskkond" üle sai diskuteeritud. Selle all pole mõeldud mitte sotsiaalset, vaid looduslikku keskkonda. Algselt oli meil isegi sõna "loodus" sees, et oleks selgesti mõistetav, millise keskkonnaga on tegemist.

Juhataja: Tänan! Proua Hänni, palun!

L. Hänni: Austatud juhatus! Lugupeetud ettekandja! Assamblee liikmete mitmetest ettepanekutest selgub, et me tahame oma põhiseadusesse sisse kirjutada roheline idee ja mõtte, ainult et meil ei kuku see päris hästi välja. Ka esimesele toimkonnale tehti ettepanek sätestada üldosas, et Eesti riik hoiab maavarasid ja maad ning me püüdsime selle ka sõnastada, aga samal ajal tuleb see mõte esile kodanike õiguste ja kohustuste peatükis. Minu küsimus ongi selles, kas me praegu ikkagi ei peaks võtma aega maha, püüdma sünteesida neid erinevaid ettepanekuid ja otsustama, kuidas ja mida kusagil peatükis sätestada. Muidu hakkavad mõtted kogu aeg eri peatükkides korduma. Aitäh!

V. Rumessen: Kui ma õigesti aru sain, siis oli küsimus lihtsalt selles, kas võtta praegu aeg maha. Ma arvan siiski, et praegu me peaksime põhimõtteliselt viima läbi hääletuse nende kahe alternatiivi vahel. Kui me sätestame, et riik kaitseb loodust, tervislikku elukeskkonda ja

iga üksikisik on kohustatud sellega arvestama, siis on see automaatselt ikkagi ka inimeste ja kodanike õiguste ja kohustuste peatüki üks koostisosa. Niisuguseid näiteid, kus teatud küsimusi võib paralleelselt käsitleda eri peatükkides, aga erinevatest vaatepunktidest lähtudes, on minu teada päris paljudes põhiseadustes, ka mitmes Eesti põhiseaduses. Ma ei näe selles mingit erilist puudust – muidugi tingimusel, et asi on täpselt sõnastatud.

Juhataja: Täna! Viimase küsimuse esitaja on härra Järlik. Ma vabandan härra Sovetnikovi ees, kuid küsimuste esitamine lõpetati enne, kui te jõudsite end registreerida. Vabandan veel kord! Härra Järlik, palun!

R. Järlik: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Selles paragrahvis, mis on praeguse § 27 ja § 28 vahel, on minu arvates kajastatud ühe probleemi kaks täiesti vastaspoolset tahku: ühelt poolt riik kaitseb tervist ja tervislikku elukeskkonda, mis on riigi kohustus, ja teiselt poolt kodaniku õigus saada hüvitust selle eest. Kui piirduksime ainult esimese lausega, siis kuuluks see hoopis mingisse teise peatükki. Kui piirduksime ainult teise lausega, siis kuulub see siia. Kas on võimalik sõnastada seda kuidagi selgemalt, et selle kuuluvus täiesti üheselt mõistetav oleks? Aitäh!

V. Rumessen: Mul on hetkel küllaltki raske teile sõnastuse kohta vastata. Küsimus on praegu ikkagi selles, millised on üksikisiku õigused juhul, kui keskkond on saastatud. Sellel üksikisikul on omad õigused ja riigil on vastavad kohustused. Kui me lahutame need mõisted eri peatükkidesse, siis jääb see omavaheline seos väga ebaselgeks ja uduseks. Ei ole ju midagi katki, kui selles peatükis on siiski sees ka riigipoolne kohustus. Ma saan täiesti aru sellest vastuväitest, et seal, kus on öeldud, et igaühel on õigus saada hüvitust tekitatud kahju eest, pole praegu käsitletud vastavat mehhanismi. Siia tasuks edaspidi ehk veel midagi lisada, näiteks "seaduslikus korras" või midagi sellist – see ei ole välistatud. Küsimus on aga põhimõttes: komisjoni arvates peaks ka looduskaitse paragrahv olema fikseeritud põhiseaduses. Kogu küsimus on praegu selles.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Küsimusi küll rohkem ei ole, kuid selleks, et sõnavõtte oleks samuti vähe ja et oleks selge, mida me hääletame, palun härra Rumessenil selgitada, milles on siiski kahe alternatiivse variandi vahe. Praegu võib aru saada ka nii, et ekspert Rebane on nõus sellega, kui lisatakse ka sulgudes olev tekst. Sellisel juhul on erinevus ainult selles, et ekspert Rebase tekstis on juurde pandud sõnad "ning arendab (mõeldud on riiki) majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda." Kas see on asi, mida me nii kaua oleme arutanud ja mida me nüüd hakkame põhiküsimusena hääletama?

V. Rumessen: See on nende kahe alternatiivvariandi ainuke sisuline erinevus ja kui Rebase sõnastuses on sulud, siis tegelikult võiks need siit ka ära võtta ja käsitleda seda ühe tervikliku lõiguna.

Juhataja: Niisiis, oleme teematoimkonna ettepanekul arutanud siimaani seda, kas põhiseaduse peatükis pealkirjaga "Põhiõigused, vabadused ja kohustused" peaks olema järgmine tekst: "Riik arendab majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda."

V. Rumessen: Ma vabandan, aga see on praegu ainult üks alternatiivide hääletamise aspekt. Kuna on esitatud ka mitmeid teistsuguseid arvamusi, siis ma juhiksin tähelepanu sellele, et ilmselt tuleks meil kohe hääletada põhimõtteliselt, kas paragrahv sellises sõnastuses, nagu see on esitatud enne § 28, kus on juttu loodusliku ja tervisliku elukeskkonna mõistest, üldse jääks põhiseadusesse. Ma ei ole tegelikult ka mitte selle vastu, kui hääletamisele läheks härra

Hallaste esitatud alternatiiv, et sellist paragrahvi ei ole põhiseaduses üldse vaja. Siis oleks toimkonnal selge, mida me peame edaspidi tegema.

Juhataja: Enne kui avame sõnavõttud, palun formuleerida need ilmselt siis konkureerivad variandid, mida toimkond soovib selles küsimuses hääletusele panna.

V. Rumessen: Toimkond soovib kõigepealt panna hääletamisele põhimõtte, kas põhiseaduses peab olema paragrahv, mis käsitleb inimese õigust tervislikule elukeskkonnale. Kui see hääletus annab positiivse tulemuse, siis teen ettepaneku panna hääletusele alternatiivne sõnastus, mis sisuliselt taandub sellele, kas assamblee peab vajalikuks, et selles paragrahvis oleks sõnastatud mõte, et riik arendab majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda, sest selles on praegu alternatiivide vahe.

Juhataja: Täna, härra Rumessen! On kaks sõnasoovitjat. Härra Tarand, palun!

A. Tarand: Lugupeetud juhataja! Mul on üks märkus Rebase formuleeringu kohta. Nimelt, kui seda võtta tõesti nii, nagu kirjas on, siis läheb see termodünaamika teise printsiibi vastu ja on selles mõttes loodusseaduste vastu ja üpris ohtlik. Tähendab, loomulikult on võimalik tõlgendada lõdvemalt, aga minu märkuse mõte on, et me hääletaksime seda, mis ette pandi: põhimõtet, kas looduskaitse läheb sisse. Formuleeringu jätaksime aga veel lahtiseks, et siis ehk sõnastada kogu see lugu vastuvõetaval kujul. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu! Juhatus otsustas, et viimane sõnavõtja on proua Hänni. Sõna saab Lauri Vahtre. Palun!

L. Vahtre: Austatud assamblee! Minu arvates ei väljendunud härra Rumessen päris täpselt, kui ta ütles, et kõigepealt peaksime panema hääletusele põhimõtte, kas igal inimesel on õigus tervislikule elukeskkonnale. Sellisel kujul pole seda toimkonnas läbi arutatud, pigem vastupidi. Kui sätestada inimese õigus tervislikule elukeskkonnale, siis võiks iga kodanik minna ja keelata ära näiteks bussiliikluse Tallinnas. Seda esiteks. Teiseks, siin juhiti tähelepanu professor Rebase redaktsiooni vastuolulisusele ja see annab ka sellele ettepanekule oma värvingu. Ma arvan, et me saame võrdsest konkureerima panna siiski kolm selget varianti. Kui teil on see paber ees, siis esiteks nii, nagu see on vasakul üleval, teiseks nii, nagu see on paremal keskel, ja kolmandaks see, et mitte midagi ei ole. See on minu ettepanek.

Juhataja: Täna, härra Vahtre! Härra Käbin, palun!

T. Käbin: Austatud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Ma arvan, et igaühe õigus tervislikule keskkonnale on nii tähtis, et see tuleb fikseerida ka põhiseaduses. Ja kui arutleda sõnastuse üle, siis peaksime tõenäoliselt jääma sellise või lähedase sõnastuse juurde, mis on antud rahvusvahelistes aktides inimõiguste kohta. Mis puutub aga riigi kohustusse tagada tervislik keskkond, siis ma julgeksin väita, et see on sovetlik lähenemine. Kui me läheme edasi privatiseerimise suunas, tõeliste omanike suunas, siis on ju omanikud need tootjad, kes peavad garanteerima, et tootmine ei ohusta keskkonda – seda ei tee mitte riik. Nii et riigile ei tule siin mingil juhul sellist kohustust fikseerida. Täna!

Juhataja: Täna! Härra Kask, palun!

P. Kask: Austatud assamblee liikmed, mäletatavasti rääkis üks ekspert ühel õhtusöögil meile loo sellest, kuidas maailma riigid on põhiliselt jaotatud nelja eri tüüpi. On selliseid, kus kõik

see, mis pole seadusega keelatud, on lubatud, ja on selliseid, kus see, mis seadusega pole lubatud, on keelatud. On ka selliseid, kus see, mis on seadusega keelatud, on ikkagi lubatud, ja on selliseid – sinna kuulub ka see, kust meie tuleme –, kus isegi see, mis seadusega on inimesele lubatud, on tegelikult keelatud. Siia juurde kuulub see mõte, et me võime kirjutada küll põhiseaduse järgi, et Eesti Vabariik on paradiis, kus elu on lausa väga ilus ja kena, aga ma arvan, et kui me sellele liiga lähedale läheme, siis kaotab see põhiseadus oma tegeliku mõtte ja eesmärgi. Selle tõttu ei ole ma selle sätte sisselülitamise poolt, ehkki olen kogu aeg meelsasti teinud koostööd rohelistega ja jagan nende mõtteviisi. Täna!

Juhataja: Aitäh! Viimane sõnavõtja on proua Hänni. Palun!

L. Hänni: Austatud kolleegid, soov saada põhiseaduslikke garantiisid Eesti loodusele on igati mõisteta, kui me arvestame oma praegust olukorda. Ka esimeses töögrupis koorus see soov juba preambula arutamisel väga selgelt välja ja kui te olete preambulat tähelepanelikult lugenud, siis märkate, et 1938. aasta põhiseadusega võrreldes on lisandunud mõte, et Eesti riik peab olema kaitseks ka Eesti maale ja rahvale. Peale selle arutas esimene toimkond härra Ivar Raigi ettepanekut võtta sisse säte, mis garanteeriks Eesti maa ja loodusvarade säilimise. Üsna üksmeelselt toetati ka seda mõtet ja lisati § 6, kus on kirjas, et maa ja teised Eesti Vabariigi territooriumil asuvad loodusvarad on Eesti rahvuslik rikkus, seadus tagab nende säästliku kasutamise. See säte annab meie meelest garantii, et iga Eesti Vabariigis vastuvõetav seadus peab arvestama Eesti looduse, Eesti maavarade ja rahvusliku rikkuse säilimise huve. Ehk annab sellesse sättesse kirjutada sisse veel mõtte, et seadusandlus peab tagama ka tervisliku keskkonna Eesti inimestele. Sel juhul pääseksime lahti sellest umbsõlmest, et hakkame kodanike põhiõiguste, vabaduste ja kohustuste peatükki sisse kirjutama riigi kohustusi. Nii et kui me praegu hääletame alternatiivi, et ettepanud sõnastused välja jätta, siis ei tähenda see ometi seda, et me põhiseadusest peaksime välja viskama väärt mõtte kaitsta seadustega Eesti loodust ja maavarasid. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu! Me saame hakata hääletama. Härra Rumessen, kas hääletamist võib korraldada sellel viisil, nagu kolleeg Lauri Vahre ette pani, ja nimelt nii, et konkureerivalt pannakse hääletamisele kolm varianti? Esimene on tekst, mis on toimkonna poolt välja jagatud aruande eelviimasel lehel: "Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda, igaühel on õigus saada hüvitust kahju eest, mis ökoloogiliste õigusrikkumistega on põhjustatud tema varale ja tervisele." Teine variant on tekst, mida soovitab ekspert Rebane ja kus on juures sõnad "riik arendab majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda." Kolmas variant on, et kodanike põhiõiguste, vabaduste ja kohustuste peatükis seda küsimust ei reguleerita. Härra Rumessen, kas olete nõus?

V. Rumessen: Nõus.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid, teeme kõigepealt kohaloleku kontrolli ja siis hääletame konkureerivalt. Kohaloleku kontroll. Kohal on 44 assamblee liiget. Konkureerivalt lähevad hääletusele kolm varianti, mis ma teile ette lugesin. Esimene küsimus. Kes on selle poolt, et põhiseaduse II peatükis on paragrahv sõnastatud nii nagu esimene paragrahv toimkonna poolt välja jagatud aruande eelviimasel leheküljel: "Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda, igaühel on õigus saada hüvitust kahju eest, mis ökoloogiliste õiguserikkumistega on põhjustatud tema varale ja tervisele"? Hääletame. Poolt 26. Teine küsimus. Kes on selle poolt, et põhiseaduse II peatükis oleks ekspert Rebase soovitatud paragrahv järgmise tekstiga: "Riik kaitseb loodust, tervislikku elukeskkonda ning arendab

majandust ja tehnikat suunas, mis ei kahjusta elukeskkonda. Igaühel on õigus saada hüvitust kahju eest, mis ökoloogiliste õiguserikkumistega on põhjustatud tema varale ja tervisele"? Hääletame. Poolt 10. Kolmas hääletamine selles voorus. Kes on selle poolt, et põhiseaduse II peatükis "Põhiõigused, vabadused ja kohustused" ei sätestata neid küsimusi, mida väljendasid esimeses ja teises variandis ettelõetud tekstid? Hääletame. Poolt 16. Esimeses voorus on välja langenuid variant nr. 2 ja teises voorus konkureerivad omavahel nr. 1 ja nr. 3. Esimesena panen hääletusele variandi nr. 1. Kes on selle poolt, et põhiseaduse II peatükis on paragrahv, mille tekst on teile esitatud toimkonna aruande eelviimasel lehel kõige esimese paragrahvina? Hääletame. Poolt 23. Konkureerivalt hääletame varianti nr. 3. Kes on selle poolt, et neid küsimusi reguleeriv tekst jääb põhiseaduse II peatükist välja? Hääletame. Poolt 16. Teises voorus on võitnud variant nr. 1 ja assamblee on väljendanud seisukohta, et II peatükis peaks olema paragrahv, mille mõtet väljendab toimkonna poolt esitatud aruande eelviimasel lehel esimeses paragrahvis olev tekst.

/PA 15.11.1991 istungi stenogrammist (V. Rumesseni ettekanne): Probleemne on § 31⁵⁵. See on tervisliku elukeskkonna ja looduse paragrahv. Selle kohta ei ole praeguseks laekunud ühtegi apellatsiooni, parandusettepanekut. Kuna meie toimkonnas oli väga terav diskussioon selle paragrahvi üle ja päris mitmed liikmed leidsid, et see on juriidiliselt täiesti tühine paragrahv, sellel sisu ei ole, siis ma teeksin ettepaneku, et me siiski avaksime selle paragrahvi üle diskussiooni, sest see on üks põhimõttelise tähtsusega küsimus. Juhin tähelepanu sellele, et meil on §-s 6 juba öeldud, et seadus tagab tervisliku elukeskkonna kaitse ja loodusvarade säästliku kasutamise. Tervislik elukeskkond on seega põhiseaduses sees ja kas see paragrahv annab inimesele kaitse selle kahju eest, mida on looduskaitseaduse rikkumisega põhjustatud tema varale ja tervisele, siin on väga palju vaieldavaid aspekte. On ettepanek, ja see on minu isiklik ettepanek, et vaatamata apellatsioonide puudumisele me võiksime sellel teemal täna diskuteerida.

/PA 15.11.1991 istungi stenogrammist:

A. Tarand: Apelleerides §-le 31, ei taha ma sellega väljendada ühegi toimkonna vastast meeleolu, vaid usun, et tegemist on siiski pisut iselaadse valdkonnaga, mis seadusetegijatel alati silma ei jää ja mille ma loodan praegu siin ära seletada. Looduskaitsega on kõigis kultuurmaades sedasi, et seda aktsepteeritakse ja selle poolt ollakse. Teine tasand on sellest alates, kui loodus- või keskkonnakaitse tuleb riivama minu isiklike huve, minu firma huve jne. Sel juhul on tavaline suhtumine, et minu kohta see üldiselt ei käi. Põhimõtteliselt olen poolt, aga kui see mind piirab, siis vastu. Loodan, et antud juhul ei ole meil tegemist sellise seisukohaga. Esitades oma parandusettepaneku teisele toimkonnale, ei võitle ma selle sõnastuse eest, mille härra Rumessen ette luges, vaid printsiibi eest. Ja printsiip pole selles paragrahvis mitte lihtsalt see, et riik on kohustatud tagama seda teist ja kolmandat, vaid see, et kõigil üksikisikutel, firmadel või juriidilistel isikutel, omavalitsustel ja riigil on püha kohus seista tervisliku elukeskkonna eest. Selles minu arvates ongi väga oluline põhimõtteline vahe, kas me oleme valmis ka ise vabatahtlikult midagi loovutama. Kui me ainult nõuame, siis võib riik käituda teatavasti nii, et paneb iga mehe selja taha inspektori ja laseb rikkumiste eest trahvida. Aga see vist ikka ka meie huvides ei ole, et me keskkonnakaitstes sellist politseiriiki üritaksime teha. Millist praktilist kasu loodan ma näha selle kohustuse sätestamisest? Võiks

⁵⁵ PA 15.11.1991 istungi ajal tugineti 15.11.1991 I redaktsiooni tekstile. Koostaja märkus.

tuua mõned lühidad näited. Kui nüüd rääkida üksikisikutest – see võib-olla ärritab ka teid kõige rohkem, ja neid pitsitama hakatakse –, siis on järgitud sama printsiipi, mida üldiselt tunnustatakse praegu omandiseaduse puhul. Kõik on võrdsed mis tahes üksikisiku või riikliku organini. Loomulikult me teame, et tegevuse maht on üksikisikul ja firmal erinev, aga printsiipi see ei muuda – nii nagu omandi juureski jääb kohustus samaks. Ma usun isegi, et kui me sellise kohustuse oleme sätestanud, siis stimuleerib see oluliselt ökoloogilist kasvatust lapsepõlves. Toon ehk ebasünda näite, aga ma olen sellesse üsna armunud. See on nimelt mahasülitamine, mis on väga pisike patt ühe inimese puhul, aga kokku saame täissülitatud linna. Ja kui me lapsepõlves inimestele seda ei õpeta, siis sülitavad nad firmajuhtidena või peaenergeetikutena ikkagi kogu keskkonnakaitsele. See peaks olema üks väga positiivne nähtus, kui me lapsi tõepoolest suudame õpetada, et nad demokraatlikus ühiskonnas mõnedest oma mõnudest loobuma peavad. Välisfirmade puhul on meil praeguses varase kapitalismi staadiumis see oht – seda on juba esinenud –, et nad püüavad meile kaela sokutada vananenud tehnoloogiat, mis neil omal maal lubatud ei ole, ja samuti otseselt jäätmeid. Praegu on meie seadusandlus nõrk. Nagu näitas hiljuti lõppenud kriminaalprotsess Rootsis ametiühingutegelaste mõrva asjus, on meie seis niisugune, et me ei suuda isegi analüüsi teha. Kas rootslastel oli veres uimastavaid aineid, seda ei suudetud meil kindlaks teha. Vahel võib olla aga tegu väga ohtlike mürkidega ja kui meil on põhiseadusesse kirjutatud kohustus kõigi kohta, siis on meil välisabi kasutades siiski lootust sellised ohtlikud projektid peatada. Kolmas punkt, mida ma näen, on praegu Nõukogude armee Ungaris ja teistes Ida-Euroopa maades. Seal on väga palju kurbi kogemusi.

Juhataja: Härra Tarand, ma väga vabandan segamise pärast, kuid mul on niisugune palve: kui oleks võimalik, siis palun sisustada järelejäänud aeg apellatsiooni ettekandmisega. Kirjalikus apellatsioonis on jäänud tekstist välja apellatsioon. Me ootame seda teie tekstist.

A. Tarand: See on meil esitatud ettepanekuna, on läbi kantud meie toimkonna tabelist. Nii et ma võin ta muidugi siin ette lugeda. Palju mul aega on jäänud, kui ma tohin küsida?

Juhataja: Juhatus annab selleks täiendavalt kolm minutit. Palun!

A. Tarand: Täna! Punkt, mida ma üritasin siin ilukõneliselt põhjendada, näeb ise välja niimoodi: "Kõigil on õigus tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Terve ja kultuuritraditsioone austava keskkonna tagamine on riigi ja omavalitsuste ning Eestis tegutsevate juriidiliste ja üksikisikute kohus." Tähendab, kohus puudub niisuguses variandis ja see on see põhimõtteline vahe, mida ma püüdsin teile jutustada. Kas on mõtet seda fikseerida põhiseaduses, mis niikuinii ei taga keskkonna kaitset? Siin on küsimus samasugune nagu kohtute sõltumatuse puhul – rahvas kõrgema võimu kandjana üksinda ei taga põhiseaduses sätestatud printsiipi, ometi me selle printsiibi sätestame. Samamoodi tuleb vaadata seda keskkonnakaitstes ettepanud parandust. See on üks vahenditest, kuidas meie saaksime parandada Eesti keskkonna äärmiselt halba seisuga, tõkestades selle jätkuvat halvenemist. Nii et küsimus, mida te hääletate, on: kas teie olete nõus midagi ette võtma ka isiklikult, oma firmades ja omavalitsusorganites keskkonna halvenemise takistamiseks või konstateerime lihtsalt printsiipi, et loodus on ilus ja rohkem midagi ei tee? (Hää! saalist.) See on teie komisjoni parandus. Kuidas ei ole, see on paar nädalat tagasi apellatsioonide ...

Juhataja: Kallid kolleegid, lepime ühes kindlasti kokku: me ei alusta dialoogi saali ja kõnepuldi vahel. Ma tõesti palun härra Tarandit veel kord lugeda ette selle, mis moodustab apellatsiooni, ja kui võimalik, anda tekst üle ka juhatusse. Meil seda seni ei ole.

A. Tarand: Kas soovitakse ette lugeda ka § 31, kus ta praegu on algtekstis? Ei soovita. Sel juhul parandustekst, mis on komisjonist täpselt samal kujul läbi käinud, on selline: "Kõigil on õigus tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Terve ja kultuuritraditsioone austava keskkonna tagamine on riigi ja omavalitsuste ning Eestis tegutsevate juriidiliste ja üksikisikute kohus."

Juhataja: Juhatus palub selle teksti meile üle anda, siis on meil võimalik seda mitu korda veel ette lugeda. Lugupeetud kolleegid, ma palun, et te loeksite läbi ka ajalehele "Postimees" saadetud artikli koopia. Selle koopia esimese lehekülje lõpul algab tõesti tekst, millest osa loeti teile ette, aga ülejäänud tuleks hankida juurde pärast sõnu "Raigi täiendusettepanek kõlas".

A. Tarand: Küsimus on selles, et võib-olla on sellised märkused tõesti ära teenitud, aga tänaseni oli teatavasti apellatsioonide esitamise kord piisavalt lahtine, s. t. ei olnud öeldud, et nad peavad olema esitatud toimkondadele. Toimkondadele oli see parandustekst esitatud ja toimkonna paranduste tabelis trükitud. Seega ma ei pidanud täna uut esitamist vajalikuks, ta on mul esitatud lisas. Toimkond kirjutas taha, et on arvestatud, aga tegelikult seda printsiipi, et kedagi on kohustatud, ei olnud arvestatud. Selles on apellatsiooni mõte. Aga tekst ise ei ole mitte üks raas muutunud võrreldes sellega, mis on esitatud toimkonnale.

Juhataja: Härra Tarand, katsume üheskoos leida "Postimehe" artiklist vajalikud read ja siis me saame kõik koos otsustada, mida me paremaks peame. Nimetatud artikli koopia esimese lehekülje lõpust tuleb kolm rida. Kus on ülejäänud tekst?

A. Tarand: Praegu on teile esitatud mõlemad koopiad, rohkem mul käes ei ole. Millist veel on vaja? Paragrahv 31 on seega ette pandud sõnastada nii, nagu ma ette lugesin: "Kõigil on õigus tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Terve ja kultuuritraditsioone austava keskkonna tagamine on riigi ja omavalitsuste ning Eestis tegutsevate juriidiliste ja üksikisikute kohus." See asendab täielikult praegust § 31.

Juhataja: Ja see on kõik?

A. Tarand: Rohkem ei ole mitte midagi.

Juhataja: Suurepärane, tänan väga!

A. Tarand: Tänan!

Juhataja: Sõna saab härra Lauri Vahtre. Palun!

L. Vahtre: Austatud kõrge kogu! Meil on juba kahes paragrahvis, §-s 5 (6) ja §-s 30, juttu looduskaitsest. Minu isikliku arvamuse kohaselt need paragrahvid ei taga midagi, neist ei järeldu midagi, aga kahju nad ka ei tee. Ja selle tõttu võivad nad minu arvates olla põhiseaduses, aga ainult selle piirini. Kui me nüüd astume sellest piirist üle, nagu härra Tarand soovitab, ja hakkame kohustama kõiki juriidilisi ja eraisikuid loodust kaitsma, siis ma arvan, et need paragrahvid muutuvad juba kahjulikeks, sest nad tekitavad absurdsust ja võimatust seadusest kinni pidada. Ma kujutan ette, et näiteks Eesti politsei ülesanne on seaduserikkujaid kinni püüda ja Eesti kodanikke kaitsta, mitte loodust kaitsta. Kui üks politseinik keeldub abi osutamast abivajajale põhjendusega, et ta ei saa aega, kuna peab parasjagu loodust kaitsma, siis ma mõtlen, et sellises riigis ma elada ei tahaks ja ma ei kujuta ka ette, kuidas ma suudan liikumisvõimetut invaliidi kohustada kaitsma loodust. Kas sellega,

et ta ei hingaks enam, mis samuti saastab õhku? Nii et vabandage väga, aga see parandus on kurjast. Me ei kirjuta mitte manifesti, vaid põhiseadust. Tänan!

J. Adams: Lugupeetud kolleegid! Ma arvan, et härra Tarandi alternatiiv ei tee asja oluliselt paremaks, kuid see ei tähenda ka seda, et toimkonna poolt pakutud § 31 sõnastus oleks hea. Milles on siin probleemid? Ma kõigepealt alustaksin härra Tarandi tekstist – kõigil on õigus tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Probleem tekib, kui keegi kaebab kohtusse, et seda õigust on temal rikutud. Probleeme tekitab kriteeriumide ähmasus. Kahtlemata on see mõte hea, kuid võib-olla oleks õigem sõnastada see negatiivselt või kuidagi teises sõnastuses, lähtudes sellest, et kui kellegi tervisele on tehtud kahju keskkonna saastamise tulemusel ja see on tuvastatav, siis tal peaks olema õigus saada kompensatsiooni, nii nagu on öeldud siin algses tekstis. Kultuuritraditsioonide sissetoomine sellesse paragrahvi ei ole minu arvates ka juriidiliselt korrektne. Meil ei ole võimalik määrata, kas neid on austatud, kui palju neid on austatud, millal neid on rikutud jne. Mis puutub võimalike tervisekahjustajate nimestikku, siis seda on täiesti võimalik ka kokku võtta, seda pole vaja tingimata välja kirjutada. Nii et kui pöörduda toimkonna praeguse teksti ja paragrahvi juurde, siis siin on umbes samaliigilised vead kui härra Tarandilgi. Kõigepealt algab see lausega, et riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda. Tähendab, ma ei kujuta ette, kui palju kordi me kirjutame põhiseadusesse sisse "riik", täpsustamata, kes see riik on. Kui selle all mõeldakse, et seadused ei või halvendada elukeskkonda, et valitsuse tegevus peab olema, siis ma saan aru. Aga kes on antud juhul see abstraktne riik? See on teine asi. Samas paragrahvis on: igaühel on õigus saada hüvitust kahju eest, mis looduskaitseaduse rikkumisega on põhjustatud tema varale ja tervisele. Kahtlemata on see jampslik, sellepärast et hüvitust saab ikkagi tervisekahjustuse eest, mitte looduskaitseaduse rikkumise eest. Kokku võttes ma arvan, et selle paragrahvi juriidiliselt korrektse sõnastamisega peab toimkond veel kõvasti tööd tegema. Õigus kompensatsioonile tuleb sõnastada ja samuti tuleb täpselt sõnastada, kellel on kohustus hoolitseda selle eest, et kahju ei tekitataks ja et elukeskkond ei halveneks. Tänan!

Ü. Vooglaid: Erinevalt äsja kõnelnud Jüri Adamsist ma tahaksin siiski tänada Tarandit selle paranduse eest ja juhtida tähelepanu vajadusele praegust teksti tõesti täpsustada just nimelt nende ideedega, mida Tarand esitas. Kuid sellega seoses, ma arvan, oleks meil tarvis siin praegu, mitte kunagi hiljem, täpsustada, mida me mõtleme, kui räägime keskkonnast. Kogu aeg, pange tähele, käib mõte ju ühest äärest teise: kord kõneldakse üksnes looduskeskkonnast, kord kõneldakse elukeskkonnast. Elukeskkond ei koosne üksnes looduskeskkonnast, vaid loodus ja tehiskeskkond koos on füüsiline elukeskkond. Samuti on sotsiaalne ja psüühiline keskkond, elukeskkond võrratult mitmekesisem kui ainult looduskeskkond. Ja ma arvan, et niisuguses sõnastuses, nagu Tarand ütles – kõigil on õigus tervislikule töö- ja elukeskkonnale –, on hõlmatud mitte ainult looduskeskkond, vaid ka muus mõttes elukeskkond. Ma arvan, et päris hea on ka see teine lause – terve ja kultuuritraditsioone austav jne. Seegi käib mitte ainult looduskeskkonna kohta (muidugi ka looduskeskkonna kohta), vaid ka muu keskkonna kohta. Aga nüüd ma teen ühe katse veel natuke sättida § 31 ja keeraksin selle raskuspunkti teistpidi: mitte et igaühel on õigus saada hüvitust kahju eest, vaid igal üksikisikul või organisatsioonil on kohustus hüvitada kahju, mida ta on põhjustanud mitte looduskaitseaduse, vaid keskkonnakaitseaduse rikkumisel. Tänan!

I. Hallaste: Aitäh, austatud juhataja! See ettepanek, mille härra Tarand esitas, on väga problemaatiline: kõigil on õigus tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Kui me võtame selle

põhiseaduse vastu ja see pärast hääletust kehtima hakkab, siis mida peab ütleva Tapa elanik, kellel on ka õigus tervislikule töö- ja elukeskkonnale ja kes ikkagi võtab kaevust petrooli? Ja mida peab tegema näiteks Tallinna elanik, kes keerab kraani lahti ja joob halvamaitselist vett, mille puhul ta võib esitada ka protesti, et tema elukeskkond on selle tõttu rikutud? Kui meil olid siin Lääne eksperdid, siis nad ütlesid just sellesama probleemi juures, mis puudutas looduskaitset, selle sõnastamise kohta põhiseaduses, et põhiseadus ei ole palvetamise kohta. Nende jaoks peavad olema sees normid, mis reaalselt toimivad. See sõnastus, mille on välja pakkunud toimikond – ega see ka palju parem ei ole. Seal on öeldud: riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda. Kas tähendab see seda, et kui mina teen asfaldivabriku, võin rahulikult jätta puhastusseadmed ehitamata, kuna vastavalt põhiseadusele on riigi kohus neid ehitada, sest riik kaitseb elukeskkonda? Lisaks see probleem, millest oli juttu juba eelmisel korral, mille tõi väga ilusasti välja härra Juhan Kristjan Talve: kuidas me tõestame ära, et inimene sai maksatsirroosi liigest alkoholi tarvitamisest ja mitte Tallinna linna veevärgi veest? Ja mille järgi me tõestame, et Tallinna linnavalitsus on kohustatud talle välja maksma tema tervisekahjud? Nii et ma teen ettepaneku lisada sellesse hääletusse ka kolmas alternatiiv: jätta § 31 (§ 30) tekstist välja. Kõik lahendid, mis on välja pakutud, ei kõlba. Võib-olla leiab redaktsioonitoimikond parema lahenduse. Aitäh!

R. Arjukese: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Mul on natuke raske rääkida sellepärast, et mingis mõttes need asjad, mis mulle tundusid kogu aeg selged olevat, lähevad praegu siin käes segaseks ja mulle isegi tundub, et tahes või tahtmata on siin demagoogia maik asjal juures. Ainult sellepärast, et meie ei saa oma asja hästi sõnastatud, jätame selle paragrahvi hoopis mängust välja ja laseme nendelsamadel Tapa kaevudel ja kõigel solgil rõõmsalt edasi olla. See ei ole mingi põhjendus. Härra Vahtre küsis, kas politsei peab loodust kaitsma. Peab küll, loomulikult, sest see on samuti inimese kaitse, aga see ei ole midagi abstraktset, väljaspool inimest ja loodust, vaid selle kaudu kaitseb ta sellesama inimese elu. Kas see on spetsiaalne politsei või see on mingisugune teine instants, see ei puutu asjasse. Mis puutub sellesse, et riik kaitseb. Riik kaitseb – meil on siinsamas põhiseaduses niisugused punktid sees. Perekond on riigi kaitse all. Teadus ja kunstid on riigi kaitse all. Võib samasuguseid demagoogilisi küsimusi küsida, et kuidas riik seda teadust ja kunsti nüüd kaitseb. Aga mis puutub looduse kaitsesse, siis selge on see, et riik ei lähe asfalditehase puhastusseadmeid ehitama, vaid riik annab välja seadusi, mis kohustavad asfalditehast ehitama puhastusseadmeid. Selles seisnes kogu riigi patronaaž selle asja üle.

H. Runnel: Austatud kolleegid! Mulle tundub, et vahel tehakse siin veidi nalja. Kui me räägime põhiseaduse sellest osast, mida võib nimetada usutunnistuslikuks osaks ja mis on iga põhiseaduse vaim, siis tullakse vahel seda usutunnistuslikku osa tõrjuma näitega, et põhiseadus peab olema ainult juriidiline tekst. Kui tekstist leitakse sõna "õigus", siis küsitakse, aga kus on garantiid, kui te ei paku garantiisid, siis me viskame selle välja. Ja arendatakse väga osavalt demagoogiat, missugused on õigused. Preambulas on öeldud, et eesti rahva riikliku enesemääramise kustumatu õigus. Mõni küsib, kus on garantiid. Paragrahv 9 – igal inimesel on võõrandamatud inimõigused, asutused ja riigiasutused on kohustatud neid kaitsma. Kus on garantiid? Paragrahv 14 – igaühel on õigus elule. Mis see tähendab? See on demagoogiline fraas, kui põhiseaduses ei ole öeldud, kas abort on lubatud või keelatud. Mis tähendab õigus elule? Niimoodi läheb demagoogiline vastuväitleja siis igasuguse õiguse kallale. Ei saa öelda, et kõik peab olema garanteeritud. On usutunnistuslik põhiseaduse vaim, mis räägib õigustest, mida meie ei saa garanteerida kilogrammi ja

sentimeetriga. Nii et ma ühinen Arjukesega, kes nimetas ka ära, et me oleme sageli vaidlushimust ülidemagoogilised ja räägime ennast ummikusse. Täna tähelepanu eest!

Juhataja: Lugupeetud kolleegid, tegemist on tõepoolest tähtsa küsimusega, sest meil on võimalik väljendada oma seisukohta nelja variandi suhtes. Ma püüan anda ülevaate sellest, millised need on, ja siis on meil võimalik hääletamise kaudu langetada otsus. Kõigepealt esimene variant. See on eelnõu § 31 (§ 30) tekst, mis koosneb kahest lausest. Teine variant. Selle esitas härra Tarand ja me saime juhatuses aru niimoodi, et § 31 (§ 30) kahelauseline tekst tuleks tervikuna asendada uue tekstiga, mille ma loen ette: "Kõigil on õigus tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Terve ja kultuuritraditsioone austava keskkonna tagamine on riigi ja omavalitsuste ning Eestis tegutsevate juriidiliste ja üksikisikute kohus." Kolmas variant. Selle esitas härra Vooglaid. Paragrahvist 31 (§ 30) jääb paika esimene lause: "Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda." Sealt edasi tuleb aga uus tekst: "Igal üksikisikul ja organisatsioonil on kohustus hüvitada kahju, mille ta on põhjustanud keskkonnakaitseaduse rikkumisega." See ettepanek on tehtud samuti apellatsiooni korras. Neljas variant, mille on esitanud härra Hallaste, on järgmine: jätta eelnõust § 31 (§ 30) välja, sest antud probleem on lahendatud §-ga 6. Palun, kas on selge, millised on need neli varianti, mis juhatus paneb konkureerivalt hääletusele? Kas variantide autorite mõte on õigesti ette kantud? Kohaloleku kontroll, pärast seda järgneb hääletamine. Kohal on 38 assamblee liiget. Asume hääletama. Esiteks, kes on selle poolt, et eelnõusse jääks § 31 (§ 30) põhitekst? Hääletame. Poolt 12. Teine küsimus. Kes on selle poolt, et asendada § 31 (§ 30) tekst järgmise redaktsiooniga: "Kõigil on õigus tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Terve ja kultuuritraditsioone austava keskkonna tagamine on riigi ja omavalitsuste ning Eestis tegutsevate juriidiliste ja üksikisikute kohus"? Hääletame. Poolt 12. Kolmas variant. Kes on selle poolt, et § 31 (§ 30) oleks redaktsioonis, mille esitas härra Vooglaid: "Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda. Igal üksikisikul ja organisatsioonil on kohustus hüvitada kahju, mille ta on põhjustanud keskkonnakaitseaduse rikkumisega"? Kes on selle poolt? Hääletame. Poolt 24. Neljas variant. Vastavalt härra Hallaste ettepanekule panen hääletamisele järgmise küsimuse. Kes on selle poolt, et jätta eelnõust välja § 31 (§ 30), kuna antud probleem on lahendatud §-s 6? Hääletame. Poolt 16. Lugupeetud kolleegid, kas on proteste juhatus sellise otsuse suhtes, et järgmisele vooru pääsevad ainult kolmas ja neljas ettepanek, kuna esimene ja teine variant kogusid võrdselt 12 häält? Palun, kas on selge, kuidas juhatus soovib talitada, ja kas juhatus sellise talitusviisi vastu on proteste? Härra Rumessen, palun!

V. Rumessen: Austatud juhatus, ma juhin tähelepanu, et härra Vooglaidi ettepanek tuli algteksti teise lause asemele. See tähendab järelikult, et § 31 esimene lause peaks ikkagi jääma. Seda ei saa teksti konkurentsist välja jätta või kuulutada, et see on välja jäänud. Need on omavahel seotud.

Juhataja: Härra Rumessen! Juhatusel on meeldiv võimalus kolmandat korda rõhutada, et see nii on ja juhatus võtab selle täielikult omaks. Ma arvan, et ülejäänud kolleegid ka. Kuivõrd proteste ei ole, siis me jätkame teise vooruga. Kes on selle poolt, et § 31 (§ 30) oleks järgmises redaktsioonis: "Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda. Igal üksikisikul ja organisatsioonil on kohustus hüvitada kahju, mille ta on põhjustanud keskkonnakaitseaduse rikkumisega"? See on tekst, mille apellatsiooni korras esitas härra Vooglaid. Hääletame. Poolt 26. Teisele vooru viimane küsimus. Vastavalt härra Hallaste apellatsioonile püstitan küsimuse järgmiselt: kes on selle poolt, et eelnõu § 31 (§ 30) välja jätta, kuna antud probleem on lahendatud §-s 5 (6)? Hääletame. Poolt 16. Assamblee on oma seisukoha öelnud. Sisse

jääb härra Vooglaiu apellatsioonitext: "Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda. Igal üksikisikul ja organisatsioonil on kohustus hüvitada kahju, mille ta on põhjustanud keskkonnakaitseaduse rikkumisega."

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Paragrahv 33. Siin leidis redaktsioonitoimkond, et selle sätte praktilisel rakendamisel võib tekkida üsnagi palju küsitavusi. Pealegi jääb sellisest sõnastusest mulje, et ainult looduskeskkonda käsitlevate seaduste rikkumisega tekitatud kahju tuleb hüvitada ja kõigil teistel juhtudel ei ole see kohustuslik. Peale selle jääb lahtiseks, kuidas toimub hüvitamine, kellele hüvitatakse. Näiteks, kellele hüvitatakse kahjud juhul, kui looduskeskkonda rikub riik ise oma tegevusega? Selle tõttu me pakkusime välja alternatiivse võimaluse asendada § 33 tekst järgmise tekstiga: "Kõigil on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale."

A. Erm: Proua Hänni! Minu küsimus puudutab § 33, kus on pakutud hääletamiseks alternatiiv. Te väitsite, et see ei haaku selle põhimõttega, et põhiseadus peaks võimaldama ka kohtutel kohut mõista. Võib vaielda selle sõnastuse variandi üle. Ma ei tea, kas see on kõige parem sõnastus, aga ma väidaks, et alternatiivi on kohtute töö aluseks veel vähem võimalik võtta. Kas te selgitaksite siiski redaktsioonitoimkonna seisukohta? Millest lähtuti selle alternatiivi esitamisel?

L. Hänni: Ma püüan veel kord seda selgitada. Paragrahvis 33 väljendatud mõte, et riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda, kordab ju §-s 5 väljendatud mõtet, et seadus tagab tervisliku elukeskkonna kaitse ja loodusvarade säästliku kasutamise. Nii et siin on kindlasti olemas kordus. Kohustus kahju hüvitamiseks on seotud ainult looduskaitseaduse rikkumisega. Õigusriigis peaks olema see üleüldine norm seotud iga seaduserikkumisega, mille karistusena on ette nähtud kahju hüvitamine, mitte ainult looduskaitseaduse rikkumisega. Antud formuleering jätab sellise tõlgendamise võimaluse.

/PA 23.11.1991 istungi stenogrammist:

A. Tarand: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Meil tuleb välja umbes nii, nagu vanasti oli koolis, et nende eest, kes puudusid, said pahandada need, kes kohal olid. Ma mõtlen sellega seda, et ma näen siin istumas neid, kellele minu juttu oluliselt vaja ei ole, aga aja kokkuhoiu mõttes peab keegi siin aega kasutama. Meil on ühiskonnas teatud teemad, mis on olnud Eestile väga tähtsad, aga mis parasjagu ei kõida laiemalt ühiskonna tähelepanu. Need teemad on sellised, mis vajavad ilmselt väga pikka seletamist, nii nagu päris professionaalsed poliitikud mõnede asjadega teevadki. Aga meil siin ei ole praegu kellelgi aega pikalt seletada ja veel vähem on teil aega pikalt kuulata. Ma võtsin enesele siiski julguse raisata mõned minutid keskkonnakaitse teemal. See on umbes nagu eesti kirjandus, mis on ka väga tähtis, aga praegu sellest midagi ei räägita, sellele tähelepanu ei pöörata. Konkreetsemalt on see seotud apellatsioonidega § 5 ja § 33 kohta, mis tulevad, kui ma nüüd õigesti mõistsin, järjekorras arutlusele. Kogu seda kaebamist kannab püü saada põhiseadusesse midagi tähendav keskkonnaparagrahv, aga mul on tunne, et see vajab siiski pisut tausta avamist, mitte ainult paragrahvi konkreetse teksti käsitlemist. Seda enam, et eelmine katse, mida ma üritasin teha, lõppes ebaõnnestunult. Lugupeetud kolleegid! Nagu olete märganud, oleme siin päris pikalt arutanud selliseid küsimusi, nagu näiteks, kas kodanikel on õigus kodumaad kaitsta, või nädal tagasi arutasime head nalja heites, kuivõrd me vajame asepresidenti. Päris keskne küsimus on meil olnud, kuidas valida riigipead, kas presidenti või riigivanemat. Ma ei ole nende küsimuste peale kulutatud aega hakanud kokku liitma. Muidugi, nagu me kõik teame, kõik sellised nimetatud ja muud küsimused, millest me oleme siin rääkinud, on

tähtsad, aga selle kõrval, ma siiski toonitan, võiks teatud tähtsus olla ka keskkonnal, kus me elame. Ma püüdsin selgitada, et meile kõigile on nii armas nõuda riigilt tervet keskkonda. Sisult on see sotsialistlik, meid on õpetatud ainult nõudma. Selle kõrval peaksid olema ka organisatsioonide ja isikute kohustused keskkonna suhtes. Lauri Vahtre viis asja absurdi, tõlgendades seda nii, et temal või kellelgi teisel keelatakse ära hingamine. Ma usun, et äärmusi armastavale isikule võib see olla väga huvitav, dialoogides viiakse asju absurdi, kuid teiselt poolt viitab see Eestis päris laialt levinud usule, et seadustega on võimalik peaaegu kõike reguleerida. Neid katseid me oleme siin ka väga palju teinud. Niisiis peegeldus selles Lauri Vahtre hirm, et seadusega reguleeritakse ka hingamist. Mina ei suuda seda uskuda. Hingamine lõpetatakse mitte seaduse, vaid nõõri ja silmusega, aga see on ilmselt surmanuhtluse teema. Keskkonnaparagrahvi mõte oli muus. Nimelt selles, et nii Lauri Vahtrel kui ka teistel isikutel oleks, mida hingata. Ilmselt tekkis üksikisiku kohustamisel hirm, et põhiseaduse järgi tõkestatakse edaspidi äsja saadud isikuvabadusi või organisatsioonide puhul vajalikku majanduslikku kasvu. Selleks on ka teatud põhjust. Kõikjal maailmas on levinud n.-ö. hullude roheliste liikumised, mis tõepoolest nagu üritaksid ühiskonda kiviaega tagasi paisata, aga sellist eesmärki tänapäeva arenenud ühiskonnad ei ole endale seadnud. Samas tunnustatakse, et selline loodust üleekspluateeriv majandus, nagu on praegu väga paljudes arengumaades, on keskkonna hävitamise kaudu nendele samadele maadele ka majanduslikult väga kahjulik. Ülesanne on niisiis leida optimum majandusliku kasvu ja keskkonna või nendevahelise antagonismi vahel. Selle kohta on maailma kõige levinumas keeles käibel väljend sustainable development. Ma üritasin eile leida sobivaid eestikeelseid vasteid sõnale sustainable ja tõepoolest, kumma keele rikkus see on, ma ei tea, aga tõlkida võiks seda väga mitmeti: kõlblik, säilitav, alleshoidev või isegi õdus ja ladus. Muidugi on kõige sobivama sõna leidmine keeletarkade ülesanne, aga üldiselt käib see ühenduses sõnadega world ja development. See on alates ühest ÜRO 1983. aasta resolutsioonist väga populaarne väljend kogu arenenud maailmas. Ma rõhutan, et on ainult üks võimalus ajada asju nii, et organisatsioonid ja üksikisikud tunneksid keskkonna eest vastutust. See põhimõte on omaks võetud arenenud riikides. Võin siin näiteks tuua Norra. Norra kohta tuleb öelda, et see on maailmas üks puhtama keskkonnaga maid, aga ta on siiski väga initsiatiivikas rahvusvaheliste, n.-ö. globaalsete ökoloogiliste asjade lahendamisel ja tema initsiatiivil on valmimas mitmeid riike ja rahvaid kohustavad lepingud. Norra valitsuse hiljutine aruanne parlamendile rõhutab: "Lisaks on väga tähtis, et inividid ja organisatsioonid võtaksid endale vastutuse keskkonna eest. Nii Norras kui ka Soomes, võib-olla ka mõnel muul maal valmistatakse praegu ette keskkonnapügalate kirjutamist põhiseadusesse." Keskkonna mõttes ei ole maailm sama, mis eelmiste Eesti põhiseaduste tegemise ajal, kahjuks ei ole sama ka Eesti ühiskonna seisund. Meie ülesanne peaks olema mitte lasta meie keskkonnal enam märgatavalt halvemaks minna, vaid hoida seda kõlblikuna järgmistele põlvkondadele. Üks vahend selle saavutamiseks on selle märkimine põhiseaduses. Olgu pealegi, et viimases ettepanekus, mis ilmselt täna hiljem veel arutlusele tuleb, on seda tehtud tõepoolest väga mitmel moel. Ma palun assamblee liikmeid suhtuda sellesse küsimusse arusaamise ja hea tahtega, sest ega meil pole vist teist maad, kuhu kolida. Kõigi muude tähtsate ja väga tähtsate küsimuste kõrval hingame nüüd sügavalt sisse. Aitäh!

I. Raig: Austatud juhataja! Austatud kolleegid! Mind ajendas kõnepulti tulema § 33. Ma toetan täiesti härra Andres Tarandi väljaöeldud mõtteid. Tahan omalt poolt seoses selle paragrahviga veel mõned mõtted lisada ja siis teha mõned üldisemat laadi ettepanekud. Alustan hoopiski §-st 34, kus on kirjas, et Eesti kodaniku kohus on olla ustav Eesti riigile ja tema põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust. Loomulikult, Eesti iseseisvus, Eesti riigi allesjäamine on meie keskne küsimus, kuid ma võin küsida, mis kasu on olla ustav, kui meie elukeskkonna ja riigi püsivuse küsimuse võib otsustada hoopis meie keskkonna

seisund. Kui see läheb niivõrd halvaks, et me peame siit lahkuma, ei ole ka sellel ustavuse printsiibil enam mingisugust tähtsust. Seepärast on mul ettepanek sõnastada § 33 selliselt, et mitte Eesti riik kaitseb loodust, vaid Eesti riigi ja tema kodanike kohus on kaitsta loodust, ja lisada juurde sellesse lõiku, et kõigil on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale, samuti hüvitisele kahju eest, mida on tekitatud nende tervisele ja varale. Nii et ma arvan, et me peaksime redaktsioonitoimkonna ja härra Tarandiga veel mõtlema § 33 uue sõnastuse üle, sest praegu see ei haaku §-ga 34 või, õigemini, need on pea peale pööratud. Nüüd üldisemad märkused. Veel tuleks sellesse II peatükki kindlasti sisse panna mõte, mis on kooskõlas rahvusvaheliste kokkulepetega, et eristatakse kodanike õigusi. Moodsad Euroopa konstitutsioonid sisaldavad kõiki neid eristusi ja ka meie peaksime püüdma oma konstitutsiooni moderniseerida.

A. Erm: Lugupeetud assamblee liikmed! Ma tahan puudutada kahte küsimust. Esimene probleem on käsitletav väga lühidalt. Ma leian samuti, et on vaja võtta vastu ka põhiseaduse rakendamise otsus ja reglementeerida see, kuidas põhiseadus jõustub. Teine probleem on keskkonnaprobleem. Me arutasime § 33 ja § 5, kus keskkonda käsitletakse päris põhjalikult. Põhiprobleem, milleni me jõudsime, on see, et kuidagi tuleks põhiseaduses sätestada selline mehhanism, et karistatakse mitte ainult nende tagajärgede eest, mida tekitatakse loodusele (need momendid on jooksnud läbi, et kahju hüvitatakse), vaid karistatav peab olema iga tegu, mis looduse vastu tehakse, olenemata sellest, kas see tõi endaga kaasa kahju või ei toonud. Tähendab, juba tegu iseenesest on meie riigis karistatav, täpselt nii nagu purjus peaga autojuhtimine, kuigi sellega ei pruugi alati kaasneda avariid või kahju tekitamist. Me jõudsime sellisele järeldusele ja esitasime ka apellatsiooni, et § 33 võiks sõnastada nii, et igal inimesel on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Sellega oleksid siis tagatud n.-õ. inimese õigused. Teine lause, teine lõige: loodust ja elukeskkonda kaitsvate seaduste rikkumine on karistatav. Siit nüüd tuleks tegelikult juba välja see moment, et karistatav on mitte ainult see, kui tekitatakse kahju, vaid ka seaduste rikkumine. Muidugi, ma juba kuulen vastuväiteid, et seaduste rikkumine on alati karistatav, aga lähtudes meie praegusest praktikast, me rohkem võitleme tagajärgedega, kui et tegelikult garanteerime seaduste täitmise. Üks variant oleks, et võiks olla seesama lõige: loodust ja elukeskkonda rikkuv tegu on karistatav. Ma lihtsalt pakun mõtlemiseks neid lauseid välja. Kolmas lõige sellesamas §-s 33: "Igal isikul ja organisatsioonil on kohustus hüvitada elu- ja looduskeskkonnale tekitatud kahju." Isiku all saab siin mõelda nii üksikisikut kui ka juriidilist isikut ja organisatsiooni all kõige ülejäänud hulgas ka riiki (riik kui organisatsioon). Need põhilised momendid peaksid olema küllalt lühidalt ja mõistetavalt selles paragrahvis toodud. Veel üks moment. Paragrahvis 34 on öeldud, et Eesti kodaniku kohus on olla ustav Eesti riigile, tema põhiseaduslikule korrale ja kaitsta Eesti iseseisvust. Võiks kaaluda võimalust, et siia lõppu lisada sõnad "ning hoida ja kaitsta Eesti loodust". Võib-olla tuleks põhiseadusega panna Eesti Vabariigi kodanikele ka see kohustus. Ma tänan tähelepanu eest! Juhataja Suur tänu!

A. Sirendi: Austatud kolleegid! Jätkates härra Runneli mõtet, tahan väljendada ka oma muret, just nimelt § 5 praeguse sõnastuse kohta. Sellest võib välja lugeda, et loodusvarad ongi kogu Eesti rahvuslik rikkus. Ma arvan, et rahvuslik vaimuvara võiks olla käsitletud just samas paragrahvis ressursside tähenduse sissetoomisel. Meie usk, moraal, ajalugu, haritus, töötahe, vaimne ja füüsiline tervis, anded ja kõik muu taoline ei ole vähem tähtis kui loodusvarad. Sellest saabki alguse suhtumine loodusesse. Me oleme oma rahvusliku taassünni protsessi ju põhiseadusest peaaegu välja lülitanud. Meie jaoks on Vabadussõda peaaegu võrdväärse tähendusega, nagu oli leedulastele Grunwaldi lahing. Sellepärast pakun mõtlemiseks järgmise sõnastuse: "Looduslikud, majanduslikud, sotsiaalsed, vaimsed ja fundamentaalsed ressursid

moodustavad Eesti rahvusliku rikkuse. Seadus tagab ressursside kaitse ja loodusvarade säästliku kasutamise." Ma tahaks lisada veel seda, et fundamentaalsete ressursside aega ja ruumi sissetoomine ei võiks siin tekitada mingisugust kahtlust. Tahan öelda vaid seda, et see isiksuslik, sotsiaalne, füüsiline ja muu selline on erakordse tähtsusega ressurss, mida tuleb hoida täpselt samamoodi nagu loodust. Seda aega, just nimelt õiget aega ei või lasta mööda ei siin ega kuskil mujal. Sellest rääkis põhjalikult ka härra Runnel. Tänan!

[...]

L. Hänni: § 33. Selle paragrahvi üle on olnud üsnagi põhjalik diskussioon. Redaktsioonitoimkond arutas veel kord tehtud ettepanekuid ja jõudis järeldusele, et kõige täpsemalt annab soovitud sisu edasi vahest härra Ermi ja teiste ettepanek. Siis tuli redaktsioonitoimkonnal üks märkus ettepaneku teksti suhtes. Ma loen teile veel kord härra Ermi ja tema kolleegide ettepaneku ette, sest kirjalikul kujul teil seda vist olemas ei ole. On ettepanek esitada § 33 järgmises sõnastuses: „Igal inimesel on õigus tervisekaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Loodus- ja elukeskkonda kaitsvate seaduste rikkumine on karistatav. Igal isikul ja organisatsioonil on kohustus hüvitada elu- ja looduskeskkonnale tekitatud kahju.“ Redaktsioonitoimkonna ettepanek on, et § 33 praegune tekst võiks olla selle tekstiga asendatud juhul, kui ettepaneku autor nõustub teise lause väljajätmisega, kus on öeldud, et loodust ja elukeskkonda kaitsvate seaduste rikkumine on karistatav. Kõigi seaduste rikkumine on karistatav ja ei ole vaja rõhutada loodus- ja elukeskkonda kaitsvaid seadusi kui erandit. Nii et lõplikul kujul oleks siis § 33 meie ettepaneku kohaselt järgmine. Me küll redigeerisime siin veel natukene, nii et oleks kooskõlas selle peatüki kõigi ülejäänud sätete ja stiiliga. „Igaühel on õigus tervisekaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Igal isikul ja organisatsioonil on kohustus hüvitada elu- ja looduskeskkonnale tekitatud kahju.“ Nii et redaktsioonitoimkonna ettepanekul sellises sõnastuses võiks siis § 33 jääda. Mida arvavad meie lähenemisviisist ettepaneku autorid?

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Ka härra Tarandilt on laekunud apellatsioon. Ma arvan, et me teeme kõige paremini, kui anname sõna kõigepealt teisele toimkonnale, kes seletaks meile, millist varianti ta toetab ja mis põhjusel. Härra Lauri Vahtre, palun!

L. Vahtre: Tänan! Meie toimkond arutas asju nii- ja naapidi. Lõppude lõpuks on nüüd, nagu te näete, neli sõnastust sõelal. Õieti kolm, sest Ermi ja teiste sõnastus on nüüd ühendatud redaktsioonitoimkonna omaga, see oleks siis üks. Teine on see, mis toimkonnal oli algselt pakutud, ja kolmas on härra Tarandi oma. Toimkond jääb oma esialgse sõnastuse juurde ja peab seda siiski kõige paremaks, või kuidas nüüd öeldagi, kõige vähem halvaks. Võtame näiteks kas või redaktsioonitoimkonna poolt välja pakutud sõnastuse: „Igal isikul ja organisatsioonil on kohustus hüvitada elu- ja looduskeskkonnale tekitatud kahju.“ Iga looduskeskkonnale tekitatud kahju hüvitamist ei saa nõuda. Nõuda saab ainult sellise kahju hüvitamist, mis on tehtud looduskaitsenorme rikkudes, nii nagu ütleb meie sõnastus. Arutleda võiks muidugi härra Tarandi ettepaneku üle, mille esimest lauset toimkond pidas küllaltki õnnestunuks, vähemalt esimest lauset. Siis tuleks see ettepanek ka ette lugeda. Aga üldiselt toetab toimkond endiselt oma põhivarianti.

Juhataja: Palume, et härra Tarand ütleks ka oma seisukoha välja, ja pärast seda saab sõna härra Arjukese. Härra Tarand, palun!

A. Tarand: Aitäh! Siin läks asi juba enne medali ühe poole nägemisele ja teine ei taha kuidagi hästi mängu tulla. Ma näen, et redaktsioonitoimkonna viimane variant sätestab siiski mingil

varjatul moel kohustuse ka üksikisikutele ja organisatsioonidele, ja seetõttu, et mitte dispuuti otsast alata, võiksin ma sellega nõus olla. Igaks juhuks loen aga korraks ette ka oma variandi, kui sellega nõus ollakse: „33. Riigi kohus on luua võimalused tervisliku elukeskkonna kaitseks, üksikisikute ja organisatsioonide õigus kõlblilikule keskkonnale realiseerub nende loodushoiulise tegevuse kaudu.“ Siin ma juhiksin tähelepanu sõnale „kõlblilik“, mida ma enne üritasin seletada. See väljendab kogu seda ideoloogiat, mida ma sooviksin põhiseadusse sisse tuua. Sõna võib loomulikult asendada paremaga. Aitäh!

Juhataja: Härra Tarand, kas hääletamisele läheb ka teie variant või on see siiski hõlmatud redaktsioonitoimkonna pakutud härrade Ermi, Arjukese, Jürgensoni ja Kooli redigeeritud variantidega?

A. Tarand: Ma püüdsin öelda seda, et täiesti hõlmatud ei ole, aga ma olen nõus sellele kompromissile minema ja oma variandi ära jätma.

Juhataja: Suur tänu! Härra Arjukese, palun!

R. Arjukese: Tänan! Ma puudutaksin seda teist lauset. Ettepanekus oli kirjutatud niiviisi: „Loodus- ja elukeskkonda kaitsvate seaduste rikkumine on karistatav.“ Sellest me saame ise ka aru. Ühesõnaga, see tekst ei ole päris see, mida me tahtsime öelda, ja kui härra Erm enne esines, siis ta pakkus veel teist varianti. Ma loen ette selle teise lause uue variandi: „Loodus- ja elukeskkonda kaitsvaid seadusi rikkuv tegu on karistatav.“ Tähendab, küsimus on selles, et on ju seadusi, mille puhul karistus algab sellest momendist, kui teo halvad tagajärjed on käes. Aga on ka niisugused asjad, kus rakendatakse palja teo eest karistamist. Näiteks purjuspäi autoga sõitmine. Seaduse eesmärk on see, et ära hoida liiklusõnnetusi purjuspäi, aga karistatav on tegu juba enne, kui see tagajärg on saabunud. Ja sellepärast me pakusime teise lause jaoks välja niisuguse variandi. Kui on võimalik, siis ma sooviksin küll väga juristide seisukohta selles asjas.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Me võime loomulikult kõik pakkuda paremaid variante kui need, mis on meie ees, ja päriselt ei ole välistatud, et lõpuks saabki tekst parem. Kuid mul on siiski proua Hännile palve: kas on võimalik praegu ette lugeda need alternatiivid, mida me saame hääletamisele panna? Palun!

L. Hänni: Praegu on üks alternatiiv siis § 33 esialgne tekst. Redaktsioonitoimkonna liikmed soostusid oma esialgse alternatiivi asendamisega härra Ermi ja teiste poolt väljapakutud tekstiga juhul, kui välja jääks teine lause. Praegu esitatud teise lause sõnastust redaktsioonitoimkond loomulikult arutada ei jõudnud ja tundub, et käigu pealt kogu selle sätte õiguslik analüüs ei ole võimalik. Kui juhataja nõustub, oleks mul ettepanek teha väljapakutud võimalusele juriidiline ekspertiis, küsida nõu ekspertidelt ja tulla siis teie ette juba koos ekspertide arvamuse ja lõpliku tekstiga.

Juhataja: Ma palun, et härrad Jürgenson ja Rätsep ütleksid veel lühidalt välja oma mõtted, sest võib-olla on neist kasu, kui eksperdid aitavad § 33 redigeerida. Härra Jürgenson, palun!

K. Jürgenson: Olles ka selle alternatiivi väljapakujate hulgas, oleksin isiklikult täiesti nõus teise lause väljajätmisega. Ja sellest lähtudes tahaksin härra Vahtrele natuke oponeerida. Toimkonna poolt välja pakutud tekstis on just viidatud sellele, mis sisaldub mõttes meie pakutud alternatiivist teine lause välja jätta. See tähendab, et karistatav on seaduserikkumine, nii nagu see siin algses tekstis ka kirjas on. Ma arvan samuti, et seaduserikkumine on

karistatav a priori, ja meie alternatiivis ongi aktsent pandud sellele, et karistatav on kahju tekitamine loodusele, mitte otseselt seaduse rikkumine iseenesest. Aitäh!

Juhataja: Me leppisime algselt kokku, et sellele küsimusele tehakse juriidiline ekspertiis, aga mulle tundub, et meil on ka saalis piisavalt eksperte. Võimalik, et pärast polegi vaja seda juriidilist ekspertiisi teha. Härra Rätsep!

J. Rätsep: Austatud kolleegid! Ma ei saa küll eksperdina esineda, aga ma vaidlustaksin selle formulatsiooni. Loodust kaitsvaid seadusi rikkuv tegu on karistatav, sest loodust kaitsva seaduse rikkumine leiab väga paljudel juhtudel aset ka tegevusetuse vormis. Just nimelt selles, et kas või lekkivaid seadmeid ei korrastata. Niisuguse formulatsiooniga võib tekkida segadusi. Ma arvan, et ekspertidel ei tasuks selle asja kallal vaeva näha. Seaduserikkumine on ise ammendav.

Juhataja: Aitäh! Härra Fjuk!

I. Fjuk: Austatud juhataja! Austatud ettekandja! Mul oleks küsimus ettekandjale ühe tõlgenduse suhtes, mille härra Erm esitas. Kui ta käsitles isikut ja organisatsiooni, siis ta ütles nimelt, et kui me ütleme „isik“, siis see tähendab nii üksikisikut kui ka juriidilist isikut, ja kui me ütleme „organisatsioon“, siis see tähendab nii organisatsiooni kui ka riiki kui organisatsiooni. Kas redaktsioonikomisjon seda aktsepteerides pidas silmas, et kui me kirjutame põhiseadusse sisse „organisatsioon“, siis see võib tähendada ka riiki?

L. Hänni: Redaktsioonitoimkond kahjuks ei jõudnud väga põhjalikult süveneda kõigisse sätete juriidilistesse külgedesse. See on muidugi antud juhul väga laiendav tõlgendus, aga see on võimalik, sest et riik on ka juriidiline isik, üks nendest. Nii et see säte vajab tõepoolest juriidilist ekspertiisi. Selleks aga, et me jõuaksime praegu valikuni – kui ettepaneku autorid härrad Erm, Jürgenson ja Arjukese ja Kool nõustuvad teise lause väljajätmisega, siis redaktsioonitoimkond ei ole vastu, et selles küsimuses täna hääletus läbi viia.

Juhataja: Härra Erm, härra Jürgenson, härra Arjukese, härra Kool, mis me teeme? Paneme hääletusele. Palun, proua Hänni, veel kord öelda, millised on need variandid, mille kohta me hääletamise teel otsuse teeme!

L. Hänni: § 33. Alternatiivid on antud juhul see tekst, mis on kätte jagatud eelnõus, ja härra Ermi ning teiste poolt väljapakutud tekst, kus on arvesse võetud redaktsioonitoimkonna ettepanekut. Ma loen selle teile veel kord ette: „Igaühel on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale.“

Juhataja: Tänan! Aitäh, proua Hänni! Kohaloleku kontroll, palun! Meid on 35. Konkureerivalt läheb hääletamisele kaks varianti. Esimene on § 33 põhitekst. Kes on selle poolt, et sõnastada § 33 nii, nagu on põhitekstis: „Riik kaitseb loodust ja tervislikku elukeskkonda. Igal üksikisikul ja organisatsioonil on kohustus hüvitada kahju, mida ta on põhjustanud keskkonnakaitse seaduste rikkumisega?“ Hääletame. Esimene variant sai 9 häält. Teise variandina läheb konkureerivalt hääletamisele härra Ants Ermi ja teiste apellatsiooni käigus esitatud tekst, mille ma loen teile ette: „Igaühel on õigus tervise kaitsele ning tervislikule töö- ja elukeskkonnale. Igal isikul ja organisatsioonil on kohustus hüvitada elu- ja looduskeskkonnale tekitatud kahju.“ Kes on selle poolt, et sõnastada § 33, nagu on ettepaneku teinud härra Ants Erm ja teised? Palun hääletame! 27 häält. Konkureerival

hääletamisel on assamblee eelistanud § 33 teksti, mille on esitanud härra Ants Erm ja teised apellatsioonid korras. Proua Hänni, jätkame!

/II toimkonna 29.11.1991 koosoleku protokollist: § 37 II lause: keskkonnakaitse seaduse rikkumisega tekitatud.

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Te ei leia praegusest eelnõust § 5, mis sisaldas mõtte, et maa ja kõik Eesti Vabariigi territooriumil asuvad loodusvarad on Eesti rahvuslik rikkus. Seadus tagab tervisliku elukeskkonna kaitse ja loodusvarade säästliku kasutamise. Selle sätte teise poole mõte tervisliku elukeskkonna kaitsest on nüüd üle kantud II peatükki. Meil tekkis raskusi, et lahti mõtestada sätte esimese poole juriidiline toime, kuigi redaktsioonitoimkond analüüsis üsna põhjalikult härra Sirendi ettepanekut, mis pikendab nende väärtuste loetelu, mida me loeme Eesti rahvuslikuks rikkuseks. Leidsime, et siiski ei ole praegu pakutud lahendus juriidilise normi mõttes korrektne. Me ei leidnud muud võimalust kui proovida seda teed, et praegu see säte välja jätta. Meie põhiseaduse eelnõu kaotab selle tõttu palju. Või kui see uuesti sisse kirjutada, siis igal juhul juba kujul, mis on juriidiliselt täpsem ja mille mõte on selgem, kui see praegu on.

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Paragrahv 37 on olnud samuti arutelul mitmel assamblee istungil. See on murelapseks siia maani, sest selle paragrahvi kohta on ka praeguseks laekunud ettepanekuid. Näiteks laekus meile härra Vooglaiu analüüs, kus oli üsna kriitiliselt hinnatud olemasolevat formuleeringut, aga ei olnud oma ettepanekut, kuidas siis oleks täpsem sõnastada mõte, mis puudutab just töö- ja elukeskkonna kaitset ja inimese õigust tervislikule elukeskkonnale. Meile laekus härra Raigi ettepanek sõnastada see paragrahv ümber, kuid redaktsioonitoimkond leidis, et pakutav alternatiiv ei ole samuti täiuslik ja ühe ebatäiusliku formuleeringu asendamine teise ebatäiuslikuga ei ole põhjendatud.

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist:

A. Sirendi :Lugupeetud ettekandja! Mul on § 5 kohta niisugune küsimus. Kui te oleksite peale teaduslike katsete mõelnud psühholoogilistele ja füsioloogilistele katsetele, mida meie maal ja mujal on inimestega tehtud ilma nende nõusolekuta, kas te oleksite siis olnud nõus jätma sisse sõnad "ja muudele katsetele"? Täna!

L. Hänni: Ma arvan, et kui kohtus tuleb vastav põhiseaduse sätte kohaldamisele, siis võib kohtunikul ilmselt tekkida tõlgendamisel samasuguseid raskusi, nagu oli redaktsioonitoimkonnal. Mis puutub meiega tehtud sotsiaalsetesse eksperimentidesse, siis nende vastu aitab ehk kõige rohkem see, kui me suudame luua ühe demokraatliku riigi põhiseaduse. Aga siin ei ole meie seisukoht sugugi nii väga kategooriline, meil ei jätkunud lihtsalt aega kogu küsimust põhjalikult ja igast kandist kaaluda.

I. Raig: Kas ma tohiksin saada veel kord selgitust, miks jäi endise redaktsiooni § 5 välja? See on teatavasti ainuke paragrahv, mis sisaldab mõistet "maa". Teine küsimus kohe selle juurde: kas redaktsioonitoimkond ei ole võtnud endale liialt suuri volitusi, jättes välja terve paragrahvi, mis oli eelnevalt sees ja mille kohta keegi ju ei teinud ettepanekut see välja jätta? Ettepanek oli seda kohendada. Kuidas üldse assamblee peaks käituma, kui avastatakse veel selliseid parandusi, millega redaktsioonitoimkond on juba sisse hääletatu välja jätnud? Täna!

L. Hänni: Paragrahv 5 on tõepoolest välja jäetud. Ma püüan koos teiega veel kord analüüsida seda paragrahvi nii, nagu see oli eelmises eelnõus. Esimeses lõikes oli, et maa ja kõik Eesti Vabariigi territooriumil asuvad loodusvarad on Eesti rahvuslik rikkus. Püüdkem lahti mõtestada sisulist mõistet "Eesti rahvuslik rikkus". Kas see tähendab seda, et see rahvuslik rikkus on seotud Eesti riigiga? Kas see tähendab seda, et riigil on antud juhul mingi eriline roll, või tähendab see, et need väärtused on otseselt seotud eesti rahvusega? Kuidas sel juhul seletada rahvusvahelisele üldsusele, et me loome siin mingi rahvusliku prioriteedi maa ja loodusvarade kasutamisel? Ma lihtsalt loetlen praegu mälu järgi neid argumente, mida me redaktsioonitoimkonnas arutasime. Kui see säte tuleb hiljem kohaldamisele kas seadusandluses või riigivõimu teostamisel, ei ole päris selge, millised mehhanismid selle alusel rakenduvad. Me arvestasime ka härra Sirendi parandust, mis väidab, et mitte ainult maa ja loodusvarad ei ole Eesti rahvuslik rikkus, vaid siia kuuluvad ka vaimuvara, kultuurifond, Eesti ajaloopärand, lõppude lõpuks ka rahvas, kes siin elab. Nii et kas see rahvusliku rikkuse loetelu saab üldse olla täielik? Nüüd § 5 lõikest 2: "Seadus tagab tervisliku elukeskkonna kaitse." See sai sõna-sõnalt üle viidud inimõiguste peatükki. See, et seadus tagab loodusvarade säästliku kasutamise, on mõte, mida ma igati toetan, aga see formuleering lihtsalt ei haaku üldsätete ülejäänud teksti stiiliga. Nii et redaktsioonitoimkond ei olnud mitte vastu, vaid selle vastu, et me jätaksime eelnõusse sätte, mis ei ole juriidiliselt korrektne ja mis lahtimõtestamisel võib tekitada probleeme. Kui assamblee arvab, et see mõte on ikkagi vaja sisse lülitada, siis tuleb sõnastusega veel tublisti vaeva näha.

L. Hänni: Paragrahvi 5 kohta on esimese toimkonna apellatsioon, et see uuesti sisse lülitada. Seda toetab ka Ivar Raig ning Ott Kool on samuti selle kaitseks sõna võtnud.

L. Hänni: Paragrahvi 5 kohta oli esimese toimkonna ja härra Ivar Raigi ettepanek taastada paragrahv nii, nagu see oli, kusjuures esimene toimkond oli nõus, et on võimalik teha seal redaktsioonilisi parandusi. Me oleme selle paragrahvi üle juba palju mõtteid vahetanud. Ma arvan, et me võime hääletada.

Juhataja: Palun, proua Hänni, võib-olla siiski loete ette selle paragrahvi, mida tahetakse siia teksti ennistada!

L. Hänni: Paragrahv 5 oli sõnastatud järgmiselt: "Maa ja kõik Eesti Vabariigi territooriumil asuvad loodusvarad on Eesti rahvuslik rikkus. Seadus tagab tervisliku elukeskkonna kaitse ja loodusvarade säästliku kasutamise." Redaktsioonitoimkond leidis, et see ei ole piisavalt korrektselt formuleeritud ja ei ole kooskõlas üldsätete üldise stiiliga.

Juhataja: Tänan! Härra Ivar Raig, palun!

I. Raig: Tänan! Ma esitasin lisaks apellatsioonile veel uue redaktsiooni §-le 5. Võib-olla on siinkohal mõttekas ka see ette lugeda.

L. Hänni: Jah, redaktsioonitoimkond sai härra Ivar Raigi uue redaktsiooni, aga kahjuks me ei pidanud võimalikuks hakata assamblee ette tooma teksti, mida keegi ei ole enne näinud. Juhataja: Härra Raig! Kas võiks olla mõistlik, et me seda küsimust arutame ja hääletame järgmisel nädalal? Ma saan aru, et see tekst jõudis redaktsioonitoimkonnani liiga hilja, et seda tõsiselt kaaluda.

I. Raig: Ma olen põhimõtteliselt nõus, kuid siiski on vaja viia läbi hääletus paragrahvi tagasitoomise suhtes. Tänan!

Juhataja: Paragrahvi me ei saa tagasi tuua. Me toome tagasi ühe kindla teksti. Proua Hänni, mis me teeme?

L. Hänni: Ma arvan, et me võiksime täna hääletada, siis on selge, kas see paragrahv vajab veel edasist tööd redaktsioonitoimkonnas, kas assamblee iga hinna eest tahab seda mõtet sisse lülitada. Sel juhul tuleb lihtsalt tööd jätkata.

Juhataja: Tänan! Käsi oli püsti veel härra Käbinil. Palun!

T. Käbin: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud redaktsioonitoimkonna esimees! Kui me täna hääletame, siis on tingimata vaja ette lugeda härra Ivar Raigi esitatud uus sõnastus. See ei erine küll põhimõtteliselt, aga vahe on selline, et see võib häälte tasakaalu muuta. Tähendab, hääletamise tulemus võib olla täiesti erinev, kas me hääletame praegu kohe või siis, kui assamblee liikmed teavad, millises sõnastuses härra Raig seda paragrahvi pakub. Tänan!

L. Hänni: Jah, selle palve ma võin kindlasti rahuldada ja teile teksti ette lugeda: "Eesti Vabariigi piires asuv maa, teised loodusvarad ja ressursid on Eesti rahvuslik rikkus. Nende kaitse, kasutamise ja võõrandamise kord sätestatakse seadusega."

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Panen hääletamisele ettepaneku, mille sisu on taastada üldsätetes paragrahv, mille redaktsioonitoimkond välja jättis. See oleks § 5 ja kõlaks nüüd pisut teises sõnastuses kui varem. Ma loen veel kord härra Raigi ettepaneku ette: "Eesti Vabariigi piires asuv maa, teised loodusvarad ja ressursid on Eesti rahvuslik rikkus. Nende kaitse, kasutamise ja võõrandamise kord sätestatakse seadusega." Kes on selle poolt, et üldsätetes oleks paragrahv järgmise tekstiga: "Eesti Vabariigi piires asuv maa, teised loodusvarad ja ressursid on Eesti rahvuslik rikkus. Nende kaitse, kasutamise ja võõrandamise kord sätestatakse seadusega"? Hääletame. 21 poolthäälega ja 12 vastuhäälega otsustas assamblee taastada üldsätetes paragrahvi, mille teksti ma lugesin teile ette ja mille esitas härra Raig.

L. Hänni: Kaido Kamalt on laekunud apellatsioon § paragrahvi 37 osas: jätta välja sõnad "asutused ja ettevõtted". See jääb menetlusse ja vajab ekspertiisi.

/PA 06.12.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Paragrahvis 37 on tehtud täpsustus ja see on sisse viidud nende mitmete parandusettepanekute mõjul, mis selle sätte kohta meile laekusid. Täpsustus seisneb selles, et igal isikul on kohustus hüvitada elu-ja looduskeskkonnale seadusevastase tegevusega tekitatud kahju. Lisandunud on täpsustav kategooria "seadusevastane".

Kehtiv põhiseadus: § 54. Eesti kodaniku kohus on olla ustav põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust.

Kui muid vahendeid ei leidu, on igal Eesti kodanikul õigus osutada põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikku vastupanu.

1938. a põhiseadus: § 8. Iga kodaniku ülimaks kohuseks on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale. Kuulumusest riiklikku ühiskonda tulenevad kodaniku seaduslikud kohused ja koormatised. Samast kuulumusest võrsuvad kodaniku seaduslikud õigused ja vabadused.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 9. Iga kodaniku ülim kohus on olla ustav Eesti riigile, tema põhiseaduslikule korrale ning kaitsta tema ühtsust ja territoriaalset terviklikkust.

J. Raidla eelnõu: § 9. Iga kodaniku ülim kohus on olla ustav Eesti riigile ja tema põhiseaduslikule korrale.

J. Adamsi eelnõu: § 28. Eesti kodaniku ülim kohus on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 28. Eesti kodaniku /.../ kohus on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 11. Eesti kodaniku ülim kohus on olla ustav Eesti riigile ja tema põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti riigi iseseisvust.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 31 (§ 31). Eesti kodaniku ülim kohus on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust. Igati on kohustatud austama eestlaste ja teiste Eestis elavate rahvusrühmade ning etniliste gruppide tavasid ja kombeid ning nende rahvuslikku väärikust.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 34. Eesti kodaniku kohus on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust. Keegi ei tohi halvustada eestlaste ja teiste Eesti elavate rahvuste tavasid ja kombeid ega alandada nende rahvuslikku väärikust.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 38. Eesti kodaniku kohus on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 38. Eesti kodaniku kohus on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust. Omaalgatuslik vastupanu põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele on iga Eesti kodaniku õigus.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 38. Eesti kodaniku kohus on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust. Omaalgatuslik vastupanu põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele on iga Eesti kodaniku õigus.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 37. Eesti kodaniku kohus on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust. Omaalgatuslik vastupanu põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele on iga Eesti kodaniku õigus.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 54. Eesti kodaniku kohus on olla ustav Eesti põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti vabadust. Igal Eesti kodanikul on õigus osutada vastupanu Eesti põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele, kui ükski muu abinõu ei ole võimalik.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 54. Eesti kodaniku kohus on olla ustav põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust. Igal Eesti kodanikul on õigus osutada põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikku vastupanu, kui ükski muu abinõu ei ole võimalik

/ PA 25.10.1991 istungi stenogrammist:

Ü. Aaskivi: Lugupeetud härra Vahtre! Minu küsimus pole võib-olla korrektne, sest ma ei puuduta selle küsimusega neid alternatiive, mis hääletamisele tulevad. Küll aga on see

küsimus, et ma ei ole veel aru saanud selle peatüki puhul, millal räägitakse inimestest, millal kodanikest. Mulle tundub, et siin ei ole täielikult põhjendatud süsteem. Kas teie toimikond on seda arutanud sellest aspektist või võiksin ma nüüd teha teile sellise ettepaneku? Aitäh!

L. Vahtre: On arutatud küll. Adamsi eelnõus oli see vahe väga selgelt näha. Kõneldi üldistest õigustest, s. o. kõikide inimeste õigustest siin Eestis, ja seejärel, alates §-st 28, kodanikest eraldi. Just sellises järjekorras. Toimikond arutas ka ettepanekut tõsta kitsamalt kodanikke puudutavad paragrahvid ettepoole, aga hääletati läbi ja leiti, et las jääb nii nagu Adamsi projektis. Aga nüüd sellest seoses parandustega, mis on tehtud üksikutesse paragrahvidesse. Näiteks §-s 23, kus on juttu vähemusrahvaste õigustest, on vaja teataval määral ühtlustada. Ka §-s 18 on juttu kodanike õigustest. Aga ma ei pea seda väga traagiliseks. Neid kahte lehte suruda ei ole ka tingimata vajalik. Meil on pool peatükki üldistest ja pool peatükki ainult kodanike õigustest. Neil on üks teine sisemine loogika ka.

/II toimikonnale S. Sovetnikovi poolt esitatud ettepanek 15.11.1991 eelnõusse (06.11.1991 koondtabelis): Igaüks on kohustatud austama eestlaste ja teiste Eestis elavate rahvusrühmade ning etniliste gruppide tavasid ja kombeid ning nende rahvuslikku väärikust.

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Paragrahvis 34 seisis enne: "Igaüks on kohustatud austama eestlaste ja teiste Eestis elavate rahvuste tavasid ja kombeid ega või alandada nende rahvuslikku väärikust." Me leidsime, et riik ei saa kohustada. See, et keegi ei tohi halvustada, peab tulema sisemise nõudena.

/PA 23.11.1991 istungi stenogrammist: E. Tarto: Tere hommikust, lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Ma tahan kõigepealt toetada kahte eelkõnelejat, nimelt härrasid, kes toetavad keskkonnakaitseprobleemide sissevõtmist. Mul on üks niisugune konstruktiivne ettepanek alustada selle keskkonnakaitsega ja assamblee liikme Enn Tarto tervise kaitsega meie saalist. Nimelt, kui uks on taga lahti, siis on pidev tuuletõmbus, sellepärast ma palun, et juhatus või keegi tehnilistest töötajatest avaks külguksed, koormus langeks, sest ma lihtsalt ei suuda ust kogu aeg sulgeda. Härra Leissoni ettepanekuga kohad vahetada ma ka nõus ei ole, sest mul ei ole üldse kombeks kohta vahetada. Aitäh! Teiseks. Ma toetan härra Adamsi ja härra Salumi mõtet, et me peaksime käsitlema ka põhiseaduse rakendamist. Olen sellega päri. Kolmas põhjus, miks ma tahtsin sõna võtta, on §-d 34 ja 49. Meie toimikond tegi apellatsiooni, mis on antud ka redaktsioonitoimikonna juhatusel. See apellatsioon on järgmine: § 34 lõikesse 2 lisada, et Eesti Vabariigi iseseisvuse kaitsmine ja põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on iga Eesti kodaniku põhiseaduslik õigus. Juhul kui see vastu võetakse, siis jääks ära § 49, mille sisu praeguses eelnõus on, et põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on rahva põhiseaduslik õigus. Rahva põhiseadusliku õigusena on seda väga raske realiseerida, sest me teame, et kui maa on näiteks okupeeritud, siis on väga raske teostada rahva tahet. Tähendab, minevikus olid need, kes küüditasid, üks osa rahvast ja need, keda küüditati, olid samuti osa rahvast. Aga juhul kui meie toimikonna ettepanek võetakse vastu, siis oleks loomulik, et § 49 jääb ära, sest tõesti, kuidas on seda võimalik realiseerida? Aitäh!

[...]

H. Runnel: Minu lühike ettepanek on, et sellest projektist, mis meil praegu käes on, § 34 lõige 2 välja hääletada, kuna see mõte, see hoiak ja see vaim, mis selles lõigus on ebatäpselt öeldud, on täpsemalt sõnastatud juba §-des 9 ja 15.

Juhataja: Tänan! Härra Rebas!

H. Rebas: Toetan härra Runneli ettepanekut, aga jääksin siiski oma ettepaneku esimese osa juurde, mis läks sellele välja, et §-st 19 teha kaks paragrahvi ja tuua lause „Riiklikku tsensuuri Eestis ei ole“ omaette paragrahvi. Toonitan, et see on erakordselt tähtis. Ma viitaksin ka rahvusvahelisele traditsioonile ja eriti Rootsile, kus juba aastast 1766 on sarnane seadussäte. Ma arvan, et tuleks siiski hääletada, kas võtta see eraldi paragrahvina või mitte.

[...]

Juhataja: [...] Teine küsimus, mille juhatus paneb hääletamisele, puudutab § 34. Vaatavalt härra Runneli ettepanekule paneb juhatus hääletamisele järgmise küsimuse: kes on selle poolt, et §-st 34 lõige 2 välja jätta? Hääletame! Poolt 24, vastu 3. Assamblee on avaldanud arvamust, et §-st 34 tuleb lõige 2 välja jätta.

/PA 29.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Paragrahvi 38 kohta oli laekunud viienda toimkonna ettepanek täiendada seda paragrahvi järgmise mõttega: "Eesti Vabariigi iseseisvuse kaitsmine ja põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on Eesti iga kodaniku põhiseaduslik õigus." Arutelu selle mõtte viimiseks põhiseaduse eelnõusse algas eelmisel istungil. Me ei jõudnud ühesele lahendusele, sest siin haakuvad omavahel õiguste peatüki ja peatüki "Rahvas" viimane paragrahv, kus see on formuleeritud rahva õigusena. Redaktsioonitoimkond, kaaludes poolt- ja vastuargumente, leidis siiski, et õigem oleks nimetatud mõte jätta rahvast käsitlevasse peatükki. Seetõttu ei ole ka viienda toimkonna ettepanekut II peatükis arvestatud. Paragrahv 40. Vabandust, enne veel §-st 38. Unustasin teie tähelepanu juhtida ühele otsustusele, mis on tehtud selles paragrahvis. Nimelt on täiendatud nende loetelu, kellel on kohustus hüvitada elu- ja looduskeskkonnale tekitatud kahju. Sellesse loetelusse on lisatud asutused ja ettevõtted.

L. Hänni: On laekunud ettepanek viiendalt toimkonnalt, mis on kantud ka tabelisse ja puudutab § 38. Ettepanek on lisada lõige 2, kus oleks öeldud, et Eesti Vabariigi iseseisvuse kaitsmine ja põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on iga kodaniku õigus. Toimkond ei toetanud seda ettepanekut, kuigi oli ka eriarvamusi. Seetõttu tuleb küsimus otsustamisele täiskogul.

L. Hänni: Paragrahvi 38 kohta oli viiendal toimkonnal ettepanek lisada uus lõige: "Eesti Vabariigi iseseisvuse kaitsmine ja põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on iga Eesti kodaniku õigus." Selle vastuvõtmise korral tuleb jätta välja § 52. Siin oli redaktsioonitoimkonna eelistus jätta mõte, mis väljendab meie suhet omaalgatuslikku vastuhakku, kui ohus on Eesti põhiseaduslik kord ja riiklik iseseisvus, rahva suveräänseks õiguseks ja jätta see § 52. Nii et me ei toetanud praegu selle sätte lisamist II peatükki.

Juhataja: Tänan! Härra Tarto, palun!

E. Tarto: Lugupeetud juhataja! Kallid kolleegid! Selle mõtte sisseviimise eest on palju võideldud ja seda mitmeti selgitatud. Mul on hea meel, et tahetakse seda mõtet sisse jätta.

Kuid § 52 kohta ma ütlen, et sellisel juhul on see puhtdeklaratiivne, rahval kui sellisel on seda väga raske teostada. Nagu ma olen siin juba rääkinud, me teame minevikust, kuidas rahva nimel kõiksugu asju tehti. Me mäletame hästi, et represseerimise läbiviijaks oli üks osa rahvast ja represseerimise ohvriks langes teine osa rahvast. Minu meelest on siin küsimus täiesti põhimõtteline: kas me läheme seda teed, et Eesti Vabariigi kodanik kaitseb Eesti iseseisvust ja temal on selleks õigus, juhul kui tekib mingisugune olukord, kas okupatsioon või mingisugune ootamatu sisemine segadus, et igal kodanikul on see n.-ö. põhiseaduslik õigus, see on põhiseaduses määratletud. Siin me anname ka hinnangu möödunule ja planeerime Eesti vaimu tulevikuks. Ühel juhul me anname hinnangu, kuidas me suhtume sellesse, et me ilma käsuta võitleme Eesti iseseisvuse eest, sellele, kas dissidendid olid siis kurjategijad või ei olnud, kas need, kes kogunesid lauluväljakule, olid huligaanid või ei olnud. Samuti me sätestame seda korda tuleviku jaoks, et kui mõni Tsedenbal hakkab siin diktatuuri kehtestama ja ohvreid nõudma küll sadade ja tuhandete kaupa või kui me oleme okupeeritud ja n.-ö. ülaltpoolt organiseeritud vastupanu on võimatu, kas siis kodanikul on üldse võimalus ise koos teistega kuidagi sellele vastu hakata. Aitäh!

Juhataja: Härra Tarto! Kas on võimalik veel kord ette lugeda see vajalik täiendus § 38 tekstile või tuleb teie esinemisest nii aru saada, et tekst tuleks lisada mõnele teisele paragrahvile?

E. Tarto: Siin on jutt § 38 lõikest 2. Tuleks lisada selline redaktsioon: "Eesti Vabariigi iseseisvuse kaitsmine ja põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on iga Eesti kodaniku õigus." Siin on lihtsalt "põhiseaduslik" ära jäetud. See on ka loomulik, sest kui see on põhiseaduses sees, siis on see niikuinii põhiseaduslik õigus. Aitäh!

Juhataja: Tänan! Proua Hänni! Kas me saame hakata hääletama või on vaja midagi veel lisada?

L. Hänni: Me saame ilmselt hakata hääletama, ainult ma juhin tähelepanu, et redaktsioonitoimkonnal on see mõte peatüki "Rahvas" §-s 52. Kui me selle siia sisse hääletame, siis on meil vaja uuesti langetada otsus § 52 kohta. Härra Tartol oli ettepanek vastuvõtmise korral jätta § 52 välja, aga ilmselt seda sellisel kujul hääletada ei saa.

Juhataja: Tänan! Härra Salum!

V. Salum: Kuna see § 52 on esimese toimkonna looming, siis ma tahan natuke veel täiendada proua Hänni põhjendusi. Kõik, mida Tarto enne ütles, on õige, ja kui see § 52 jääb sisse, siis sellega on kogu vabadusvõitlus ja metsavendlus õiguslik tegevus. Sellega on hinnang rahva õiguste kohta antud, need ei ole mässajad ega bandiidid. Võimu võib haarata ka mõni Eesti Vabariigi kodanik ja oma maitse järgi kujundada uut Eesti Vabariiki. Kõik need asjad peaksid olema sees rahva õiguste osas, mitte kodanikuõiguste osas.

L. Mäll: Lugupeetud juhataja! Head kolleegid! Ma pooldan, et § 38 ja § 52 jääksid eraldi sisse. See tähendab seda, et üks ja sama põhimõte oleks sõnastatud kahes eri kohas. See on tõepoolest väga tähtis põhimõte, mis meie konstitutsioonis peab sees olema. Ma toonitan seisukohta, et rahval on õigus kukutada valitsejat, kes püüab riigikorda muuta. Sellel põhimõttel on väga suured ajaloolised traditsioonid. Näiteks juba Vana-Indias ja Vana-Hiinas oli seadustatud, et rahval on õigus kukutada valitsejat, kes astub kehtiva riigikorra vastu. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Me asume hääletama. Kes on selle poolt, et § 38 lisada järgmine tekst: "Eesti Vabariigi iseseisvuse kaitsmine ja põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on Eesti iga kodaniku põhiseaduslik õigus"? Kes on selle poolt? Poolt 15, vastu 10. Assamblee on otsustanud, et § 38 on vaja täiendada tekstiga, mille pani ette viies toimkond.

/I. Rebase kommentaarid 13.12.1991 redaktsiooni kohta: § 37 lg 2 oleks parem sõnastada nii: „Igal Eesti kodanikul on õigus tõkestada põhiseadusliku riigikorra vägivaldset muutmist“.

/II toimkonna 10.01.1992 koosoleku protokollist: § 37 Saksa juristide ettepanek. A. Kaalep: Võiks panna...olla ustav Eesti riigi põhiseaduslikule korrale.

J.-K. Talve:...kaitsta Eesti iseseisvust...võiks ära jätta.

Otsustati: vastavalt Saksa juristide ettepanekule muuta § 37. § 37 Eesti kodanike kohus on olla ustav Eesti põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust.

J.-K. Talve: Teen ettepaneku teine lõik ära jätta.

Otsustati: Teine lõik ära jätta.

[...]

Juhataja: [...] Viiendalt toimkonnalt on apellatsioon redaktsioonitoimkonnale ja samuti teisele ja esimesele toimkonnale. Loen selle ette. § 34 lõike 2 vahele: „Eesti Vabariigi iseseisvuse kaitsmine ja põhiseadusliku riigikorra muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on Eesti iga kodaniku põhiseaduslik õigus.“ Sellise paranduse sissevõtmise korral jääks ära § 49. Esitlesin teile viienda toimkonna apellatsiooni. Proua Hänni, palun!

L. Hänni: Lugupeetud juhataja! Kallid kolleegid! Selle sätte osas palub redaktsioonitoimkond mõtlemisaega. Aitäh!

V. Saatpalu: Ma toetan ka seda redaktsioonitoimkonna seisukohta. Meil oli senini väga hea komme, et me suuliselt esitatud asju ei käsitle. Kas põhimõtteliselt on tehniliselt väga raske ka edaspidi siiski niiviisi tööd teha, et apellatsioonid oleksid kõikide assambleeliikmete laudadel? Pikkade tekstide puhul võime tõsiselt vääratada. Tänan!

Juhataja: Etteheide on täiesti põhjendatud, kuid ma toon esile ka põhjuse, miks asjad on nii, nagu nad on. Härra Tarto on viienda toimkonna nimel esitanud apellatsiooni 22. novembril. Palun, mida me teeme §-ga 34? Kas me asume seda arutama või mitte? Proua Hänni tegi ettepaneku seda täna mitte arutada. Kas härra Tarto on sellise lahendusega nõus?

E. Tarto: Ma arvan, et seda saaks täna arutada, kui assamblee liikmed seda soovivad. Ainukene takistus selle arutamisel oleks, et liiga vähe on assamblee liikmeid kohal nii tähtsa otsuse arutamiseks. Kuid me oleme ka siin varem arutanud apellatsioone, mille kohta ei ole kirjalikku teksti. Ja meie tekst esitati eile enne kella 17, nii nagu oli kokku lepitud. Aitäh!

V. Saatpalu: Minu sõnavõtt oli suunatud tulevikku, mitte minevikku. Ja sellepärast ma palun, et keegi ei tunneks ennast puudutatud olevat. Tänan!

H. Rebas: Antud ettepanek ei ole väga keeruline ja need tekstid on meil peaaegu ees. Jutt on §-dest 34 ja 49, ja põhiliselt on küsimus selles, et §-le 34, mis on jäänud ühelõiguliseks, liidetakse § 49, aga natukene teises sõnastuses. Ja see uus sõnastus on, kui ma nüüd täpselt

mäletan: „Eesti Vabariigi iseseisvuse kaitsmine ja põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on Eesti iga kodaniku põhiseaduslik õigus.“ Selles oligi küsimus. Aitäh!

H. Runnel: Austatud kolleegid! Meie toimkond ja mina isiklikult oleme selle § 49 sisu sünniga seotud. Omalt poolt soovitaksin soojalt minna kaasa selle ettepanekuga, mida tegi Hain Rebas, sest minu meelest on see otstarbekas.

J. Rätsep: Sümpaatiat nende ettepanekute suhtes ei takista mul siiski teatavaid kahtlusi esitamast. Ja minu arvates § 49 tekst sisaldab teatavaid omakohtu elemente. Kas me mitte ei peaks kuigivõrd kartma seda ohtu?

Juhataja: Tänan! Meil on mitmeid ettepanekuid. Kas on võimalik hääletamise teel olukorda lahendada või mitte? Kes protestib, kui juhatus paneb ettepaneku hääletamisele? Härra Fjuk, palun!

I. Fjuk: Lugupeetud juhataja! Ma oleksin nõus Liia Hänniga, et seda peaks uuesti arutama. Tegelikult üks ja sama asi, esitatuna ühes või teises peatükis, kõlab erinevalt. Kui me käsitleme seda peatükis „Rahvas“, siis on tema jõud ja tähendus hoopis teine, kui me käsitleme seda peatükis „Kodanike õigused ja kohustused“.

Juhataja: Juhatus otsustas, et härra Tarto apellatsioon läheb tagasi redaktsioonitoimkonnale.

/PA 14.02.1992 istungi stenogrammist (Tarto): Lugupeetud juhataja! Lugupeetud proua Hänni! Omal ajal oli siin mitu korda juttu sellest, kas Eesti Vabariigi kodanikul on õigus kaitsta Eesti Vabariiki ja koonduda kaitse eesmärgil vastavatesse organisatsioonidesse. Ma mäletan täiesti selgesti, et pärast mitmekordset vaidlust sai see küsimus läbi hääletatud ja see õigus jäi sisse kui kodanikuõigus. Nüüd ma näen, et seda õigust enam ei ole ja ma ei leia ka kuskilt protokollidest, et see oleks maha hääletatud. Kuidas saab niimoodi olla, et üht asja, mida on mitu korda arutatud ja mis on sisse hääletatud, ei ole enam? Eesti Vabariigi kodanikul ei ole enam õigust omaalgatuslikult kaitsta Eesti Vabariiki./

L. Hänni: Minu teada on see säte põhiseaduses säilinud, see on § 54 lõikes 2. Ta on meie keeleekspertide näpunäitel läbi teinud teatud redaktsioonilise muutuse ja kõlab nüüd nii: "Kui muid vahendeid ei leidu, on igal Eesti kodanikul õigus osutada põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikku vastupanu."

Kehtiv põhiseadus: § 55. Eestis viibivad teiste riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda.

J. Raidla eelnõu: § 50. Eestis viibivad välisriigi kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud austama Eesti Vabariigi põhiseaduslikku korda ja täitma Eesti seadusi. Põhiseaduse §-d 10, 12-22, 26, 27, 31, 35, 36, 39, 41 lg 2, 43 ja 45-48 laienevad võrdselt nii Eesti kodanikele kui välisriigi kodanikele ja kodakondsuseta isikutele. Kui seadus ei näe ette teisiti, siis laienevad välisriigi kodanikele ja kodakondsuseta isikutele võrdselt Eestj kodanikega ka Põhiseaduse §-d 23, 24, 28-30, 32-34, 37, 38, 40, 41 lg 1,3,4, ja 5, 44 ja 47. Lähemalt määrab välisriigi kodanike ja kodakondsuseta isikute õigusliku seisundi seadus.

J. Adamsi eelnõu: § 32. Eestis viibivad välisriigi kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud austama Eesti põhiseaduslikku korda ja täitma Eesti seadusi.

II toimkonna 19.10.1991 redaktsioon § 32. Eestis viibivad välisriigi kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda ja täitma Eesti seadusi.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 12. Eestis viibivad välisriikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud austama Eesti Vabariigi põhiseaduslikku korda ja täitma Eesti seadusi.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 35 (§ 35). Eestis viibivad välisriigi kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud austama Eesti põhiseaduslikku korda ja täitma Eesti seadusi.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 38. Eestis viibivad välisriigi kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda ja täitma Eesti seadusi.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 42. Eestis viibivad välisriigi kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda ja täitma Eesti seadusi.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 42. Eestis viibivad teiste riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda ja täitma Eesti seadusi.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 41. Eestis viibivad teiste riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda ja täitma Eesti seadusi.

PA 26.01.1992 eelnõu: § 55. Eestis viibivad teiste riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda.

PA 06.02.1992 eelnõu: § 55. Eestis viibivad teiste riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda.

/PA 06.12.1991 istungi stenogrammist: (L. Hänni ettekanne): Välja on jäetud § 42, mis seisnes selles, et Eestis viibivad välisriigi kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima Eesti Vabariigi seaduslikku korda ja täitma Eesti seadusi. Selle normi väljajätmine ei tähenda seda, et vastavat nõuet ei oleks, et see ei kehtiks enam. Vastupidi, see nõue on niivõrd universaalne ja tuleneb juba üldtunnustatud rahvusvahelistest normidest, et selle veelkordne kordamine meie põhiseaduses ei ole ilmtingimata vajalik.

S. Endre: Austatud eesistuja! Lugupeetud redaktsioonitoimkonna esinaine! Ma jätkaksin sealt, kus härra Korrovits lõpetas. Ta ei toonud ühtegi näidet, juhtis tähelepanu ainult üldisele redaktsioonitoimkonna hoiakule. Ja minu arvates väga õigesti! Aga ma tahaksin tuua ühe konkreetse näite. Nimelt ei ole minu jaoks küll piisavalt motiveeritud, miks on välja jäetud uues redaktsioonis § 42. Eriti kui arvestada praegust Eesti situatsiooni, aga ka lähituleviku, 10–20 aasta situatsiooni. Me talitaksime läbimõtlematult, kui me ei näeks ohtusid, mis peituvad selle paragrahvi võimaliku väljajätmise taga. Tänan!

L. Hänni: Ma selgitan veel kord töökorda nii, nagu täna juhatuses kokku lepiti. Nende muudatuste suhtes, mis on tekstis tehtud, võrreldes 29. novembri tekstiga, ja selliseks

muudatuseks on ka § 42 väljajätmine, on võimalik esitada apellatsioon kuni homme hommiku kella 10-ni. Ma ei laskunud täna väga täpse selgituseni, missugused argumendid olid kõik redaktsioonitoimkonnas selle paragrahvi väljajätmise taga, sest kui te protestite meie ettepaneku, siis tuleb ta homme saalis arutusele.

V. Korrovits: Austatud juhataja! Lugupeetud toimkonna esimees! Ma tahan täpsustada, mida ma mõtlesin väljavisatud paragrahvide all. Just seda, millest rääkis kolleeg Sirje Endre § 42 osas, aga vist veel tähtsam on § 52. Selle väljajätmise rahuldavat motivatsiooni ma ei kuulnud, kuid ilmselt on siin tegemist olupoliitiliste kontseptsioonidega, et muidu keegi pahandab. Küsimuse peaks ikkagi asetama nii, et kui redaktsioonitoimkond peab vajalikuks visata välja kas § 42 või § 52 või mingisugune teine paragrahv, siis ta peab selle panema hääletusele ka täiskogul, mitte aga vastupidi, et täiskogu peab tagasi hääletama redaktsioonitoimkonna poolt välja lülitatud paragrahve. Tänan!

L. Hänni: Ma võin veel kord jagada selgitusi § 52 väljajätmise kohta. Kui te mäletate, oli meil eelmisel istungil üsna põhjalik arutelu § 38 üle, kuhu hääletati sisse tekst: "Omaalgatuslik vastupanu põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutumisele on iga Eesti kodaniku õigus." Redaktsioonitoimkond leidis, et selle mõtte kordamine kahes eraldi peatükis ei ole korrektne. Ta koormab meie põhiseaduse üle asjatute sätetega. Me ei visanud välja mõtet, et rahval on see õigus olemas, vaid leidsime, et õigem on see säte ühes kohas esitada.

/II toimkonna 06.12.1991 koosoleku protokollist: Arutati V. Rumesseni ettepanekut viia uuesti sisse § 42 (29. nov tekstist). Otsustati apelleerida. Hääletati poolt 6, vastu - , erapooletuid - .

/PA 06.12.1991 – 07.12.1991 istungi stenogrammist:

Juhataja: [...] Juhatusel laekunud materjalide alusel on jäänud meil käsitleda üks apellatsioon. Ma loen selle ette. Palun tähelepanu! "Teise toimkonna apellatsioon redaktsioonikomisjonile. Ettepanek tuua uuesti sisse 1991. aasta 29. novembri eelnõu teksti § 42. Eestis viibivad välisriigi kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda ja täitma Eesti seadusi." Alla on kirjutanud härra Rumessen, teise toimkonna esimees. Pakungi kõigepealt sõna teise toimkonna esimehele härra Rumessenile. Kõneks on sõna härra Rumessenil. Palun!

V. Rumessen: Lugupeetud kolleegid! Teine toimkond arutas oma eilsel koosolekul seda argumenti, mille esitas redaktsioonitoimkonna esimees proua Hänni, et selles paragrahvis sisalduv mõte on niivõrd üleüldine, et selle järgi ei ole nagu vajadust, et see ei peaks kajastuma põhiseaduses. Meie toimkond leidis täiesti üksmeelselt, et see ei teeks paha ja oleks isegi vajalik, et selline põhimõte oleks siiski põhiseaduses fikseeritud, lähtudes lihtsalt sellest, et meie olukord ka kõige lähemal ajal ei ole veel võrreldav stabiliseerunud riikide poliitilise olukorraga mujal maailmas. See aitaks anda garantii Eesti riikluse ja Eesti kodanike huvide kaitseks ja sellepärast peab toimkond vajalikuks, et selline põhimõte oleks siiski põhiseaduses ka fikseeritud. Aitäh! See on kõik.

Juhataja: Suur tänu, härra Rumessen! Kas teile on küsimusi? Härra Runnelil ei ole ka küsimusi? Tänan! Sõnavõttud kohalt. Proua Hänni, palun!

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Redaktsioonitoimkond ei jätnud seda paragrahvi välja mitte mingi põhimõttelise arutelu tulemusena, vaid oli ettepanek põhiseaduse tekst võimalikult

lühikeseks teha ja mitte koormata teda normidega, mis on niivõrd üldised ja iseenesestmõistetavad. Aga redaktsioonitoimkonna liikmetega praegu kiirelt nõu pidades me oleme valmis aktsepteerima teise toimkonna protesti juhul, kui ettepaneku autor härra Adams ei nõua siin eraldi hääletust. Nii et redaktsioonitoimkond antud küsimustes hääletust ei nõua ja on nõus aktsepteerima teise toimkonna apellatsiooni.

Juhataja: Tänan! Juhatus palub, et härra Adams ütleks oma seisukoha. Härra Adams, teil on sõna.

J. Adams: Tänan! Kuna käesolev paragrahv minu arvates ei anna põhiseadusele midagi juurde ega võta ka ära, ta on tüüpiline kordus, siis mõlemad lahendused on võimalikud. Ma ei apelleeri midagi.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid, kas te soostute juhatusse seisukohaga, et sellises olukorras me hääletamist läbi ei vii? Neid küsimusi käsitleb edasi redaktsioonitoimkond ja me loodame, et härra Jüri Adams kui redaktsioonitoimkonna liige leiab koos redaktsioonitoimkonnaga lahenduse, mis enam ei tekita ei ettepanekuid ega apellatsioone.

1938. a põhiseadus: § 29. Ühtki avalikku maksu ega koormatist ei või kellelegi peale panna muidu kui seaduse alusel.

Kellelegi ei või määrata riigi kulul tasu ega pensioni muidu kui seaduslikus korras.

I. Gräzini eelnõu kavand: § 36. Ühtki avalikku maksu ei või kellelegi peale panna muidu kui seaduse alusel. Kellelegi ei või määrata riigi kulul tasu ega pensioni muidu kui seaduslikus korras.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu kavand: § 27. Kodanikke võib maksustada üksnes vastavalt seadusele.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 38. Ühtki avalikku maksu ega koormatist ei tohi Eestis kellelegi peale panna teisiti kui seaduse alusel ja seaduses sätestatud suuruses. Maksu tasumist ja koormise või muu kohustuse täitmist ei saa kelleltki nõuda, kui neid kehtestav seadus või muu normatiivakt ei ole ametlikult avaldatud.

PA 15.11.1991 eelnõu: § 28 (§ 28). Ühtki avalikku maksu ega koormatist ei tohi kellelegi peale panna teisiti kui seaduse alusel ja seaduses sätestatud suuruses. Maksu tasumist ja koormise või muu kohustuse täitmist ei saa kelleltki nõuda, kui neid kehtestav seadus või muu normatiivakt ei ole ametlikult avaldatud.

PA 22.11.1991 eelnõu: § 31. Ühtki avalikku maksu ega koormatist ei tohi kellelegi peale panna teisiti kui seaduse alusel ja seaduses sätestatud suuruses.

PA 29.11.1991 eelnõu: § 35. Ühtki avalikku maksu ega koormatist ei tohi kellelegi peale panna teisiti kui seaduse alusel ja seaduses sätestatud suuruses.

PA 06.12.1991 eelnõu: § 35. Ühtki avalikku maksu ega koormatist ei tohi kellelegi peale panna teisiti kui seaduse alusel ja seaduses määratud piirides.

PA 13.12.1991 eelnõu esimene versioon: § 35. Ühtki maksu ega koormist ei tohi kellelegi peale panna teisiti kui seaduse alusel ja seaduses määratud piirides.

PA 13.12.1991 eelnõu teine versioon: § 34. Ühtki maksu ega koormist ei tohi kellelegi peale panna teisiti kui seaduse alusel ja seaduses määratud piirides.

/PA 22.11.1991 istungi stenogrammist (L. Hänni ettekanne): Paragrahvis 31 on samuti lühendatud tekst. On välja jäetud lause, mille kohaselt maksu tasumist ei saa kelleltki nõuda, kui neid kehtestav seadus või muu normatiivakt ei ole ametlikult avaldatud. Me arvasime, et selle mõtte annab edasi selline säte, juhul kui me lisame selle § 3: "Täitmiseks saavad olla kohustuslikud üksnes avaldatud seadused."

/I. Rebase kommentaarid 13.12.1991 redaktsiooni kohta: §-is 34 tuleks sõna „määratud“ asendada sõnaga „sätestatud“.

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 24. Eestis on igaühel õigus oma õigussubjektsuse tunnustamisele.

.....

I. Rebase II peatüki redaktsioon: § 34. Erandlike asjaolude puudumisel paigutatakse vangistuses kaebealused süüdimõistetud eraldi ja neile määratakse režiim, mis vastab nende kui süüdimõistetute inimeste seisundile. Alaealised kaebealused eraldatakse täisealistest ja toimetatakse lühima aja jooksul kohtusse otsuse langetamiseks. Pönitentsiaarsüsteem peab vangidele ette nägema sellise kinnipidamise, mille oluliseks eesmärgiks on nende arendamine ja sotsiaalne ümberkasvatamine. Alaealistele õigusrikkujatele määratakse kinnipidamiskohtades režiim, mis vastab nende peale ja õiguslikule seisundile. § 21

.....